

У нумары:

Верш Рыгора Семашкевіча	3
<i>ЁН СВЕТУ АДКРЫЎ ЗЯМЛЮ СВАЮ</i>	
В.Шніп. "Любіце паэту, любіце!.."	4
<i>АДКРЫЦЦЁ</i>	
А.Шаршнёў. Вяскова трагікамедыя Янкі Быліны... ..	8
<i>ПОСТАЦІ</i>	
Мікола Мікуліч. ...Алесь Смаленец і яго вершы.	12
<i>МОЙ РОДНЫ КУТ</i>	
Валожыншчына ў легендах і паданнях.	14
<i>ВОДГУК</i>	
М.Казлоўскі. Творы Янкі Быліны... ..	22
<i>НАШ ДОМ</i>	
Э.Зайкоўскі. Беларусы ў старажытнай Вільні	26
<i>ЭПІСТАЛЯРЫЙ</i>	
Вясёлыя пырскі маладой душы.	34
<i>СЛЯДАМІ ПРОДКАЎ</i>	
Т.Бярэзіна. Дзе шэпчуцца хвалі Гальшанкі.	49
<i>РЭЖА ДАЎНЯГА ЧАСУ</i>	
Я.Галубовіч. Незабыўныя сустрэчы.	54
<i>ПАДЗЕЯ</i>	
Д.Бічэль-Загнетава. "З крынічкі напай мяне святое..."	56
<i>ПАМЯЦЬ</i>	
С.Чыгрын. Студэнцкі здымак нагадаў пра Семашкевіча	59
<i>ВЯРТАННЕ</i>	
Н.Іванова. Вуліцы Маладзечна.	61
<i>КРАЯЗНАЎСТВА</i>	
С.Лескець. Куфэрачак гісторыі маёй.	82
<i>СЛОВА ПРА СЯБРА</i>	
Ю.Голуб. Дыханне трыснягоў.	86
<i>НАШ ГОНАР</i>	
А.Раманоўскі. Дзядзька Апалянар.	92
<i>У ПРАЦЯГ РАЗМОВЫ</i>	
А.Вашкевіч. Яшчэ раз пра Вацлава Пануцэвіча... ..	99
<i>НЕЗАБЫЎНАЕ</i>	
В.Гарбачэўскі. Конь у сялянскай гаспадарцы	101
<i>МЕМУАРЫ</i>	
М.Дукса. З душой прыемнай і людзям, і Богу.	107
<i>ПАЧЫНАЛЬНІК</i>	
А.Сідарэвіч. Збіральнік і публікатар.	114
<i>СПАДЧЫНА</i>	
Я.Драўніцкі. Камаі - радзіма Браніслава Руткоўскага.	133
<i>НА СУД ГІСТОРЫІ</i>	
А.Станкевіч. Каляндарныя нататкі.	149
<i>ДЭБЮТ</i>	
А.Зяньковіч.	186
А.Зяньковіч.	187
<i>НА ХУТКІХ КРЫЛАХ ВОЛЬНАГА ПЕГАСА</i>	
А.Аблажэй. Броўнаўскія думкі.	189

Галоўны рэдактар
Міхась Казлоўскі

Рэдакцыя:

Таіса Трафімава,
Алесь Капуцкі,
Эдвард Зайкоўскі,
Янка Саламевіч
Віктар Шніп

Мастацкае афармленне і дызайн:

Генадзь Селядзец
Валянцін Герноўскі
Яўген Міцкевіч

Пры перадруку спасылца на часопіс «Куфэрак Віленшчыны». Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі.

Часопіс «Куфэрак Віленшчыны» ўважае мову ва ўсіх формах яе бытавання нацыянальным скарбам і помнікам культуры беларускага народа. Культурна-гістарычная скіраванасць нашага выдання абавязвае нас зберагаць графічныя, правапісныя і лексіка-граматычныя асаблівасці мовы публікаваных матэрыялаў.

Рэдакцыя.

Нумар прысвечаны выдатнаму паэту і літаратуразнаўцу
Рыгору Семашкевічу

Рэдакцыя

ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

**НІЯКІЯ ГОДЫ,
ПАХОДЫ,
НЯГОДЫ
АД НАС НЕ АДРЫНУЦЬ ТОЙ ЧАС.
І СВІТКА МУЖЫЦКАЯ ДНЕС ПАГОДНА -
АШМЯНСКАГА КРОЮ ЯКРАЗ.**

**ЯКІЯ ДАКОРЫ
БЫВАЮЦЬ У ГОРА?
ІМЖЫЦЬ ПРАЗ ГАДЫ СІРАТАІВЫ
ПАГЛЯД.
НА ўсю БЕЛАРУСЬ МІЛЬЁН ПРАКУРОРАЎ
І ТОЛЬКІ АДЗІН, ТОЛЬКІ ЁН АДВАКАТ.**

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Віктар Шніп

“ЛЮБІЦЕ ПАЭТАЎ, ЛЮБІЦЕ!..”

*Недзе на Свірскім возеры
Дзікія гусі крычаць.
Скора ўжо, скоро возьмецца
Неба іх калыхаць.*

*А можа, яны і бліжэй?
Ды гэтага не відаць.
Цёмнач. І толькі праз цішу
Дзікія гусі крычаць.*

*Крычаць не таму, што дзікія.
Тут кожны пачаў бы крычаць,
Калі дарогі цяжкія, вялікія,
А даўно пара адлятаць.*

Р. Семашкевіч

Рыгор Семашкевіч адляцеў ад нас без пары. Хаця ніхто не ведае, калі гэтая самая пара твая. І ўжо мінула больш за дваццаць гадоў, як Рыгора Міхайлавіча няма сярод нас. Многія яго аднагодкі-літаратары, а тым больш звычайныя чытачы, пра яго амаль ужо забыліся ці зусім забыліся. “Ну быў такі Рыгор Семашкевіч! Ну, напісаў аповесць “Бацька ў калаўроце!” – можна зрэдку пачуць у літарацкай бяседзе і не болей... А калі ж апошні раз наш брат пісьменнік браў у рукі тоненькія зборнічкі паэзіі Рыгора Семашкевіча? Відаць, даўно, бо мы чытаем сваё, бо нас больш хвалюе лёс таго, што мы самі напісалі. І я таксама не святы. Што я ведаю пра Рыгора Семашкевіча як пра чалавека, як пра паэта? Задаючы сабе гэтае пытанне, лаўлю сябе схаваным, як за сцяной, за ўспамінамі пра тое, што ў свой час некалькі разоў сустракаўся з ім на філфаку БДУ. Але, відаць, ці сустрэўся б з ім і ці пазнаёміўся б, калі б не мой сябар Станіслаў Валодзька, які вучыўся ў яго і якому хацелася пачуць добрае слова пра свае творы ад аўтарытэтнага на той час пісьменніка Рыгора Семашкевіча.

...Невялікі перапынак паміж лекцыямі. Станіслаў Валодзька і я стаім перад дзвярыма аўдыторыі і чакаем, пакуль выйдзе Рыгор Міхайлавіч. А ён усё не выходзіць – размаўляе са студэнтамі. Нарэшце дачакаліся. Семашкевіч падводзіць нас да вакна, дзе святлей. Стась адразу пачынае распывацца пра свае вершы. Рыгор Міхайлавіч мог бы спаслацца на тое, што ў яго няма часу з намі гаварыць, але ён не толькі гаворыць пра Стасеву паэзію, але і цытуе па памяці творы сваіх любімых паэтаў. Дае нам знаць, як трэба пісаць і на што арыентавацца. Звініць званок на лекцыю, але мы не разыходзімся...

Гартаю свой дзённік, шукаючы запісаў сустрэч з Рыгорам Семашкевічам. Тое-сёе знаходжу. “21.03.1982. ...3 Іванам Рубіным і Васілём Сахарчуком на таксі заехалі да Рыгора Семашкевіча. Дапазна сядзелі і размаўлялі. Іван у рэшце рэшт нешта выпаў з нашай кампаніі і пакінуў нас. Я з Васілём застаўся. Рыгор Міхайлавіч прапанаваў нам пераначаваць у яго. Не ведаю як Васіль, а я ўзрадаваўся такой магчымасці. Шмат пра што гаварылі, чыталі вершы...” “13.06.1982. Быў у Міколы Мятліцкага. Пасядзелі, пагаварылі. Толькі ў яго паверыў, што Рыгор Семашкевіч загінуў. Пра бяду ж даведаўся ў пятніцу ад Язэпа Янушкевіча...” І, здаецца, больш запісаў пра Рыгора Міхайлавіча ў мяне няма.

Каб узнавіць у памяці жыццяпіс Рыгора Семашкевіча, бяру біябібліяграфічны слоўнік “Беларускія пісьменнікі”.

Чытаю: “Семашкевіч Рыгор Міхайлавіч (12.09.1945, в. Дамашы Маладзечанскага р-на Мінскай вобласці – 11.06.1982, Мінск, пахаваны на Паўночных могілках), паэт, празаік, літаратуразнавец, крытык. Член СП Беларусі з 1969. Кандыдат філалагічных навук (1970), дацэнт (1980).

Нарадзіўся ў сялянскай сям’і. Бацька, Міхаіл Піліпавіч, і маці, Алена Дзмітрыеўна, працавалі ў калгасе. У 1961 Р. Семашкевіч скончыў Лебедзеўскую СШ і паступіў на філалагічны факультэт БДУ, пасля сканчэння якога (1966) працаваў дырэктарам Малінаўскай васьмігадовай школы Смаргонскага р-на Гродзенскай вобласці (1966-67). У 1967-69 аспірант кафедры беларускай літаратуры БДУ, дзе з 1970 працаваў выкладчыкам, з 1976 старшым выкладчыкам, дацэнтам.

Першыя вершы Р. Семашкевіча з’явіліся ў друку ў 1961 годзе, калі ён быў вучнем 10 класа. Яго творы друкаваліся ў зборніках “Дзень паэзіі”, часопісах “Маладосць”, “Польмя” і іншых перыядычных выданнях. Аўтар зборнікаў “Леснічоўка”, “Субота”. Творы паэта вызначаліся маладой няўрымслівасцю, адметнасцю вобразнага мыслення, жывасцю паэтычных уражанняў, незвычайнай душэўнай шчодрасцю, натуральнасцю і шчырасцю прамаўлення, багаццем рытміка-інтанацыйнага ладу. Талент апавядальніка, схільнасць да лірычнага жывапісу асабліва адчувальныя ў яго празаічных творах, уключаных у кнігі “Лічыла дні зязюля”, “У калаўроце дзён”. Асабістая перажытасць, дакументальная дакладнасць спалучаюцца ў іх з жанравымі прыкметамі эсэ, выходзячы за рамкі звыклых уяўленняў пра нарыс. Гэта хутчэй аповесці, у многім аўтабіяграфічныя, дзе праз мастацкія абагульненні панарамна разгортваюцца малюнкi сучаснасці ў гістарычнай памяці беларускага народа. Нібы з вясковай вуліцы прыйшлі ў яго творы па-сялянску мудрыя, дасціпна-хітраватыя дзядзькі і кабеты з іх бясконцым паўсядзённым клопатам, шматлікімі чалавечымі ўзаемадачынненнямі. Увагу пісьменніка асабліва займалі людзі нетрафарэтнага складу мыслення і паводзін, сумленныя, але дзівакаватыя, якія не ўмеюць

Рыгор Семашкевіч

прытасоўвацца. Такім у сатырычнай аповесці “Бацька ў калаўроце” паказаны таленавіты, але адзінокі і непрыкаяны вясковы самародак, паэт Мацей Бубен. Старонкі твора сагрэты сапраўдным пачуццём гумару, спагадлівасцю да сумленнага чалавека, дасціпнай і смелай выдумкай, гратэскам.

Р. Семашкевіч – аўтар кнігі крытычных артыкулаў “Выпрабаванне любоўю”, прысвечаных творчасці Р. Барадуліна, А. Лойкі, Н. Мацяш, Я. Янішчыц і інш. Глыбокай даследчыцкай пранікнёнасцю, уменнем засяродзіць увагу на самым істотным, здольнасцю крытычна асэнсоўваць літаратурна-мастацкія з’явы вызначаюцца яго навуковыя працы “Браніслаў Эпімах-Шыпіла” і “Беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе (канца XIX-пач. XX ст.)”, дзе выкарыстаны раней невядомыя архіўныя матэрыялы. Так пра Рыгора Семашкевіча дзесяць гадоў назад пісала Любоў Гарэлік. Сказанае ёю пра пісьменніка і сёння не страціла свайго першароднага сэнсу, бо яно было ад душы і было сапраўднай ацэнкай творчасці Рыгора Семашкевіча. Але ўсё ж гэтыя словы – гэта толькі кароткая энцыклапедычная нататка, у якой немагчыма было сказаць усё, што належыць сказаць пра творцу. Не скажу шмат новага і я, бо ўсё ж я не літаратуразнаўца. Але дакладна магу сказаць, што ніжэй працытаваныя радкі мог напісаць толькі сапраўдны паэт:

На кліч зязюлі расквітнее сад.
Ку-ку! Нібы па залатой драбінцы,
Па гуках тых як хораша назад
Спусціцца мне, у далечы прабіцца...
(З верша “Зязюля”)

Як закаціўся ў стагоддзі гул Залатой Арды,
Так гул летніх дзён адкаціўся ў шумныя гарады.
(З верша “Як закаціўся ў стагоддзі гул Залатой Арды”)

Ты знаеш... Бярэцца на восень.
Гуляць халоднай журбе.
Пра бэз, пра вясну і шчасце
хачу расказаць табе.
Вогнішчам бэзу азначаны тыя ночы і дні.
Малюся на тае вокны... Апошні раз адчыні!
(З верша “Як закаціўся ў стагоддзі гул Залатой Арды”)

Вайсковыя могілкі Мінска
Не будуць варот зачыняць.
Спыніся – далёкі ці блізкі –
Тут маршалы нацыі спяць.

***

І не пры магільным граніце,
А скрозь на вялікай зямлі
Любіце паэтаў, любіце!
Іх так ненавідзець маглі.
(З верша “Вайсковыя могілкі Мінска...”)

Можна было б і далей цытаваць, але я раю ўсім, хто любіць паэзію, адшукаць у бібліятэках зборнікі Рыгора Семашкевіча “Леснічоўка” (1968) і “Субота” (1973) і самім павандраваць па яго паэтычным свеце. Праўда, не гарантую, што іх вы знойдзіце хутка, бо яны, як вы бачыце, выходзілі даўно, хаця і накладамі ў 4500 і 4000 асобнікаў. А значыць, паэтаў не толькі любілі, але і чыталі. І цяпер, калі бачыш, якімі накладамі выходзяць паэтычныя кніжкі, само па сабе ўзнікае пытанне: “Няўжо ўсе тыя чытачы памерлі?” Ды не! Многія жывуць, і тыя даўнія, і новыя з’явіліся, але... І ў маіх думках за радкамі Рыгора Семашкевіча “Любіце паэтаў, любіце! Іх так ненавідзець маглі” з’яўляюцца радкі: “Чытайце паэтаў, чытайце! Без іх нам не жыць на зямлі!”.

БАЛАДА РЫГОРА СЕМАШКЕВІЧА

Паэты адыходзяць маладымі
Не для таго, каб мы ў цыгарным дыме
За пляшкаю самотнага віна
Пра іх забытыя магілы й вершы
Ноч напралёт шумелі давідна
І кожны думаў, што ён самы лепшы,
І лепей ведаў і цаніў паэта,
Якога ўжо няма, як і не вернеш лета,
Калі ён адляцеў у свет высокі,
Туды, дзе нам ці знойдуцца аблогі,
Каб мы на іх плылі па-над зямлёй,
Дзе нашыя забытыя магілы,
Крыжы, нібы раскінутыя крылы,
Спакойна зарасталіся травой...
Паэты адыходзяць маладымі
Сцяжынамі сваімі залатымі,
Каб мы прайшлі сваё выпрабаванне,
Нібыта не праспалі тое ранне,
Калі патрэбна будзе ўстаць, прызнацца,
Што мы сваіх паэтаў забывацца
Зарана пачалі, нібыта ў вечнасць
Свае ўпісалі дробныя імёны.
І свечак тонкіх белыя калоны
Пад рыфмы вершаў асвятляюць вечар
Паненкам гоным, для якіх таксама
Паэзія, нібы анёльскі замак,
Куды паэты адлятаюць маладымі
Не для таго, каб мы ў цыгарным дыме
За пляшкаю самотнага віна
Пра іх забытыя магілы й вершы
Ноч напралёт маўчалі давідна...

Анатоль Шаршнёў

ВЯСКОВАЯ ТРАГІКАМЕДЫЯ ЯНКІ БЫЛІНЫ “ВЫБАРЫ СТАРШЫНІ”

Вясковая трагікамедыя Янкі Быліны “Выбары старшыні” стаіць асобна ў яго творчасці, бо з’яўляецца своеасаблівай спробай пярэа ў драматургіі (іншыя драматычныя творы, калі яны былі, нам невядомы) і ацаніць яе адназначна немагчыма. Спачатку варта крыху разабрацца, у якіх умовах і з якой мэтай Янка Быліна пісаў гэту п’есу.

У 20-я гады ў Заходняй Беларусі, як вядома, развіццю беларускай літаратуры і культуры ў цэлым улады, мякка кажучы, не надта спрыялі. Тым не менш нават у такіх умовах тэатральнае жыццё Беларусі не толькі не затухае, а і пачынае развівацца. Менавіта ў гэтыя часы ў Вільні ўзнікае Беларуска драматычная майстроўня, якая пазней па розных прычынах – і матэрыяльных, і палітычных – спыніла сваю дзейнасць. Але за кароткі перыяд свайго існавання яна паспела сказаць сваё слова ў гісторыі тэатра, і гэтае слова паляцела па вёсках, дзе дзейнічалі тэатральныя гурткі.

Тэатральная творчасць заходнебеларускай вёскі не вызначалася багаццем рэпертуару. Справа ў тым, што нават Майстроўня ў Вільні адчувала цяжкасці з набыццём п’ес для сваіх пастацовак, пра гэта можна меркаваць па аб’яве газеты “Голас беларуса” ад 14 лютага 1924 года: “Дырэкцыя Беларуска драматычнай майстроўні зварочваецца да ўсяго грамадзянства з уклоннай просьбай прыслаць ёй ці паведаміць, дзе можна знайсці вось якія п’есы: 1) беларускі пераклад “На дне” М.Горкага, 2) “Эрос і Псыха” Ю.Жулаўскага – бел.пераклад Янкі Купалы, 3) “Дачка Ёрыю”, пастырская трагедыя Д’Анунцыо – у польскім ці расейскім перакладзе”. Што ўжо гаварыць у такім разе пра рэпертуар вясковых драматычных гурткоў: звычайна ён быў вельмі аднастайны – 10-15 назваў былі ў іх актыве. Неабходны былі новыя драматычныя творы, якія б далі магчымасць зрабіць рэпертуар вясковых “тэатраў” больш разнастайным. Падаецца, што і трагікамедыя “Выбары старшыні” была напісана Я. Былінам менавіта па гэтай прычыне і менавіта для тэатральнага гуртка, бо пра яе пастацовак адным з такіх калектываў і ўзгадвае газета “Голас працы” 14 красавіка 1928 года: “Стараннем драматычнай секцыі Беластоцкага гуртка ТБШ у м.Супраслі адбыліся спектаклі “Мікітаў лапаць”, “Мядзведзь”. Хор: “Баба Ксютка”, “Ці не быстрая рэчка”, “Сонны сэрцам – душой”, “Дівка в сінях стояла” і гімн – “Не пагаснуць зоркі ў небе”. 21.IV у Беластоку “Выбары старшыні”. Чысты даход ад гэтых спектакляў пойдзе на будову Народнага дому ў Беластоку”.

Безумоўна, беларуская літаратура на гэты час мела свае драматургічныя традыцыі. Тут варта ўзгадаць і В. Дуніна-Марцінкевіча, і Каруся Каганца, і Янку Купалу, і іншых, таму ясна, што Янка Быліна абапіраўся на вопыт сваіх папярэднікаў. Але ў чым жа заключаецца творчая індывідуальнасць Быліны-драматурга?

Ужо першае знаёмства з п'есай паказвае, што тут дамінуюць традыцыі сацыяльна-бытавога твора з відавочнай вясковай моўнай каларыстыкай, характарам канфлікту, спецыфікай абмалёўкі персанажаў. Пералік дзеючых асоб, як і ў В.Дуніна-Марцінкевіча, як і ў Янкі Купалы, – гэта ўжо пэўная характарыстыка персанажаў, бо прозвішчы кажуць самі за сябе: Скрабук (новы старшыня, які проста “выскраб” для сябе гэтую пасаду), пісар Падцягінаў (усё стараецца цягнуць у кішэнь), баба Сакатуха і сват Брахунок (каментары тут не патрэбны). Ёсць у п'есе і традыцыйны для гэтага жанру падбор герояў і характэрная сюжэтная лінія: і двое закаханых, і бацькі дзяўчыны, якія хочуць выдаць за багатага, а не за каханага, нават любоўны трохкутнік. Але вось пры вырашэнні канфлікту аўтар ідзе іншым шляхам. Для пісьменніка-святара на першым плане, канешне, застаюцца асветніцкія задачы, яму абсалютна не ўласціва абмалёўка вострых канфліктаў, пакутлівых пошукаў герояў, і па сутнасці не магло быць інакш, бо, паўторымся, для пісьменніка-святара нязменным фундаментам з'яўляюцца хрысціянскія каштоўнасці, а таму для яго ў паўсядзённым жыцці важна тое, каб людзі прытрымліваліся гэтых каштоўнасцей, гэта значыць жылі без падману, свае ўчынкi вывяралі сумленнем.

І вось тут пры ўсёй відавочнасці спадкаемнасці традыцый у пабудове фабулы п'есы назіраецца адметны накірунак у стварэнні развязкі канфлікту. У творах В.Дуніна-Марцінкевіча, Я. Купалы героі змагаюцца за сваё каханне, яны дзейнічаюць, можа, не заўсёды абачліва, але аўтары даюць глядачам своеасаблівую ўстаноўку – трэба змагацца за сваё шчасце. У Я. Быліны мы раптам бачым, што закаханы Янка гаворыць такія словы: “Марыська, не бядуй! Скажы мне толькі шчырую праўду, ці любіш мяне сапраўды моцна, аж да смерці, і за другога не пойдзеш?” Атрымаўшы станоўчы адказ, ён кажа: “Помні, Марыська, што ты мне сказала!” і знікае да канца п'есы, пакуль канфлікт не развязваецца сам сабой праз арышт новага старшыні. І вось тут для нас, чытачоў, выхаваных на п'есах нашых класікаў, паўстае пытанне: чаму раптам энергія, кемлівасць, розум і каханне маладых не становяцца рухавіком дзеяння? Ды і ўвогуле, ці заслужыў Янка тое шчасце, якое яму, можна сказаць, падае з неба? Што гэта: недапрацаванасць сюжэту, нявер'е ў рэальную сілу кахання ці расчараванне ў энтузіязме маладосці? На першы погляд яно так і падаецца, бо старонкі прачытваюцца хутка, а кульмінацыі, якая прадчуваецца інтуітыўна, дзе ўсё вырашылі б спрыт і маладосць, – няма. Толькі вось тут і трэба, як на жывым прадстаўленні п'есы, падумаць і пачытаць павольней і паспрабаваць разгледзець яшчэ адну пазіцыю адносін да рэчаіснаці.

Для Яна Семашкевіча як для святара важна было выходзіць не столькі веру людзей у свае сілы, колькі веру ў тое, што Гасподзь усё бачыць і што менавіта той, хто жыве па біблейскіх заповедзях, будзе ўзнагароджаны, а грэшнік будзе пакараны, што чыстае і шчырае каханне, якое дагаджае Богу, пераможа менавіта сваім духам, а не хітрыкамі і выкрунтасамі. Марыська моцна кахае Янку – і

гэтага дастаткова, яму больш нічога не трэба. Ён проста верыць у моц іх кахання, у тое, што Бог іх не пакіне. Ці не аўтарскія адносіны да жыцця адлюстраваліся ў словах Янкі? Для святара такая жыццёвая пазіцыя натуральная і непакісная, бо яна цалкам адпавядае біблейскім заповедзям. Можна, таму і імя хлопца такое ж, як і ў аўтара. Але не толькі хрысціянскія перакананні ў тым, што ціхія і пакорныя стануць гаспадарамі свету, знайшлі адлюстраванне ў п'есе: тут і пакаранне грэшнікаў, ды і своеасаблівы змей-спакуснік ёсць.

Першы – стары старшыня. Спачатку падаецца звычайным чыноўнікам, які проста баіцца страціць сваю пасаду і які ўсімі сродкамі імкнецца яе захаваць. Але ж тут паступова высвятляецца, што гэта чалавек вельмі крывадушны, бо вось хай толькі яго выберуць, тады ўжо ён ім пакажа. Ды й са сторажам, перад якім ён цяпер задзірае нос, раней разам свіней пасвіў, толькі вось цяпер пасля выбараў (калі выберуць!) ён яго збіраецца выгнаць. Але канфлікту тут сур'ёзнага няма, роля стоража хутчэй прызначана для ўвадзення глядача ў сутнасць падзей. Ды й самі выбары не вельмі значная падзея ў п'есе, важней тое, што адбываецца пасля ўступу на пасаду старшыні Скрабука, які і становіцца цэнтрам падзей. У яго грахоў дастаткова. Стаўшы старшынёй, ён вырашае ажаніцца з Марыскай. Здавалася б, што тут дрэннага, гэта ж не супраць хрысціянскіх нормаў. Але ён хоча ажаніцца з Марыскай не з-за кахання да яе, а з-за сваіх пажадлівых памкненняў. Скрабук цяпер удавец. У яго была жонка, якую ён кахаў, і тое, што гэта было сапраўды каханнем, адчуваецца з яго слоў. Але ж да Марыскай няма кахання, проста яна першай прыйшла яму ў галаву пры думцы ажаніцца з маладой дзяўчынай. Калі ён ўзгадвае сваю жонку, то з яго вуснаў ліюцца пяшчотныя словы, а як толькі прыходзіць думка ажаніцца з маладой, то і мова рэзка мяняецца. Цяпер ён становіцца своеасаблівай ілюстрацыяй да біблейскіх слоў: "...кожны, хто глядзіць на жанчыну з пажадаю, ужо ўчыніў пералюб з ёю ў сэрцы сваім". Але аўтар не сутыкае сваіх герояў у адкрытым канфлікце, тут, можна сказаць, не канфлікт характараў, а канфлікт паміж чысцінёй і бездухоўнасцю. Таму ў п'есе няма ярка выражанай кульмінацыі, бо высокая духоўнасць не можа дазволіць прынізіцца да бытавых сварак

Вельмі цікавая і адметная ў п'есе роля пісара. З аднаго боку ён нічым значным не вылучаецца – звычайны шэры чыноўнік. Але ж калі задумацца і ўнікнуць у сутнасць яго ролі ў п'есе, то можна прыйсці да высновы, што роля пісара – гэта і ёсць асноўны рухавік сюжэту, бо ўсе грахі на новай пасадзе Скрабук пачынае рабіць менавіта з яго падказкі. Пісар яму нашэптвае на вуха, як і што трэба зрабіць. Менавіта нашэптвае, на што ўказваюць аўтарскія рэмаркі: то ён гаворыць, панізіўшы голас, то проста шэпча на вуха, хоць яны ў пакоі адны. Тут у глядача нявольна напрошваецца паралель з біблейскім змеем-спакуснікам, і ён як бы бачыць нагляднае пацвярджэнне таго, пра што гаворыцца ў свяшчэнным пісанні. Толькі ў дадзенай сітуацыі дзеянні спакусніка накіраваны на распальванне сквапнасці (вельмі небяспечнага для чыноўніка граху). І ў выніку грэшнік пакараны, а спакуснік выходзіць сухім з вады. Чаму ж так атрымліваецца? Чаму пісар не пакараны? Відзец, аўтар не бярэ на сябе задачу змагацца з уасабленнем зла, галоўнае для чалавека – перамагчы зло ў самім сабе. І тут назва п'есы набывае двухсэнсоўнасць: з аднаго боку – відэачныя выбары

старшыні (выбіраюць старшыню), з другога – сам старшыня рабіў свой выбар паміж добрымі і грэшнымі ўчынкамi. Што ён выбраў – гэта толькі яго выбар, спакуснік толькі спакушаў, а не прымушаў. Такім чынам аўтар сцвярджае, што чалавек сам выбірае, па якім шляху яму ісці.

Акрамя таго трэба яшчэ сказаць пра тое, чаму твор па жанравай прыналежнасці вызначаны як вясковая трагікамедыя ў трох дзеях з часоў царскіх. Ясна, што па сваім змесце яна ніякім чынам не крытыкавала царскага рэжыму, з такім жа поспехам яна магла б пры змене назваў некаторых дзеючых асоб назвацца творам з любых іншых часоў, бо ў ёй крытыкуюцца не палітычныя сістэмы, а людскія характары, схільнасць людзей да граху. Хутчэй за ўсё ўказанне на менавіта царскія часы і было адзіным палітычным ходам, каб неяк прабіць дарогу да друку беларускамоўнаму твору. Мажліва, што гэтая адцягненасць твора ад часу і зрабіла яго такім, што ён фактычна актуальны ва ўсе часы, нездарма ж яго перавыдалі праз 10 год у часы ўзмацнення ўціску польскімі ўладамі на ўсё беларускае. Зразумела, што ў савецкія часы ён не мог быць актуальным, бо выбараў у паняцці выбару не было. Але цяпер, калі чытаеш гэты твор, здаецца, што толькі памянць некалькі назоваў – і атрымаецца твор пра наш час.

***

***Пыл з плячэй дарожны абтрасай,
Сядзь каля парога дарагога.
Хай даруе нам бацькоўскі край,
Што парой мы не прыходзім доўга.***

***Свежы подых туманоў начных...
Траў буянне... Дальні бляск зарніцаў.
Сэрца! Ты гатова ў гэты міг
Веснавой пупышкай распусціцца.***

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Мікола Мікуліч

ВАЙНА І ПАЭЗІЯ: АЛЕСЬ СМАЛЕНЕЦ І ЯГО ВЕРШЫ

Алесь Смаленец (сапр. прозвішча – Ружанцоў) нарадзіўся 12 жніўня 1893 года ў г. Вязьма Смаленскай губерні. Вучыўся на гісторыка-філалагічным факультэце Маскоўскага ўніверсітэта, меў здольнасці мастака, жывапісца.

Вершы А. Смаленца, якія з’явіліся ў перыёдыцы на пачатку 20-х гадоў, палягалі ў рэчышчы лірыка-апаэтычнай стылёвай плыні заходнебеларускай паэзіі. Гэта былі своеадметныя творы, мала характэрныя для нашай тагачаснай літаратуры, цікавыя і арыгінальныя сваім зместам і формам. А. Смаленец прыкметна рассоўваў праблемна-тэматычныя аб’екты заходнебеларускай паэзіі, сцвярджаў асновы невялікага, але ёмістага сацыяльна-псіхалагічнага верша. Гэты верш вырастаў на глебе аб’ектывізаванага рэалізму, быў заангажаваны ў нетаропкую плынь засяроджанага роздому лірычнага героя, асветлены і сагрэты яго тонкай, ледзь улоўнай душэўна-пачуццёвай энергетыкай. Сацыяльна-бытавы, рэалістычны пачатак сінтэзаваўся ў ім з духоўна-філасофскім, экзистэнцыяльным, як у дадзеным выпадку:

Мільганула маланкай у мазгу: “Я памру!”
И часам думка ў крывавым віру...

І ў самлеўшае цела так смагла ўткнулі
Свае тварыкі гострыя кулі.

І ўпала яно. І пачуліся енкі
Каля цёмнай цаглянае сьценкі.

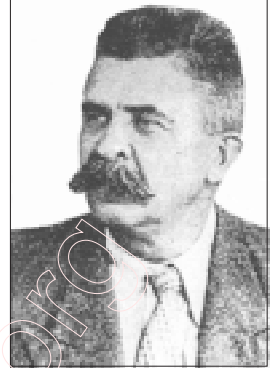
Раптам згаслі ліхтарні...
Задыміў папіросай,
Моцна лаяўся нехта з матросаў...

На сьнегу чырванела крывавае пляма,
Зачынілася жыццёвая брама. [1, с. 205-206]

Верш “Разстрэл” – гэта не толькі зрокава наглядная, але і фізічная і пачуццёвая ўспрымальная, эмацыянальна адчувальная карціна. Яна да натуралізму дакладная ў дэталях і апісаннях, пластычна выразная, псіхалагічна насычаная. Дамінуючымі ў ёй, вядома, з’яўляюцца элегічныя інтанацыі.

А. Смаленец браў удзел у вядомых падзеях сусветнай і грамадзянскай войнаў, служыў камандзірам беларускага батальёна ў Літоўскай арміі, пазней кіраваў Цэнтральнай вайскавай бібліятэкай у Коўне, даследаваў гісторыю беларускіх вайсковых фарміраванняў. Відаць, менавіта таму прадметам асэнсавання ў ягоных творах з’яўляўся, галоўным чынам, цяжкі па сваім змесце ваенны

матэрыял, складаная праблема ўзаемадачыненняў і ўзаемадзеяння чалавека, асобы і вайны, звязаных з ёю абставін і акалічнасцей, пакут і выпрабаванняў. Яны заключалі ў сабе апісанні падрыхтоўкі жаўнераў да атакі на ворага, іх нялёгкага акупнага побыту паміж баямі, немудрагелістага вайсковага рыштунку і амуніцыі, малюнкi шматлікіх разбурэнняў і ахвяр. Пры гэтым, што характэрна і сімптаматычна, паэт умела пазбягаў як спрашчэння і прыхарошвання, так і штучнай драматызацыі і трагедызацыі падзей і абставін. Вайна паўставала ў яго вершах у сваім рэальным абліччы, пад кутом аб'ектывізаванай праўды, матэрыялізуючыся ў канкрэтных і выразных фактах і дэталях, колерах і фарбах, ва ўспрыняцці яе непасрэднага ўдзельніка, чалавека, які ведаў пра яе разбуральную сутнасць калі не ўсё, дык вельмі многае. Добра відаць гэта на прыкладзе наступных радкоў:

Алесь Смаленец

Выш ня крэсьліць самалёт,
Маўчыць шпаркі кулямёт...
Зраньня духата ў зямлянцы,
Иду прайсьціся па дзялянцы.
Бомбакід глядзіць паважна,
Вартаўнік над ім адважна
Пазірае ў тарчы шчэрбу,
Бачыць зломаную вербу,
Два шкілеты паўспрухнейшых,
Шмат ракетаў незгарэўшых,
Мінаў, бомбаў... Як іржышча –
Гэта чортава ігрышча.

А з варажага акопа
Выпнуў перыскоп высокая,
Падазрэнна косіць вока,
Бачыць – вораг недалёка. [1, с. 204]

Як можна пераканацца, лірычны герой верша «Зраньня ў вакопах» не проста сусірае, канстатуе і дэкларуе, а разважае, мысліць, перажывае. Матэрыял навакольнай рэчаіснасці падаецца ў творы ў святле яго ўстрывожанага роздуму і пачуццяў, асэнсавання маральнай прыроды сучасніка, у цэлым – духоўных каштоўнасцей жыцця. Знешняя як бы адстароненасць аўтарскага светабачання і распавяду не выключае, а, наадварот, прадугледжвае наяўнасць шчырай зацікаўленасці, душэўна-чалавечага клопату і ўвагі, чуласці і спагады, якія базуюцца на прынцыпах высакароднасці і гуманізму. На першы погляд, здавалася б, несумяшчальнае, дызгарманічнае, дысананснае – разбуральная, знішчальная сутнасць вайны і духаносны, дабратворны, жыццядайны пачатак – суседзіць, паядноўваецца між сабою, дапаўняе адно другое, раскрывае складаную і супярэчлівую дыялектыку чалавечага існавання. Як падаецца, дужа характарыстычнай з'яўляецца заключная строфа верша:

Сьпяць жаўнеры ў лісіх норах,
 Можа, сьпіць яшчэ і вораг
 І як наш жаўнер, так ён
 Нейкі радасны сьніць сон... [1, с. 204]

Прадметы і ўмовы, асаблівасці аб'ектыўнай рэчаіснасці псіхалагізаваліся і эстэтызаваліся паэтам, нападзіліся значным сэнсатворным зместам.

Калі чытаеш вершы А. Смаленца «На форце», «Прад атакай», «На старой дзялянцы», «Пасьля палону», «Хворы я. Душа ў мяне хварэе...» і іншыя, выразна бачыш, што яны простыя сваёй пабудоваю, асаблівасцямі канструктыўнай мадэлі, увасаблення думкі і пачуцця. Гэта пераважна вершы-накіды, вершы-эскізы, вершы-замалёўкі, у аснове якіх палягае той ці іншы знешні ці ўнутраны відарыс, адлюстраванне пэўнага стану. Яны змештава ёмістыя, эмацыянальна-пачуццёва насычаныя і скандэнсаваныя. У сваім артыкуле «Беларуская літаратура пасьля «Нашае нівы» М. Гарэцкі слухна адзначаў: «З іншых ковенскіх беларускіх працаўнікоў (апрача Ластоўскага. – М. М.) трэба згадаць Алесь Смаленца; яшчэ ў віленскіх газетах у 1921–1922 г. г. было зьмешчана колькі яго вершаў, моцных думкаю і даволі арыгінальных формаю» [2, с. 85]. Аб'ядноўвае іх асоба лірычнага героя паэта – натура цэласная, сацыяльна значная, з вынашанымі прынцыпамі і перакананнямі, вывераным і пэўным духоўна-маральным светам, тонкімі адценнямі свядомасна-псіхалагічных змен і зрухаў:

Ужо празьвінела трубка рытурнель.
 Вушмі крануўшы, задрыжэлі коні.
 На штандару чырвоным знак Пагоні
 Яскрава сьвеціць... Трэснула шрапнель.
 Праменьня слонца заліваюць блоні.
 Перад вачмі як быццам акварэль.
 Мацней сьціскаеш шаблю ў далоні
 І чуеш, як ляціць яшчэ шрапнель. [1, с. 203]

Ёсць падставы меркаваць, што А. Смаленец знаходзіўся пад уплывам творчых пошукаў М. Гарэцкага. Ва ўсялякім выпадку, характэрнымі асаблівасцямі паказу чалавека на вайне паэт тыпалагічна набліжаны да знакамітага прэзаіка, аўтара дакументальна-мастацкіх запісак «На імперыялістычнай вайне», у якіх ён выявіў антыгуманную сутнасць вайны, сваё непрыняцце казённага героіства і патрыятызму. Думаецца, зусім не выпадковы і факт ахвяравання М. Гарэцкаму аднаго з яго лепшых вершаў «Разстрэл».

Ёсць звесткі, што А. Смаленец склаў і падрыхтаваў да друку зборнік сваіх вершаў «У роднай старонцы», але ён застаўся невядомы чытачу.

Пад час вайны А. Смаленец супрацоўнічаў з віленскім «Беларускім голасам», выступаў з рэфэратамі ў Беларускам навуковым таварыстве і інш. У 1944 годзе выехаў у Германію, а ў 1949 – у ЗША. Памёр 23 ліпеня 1966 года ў г. Данвіле.

Спіс літаратуры

1. Смаленец А. «І сталі попелам душы пажары...» // «Тутэйшыя»: Творчасць сяброў таварыства. – Мн., 1989.
2. Гарэцкі М. Беларуская літаратура пасьля «Нашае нівы» // Маладняк. – 1928. – № 4.

ВАЛОЖЫНШЧЫНА Ў ЛЕГЕНДАХ І ПАДАННЯХ

(Заканчэнне. Пачатак у №8)

Пяршаі

Кажуць, што ў даўнія гады ад Валожына гналі па дарозе на Івянец валоў, тут рабілі пагоншчыкі першы перапынак. Адсюль і пайшло – Пяршаі.

***

Было гэта вельмі даўно. У нашай мясцовасці, дзе цяпер Пяршаі, жыло вельмі многа прыгожых дзяўчат. З Вільні сюды прыезджалі хлопцы ў сваты. А сваты на літоўскай мове – гэта пяршаі. Адсюль і пайшла назва вёскі Пяршаі.

***

Даўным-даўно ў адной вёсцы жыў князь і было ў яго тры дачкі. Яны яго вельмі любілі. Калі дочки выраслі, то князь рашыў аддаць іх замуж. Падабраў ім жаніхоў. Старэйшай і сярэдняй выбраныя бацькам жаніхі прыйшлі да спадобы, а вось малодшай – не. Ніхто ёй не быў люб, акрамя яе Янкі. Пакахалі яны адзін аднаго ўжо даўно. Але Зоська, так звалі малодшую дачку, не магла прызнацца ў сваім каханні, бо вельмі баялася свайго бацькі. Баялася, што ён разлучыць яе з Янкам. Але ж бацька ўсё адно даведаўся аб іх каханні і вырашыў пакараць абодвух. Зоська з Янкам былі на вачах людзей закапаны жывымі.

Потым на месцы, дзе іх закапалі, людзі паставілі помнік у знак іх кахання.

Пазней недалёка ад гэтай магілкі ўтварылася вёсачка, якую назвалі – Пяршаі.

***

Даўным-даўно ў адной з валожынскіх вёсак жыла чароўная дзяўчына-прыгажуня. Пра яе прыгажосць хадзілі па ваколіцах сапраўдныя легенды. Калі гэтыя легенды дайшлі да аднаго хлопца Васіля, то ён адправіўся шукаць прыгажуню.

Хадзіў ён доўга ці мала. І вось аднойчы ўбачыў каля ракі дзяўчыну, якая сядзела на беразе і плакала. Гэтай дзяўчынай была Ганна-прыгажуня. Васіль, каб развесяліць яе, падарыў незвычайнае люстэрка, якое ён зрабіў сваімі рукамі. З гэтага моманту Васіль з Ганнаю пакахалі адзін аднаго і пачалі сустракацца. Але за Галай, за яе дзеяннямі пачалі сачыць людзі князя Барына.

Вось і рашаюць Васіль і Ганна ўцячы. Васіль сказаў Ганне, што ёсць у мястэчку, непадалёк ад вёскі, знахарка. Пайшоўшы да знахаркі, яны расказалі аб сваёй бядзе. Знахарка ім адказала: “Што будзе ў маіх сілах, тое і зраблю”.

Ішлі Васіль і Ганна ад яе шчаслівыя. Радасныя. Але не было суджана застацца разам каханым на ўсё жыццё. Па дарозе да дому Ганне зрабілася дрэнна. Яна памерла на руках у Васіля, з якім хацела дзяліць радасці і гора. А люстэрка, якое падарыў Васіль, разбілася, і на гэтым месцы ўтварыўся прыгожы лясок.

Там, дзе памерла прыгажуня-Ганна, першая і апошняя каханка Васіля, Васіль паставіў помнік. На гэтым помніку ён напісаў: “Першая і апошняя ў маім жыцці каханка”. Да нашых дзён помнік не захаваўся, але той, хто паспеў яго пабачыць, гаварыў, што засталася на помніку толькі слова “Першая”.

***

Даўным-даўно пасяліўся ў вёсцы знакаміты каваль-чараўнік. Зваўся ён Перш, або Пяршай. Збудаваў ён кузню. На ўсім вясковым наваколлі ўсе расказвалі аб яго сіле і магутнасці. Гаварылі, нібыта, з жалеза каваў ён кветкі, якія ажывалі. Ён прыносіў людзям дабро, шчасце, спакой. Людзі любілі яго за тое, што ён ніколі не адмаўляў ім і дапамагаў, чым мог. З тых далёкіх часоў вёску называюць Пяршай ў гонар надзеі, дабрыві, спачувальнасці да людзей.

Бурбаўшчына

Было гэта вельмі даўно. Ехаў пан Крагвей у Беларусь у госці да знаёмага пана. Надвор’е было вельмі дрэннае. І вось, праязджаючы праз адну з вёсак, пан вырашыў спыніцца на адпачынак. Паслаў памагатых, каб яны прынеслі яму падсілкавацца. Служкі зайшлі ў хату, дзе жыла бедная сям’я. У іх на вячэру была смажаная бульба з саладухай. Пану такая справа вельмі спадабалася. Прыехаўшы да свайго знаёмага, ён прасіў, каб яму згатавалі страву, але я называецца, ніяк не мог успомніць

–Буб..., бум..., а – бурба!

–На другі дзень пан паслаў сваіх слуг, каб яны даведаліся, як гатуецца тая бурба. З пакалення ў пакаленне перадаецца легенда, быццам ад гэтага і пайшла назва вёскі Бурбаўшчына.

***

Было гэта вельмі даўно. У адной вёсачцы, у хаце беднага селяніна, расла дзяўчына Барбара. Дзяўчынка была прыгожай, разумнай і вельмі працавітай. Адночы ехаў злы пан Гарэцкі і, убачыўшы Барбару, загадаў узяць сілай гэту дзяўчыну і прывесці ў палац. Калі прывялі Барбару, ён спытаў яе, ці згодна яна быць яго жонкай. Барбара адмовіла пану Гарэцкаму. Пан доўга катаваў гэту дзяўчыну, але яна стаяла на сваім і тады загадаў пан павесіць Барбару ў пачатку вёскі, каб бачылі ўсе, што ён таксама мае гонар. У памяць аб гэтай адважнай дзяўчыне, якая загінула, і назвалі вёску Бурбаўшчына.

Палубоўцы

Шмат стагоддзяў назад, калі тэрыторыю Беларусі пакрывалі густыя лясы і было шмат балот, на гэтай тэрыторыі жыла прыгожая дзяўчына з блакітнымі вачыма і валасамі колеру спелай збажыны. А стан у яе быў вельмі гібкі: здавалася, калі падзьме вецер, яна пераломіцца папалам або паляціць разам з ветрам. Аднаго разу, калі вецер пралятаў над мясцовасцю, дзе жыла гэта дзяўчына, ён убачыў яе і яна яму спадабалася. І тады вецер вырашыў забраць

яе з сабой. Дзяўчына ведала па чутках, колькі гора людзям прыносіць вецер, які ён злы і магутны. Калі вецер прадстаў перад дзяўчынай з прапановай звязаць свой лёс з ім, то дзяўчына адказала так: “Добра, мы будзем разам, але з адной умоваю: ты не будзеш рабіць шкоду людзям”. На гэтыя словы вецер толькі зарагатаў і прамовіў: “Я самы магутны. Мяне павінны ўсе баяцца, а ты просіш немагчымае”. Вецер рашыў сілай забраць яе з сабой, але ў дзяўчыны замест ног з’явіліся карэнні, якія пачалі моцна ўрастаць у зямлю. Стан яе ператварыўся ў лёгкую сцяблінку шэра-жоўтага колеру, а вочы – у крынічку. Так і засталася яна на тым месцы. Моцна зароў вецер і вырашыў пакінуць гэту мясцовасць. З цягам часу на гэта месца прыйшлі людзі. З цудоўных лазовых галінак плялі яны лубкі, якія выкарыстоўвалі ўвесну і ўвосень пры пасеве збожжа. З таго часу і назвалі гэта пасяленне Палубоўцамі ў памяць аб прыгожай дзяўчыне. Але не забыўся пра гэту мясцовасць вецер, ён і цяпер час ад часу наведваецца ў вёску і вырывае дрэвы, бушуе.

Даўгулёўшчына

Гадоў сотню, мо і болей таму, жыві малады хлопца Янка, які служыў у маладога і хцівага пана Даўгуля. Пан гэты зусім не любіў простага люду, а асабліва свайго парабка Янку, які быў дужы, прыгожы. Не адна дзяўчына ў наваколлі паглядала на яго.

Аднойчы Янка, як заўжды, падмятаў двор. У той час па надворку праходзіла маладая паненка – дачка пана. Яна ўбачыла Янку і адразу пакахала яго. Але не выпай лёс ім застацца на ўсё жыццё разам: аб іх жаданні даведаўся пан і вельмі разгневаўся, а каб не зганьбіць свайго роду, ён вырашыў пакараць сваю дачку і свайго парабка самым суровым законам. Хлопца загадаў забіць, а дачку, на вачах людзей, закапаць жывую.

Прайшлі восень і зіма, надыйшла вясна другога года, а пан Даўгулява не мог ніяк забыць сваёй дачкі, не змог ніяк забыцца, што пад час гневу пазбавіў яе жыцця.

І вырашыў ён тады змяніць свае адносіны да простага люду. Пачаў ім дапамагаць, даў кожнаму селяніну па некалькі дзесяцін зямлі, каб тыя змаглі палепшыць сваё жыццё. Цяпер парабкі жылі не ў сваіх мізэрных хацінках, а ва ўласных дамах, такім чынам стварыўшы невялічкую вёску, якая была названа іменем пана Даўгулі. А пасля, каб назва лепш гучала, пачалі яе называць Даўгулёўшчына.

Дубоўцы

Было гэта вельмі даўно. Жылі тут два паны: Мардасоўскі і Лявіцкі. Жылі яны ў міры і згодзе да таго часу, пакуль у іхнія мясціны не пераехала прыгажуня-чараўніца. Яна была такая прыгожая, што панічы з першага погляду закахаліся ў яе. Але сэрца чараўніцы захапілася толькі адным—Лявіцкім.

Прыгажосць, ветлівасць і добразычлівасць пана Лявіцкага кранулі дзяўчыну больш, чым суровасць, багартце Мардасоўскага. І тады князь Мардасоўскі вырашыў сілай прымусіць дзяўчыну пакахаць яго. Ён аб’явіў вайну. І калі

магутнае войска Мардасоўскага рушыла на Лявіцкага, прыгажуня, сабраўшы усе свае чароўныя сілы, ператварыла войска Мардасоўскага ў Дубовы гай. А сярод магутных дубоў з'явілася прыгожая рабіна з рознымі лісточкамі. Людзі казалі, што гэта прыгажуня стала рабінкай, аддаўшы свае сілы, каб выратаваць Лявіцкага. Доўга сумаваў Лявіцкі пасля смерці чараўніцы, не раз прыходзіў да той рабінкі гаротны і маркотны. Ды нічога не зробіш, не ўдалося яму вярнуць сваю каханую. І тады Лявіцкі вырашае увекавечыць памяць аб ёй. Дубы былі высечаны часткова, і там з'явілася некалькі хат, маленькая вёсачка. Назвалі яе Дубоўцы.

Пешкуры

Даўным-даўно ў гэтай мясцовасці жылі-былі людзі. Яны вельмі добра рабілі печы. Майстэрства рабіць печы перадавалася з пакалення ў пакаленне. Мабыць, таму і далі гэтай мясцовасці назву Пешкуры. З цягам часу літара Ч замянілася літарай Ш. Ужо многа гадоў існуе гэта вёска пад назвай Пешкуры.

Чэхаўшчына

Даўным-даўно, каля 150 гадоў назад, на ўзгорку, з двух бакоў якога цяклі рэчкі з вельмі прыгожымі назвамі Бярозаўка і Крынічанька, з'явілася панская сядзіба. З Чэхіі ў гэту мясцовасць прыехаў малады пан. Сюды ён ехаў не па сваёй волі, яго ў Беларусь адправіў бацька. Там, у Чэхіі, засталася яго каханне, простая сялянская дзяўчына, з прыгожымі доўгімі валасамі і сінімі, як васількі, вачыма. Родны бацька, вяльможны князь, не жадаў, каб сын ажаніўся з Чаславай, і адправіў яго жыць ў Беларусь. Часлава, якая вельмі кахала княжацкага сына, не магла жыць без яго і пакончыла жыццё самагубствам. Калі аб гэтым даведаўся яе каханы, ён вельмі доўга гараваў і ў гонар сваёй каханкі назваў сваю сядзібу і вёску, якая каля яе з'явілася, Чэхаўшчынай. І цяпер стаіць той будынак, дзе хакаў, радаваўся, гараваў вяльможны пан.

Семернікі

У маткі адной было сямёра сыноў, і назвала яна іх пад адно імя – усіх Сямёнамі. Усё спачатку добра ішло ў гэтай сям'і, але потым сталі браты прападаць адзін за другім. Вось працнуцца раніцай, а аднаго ўжо і няма, і што самае дзіўнае: ніхто не ведае, куды ён падзеўся. Праз некаторы час у маці застаўся толькі самы малодшы Сямён. Сядзіць маці і плача горкімі слязьмі. Не вытрымаў болей Сямён і пайшоў шукаць сваіх родных братоў.

Непадалёку ад іхняй хаты стаяў вялізны палац. Гаспадар ягоны, пан, памёр, і хто ў ім жыў, невядома было. Зайшоў Сямён у будыніну, знайшоў утульны пакойчык і запаліў у печцы, каб было відна і цёпла. Сам жа сеў ля печы і разважае, як далей быць. Ажно праз некаторы час штосьці моцна стукнула аб падлогу. Каля сцяны ляжала валасатая чалавечая нага. Паглядзеў Сямён ды і, нядоўга разважаючы, шпурнуў яе ў вогнішча.

З раніцы хлопец пайшоў па наваколлі братоў шукаць, а пад вечар зноўку ў

памешчыцкі палац начаваць прыйшоў. Толькі прылёг адпачыць, ды чуе, хтосьці ў дзверы крадзеца. Адкрыўшы дзверы, ледзь не ўпаў беспрытомны: прама ў дзвярным праёме стаяў яго старэйшы брат, толькі нежывы. Запрасіў яго Сымон прысесці за стол ды і пачаў распытваць, як гэта здарылася, што ён так раптоўна з дому прапаў. Нягледзячы на тое, што брат быў нежывы, ён гаварыў. І паведаміў, што пад самую раніцу яго нешта стала пад бакі штурхаць, каб на вуліцу выйшаў. Падняўся ды выцягся за парог. Толькі яго пераступіў, як нейкая магутная сіла скруціла і панесла ад роднага дому...

– А ці не бачыў ты, братка, нашых астатніх братоў? Іх жа таксама дома няма, – запытаў Сямён.

– Бачыць не бачыў, але чуў, як нехта зусім побач ад мяне хваліўся, што здаровых хлапцоў пахапалі ў палон.

Потым браты ляглі і паснулі. Недзе пад раніцу адчуў малодшы брат, як на яго навалілася нешта цяжкае. Раскрыў вочы і бачыць, што яго душыць мярцвяк. Але ў гэты момант запяялі недзе далёка-далёка пеўні і ўсё прапала.

На трэцюю ноч Сямён таксама пайшоў у той таямніча-закляты палац. Зноў, як і раней, запаліў у печы. Праз некаторы час, недзе пасля паўночы, пачулася, як рыпнулі адны дзверы, другія, і на парозе з'явіўся... чорт:

– Дакуль ты будзеш, чалавеча, жыць у нашым доме? Хіба ж можна займаць чужую будыніну. Пайшлі сілаю памераемся.

Выйшлі яны на двор. А на двары якраз стаяла вялізная калодка, на якой раней дровы секлі. Тут Сямён і гаворыць да чорта:

– Ты ж надта дужы, у цябе сілы, відаць, мнагавата, вось падымі гэту калодку, бо я чалавек, мала сілы маю. І чорт згадзіўся.

Нагнуўся нячысцік падымаць калоду, а барада тым часам лягла на калоду. Сямён ухапіў хуценька вострую сякеру і адсек чортаву бараду. Аказваецца, уся чортава сіла схавана ў барадзе. Тады заплакаў чорт і прамовіў:

– Пусці мяне, ты перамог чэсна, жыві ў гэтым доме, мы цябе болей не кранём.

І братоў усіх назад вярнулі. Зажыў тады з роднымі Сямён у тым палацы панскім, маці сваю туды ж перавезлі. Пазней на тым самым месцы вёска з'явілася. Спачатку невялічкая, потым – буйнейшая, і назвалі яе Семернікі, у памяць аб тых братах.

Саланая

Жыў некалі, каля Вішнева, у вёсцы Шаўканы, адзін пан. Нельга сказаць, што ён надта добры быў да людзей, хутчэй наадварот. Калі што якое, дык такое зробіць – да канца жыцця памятаць будзеш. І каго пан неўзлюбіць, то высылаў у аддалёную вёску.

– Ідзі, – кажа, – ты з маёй зямлі! Туды ідзі! Там у прымах пажыві! Будзеш ведаць, што такое салёна!

Там прымакі пастаянна і жылі, а потым і вёску сваю пабудавалі і назвалі яе – Саланая.

Пугачы

Вёска Пугачы, самая звычайная, самая радавая беларуская вёска, нічым асаблівым не адметная. Не ўпамінаецца яна ў старых летапісах, не ведаем, хто

тут першы пасяліўся. Толькі па назве можна здагадацца, што вёску назвалі ў гонар птушкі. Калісьці ў даўніну гэта дзівосная птушка часта сустракалася ў нашых дубравах, забалочаных альшаніках. Там, дзе цяпер вёска, на дзесяць вёрст навокал распасціралася глухая непраходная багна. Да самага балота падступалі змрочныя, дрымучыя лясы, уладарна шумелі дубы. У лесе вадзілася многа розных звяроў і птушак. Вылі ваўкі, крычалі птушкі – усё гэта злівалася ў адзін магутны голас. Гэтыя мясціны былі дзіўнымі, страшнымі. Вось і пайшла назва нашай вёскі ад птушкі – Пугачы.

Галімцы

Тут, дзе цяпер стаіць клуб, калісьці быў груд, а на тым грудзе стаяў двор вельмі багатага пана па прозвішчу Галімскі. Быў ён багаты, але грошай не шкадаваў для бедных, жыў па праўдзе, у веры. І ўзвёў ён у сваёй вёсцы царкву, якую цяпер перавезлі ў Кіявец. Ішлі людзі ў царкву і казалі: “Іду ў Галімцы”. Так і засталася назва вёскі.

Баяршчына

Кажуць, што гэта было даўным-даўно. У гэтай мясцовасці жылі баяры. Былі яны вельмі багатыя і добра адносіліся да бедных людзей. Дапамагалі, чым маглі. Калі яны памерлі, вёску назвалі Баяршчына.

Часнакі

Пачатак Часнакам далі трое сялян, якіх пасяліў тут пан Грахоўскі. Доўга вёска не мела свайго імя. Калі адзін з сялян стаў вырошчваць часнок і прадаваць яго, то назвалі вёску ў яго гонар – Часнакі.

Пральнікі

Здаўна пішацца наша вёска Пральнікі. Раней ў нас шмат вырошчвалі льну, яго сабіралі, сушылі і пралі, а потым ткалі прыгожыя дываны, паясы, што праславілі вёску на ўсю акругу. Людзі пыталіся, дзе набыць прыгожы абрус ці дыван, ім казалі, што ў Пральніках. Так і засталася назва вёскі.

Падбярэзь

Ёсць две версіі, адкуль з’явілася назва вёскі.

***

Да Вялікай Айчыннай вайны тут жылі браты Падбярэзскія, працавалі на чыгунцы, але родзічаў тут не пакінулі. Стары чыгуначны пераезд сталі называць Падбярэзскім.

***

Вёска прытулілася да ракі Заходняга Бярэзіна (пад Бярэзінай). Старажылы вёскі схільны да гэтай версіі. А узнікненне назвы Падбярэзь жыхары адносяць да 1950-1955 гадоў.

Спіс літаратуры:

- 1 Дрэва кахання: Легенды, паданні, сказы. /Складальнік А.І. Гурскі /Для дзяцей сярэдн. і ст. школьн. узросту /Маст. Г. Паплаўскі і Н. Паплаўская/. Мн.: Маст. літ., 1980. –160с.
- 2 Легенды і паданні /Склад. М. Я. Грынблат і А. І. Гурскі; Рэд. тома А. С. Фядосік. – Мн.: Навука і тэхніка, 1983. – 544с.
- 3 Міншчына: Назвы населеных пунктаў паводле легендаў і паданняў. /Склад., запіс, апрац. А. М. Ненадаўца. – Мн.: Беларусь, 1998. –718с.
- 4 Пракопчык Л. Адкуль у вёсці імя: Нарысы. /Для ст. школьн. узросту/ Маст. В. Броўка/. – Мн.: Юнацтва, 1981. – 112с.

* * *

***Дзесьці ў полі ляскоча падвода.
Што яна лічыць – выбоіны? годы?***

***Стылая далеч асенняй прасторы
Чуйна разносіць усё, што гавораць***

***Людзі, дарогі, падводы, машыны
І ў паднябессі клін жураўліны.***

***Не, нездарма самым вечным і блізім
Здасца зямля, гэта поле-калыска,***

***Боты ў раллі, у асенняй, стамлёнай,
Дзень, што як быццам мядзведзь захмялёны,***

***Цяжка варушыцца ў мускулах нашых,
З намі да цёмначы папрацаваўшы.***

***Здасца – у ціхіх сялянскіх разорах
Выспелі, стынуць вялікія зоры.***

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Міхась Казлоўскі

ТВОРЫ ЯНКІ БЫЛІНЫ НА СТАРОНКАХ ГАЗЕТЫ “БЕЛАРУСКАЯ КРЫНІЦА”

Першыя вершы Янкi Быліны (кс. Яна Семашкевіча) з’явіліся на старонках беларускага перыядычнага друку ў 1917 г. Так, 26 студзеня віленская газета “Гоман” змясціла ягоны верш “Раманс”, а затым, на працягу года, былі апублікаваны вершы “Бязрозка”, “Здарэнне”, “Разлука”, “Скарб на Св. Яна” ды іншыя. Потым гэтыя паэтычныя творы ўвайшлі ў зборнік “На прызьбе”, які пабачыў свет у 1918 г.

Пачынаючы з 21 сакавіка 1920 г. Янка Быліна наладжвае сталае супрацоўніцтва з беларускай каталіцкай газетай “Крыніца”, якая з 1926 г. пачала выходзіць пад назвай “Беларуская крыніца”. Выдавалася яна з кастрычніка 1917 г. у Петраградзе, з № 3 за 1918 г. у Мінску, а з верасня 1919 па ліпень 1940 г. у Вільні. З’яўлялася перыядычным органам Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі (БХД), клерыкальна-дэмакратычнай партыі незалежніцкага кірунку. Друкавалася “Беларуская крыніца” кірыліцай і лацінкай, а з 1934 па 1939 г. паралельна двума шрыфтамі. Была разлічана на жыхарства Заходняй Беларусі і беларусаў эміграцыі. Выйшла 768 нумароў, з іх 58 былі канфіскаваны.

У тым памятным для Янкi Быліны сакавіцкім нумары “Беларускай крыніцы” за 1920 г. былі змешчаны пад яго ўласным прозвішчам два вершы: “О, край мой родны” і “Да маіх даўнейшых прыяцеляў-палякаў”. У першым з іх аўтар выказвае шчырае сыноўскае пачуццё любові да сваёй прыгнечанай Бацькаўшчыны, да яе вёскі, мовы, прыроды, перамяжоўваючы з скурулівым бодем за яе далейшы лёс, за яе будучыню. А ў другім звяртаючыся да сваіх сяброў-палякаў, заклікае іх да паразумення, да братэрскай салідарнасці і чалавечнасці, да спаўнення грамадзянскага абавязку перад беларусамі. Тая першая публікацыя ў “Беларускай крыніцы” стала для Янкi Быліны вельмі важнай у яго далейшым літаратурным і грамадзянскім лёсе. Бо, па-першае, шырыла кола сяброў і аднадумцаў, а па-другое, стварала спрыяльныя ўмовы для творчай сама-рэалізацыі. Ды ўвогуле ідэалогія, палітычная арыентацыя, хрысціянскія і маральныя каштоўнасці, якія прапагандавала газета “Беларуская крыніца”, былі для паэта і грамадзяніна Яна Семашкевіча блізкія і зразумелыя.

За ўвесь час свайго супрацоўніцтва з газетай, якое працягвалася з 1920 па 1933 год, Янка Быліна змясціў на яе старонках 28 вершаў і баек, адно вершаванае апавяданне і трагікамедыю ў 3-х дзеях “Выбары старшыні”.

Храналагічна (па гадах) тое супрацоўніцтва выглядае наступным чынам:

- 1920 г. – 2 вершы (“О, край мой родны”, “Да маіх даўнейшых прыцяляў-палякаў”);
- 1921 г. – 3 вершы (“Муха”, “Свіння”, “Свіння і пчолы”);
- 1922 г. – 5 вершаў (“Свіння і сабака”, “Леў і воўк”, “Свіння і пчолы”, “Зязюля і варона”, “Блыха і пан”);
- 1923 г. – 8 вершаў (“Сасна і верас”, “Гусі”, “Курыца”, “Матылёк”, “Сурдут і сярмяга”, “Баран”, “Кабан і мурашка”, “Жабка”);
- 1924 г. – ніводнага (друкаваўся ў сатырычным часопісе “Авадзень”);
- 1925 г. – 2 вершы (“Баба і гусь”, “Леў”);
- 1926 г. – трагікамедыя “Выбары старшыні” і 2 вершы (“Зязюля” і “Сава”);
- 1927 – 6 вершаў (“Воўк”, “Ой пусце поле, поле яравое...”, “Баран”, “У першыя ўгодкі смерці К.Сваяка”, “Сабака і мяса”, “Воўк і мужык”);
- 1928 г. – ніводнага (друкаваўся ў іншых перыядычных выданнях, у прыватнасці ў часопісе “Маланка”);
- 1929 г. – ніводнага (актыўна друкаваўся ў часопісе “Шлях моладзі”);
- 1930 г. – ніводнага (працягваў друкавацца ў часопісе “Шлях моладзі”);
- 1933 г. – вершаванае апавяданне “Мацей”, якое друкавалася з 8 студзеня па 12 сакавіка.

Як бачна з прыведзеных лічбаў, пік актыўнасці Янкі Быліны на старонках “Беларускай крыніцы” прыпадае на перыяд да 1927 г. Потым надышоў перыяд застою. З чым гэта звязана? Па маім меркаванні з забаронай (у канцы 1928 г.) віленскага арцыбіскупа Рамуальда Ялбжыкоўскага належыць католікам да БХД і чытаць яе прэсавы орган “Беларуская крыніца”. Думаю, што гэта забарона распаўсюджвалася і на друкаванне на яе старонках літаратурных твораў, тым больш, каталіцкіх святароў.

А цяпер колькі слоў пра паэзію Янкі Быліны, змешчаную ў “Беларускай крыніцы”. Умоўна яе можна падзяліць на тры групы. Да першай трэба аднесці гумарыстычныя вершы і байкі. Да другой – вершы на рэлігійную тэму. І да апошняй – вершы грамадзянскага гучання. Крыху асобна, як бы ўбаку, знаходзіцца яго драматургічны твор, як па значнасці, так і па аб’ёму. Тэматычна-колькаснае вершаванае размеркаванне выглядае так:

- гумарыстычныя вершы і байкі – 24;
- патрыятычныя – 2;
- вершы на рэлігійную тэму – 2.

Сярод вышэй названых твораў асаблівай мастацкай вартасцю, з майго пункту гледжання, вызначаюцца вершы на гумарыстычную тэму і байкі, створаныя на аснове побытавага гумару. Змест іх, часцей за ўсё, пабудаваны на рэальных здарэннях і фактах, узятых з вясковага жыцця. Напісаныя яны жывой гутарковай мовай, з вялікай колькасцю тропных вобразных слоў і выслоўяў, і вызначаюцца дасціпнасцю і тонкім назіральным сялянскім гумарам. Калі гаварыць пра паэзію грамадзянскага гучання, то ёй уласцівы патрыятызм, пафас, выкрывальніцтва вялікадзяржаўнай і шавіністычнай палітыкі польскіх уладаў, заклікі да змагання супраць паланізацыі беларускага народа. Для вершаў рэлігійнай тэматыкі характэрна набожнасць, рэлігійная талерантнасць і вялікае чалавечалюбства. Тым не менш, нягледзячы на сваю тэматычную разнастайнасць, паэзія Янкі Быліны грашыла празмернай рытарычнай дэкларацыйнасцю, шматслоўем,

дыдактызмам і маралізатарствам. Праўда, гэты недахоп быў уласцівы ў заходнебеларускай паэзіі не толькі творам Янкі Быліны.

Асобнай гаворкі заслугоўвае трагікамедыя ў 3-х дзеях “Выбары старшыні”, якая друкавалася на старонках “Беларускай крыніцы” з 31 ліпеня па 22 жніўня 1926 года. Цікава тое, што гэта п’еса спачатку, у нумарах 25-26 прыпісвалася Казіміру Свяяку і была нават пазнака “З літаратурнай спадчыны па нябожчыку К.Свяяку”. І толькі ў №27 быў змешчаны адкрыты ліст Янкі Быліны, дзе ён, звяртаючыся да рэдакцыі “Беларускай крыніцы”, растлумачвае, якім чынам рукапіс п’есы патрапіў у архіў К.Свяяка. Прыводзім яго цалкам:

“Паважаны грамадзяніне Рэдактару!

У нумары 25 “Беларускай крыніцы” надрукаваны пачатак сцэнічнага твору пад назовам “Выбары старшыні” з літаратурнай спадчыны па нябожчыку К.Свяяку. Мушу адзначыць, у імя справядлівасці, і падаць да ведама грамадзянам, што аўтарам гэтае трагікамедыі сапраўды не ёсць К.Свяяк, а ніжэйпадпісаны. Напісаў я яе за нямецкай акупацыяй ў Цудзенішках.

Будучы потым у Лаварышках, я спаткаўся раз з К.Свяяком, успомніў пры гутарцы аб гэтым маім творы. К. Свяяк тагды яшчэ быў пры сіле і думаў зладзіць вечарыну ў Свіры і вось папрасіў у мяне гэтае штуку. Такім парадкам папала яна да К.Свяяка. Паставіць, аднак, гэтага твору ані ў Свіры, ані ў другім месцы Свяяку не ўдалося. Прад самай сваёй смерцю Свяяк успомніў аб гэтым творы і, перапрашаючы мяне, сказаў, што без дазвалення ён перапісаў гэту штуку, паслаў разам з сваім “Янкам Канцавым” на конкурс. Літарацкай вартасці, відаць, штука не мае, бо на конкурсе адзначана не была. І вось, каб не абніжаць малавартым творам пазыўчай творчасці нябожчыка, прашу грамадзяніна Рэдактара падаць вышэйпісанае да ведама ў “Беларускую крыніцу” і аўтарства “Выбары старшыні” не прыпісваць К.Свяяку.”

7.8.26 г.

Лаврышкі.

З пашанай Я.Быліна”.

Сама ж п’еса, з майго пункту гледжання, найбольш значны мастацкі твор з усёй літаратурнай спадчыны Янкі Быліны. Праўда, не без недахопаў. Асабліва гэта бачна ў некаторай рыхласці кампазіцыйнай пабудовы п’есы, яе расцягнутасці, вяласці дыялогаў, часам, неапраўданай матывацыяй паводзінаў галоўных герояў твора. Тым не менш, гэта п’еса заслугоўвае нашай увагі і ўдзячнай памяці нашчадкаў.

Сваёй тэматыкай п’еса пераклікаецца з лепшымі драматургічнымі творами беларускай і ўкраінскай літаратуры. Сюжэт ейны просценькі. Перад вачыма гледача праходзяць усе сацыяльныя групы дарэвалюцыйнай вёскі з іх адмоўнымі і станоўчымі якасцямі, якія асабліва выразна праявіліся пад час выбараў на новы тэрмін валаснога старшыні ў той мясцовасці. Любоўная лінія п’есы прадстаўлена каханнем Марыські Бондар і маладога парабка Янкі Дударонка. Але, як часта бывае ў творах такога жанру, на дарозе да іхняга шчасця стаіць мясцовы багаценьнік Скрабук, які, дарваўшыся да ўлады і стаўшы (пры дапамозе ашуканства і маніпуляцый) валасным старшынёй, імкнецца пры дапамозе грошай і багацця ажаніцца з маладой і прыгожай Марыськай. Магчыма, Скрабук здолеў бы свайго дамагчыся, калі б не зрабіў істотнай памылкі: паслухаўся парадаў пісара Падцягінава і пайшоў на падробку грашовых дакументаў, але афёру

выкрылі, Скрабук пад вартаю адпраўляецца ў турму. Фінал трагікамеды шчаслівы. Марыська, пазбавіўшыся дамаганняў Скрабука, выходзіць замуж за Янку Дударонка.

Пасля публікацыі п'есы ў “Беларускай крыніцы” яна выйшла асобным выданнем у 1926, а затым у 1938 г. Спачатку лацінкай, а потым кірыліцай. Неаднаразова ставілася самадзейнымі калектывамі Заходняй Беларусі, карысталася вялікім поспехам і папулярнасцю сярод жыхароў беларускай вёскі і мястэка.

Пасля 1933 г. Янка Быліна больш не друкаваўся ў “Беларускай крыніцы”, хоць некаторыя ягоныя творы яшчэ змяшчаліся на старонках перыядычнага друку Заходняй Беларусі да 1939 г. Але гэта ўжо іншы час і іншая тэма.

Прайшлі дзесяцігоддзі са дня смерці Янкі Быліны. Ягоная творчая спадчына даўно і грунтоўна забыта. Не друкуюцца яго творы, не выходзяць кнігі. Даводзілася неаднойчы чуць, што ягоная творчасць не вытрымала выпрабавання часам. Гаворыцца тое часта з апломбам і нейкай хваравітай зласлівасцю. І забываюцца пры гэтым шматслоўныя гаваруны, што Янка Быліна свядома абраў цяжкі шлях служэння Беларусі і яе літаратуры, што ў цэнтры сваёй творчасці ён паставіў чалавека з народа, пісаў і гаварыў яго мовай, што Янка Быліна выклікаў сваімі творамі цікавасць да беларусаў, жыў іх праблемамі, абагачаў літаратурную мову, імкнуўся ў сілу свайго таленту да жанравай і тэматычнай разнастайнасці беларускай літаратуры, напамінаў сваімі творами аб жывучасці роднай мовы, думаў аб будучыні Беларусі, што яго творы навечна сталі народнымі, прапісаліся ў беларускім народзе, сталі неад'емнай часткай яго фальклору. А гэта хіба не гаворыць аб яго вартасці і значнасці для таго народа, для якога ён тварыў, для якога “ліру творчую сваю настроіў”?

І апошняе. Калісьці Уладзіміра Калесніка папракалі за тое, што ён у зборнік заходнебеларускай паэзіі “Ростані волі” ўключыў шмат слабых і не вельмі цікавых твораў. На што славуты даследчык адказаў: “Хоць і сціплы іхні даробак, але ён наш, як і іхняя творчая спадчына”. І як не згадзіцца тут са словамі вядомага вучонага. Прыйшоў час не раскідаць камяні, а іх збіраць. І тады прыйдзе час – я ў гэтым упэўнены, – калі ў вялікім хоры беарускай літаратуры знойдзецца ганаровае месца і сціпламу яе служку, самабытнаму, і шчыраму заходнебеларускаму паэту Янку Быліне.

***

***Гісторыя Еўропы і без грыва
Трагічная па сутнасці сваёй.
А казкі Сержпудоўскага і Грымаў
Не болей чым экзотыка прад ёй.***

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Эдвард Зайкоўскі

БЕЛАРУСЫ Ў СТАРАЖЫТНАЙ ВІЛЬНІ

Вільня, «крывіцкая Мэка», здаўна была месцам, дзе кантактавалі і ўзаемна ўплывалі адна на другую беларуская і летувіская культуры, сюды ж імкнуліся распаўсюдзіць свае ўплывы палякі ды расейцы. Добра вядомая роля Вільні як культурнай сталіцы Беларусі ў XIX і пачатку XX ст. Цэнтрам Заходняй Беларусі была Вільня і ў міжваенны час. Не падлягае сумневу дамінаванне беларускае культуры ў гэтым слынным месце ў XVI ст. Беларускі першадрукар Францішак Скарына жыві і працаваў тут не ў іншамойным асяроддзі, а сярод суайчыннікаў. Ягоныя мэцэнаты – віленцы Якуб Бабіч і Багдан Онкаў – тая вельмі невялікая частка з шматлікага беларускага жыхарства, якія патрапілі на старонкі гістарычных дакументаў. Праяжджаючы празь Вялікае Княства Літоўскае на ўсход, аўстрыйскі дыплямат Сігізмунд Гэrbэрштэйн адзначаў, што ў Вільні праваслаўных храмаў значна больш, чым каталіцкіх¹. Ці трэба згадваць, што як цяпер, так і тады казаць наконт праваслаўнага летувіса – нонсэнс. Балцкая частка насельніцтва Вялікага Княства Літоўскага стала каталіцкай, хаця б намінальна, яшчэ ў часы Ягайлы, пасьля Крэўскай уніі. А калі які этнічны летувіс і станавіўся праваслаўным, то гэта было звязана зь ягонай моўнай і культурнай беларусізацыяй. Да таго ж ва ўмовах, калі дзяржаўнай мовай зьяўлялася старабеларуская, што была адначасова і мовай вялікакняскага двара, а першыя пісьмовыя помнікі па-летувіску зьявіліся толькі каля сярэдзіны XVI ст., беларускі характар Вільні – факт неаспрэчны. Паводле пісьмовых крыніцаў, першыя звесткі пра беларусаў у Вільні адносяцца яшчэ да XIV ст., калі будуюцца цэрквы Пятніцкая, Траецкая ды іншыя. Князь Альгерд быў прыхільнікам беларускай культуры, а ягоная жонка была віцеблянка. У трох віленскіх пакутнікаў Антонія, Яна і Яўстафія, пакараных каля сярэдзіны таго ж стагоддзя ці яшчэ пры Гедыміне (як лічаць некаторыя), ліцвіноў з паходжаньня, былі да хрышчэньня цалкам славянскія імёны – Кумец, Круглец і Няжыла (згадайма Няжылу зь віцебскай берасьцяной граматы). Такія імёны могуць сьведчыць, што частка жыхароў Вільні ці Віленшчыны ў часы да Крэўскае уніі беларусізавалася, але працягвала заставацца паганцамі. Зразумела, што пазьней Ягайла, распаўсюджваючы каталіцтва, ахрысьціў у яго ўсё паганскае насельніцтва – і балцкамоўнае, і беларускамоўнае. З тых часоў і вядзе паходжаньне значная, ва ўсякім разе, частка беларускамоўнага насельніцтва Віленшчыны, якому ўжо пазьней была навязана польская самасьвядомасьць.

Што беларусы жылі ў Вільні пры Ягайлу і Вітаўту, сьведчыць і такі гістарычны дакумант, як «Список русских городов дальних и ближних» (канец XIV ст.). У ім разам з мноствам несумненна ўсходнеславянскіх гарадоў, такіх, як Полацак, Менск, Слуцак, Віцебск і г. д., пералічваюцца таксама Вільня, Трокі, Меднікі, Кернава, Мерач, Коўна, Вількамір (сучасны Укмярге), Майшагола, Пуны. Аднак

ёсьць падставы казаць пра беларусаў (ці ў дачыненні да больш раньняга часу – крывічоў) на Віленшчыне і ў больш глыбокай старажытнасьці. У Васкрасенскім летапісе (праўда, даволі познім) сьцьвярджаецца, што дзесьці ў 1130–1140 г. «вильняне взяше ис Царяграда князя Полотского Ростислава Роговолодовича детей Давила князя да брата его Мовколда князя, и тот на Вилне первый князь Давил, брат Мовколда большой», а далей гаворыцца, што два гэтыя браты Расьціславічы, праўнукі Усяслава Чарадзея, сталі родапачынальнікамі вялікіх літоўскіх князёў. Нагадаем, што ў Царгород (Канстанцінопаль), сталіцу Візантыі, полацкія князі былі сасланыя за непакорнасьць у канцы 1120-х гадоў Мсьціславам Кіеўскім.

Сьляды раньняга пранікненьня ўсходніх славянаў на Віленшчыну захаваліся ў тапаніміцы. У Зарасайскім раёне (апінка Сувекас) ёсьць вёска Славенішкі, недалёка ад Рудаміны (Віленскі р-н) – вёска Русінай (г. зн. Русіны). У Малецкім раёне (у апінцы Скудуцішкіс) існуе населены пункт з назовам Крывічай (Крывічы), а каля Чуленай таго ж раёна – вёска Крывіцішкі. Згодна даведніку І. І. Гашкевіча «Виленская губерния. Полный список населенных мест...» (1905), засьценак Крывічы знаходзіўся за 14 вёрст ад Няменчына. На думку вядомага польскага гісторыка Е. Ахманьскага, назовы Крывічай, Крывічы маглі ўзьнікнуць не пазьней за XII ст. (у гэты час пляменны назоў Крывічы выходзіць з ужытку на карэннай усходнеславянскай тэрыторыі), у крайнім выпадку, не пазьней за XIII ст. Назовы Русакі, Русіны, якія ёсьць і на Віленшчыне, таксама сярэднявечныя, але пазьнейшыя за пляменныя. Як сьцьвярджае Е. Ахманьскі, ужо ў XV ст. у глыбіні сучаснай Летувы існавалі паселішчы з назовамі тыпу Gudeliai² (як вядома, гудамі летувісы называюць беларусаў).

Яшчэ ў канцы XIX ст. частка дасьледнікаў прыйшла да высновы, што старажытная Вільня складалася ня з двух замкаў – Верхняга і Ніжняга, але мела яшчэ і трэці, які ў летапісах мае назоў Крывы горад. Некаторыя беларуска-літоўскія летапісы XVI ст. сьведчаюць пра існаваньне горада ў XIV ст. «...на Кривої горе, которую ныме зовут Лысою». Згодна шэрагу іншых крыніцаў, Лысай гарой у Вільні ў XVI ст. называлася цяперашняя гара Алтарыя, якая складаецца з такіх частак, як гара Бекеша, Крыжовая і Сталовая.

Найбольш часта Крывы горад згадваецца ў гістарычных дакументах у сувязі з падзеямі канца XIV ст., зьвязанымі галоўным чынам з барацьбой за ўладу ў Вялікім Княстве Літоўскім паміж Вітаўтам і Ягайлам. У 1390 г. адбыўся паход на Вільню Вітаўта і крыжакоў, што яго падтрымлівалі. У час аблогі Крывы горад быў узяты і спалены. Крыжацкі храніст Еган фон Посільге назваў Крывы горад найбольш высокім замкам у Вільні. Сапраўды, вяршыня Алтарый вышэйшая за гару Гедыміна (Верхні замак) на 15–20 м і дасягае 165 м над узроўнем мора і каля 75 м над узроўнем рэчкі Вільні (Віленкі). Другі крыжацкі храніст, Віганд, апісваючы новую аблогу 1394 г., згадаў сутычку на месцы спаленага раней Крывого горада. Падзеі 1390 г. знайшлі адлюстраваньне і ў працы польскага гісторыка XV ст. Яна Длугаша, які паведамляў, што «...у Крывым замку з-за здрады загінула 14 тысяч палякаў, літоўцаў і рускіх часткова ў агні, часткова ад зброі ворага». У Верхнім жа замку, згодна ягонам апісаньню, палякі «аддзялілі ад сябе літоўцаў і рускіх» і змаглі больш пасьпяхова арганізаваць абарону. Колькасьць палеглых у Крывым замку дазваляе меркаваць, што Длугаш уключыў у іх лік ня толькі ваяроў (у тыя часы гарады абараняла звычайна меншае войска),

але і цывільнае насельніцтва. Значыць, акрамя польскага гарнізона і летувісаў, у Крывым горадзе жылі і беларусы. Інфармацыя пра Верхні замак сьведчыць аб прысутнасці беларусаў і на гары Гедыміна.

У скарзе Ягайлы пра Крывы замак пісалася, што ў ім «...шмат тысячаў узброеных і іншых знатных і простых людзей абодвух полаў сабраліся для абароны замка і [адначасова] прыбеглі [жадаючы ў ім] схаватца». Паколькі Крывы горад быў драўляны, то ён увесь згарэў, не пакінуўшы бачных слядоў на паверхні гары, і ня быў адноўлены. У XVI ст. забылася нават ягоная назва.

У 1933 і 1939 г. археолягі Уладзімір і Алена Галубічы правялі раскопкі на гары Бекеша (частка Алтарый) на плошчы да 500 кв. м. У верхняй частцы культурнага пласту выяўлены сляды вялікага пажару 1390 г. Раскапаная рэшткі шасці хатаў і адной зямлянкі. У другім пласце таксама знойдзены рэчы XIV ст. і сляды пажару ад аднаго з больш ранніх нападаў крыжакоў на Вільню, калі Крывы горад ня быў узяты, але магла быць спалена частка драўляных пабудоваў на гары Бекеша. У ніжняй частцы культурнага пласту дасьледнікі знайшлі кераміку, паводле іхнага вызначэння, формай і арнамантам падобную да керамікі славянскіх курганоў XI–XIII стст. Гэты пласт У. і А. Галубовы лічылі магчымым датаваць XIII і нават XII ст., аднак меркавалі, што на Сталовай гары магло ўзнікнуць гарадзішча і значна раней. На іхную думку, матэрыялы раскопак сьведчаць пра цесную сувязь горада з усходнеславянскімі землямі. Крывы горад мог атрымаць назву ад сваіх заснавальнікаў-крывічоў і старажытнаславянскае «...гарадзішча Вільні магло існаваць як «Крывіч-горад» ужо ў XI–XII стст., калі Полацкаму княству належала і частка літоўскіх земляў. Да пачатку ж XIV ст. Крывы горад мог вырасці ў такое значнае паселішча, што Гедымін палічыў неабходным заснаваць тут сталіцу Вялікага Княства Літоўскага.

У 1940 г. Галубовічы вялі раскопкі на гары Гедыміна, каля падмурку паўночнай вежы. Матэрыял ніжняга пласту быў аналягічны знаходкам з балцкіх гарадзішчаў V–VIII стст.

Гэтае дафэадальнае паселішча загінула хутчэй за ўсё ад пажару, пасля чаго на гары некалькі стагодзьдзяў ніхто ня жыў. Новае паселішча зьяўляецца ў раннефэадальную эпоху і характарызуецца такімі знаходкамі, як кераміка, аднатыпная з посудам са славянскіх магільнікаў XI–XIII стст., а таксама шклянныя бранзалеты кіеўскага паходжання. Больш верхнія пласты мелі матэрыял XIV–XVII стст. і пазьнейшага часу³.

Раскопкі старажытнай часткі Вільні праводзіліся і пазьней. Устаноўлена, што на гары Гедыміна першы мураваны замак быў пастаўлены ў XIII ст. Ёсць падставы лічыць, што з XI–XII стст. на тэрыторыі Ніжняга замку знаходзілася паселішча гарадскога тыпу, пра што могуць сьведчыць і драўляныя вулічныя насыцілы, самы ніжні зь якіх датуецца радыевугляродным аналізам 910 ± 90 гадоў ад нашага часу. У канцы XIII – пачатку XIV ст. драўляна-земляныя ўмацаваньні былі заменены абарончымі мурамі⁴.

Такім чынам, як тапонімы ваколіцаў горада, так і археалагічныя звесткі сьведчаць пра зьяўленьне продкаў беларусаў на Віленшчыне і ў Вільні яшчэ ў XI–XII стст. Можна меркаваць, што ў сярэднявеччы сучэльны масіў беларускага насельніцтва не дасягаў Вільні, і яе ўсходнеславянскае жыхарства хутчэй уяўляе востраў, анклаў сярод навакольных балтаў. Такая сытуацыя не была выключнай у тыя часы. Варта згадаць, што ў балцкім атачэньні знаходзіліся і такія залежныя

ад Полацка цэнтры ўдзелаў, як Кукенойс і Ерсіка ў глыбіні сучаснай тэрыторыі Латвіі. Як паказалі археалагічныя раскопкі ў Кукенойсе, насельніцтва ягонае складалася з славянаў, латгалаў і селяў, матэрыялы дасьледаваньняў сьведчаць пра ягоныя шчыльныя сувязі з Полацкам ужо ў XI ст. Ерсіка таксама была населена латгаламі, селямі і ў нейкай ступені славянамі, у горадзе стаялі дзьве праваслаўныя царквы⁵.

Галоўнаю лучнасьцяй гэтых гарадоў з мэтраполіяй хутчэй за ўсё была Дзьвіна. Кантакты ж насельніцаў Крывога горада з Полацкай зямлёй маглі адбывацца па Віліі (Вяльлі), вярхоўі якой ужо засялілі славяне. Славянскія курганы вядомыя ў межах Вілейскага раёна каля вёсак Кастыкі й Камена, а каля апошняй ёсьць яшчэ й вялікі камень са славянскім надпісам XII ст. Вярхоўі Вяльлі шмат дзе заселены праваслаўным жыхарствам, а ў часы пасья Берасьцейскай царкоўнай уніі ад вытоку ракі да в. Данюшава (ніжэй Смаргоняў) разьмяшчаўся шэраг уніяцкіх храмаў⁶.

Гэта можа сьведчыць, што насельніцтва тут было праваслаўным і да Крэўскай уніі 1385 г., а значыць, і славянамоўным. Айканімія гэтай часткі басэйну Вяльлі таксама пераважна славянская, хаця сустракаюцца і асобныя балцкія айканімы.

Толькі паблізу вытоку Вяльлі, у Докшыцкім раёне, на думку П. Гаўчаса, захоўваўся літоўскамоўны востраў з даволі шматлікімі балцкімі айканімамі, але насельніцтва было пераважна праваслаўнае. Значыць, балцкамоўныя жыхары гэтай мясцовасьці сталі праваслаўнымі да канца XIV ст. (пасья Крэўскае уніі масавае распаўсюджаньне праваслаўя сярод балтаў спынілася), а пасья і абеларусіліся. Ва ўсякім разе, несумненна, што вярхоўі Вяльлі былі заселены славянамі яшчэ ў часы Полацкага княства, што стварала перадумовы для пранікненьня далей, у нізоўі ракі.

Цікавасьць маюць зьвязаны зь беларуска-літоўскіх летапісаў, зьвязаныя са Швінтарогавым і Гедымінавым цыкламі. У іх паведамляецца: «И обереть собѣ великии князь Швинторог мѣстоцо на пуцы велми хорошо подле реки Вельи, гдѣ река Вилня упадываетъ у Велю, и просил сына своего Скирымонта, абы на том местцу было жъглище вчынено, гдѣ бы его мертвого сожгли. И приказал сыны своему, жебы по смерти его на том мѣстцу, гдѣ бы его зъжог, всих князей литовских и знаменитых бояр сожъжено было, и штобы вжи нигдѣ инъде тѣла мертвых не были зъжены толко там...»⁷ Паводле летапісаў, месца з таго часу было празвана Швінтарогам. Пра заснаваньне ж Вільні паведамляецца, як аднойчы вялікі князь Гедымін паехаў на паляваньне за чатыры мілі ад Трокаў «...и наидеть гору красную над рекою Вилнею, на которой знаидеть звера великого тура, и вбъетъ его на тон горе, гдѣ тепер зовуть Туря гора. И велми было позно до Троков ехати, и станеть на луцэ на Швинторозе, гдѣ першых великих князей, жыгали, и обночовал тут. И спечи ему там, сон видел, што ж на горе, которую зывали Кривая, а тепер Лысая, стоить волкъ железный великий, а в нем ревуть, як бы сто вильков. И очутился от сна своего и мовить ворожбину своему, именем Лиздеику, который был найден у-в Орлове гнезде, и был тот Лиздѣико у князя Кгидимина ворожбитом наивышъшим, а потом попом поганским: «Видел деи есмь сон дивный» и споведал ему вѣсе, што ся ему у-во сне видело. И тот Лиздѣико мовить госпадару: «Кия-же, волк великий, жэлѣзный знаменуеть – город столечный тут будетъ, а што в нем внутри ревуть, то слава его будетъ слынути на весь свѣт». И князь великий Кгидимин назавтрее, не

отеждаючи, и послал по люди и заложыл город один на Швинѣторозе Нижний, а други на Крывои горе, которую тепер зовуть Лысою, и наречеть имя тым городом Вилня. И збудовавши городаы перенесеть столец свои с Троков на Вилню...»

Кідаецца ў вочы неадпаведнасьць летапісных звестак археалагічным, бо паселішчы на месцы Вільні існавалі задоўга да князя Гедыміна (пачатак XIV ст.). Значыць, гэтыя звесткі варта аднесці да легендарнай часткі беларуска-літоўскіх летапісаў, аснова іх прызнаўшы нейкі больш старажытны фальклёрна-міталагічны сюжэт. У легендзе пра Швінтарога зьвяртае ўвагу відавочная залежнасьць імя князя ад назвы ўрочышча Швінтарог, а не наадварот, як спрабаваў падаць летапісец. Ушаноўваўся, лічыўся сьвятым менавіта «рог» – мыс пры ўпадзеньні адной рэчкі ў другую, з-за чаго там і было зроблена паганскае жэглішча. Аднак ня кожны мыс так ушаноўваўся. Вяльля [Вілія] гэтым вылучаецца. Да нашага часу захавалася паданьне, што ў старажытнасьці поўнаю назвай Вяльлі была – Сьвятая Вялікая рака⁸. Выток Вяльлі ў Докшыцкім раёне дагэтуль ушаноўваецца, каля яго стаіць камень «Сьцяпан» («Сьцёп-камень») або «Кравец», а балота вакол яго называецца «Кравецкім». У іншых мясцінах пра валуны з такімі назовамі існуюць паданьні, што ў кожным зь іх жыў зьмей, які шыў адзеньне ці боты. «Краўцом» называўся і Рагвалодаў камень у Талачынскім раёне, пра які паданьні расказвалі, што ён «стаяў на чатырох нагах, меў галаву і быў падобны да жывёліны». У свой час А. Афанасьеў зьвярнуў увагу, што формулы надпісаў на амулетах-зьмеевіках і на Рагвалодавым камені падобныя. Дзень жа Сьцяпана паводле хрысьціянскага календара адзначаецца 26 сьнежня, г. зн. у час Калядаў. У славянскіх народаў на гэтую пару прыпадалі «воўчыя сьвяты», калі пераагнаналіся ў шкуры і маскі. У паганскія часы такія абрады былі зьвязаныя з богам Вялесам.

Як зьмяя, так і воўк лічыліся ўвасабленьнем Вялеса. Значыць, Сьцёп-камень каля вытокаў Вяльлі быў зьвязаны з цыклам вераньняў пра Вялеса. Ніжэй па Вяльлі, каля в. Камена, таксама ляжыць валун, зьвязаны з культуам Вялеса. Яшчэ ніжэй, каля в. Валэйкішкі Астравецкага раёна, ляжаў камень, пра які захавалася паданьне, што там калісьці жыў цмок Вяль. Назва ракі Вяльлі этымалагічна зьвязаная зь імем Вялеса. Паганскі бог Вялес лічыўся ня толькі апекуном жывёлагадоўлі, багацьця, мудрасьці, але і богам памерлых, падземнага сьвету. У гэтай якасьці зь ім асацыяваліся памерлыя продкі – волаты і курганы-валатоўкі⁹. Значную ўвагу паданьню пра Швінтарога і значэньню Вільні як горада мёртвых аддаў вядомы дасьледнік міталёгіі У. М. Тапароў¹⁰. Да назову Вяльлі этымалагічна блізка стаіць і назоў ейнага прытоку Вільні (Вілейкі, Віленкі). Таму месца іх зьліцьця ў вачох старажытных людзей, носьбітаў міталагічнага мысьленьня, павінна было мець асаблівы сэнс, валодаць незвычайнымі якасьцямі. Мы на прыкладзе валуноў паказалі, што яны зьвязаны з культуам зьмея. Аднак у індаэўрапейскай традыцыі зьмей увасабляў ідэю гіганцкіх сілаў, якія пераўтвараюць прастору, ягоны вобраз перадаваў прыярытэт дуальнай сыстэмы, увасабляў абагоўлены найвышэйшы першапачатак. З вобразам зьмяі ў прайндаэўрапейцаў спалучалася ўяўленьне пра пачатковы прынцып дуалізму. Драматызм барацьбы ўстановаўленай гармоніі парадку зь ягонай палярнасьцю павінен быў перадавацца праз аб'ект, які сам па сабе зьяўляўся ўвасабленьнем дуальнасьці, паколькі зьмей сымбалізуе як тое, што выратавала чалавека, так і

тое, што можа яго пагубіць¹¹. У сувязі з такой дуалістычнай прыродай зьмея варта прасачыць парныя процістаўленьні тыпу «верх – ніз» у легендарных паведамленьнях летапісаў пра заснаваньне Вільні:

1) паляваньне Гедыміна на Туравай гары і начлег яго ўнізе, на жэглішчы Швінтарог;

2) Гедымін, які начуе «на луцэ на Швінтарозе», сьніць ваўка на Крывой гары. Магчымае і супастаўленьне апазыцыі тур (траваядная жывёліна) – воўк (драпежнік). Разгледзім сэмантыку двух апошніх элемэнтаў. Бык, як вядома, лічыўся адным з увасабленьняў Вялесы, але гэта хутчэй ня ўсякі бык, а вол. Нездарма частка камянёў-«краўцоў» фігуруе ў паданьнях як скамянелыя валы; такія алузіі захаваліся да Рагвалодавага каменя. З другога боку, яшчэ Пракопі Кесарыйскі (VI ст.), характарызуючы славянаў, пісаў: «Яны лічаць, што адзін толькі бог, творца маланак, уладарыць над усім, і яму прыносяць у ахвяру быкоў. ...Яны ўшаноўваюць і рэкі, і німфаў, і ўсякіх іншых дэманаў, прыносяць ахвяры ўсім ім...» У старажытнагрэцкай міталёгіі ў быка мог пераўвасабляцца Зэўс. У стара-жытнаіндыскай «Рыгведзе» быком называецца бог грому і маланак Індра. Пра пераможанага ім зьмеепадобнага ўрытру, які ўяўляў сілы хаосу, «Рыгведа» распавядала:

Бязногі, бязрукі, змагаўся ён супраць Індры.

Той ударыў яго дубінай па сьпіне.

Вол, што хацеў стаць праціўнікам быка,

Ўрытра ляжаў, раскіданы па розных мясьцінах.

У іншым перакладзе трэці радок гучыць: «вылегчаны, які хацеў стаць быком...», што прынцыпова нічога не мяняе ў характарыстыцы Урытры. Значыць, супрацьпастаўленьне вала і паўнавартаснага быка вядомае задоўга да нашай эры. У славянскай народнай паэзіі тур, што раве на гары, супастаўляўся з громам. Захавалася загадка: «Тур ходзіць па гарах, а турыца па далах». Магчыма, тут варта бачыць апазыцыі «верх – ніз» і «мужчынскі – жаночы». Цікава адзначыць, што ў археалёгічным матэрыяле жалезнага веку і раньняга сярэднявечча на большай частцы Беларусі (за выключэньнем Пінска) касьцей тура няма, трапляюцца рэшткі зубра, у той жа час сьляды паляваньня на тура ёсьць у паселішчах Украіны IX–XIII стст. Значыць, у розных старажытнаўсходнеславянскіх землях да тура ставіліся розна, магчыма, у Беларусі паводле паганскае традыцыі ён лічыўся сакральнай істотай. Апісваючы шматлікасьць дзічыны, якой частавалі гасьцей вялікага князя Вітаўта ў Луцкім замку, летапісец называе вялікую колькасьць зуброў і ня згадвае пра тураў. Гарадзішчам жалезнага веку ў Летуве косьці тура таксама не характэрныя. Значыць, летапіснае паведамленьне пра забойства Гедымінам тура або цалкам прыдуманая ў XVI ст., або адлюстроўвае нейкі складаны сакральны рытуал. Ня выключана, што йдзеца пра рытуальнае забойства тура для ахвяраваньня богу грому, нахштальт згаданае Пракопіем Кесарыйскім ахвяры быкамі творцу маланак. Гара, узвышанае месца, таксама этымалёгічна суадносіцца ў індаэўрапейскай міталёгіі з Грамавіком.

Яшчэ адзін важны элемэнт легендаў пра заснаваньне Вільні – жалезны воўк на гары Гедыміна, «а в нем ревуть як бы сто вильков». У «Слове пра Ігараў паход» пра полацкага князя Усяслава Чарадзея невядомы аўтар пісаў: «Всеслав князь людем судяше, князем грады рядяше, а сам в ночь вольком рыскаше: из Киева дорискаше до кур Тмутараканя, великому Хрсьове вльком путь

прерыскаше». У сувязі з гэтым трэба адзначыць, што ў хецкіх рытуалах прасочваюцца ўяўленьні пра татэмістычнага сьвятарнага цара-ваўка. Сьвятарны цар або князь выступае ў рытуале як мэдыятар, які адначасова ўвасабляе абодва полюсы супрацьпастаўленьня – і паляўнічага, і ваўка.

З функцыяй мэдыятара, на думку В. Іванова і У. Тапарова, зьвязана і тое, што адны і тыя ж атрыбуты й прыкметы адносяцца ў міце і да героя, і да ягонага праціўніка¹². Ва ўсходнеславянскіх былінах пра Усяслава сам Усяслаў можа ператварыцца ў ваўка, а таксама ў сокала і тура, што адлюстроўвае трохчасткавыць шаманскага сьвету. У такую схему ўкладваюцца тры элемэнтны легенды пра заснаваньне Вільні: тур, жалезны воўк, сокалу ж адпавядае арол, у гнязьдзе якога быў знойдзены будучы Ліздэйка. Арлінае гняздо на дрэве можа быць цікавае і з гледзішча рэканструкцыі Сусьветнага дрэва.

Паводле гіпотэзы італьянскага дасьледніка Ф. Кардыні, вера ў пярэваратняў-ваўкоў зьвязаная зь ператварэньнем (рытуальным, а таксама паводзінавым) першабытнага або раньнесярэднявечнага воя ў дзікага зьвера. У скандынаўскіх сагах побач зь вікінгам – бэрсэркам, ваяром у мядзведжай шкуры, стаіць ulfhedinn, г. зн. ваяр у воўчай шкуры. Гэтыя апошнія былі, як бы маргінальным пластом грамадзтва. Роля такіх адрынутых чалавека-ваўкоў – забесьпячэньне парадку, вызначанага ў дадзенай грамадзка-рэлігійнай сыстэме, што служыла гарантыяй вышэйшага касьмічнага парадку. У «Слове пра Ігараў паход» ператварэньне ў ваўка падаецца як дабрахотнае жаданьне князя-чарадзея¹³. Такая ўвага ў летапіснай легендзе пра Вільню да жалезнага ваўка, якому ў пэўнай меры адпавядае вобраз Усяслава Чарадзея, верагодна, зьвязаная са зьяўленьнем крывічоў на месцы будучага горада ў часы гэтага князя. Такое меркаваньне не супярэчыць архэалягічным зьвесткам.

Як вядома, гарадзкі гербам Вільні (ва ўсякім разе, з пачатку XVI ст.) была выява сьв. Хрыстафора, які на сваіх плячах пераносіць цераз раку дзіця – Хрыста. Варта адзначыць, што старажытныя паданьні (як усходнія, так і заходне-хрысьціянскія) гавораць пра Хрыстафора як чалавека з сабачай галавой. Але сабака ў міталёгіі можа сэмантична атаесамляцца з ваўком. Трэба яшчэ згадаць, што сьвяты Хрыстафор загінуў у малаазіяцкай Лікіі (назва этымалёгічна блізкая грэцкай назьве ваўка). Пачатнае імя гэтага сьвятога да хрышчэньня было Рэпрэў (лац. Reprobus абазначае «адрынуты», «асуджаны»). Такая этымалёгія імя выклікае асацыяцыю зь лёсам Усяслава Чарадзея, прадстаўніка адрынутай сярод іншых усходнеславянскіх князёў дынастыі Рагвалодавічаў. Усяслаў няраз вымуманы быў хавацца ад ворагаў, давлялося сядзець яму і ў порубе ў Кіеве. У праваслаўнай іканаграфічнай традыцыі на працягу многіх стагодзьдзяў панаваў вобраз сабака-галавага сьвятога Хрыстафора, хоць у бізантыйскай іканаграфіі сустракаліся і ягоныя антрапаморфныя выявы. У каталіцкай іканаграфіі, пачынаючы з XII ст., было прынята паказваць Хрыстафора з малым Хрыстом у момант пераправы цераз раку¹⁴.

Такім чынам, вобраз Хрыстафора выклікае асацыяцыі з чалавекам-сабакам, з чалавекам-ваўком, якім у сярэднявечным фальклёры паўстае Усяслаў Полацкі. Хоць гарадзкі герб Вільні зьявіўся значна пазьней, выбар выявы для яго быў зьвязаны з рэмінісцэнцыямі пра заснаваньне горада. Відавочна, што на аснове гэтага ж фальклёру зьявілася легенда пра жалезнага ваўка на Крывой гары, якога сасьніў Гедымін. Назва гары мае падабенства як з этнонімам крывічоў, так

і зь імем легендарнага першасьвятара Крывэ-Крывэйтэ. Як вядома, скрыўленая палка або крывое жазло ў індаэўрапейскіх народаў традыцыйна былі аtryбутам паганскіх сьвятароў. Ва ўсходнеславянскай міталагічнай традыцыі са сьвятарскаю функцыяй зьвязваюцца Вялес, які быў і носьбітам мужчынскага пачатку. Ня выключана, што ў паганскі пэрыяд трохчасткавая структура Вільні (Крывы горад, Верхні замак на гары Гедыміна, Ніжні замак) была зьвязана з трох-функцыянальнасьцю вярхоўных багоў і трыма асноўнымі групамі насельніцтва (якім адпавядалі варны ў старажытнай Індыі). Крывы горад мог быць якраз такой сакралізаванай часткай Вільні. Есьць нават падстава дапусьціць, што Крывы горад быў заснаваны крывічамі менавіта як культавы асяродак. У свой час вядомы гісторык М. М. Карамзін спасылаўся на Адама Брэмэнскага (XI ст.), які паведамляў, што ўсходнія славяне, «...зьяўляючыся яшчэ паганцамі, дружна жылі зь літоўцамі і часта езьдзілі ў Жмудзь... на пакланеньне іхным стодам». Акрамя таго, словаўтваральная мадэль, калі назва горада ўтвараецца ад назвы малой ракі, што ўпадае ў большую, характэрная для старажытнабеларускіх земляў (прыклады: Полацак, Віцебск, Дзісна, Пінск, Орша, Ваўкавыск, Чачэрск і іншыя).

Заўвагі

1. Герберштейн Сигизмунд. Записки о Московии. М., 1988. С. 187.
2. Охманский Е. Иноземные поселения в Литве XIII–IV вв. в свете этнонимических местных названий // Балто-славянские исследования. 1980. М., 1981. С. 115–116.
3. Голубович В., Голубович Е. Кривой город – Вильно // КСИИМК, 1945, вып. XI. С. 114–125.
4. Лухтан А., Ушинкас В. К проблеме становления Литовской земли в свете археологических данных // Древности Литвы и Белоруссии. Вильнюс, 1988. С. 101.
5. Финно-угры и балты в эпоху средневековья // Археология СССР. М., 1987. С. 357–358.
6. Гаучас П. К вопросу о восточных и южных границах литовской этнической территории в средневековье // Балто-славянские исследования. 1986. М., 1988. Гл. Карты 1, 2; с. 209.
7. Летопись Рачинского // ПСРЛ. Т. 35. Летописи белорусско-литовские. М., 1980. С. 149, 153.
8. Лазар М. Я. Мой родны кут // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі, 1971, № 3. С. 59.
9. Писаренко Ю. Г. О значении местного названия кургана «волотовка» // Актуальные проблемы историко-археологических исследований. Тезисы докладов. Киев, 1987. С. 129.
10. Топоров В. Н. VILNIUS, WILNO, Вильна: город и миф // Балто-славянские этноязыковые контакты. М., 1980. С. 3–71.
11. Шустров А. Г. Следы космологической модели мира в связи с культом змеи в Литве // Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1983 ir 1984 metais. Vilnius, 1985. С. 140–141.
12. Иванов В. В., Топоров В. Н. Исследования в области славянских древностей. М., 1974. С. 124–125.
13. Кардини Франко. Истоки средневекового рыцарства. М., 1987. С. 112–123.
14. Мифологический словарь. М., 1990. С. 580–581.

ВЯСЁЛЫЯ ПЫРСКІ МАЛАДОЙ ДУШЫ

(Ліставанне Мар'яна Дуксы з Рыгорам Семашкевічам)

Я вельмі шкадую, што не захаваў пісем Рыгора Семашкевіча. Мне прыкра ад сваёй неарганізаванасці і нядбайнасці.

Прапаную чытачам свае лісты, пасланыя Рыгору ў розныя гады (а вось іх Рыгор у свой час захаваў, склаў у стосік і перавязаў шпагатам!). Яны – яскравы дакумент, якімі мы былі. Я кажу “мы”, бо наша з Рыгорам светаўспрыманне было даволі блізкім, нашы думкі і перажыванні па сваёй танальнасці мала чым адрозніваліся. Менавіта па гэтай прычыне я і публікую свае лісты, бо яны ў нейкай меры высвятляюць унутранны свет і Рыгора Семашкевіча. Прапанаваным лістам, можа, не хапае, карэктнасці, стрыманасці, але, з другога боку, яны, відаць, цікавыя тым, што ў іх адсутнічае цензура сталага чалавека, усё тут шчыра, наросхрыст, без усялякіх абмежаванняў, пераважаюць тут “вясёлыя пырскі маладой душы.”

Калі сёння перачытваў свае, часам шматслоўныя “пасланні”, сапраўды, кідаюцца ў вочы іх празмерная весялосць, жартаўлівасць. Нам і праўда было так весела, ці гэта толькі імітацыя радасці, нейкі своесаблівы камуфляж?

Я так разважаю, бо ведаю, што за нашым бесклапотным смехам бачыцца паўсіроцтва аднаго і другога, мае вялікія драмы непрыкаянага дзяцінства ў знявечанай “кулацкай сям’і”. Мусіць сіла, энергетыка маладосці настолькі вялікія, што яны рашуча выштурхоўваюць з душы ўсе беды і напасці.

Юныя мае чытачы! Шануйце і любіце залатую пару юнацтва! Лепшага часу не будзе. Ні грошы, ні слава, ні кар’ера, ні сямейны камфорт не прынясуць вам столькі радасці, як “світальныя гады”. Паверце, гэта чыстая праўда.

І апошняе. Хай вас не вельмі бянтэжыць не зусім літаратурная мова, наяўнасць у тэксе рускіх слоў. Мы ў свой час такім чынам парадыравалі нашу так званую “трасянку”. Вусна і пісьмова спецыяльна ўжываючы яе, мы змагаліся супраць гэтай распаўсюджанай сярод беларусаў з’явы пры дапамозе з’едлівага смеху і камізму. Майце гэта на ўвазе і не бярыце ў рукі чырвоны аловак.

Мар’ян Дукса.

Здароў, Рыгорка!

Кароча гавара, здароўкайца Мар’ян (час ужо ведаць, хто ён такі і якое месца ён займае, скажам, у той жа літаратуры). Ведаеш, Рыгор, я ж яшчэ не дома. Пішу з Беларуч, што на Лагойшчыне.

Прыехалі, мы, значыць, у вёску па дыялекты. Сустрэў нас брыгадзір і пачаў раздаваць кватэры, у сэнсе распіхваць па хатах. А браць ніхто ня хочыць, хай Бог бароніць, які народ пайшоў. Мы з Губернатаравым папалі на кватэру.

Сустрэлі нас ветліва, спыталі наконт грошай і па-шляхетнаму запрасілі да стала, дзе стаяла не то карыта, не то міска кіслага малака, на берагах якой шпацыравалі мухі. На нас глядзелі з-пад печкі некалькі катой, пад вокнамі сакаталі куры і вяла брахаў сабака. Ваабшчэ-то а такая карцінка нам панравілася: нам, як інтылігентам, скажа прама, цікава пазнаёміцца з жыццём “калхознікаў”, тым больш, што да гэтага заклікае партыя. Вот у чом дзела. Астальных – добрую палавіну – палажылі ў школе на цюфякі.

Назаўтра пачалі паляваць за бабамі. Значыць, ідзём на сенакос і распрашываем аб усім. Памячаем алоўкам усё, што вылятае з рота. Спачатку на нас глядзелі, як на папусаў – ведама ж народ “нікультурны”. Мы раздзеліся – а яны пальцамі. А цяпер мы асвойваліся. Цёткі ахвотна прадаюць малако з бляшанкі, спачуваюць нам, гартным, прыгаварваючы: “У іх таксама ёсць маткі”. Мы то малако не купляім. Нас кормяць шчаўем, бацьвіннем і халадніком. За гэта ўжо мы заплацілі 20 руб. Харчы слабыя, адно што нічога не робім, удоваль спім на сене, па вечарах гарланім і ўсё. Дзе я жыву, цікавы ёсць дзед. Яго толькі зачалі – як заведзены. Натта лоўка расказвае, як ён у тую вайну ваяваў, а ў гэту ў пляну быў. Ён – у ваколіцы славуты бондар, і мне прыходзіцца памагаць яму ўздымаць абручы, уважліва пазіраючы ў рот, адкуль штораз вылятаюць народная мудрасці.

Гэты дзед добра ведаў Купалу. З Купалам закончваў Бяларуцкае 4 кл. вучылішча. Дык ён казаў, што Купалу дзетвара часта блэшкала (біла), калі ён не прыносіў чаго паесці. Купалы жылі натта заможна, пушчай і арандатары. У нашай ваколіцы ёсць яшчэ цікавы чалавек. Самы настаяшчы імправізатар. Так сыпіцца вершыкамі, што вочы шаром круцяцца. На любую тэму, амаль не думаючы, як секанець рыфмамі, нават карнявымі. У “Вожык” бралі – адмовіўся. Гэта чуд. Цяпер я пазэру, што ў народзе шмат талентаў, якія “царызм мяў, душыў тысячамі і мільёнамі”. Том 15, ст. 324...

Як у цябе справы? Ты, пэўна, дома. Мы прыедзем у Мінск чысла 7-8. Тады, не ведаю, можа, дамоў, на Нарач на нараду мусі не паеду, чорт з ёй! Калі дастану дакумант пуцёвачны – паеду на Каўказ. Не ведаю. Наагул, напішу. Напішы дамоў мне. Паспрабую прыехаць да цябе, але аб гэтым яшчэ напішу.

Бывай здароў.

Мар’ян.

Да пабачэння.

10. VII. 1965

Здароў, Рыгорка!

Я жывы, усё такое... Як і дамаўляліся, я пішу першым, апісваю, як даехаў і якія паявіліся плёткі на дзярэўні. Ну як я даехаў? Ты ўжо думаіш, адразу маніць

Залатыя гады дзяцінства.
Рыгор Семашкевіч з сябрам
Леанідам Каханюўскім

пачну, скажам, кола збуктавалася, а пасля адарвалася ў арбоме, і мы заначавалі ў Любанскім лесе, а раницай прыехаў следчы з пракурорам і сталі дапрашываць шофера, пачаму збуктавалася кола... Нічога гэтага не было. Проста з пчалі я зайшоў у Вялейцы ў бакоўку і хацеў выпіць піва і ледзь не адстаў ад машыны. Шофер сыгналіў, хацеў ехаць, але пасажыры тыцкалі пальцамі на мой пінжак, які скомканы ляжаў на сядзенні, і дружна крычалі: “Чалавека німа!” Гэтая салідарнасць мяне спасла ад яшчэ горшай пчалі, калі б я астаўся. Задавалёны, пакланіўся пасажырам і пасажыркам, запхнуўшы пад пазуху Міцкевіча. Я рабіў вучоны твар і пазіраў толькі ў акно, бо навокал было адно “просталюддзе”. Так я і ехаў аж да Бук. Там злез, абтрос з калашыны пыл і пашыбаваў у свае Каракулічы. Каракулічы сустрэлі мяне рэвам. Якраз гналі з пасты каровы, і яны, ці, можа, былі галодныя, ці мяне пазналі – раўлі, як на вайну. Вот і усё – такое ўражанне ад дарогі. Матка збедавалася, думала, што папаў пад машыну – гэта яе канёк!!! З работай у газэце... можа, і буду рабіць – натта ж я люблю грошы! А цяпер, пакуль не ў Мядзеле, вашую дровы – нада ж неяк бараніццак ад холаду! З драўмі у нас і так і гэтак. Тлумачу: памяркоўна. Вядома, наконт альховых і бярозавых шчапаннікаў – маўчы лепей, калі якое палена хто і дастаніць, толькі пад кацёл самагонны дзержыць (мала дыму – шмат жару). Вольха і бяроза пасечаны бязбожна. І я, паршывец, – маладняк глушу. Возікі два бадай што ёсць. А сянняка цэлы дзянёк па соснах лазіў. Тлумачу, як лазіў. Лезу на самы вяршок і галю уніз сукі. Сённа, седзячы на сасне, склаў лёгкую страфу пра вуароў. А пасля не пашанцавала – зваліўся. Праўда, нічога не зламаў, толькі парваў порткі. Але я настроены аптымістычна – трэба ўсяго ў жыцці пакаштаваць. Вот такія дзяля. Цяпер патроху пішу вершыкі – на многа ні размахваюся – па вершыку ў дзень... Мяне страшэнна пацягнула на белыя. У мяне яны палучаюцца, як малітва — ад пачатку да канца з завываннем. От чытаеш – і ледзь не плачаш. Усё такія пачаткі ўпадніцкія: “Ен быў незвычайна бледны...”, “Чалавека пакрыўдзілі...”. Бянтэжуся сам ад сваёй вобразнасці. Вось слухай, як я пішу пра неба (белым):

“Грывінчаны да мерадыянаў,
Зашклёны сінню каўпак,
Па якім слізгаюцца,
Як дзетвара, мэтэоры...”

Разумны чалавек скажа, што гэта бязглуздзіца, а я сцвярджаю – паэзія! Наогул у мяне тэм навалам, хоць прадавай. Нейкае неразумнае жаданне: узяць звычайшую рэч, нейкі прымітыў, скажам; “божую кароўку” ці шышку, і напісаць так, каб усіх кінула ў жар. Пачынаюцца эксперыменты – і да чаго яны мяне, прастафілю, давядуць! А тут яшчэ гэтыя дровы! І танцы адымаюць час. Я ж натта лоўка скачу кадрыль. Без мяне на танцах – адна самота. Наогул, каб доўга не гаварыць, ужо пачынаю прасваць порткі на суботу і нядзелю. Ні знаю, толькі як з Мядзеллю будзіць. Ты ўжо таксама ў суботку топні з ... Зоськай, а дзяўчо нішто, толькі боляй не пускай ў Маладэчанскі парк, парк ёсць парк, сам знаіш, да чаго гэтыя парк даводзяць. Як ты жывеш без мяне, пічаль ты мая? Напэўна, усё чытаіш... Болей плётак няма. Да пабачэння! Пішы. Чакаю. У заканчэнне прыводжу сваю “Пячаль па Вілейцы”.

“Пячаль па Вілейцы”

“У Вялейцы жыць можна-а-а!..”

3 гаворкі.

Гарадок ты мой,
Запячалены –
І хаджу я, нібы
Падначалены.
Слёзы, слёзы ў мяне –
Раўчукамі.
І ляціць і плыве
Пад рукамі.
Дні ўсе ў Дамашах
Прасабачыў
І цябе, гарадок,
Не пабачыў.
Гарадок ты мой
Запячалены.
Ад цябе, ад цябе –
Як уджалены.
Ці ўвіджу цябе цяпер?
Не, лічы...
Давядуць мяне
Семашкевічы!
Хоць і сам ты, і сам
Запячалены –
Пазіраеш на свет,
Як апаляены
А пячаль не з тваёю
Натураю,
Што не грэбуе нат
Дзінатураю!
І выходзіць, што мы
Апячалены,
Нібы ўнукі ці праўнукі
Сталіна.
Эх, гародчык бы нам
У Вяляяцы!
І жыццё пацякло б,
Як у леецы.
Закрцуцілі б насы,
Многа маючы...
Конь іржаў бы,
Ваду жалубаючы.
Мы насіліся б з доўгімі фінкамі
З лютай злосцю ўслед
За падсвінкамі

Прыкацілі б аднойчы на танцы
 У твае Дамашы
 На фурманцы.
 Парабкі завяліся б
 І дворнікі –
 Згіньце з пылам,
 Праклятыя зборнікі!
 Адсаніцеся
 З вашымі марамі –
 На труну не збярэш
 Ганарарамі.
 А твае і сябры, і паклоннікі
 Рукі цягнуць – трасі свае штонікі!..
 Хоць ты скаргу пішы
 Пілатовічу,¹
 Што паесьці няма
 Сербантовічу.
 Гэта споведзь мая
 Паучальная,
 Хоць праўдзівая
 Алі пячальная
 Усе дні ў Дамашах
 Прасабачыў,
 А Вілейку маю
 Не ўбачыў
 І цяпер, апячалены,
 Сноўдайся
 І ад злосці кусайся і лопайся.
 Толькі радасць і маю
 Вялікую,
 Што сустрэнемся зноў
 За наліўкаю.

Ліпень, 1966 г.

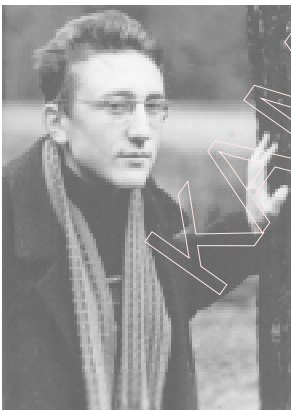
Рыгорка, здароў!

Саабцаю, што ліст твой у рукі мне трапіў. У цябе геніяльнае прадбачанне
 наконт пытання аб маёй добраахвотнай ссылкі на Каўказ. Мая паездка
 ляснулася. На разе. Абяцаюць пуцёўку на трохі пазней. Аказваецца, гэту
 паперыну не так проста дастаць. Дык я дома. Прыехаў у свае Каракулічы, дзён
 пяць мінусаваўшы. Мяцельская² ледзьве пусціла. У Мінск я спяшаюся, бо хацеў –
 думаў яшчэ трапіць на “форум”, у спісак удзельнікаў якога Ваніцкі³ меў гонар
 мяне ўключыць. А пасля я перадумаў; ат, што ён дасць, гэты форум, буду я
 там, вочы закаціўшы, чытаць яшчэ, можа “вещ” пра Радзіму. А па другое, я
 спазніўся. Прыедзь – а там ужо міскі і лыжкі, раздадзены, сядзяць ужо ўсе даўно
 спакойныя, а ты дапытваўся: “А ці ёсць у вас “майскцы” вольныя? Праўда,
 грамадскасць раёна мяне чакала. Райгазета пісала надоечы (і хто гэта слова

выдумаў?!)) прыкладна так: “Паважаныя чытачы! Днямі ў нас на Нарачы адчыняецца форум талентаў маладых. Адзачым, як самае цікавае для вас, што ў ім прыме ўдзел наш зямляк Мар’ян Дукса, што надае форуму яшчэ большай моцы. Не забудзьцеся выпісаць нашу газету на 2-е паўгоддзе. За гэта гарантуем падборку вершаў М.Д.” Як бачыш, на правінцыі мяне выцягвае за вушы рэклама. Вядома, можа і ёсць такая-сякая прыемнасць, калі і тваю галаву намалююць нават на аблігацыі дзяржаўнай мовы, але я ляжу во цяпер на сінажаці і думаю; якога яны дурня курчаць? Нашлі паэта! Бадзіна я – ды ўсё. Калі тыя экзамены здаў і хоць бы вершык – пра жыта, пра мурагі, пра цецерука ці пра той жа плот”. Ніякіх зрухаў! Вот ляжу я, значыць, сёння на сінажатцы, тут табе і конікі, і стракозы, і матылькі – як той казаў, рыфмуй і Аўрамчыку перасылай. Але нейкая кабацкая лянота, нейкі скептыцызм. Як труна, пытанне: “А каму яны трэба – рыфмы тыя? Вядома, мусіць, трэба самому, , каб, скажам, купіць новыя чэхаславацкія штаны, на гэты раз рыжыя... А па-другое, у Аўрамчыка ляжыць жа адна падборка – хто мне прысягне, што яна пойдзе ў 10 “Маладосці”? Адзін Аўрамчык, які мне ўжо прысягнуў, што пойдзе ў 2. Рыгорка, я разумею тваё гора: гэты Панчанка, (...) па-першае, ня мае такту, па-другое, не разумее, што ён – у тваіх руках. Ты ж можаш у “Полымі” разбамбіць яго зборнік, скажам, такой тырадай: “Панчанка глядзіць на акаляючы свет толькі пры святле маланак...” (...) Ён пачаў адчуваць сябе рэдактарам-князьком, якому, бацаце, не спадабаўся Семашкевічаў стыль. “Літаратурная брацця”, якая корміцца за кошт падаянняў Панчанкі – рэч часовая. (...) Прыдзе час і не знойдуць у кармушках хлебных крошак гэтыя юбілейныя шпакі. Нам, захаднікам, не варта гарбіцца. Мы сваё дакажам. (...) Дык, значыць, ты ў аспіранты меціш нават сёлета? (...) Вішнеўскі с/с ад мяне недалёка, пра суседняе Свяцілава, здаецца, нешта чуў. Галоўнае, што ў Вішняве – касцёл, і калі табой яшчэ не завалодала нячыстая сіла – можаш радавацца. Усё ўяўляю, вось, што Семашкевіч дырэктар – не. Не верыш – лягу крыжам. Стралай мяне – не паверу. Такі прапойца, які мне вымазаў п’янымі капітамі блакітную майку, і раптам дырэктар – пырсні на мяне вадой – о, не! А, зрэшты, як хочаш. Тваё дзела – кіраваць! Нажывеш і вопыт...

Рыгор Семашкевіч з Леанідам Каханоўскім

Такім ён быў

Заробіш грошай і ўцячэш ў Мінск – ну чаго ты!

Што я раблю дома? Ламаю галаву, як нарыхтаваць дроў на зіму. З сенам бяды не маю, бо карову даўно збылі. Думаю абгарадзіць плот. Гэта ўсё, што касаіцца хазяйства.

Ці ў пятніцу, ці ў суботу (найбольш верагодна) буду ў Маладзечне па дробных справах. Так што махну ў твае Дамашы. Ні ведаю, ці будзеш ты дома. Аўтобус мой адбывае ў 9 з нечым, так што ў гадзін 12 мо буду ў цябе. Калі не будзе дажджу.

Да сустрэчы!

Ліпень 1971 г.

Рыгор, чалом!

Ужо трохі часу сіганула, як мы з табой шпацыравалі па цудоўных праспектах нашай цудоўнай сталіцы і гутарылі аб шляхах развіцця сацыялістычнага рэалізму ў літаратуры. Шмат цікавых фактаў, якія ты мне паведаміў, сведчаць, што ўнутры літаратуры ідуць усякія цікавыя працэсы і згрызоты, што яшчэ раз падкрэслівае і сцвярджае еднасць літаратуры і жыцця, дзе гэтых згрызот – лапатай грабі. А цяпер усё, што тычыцца мяне. Развітаўшыся тады з табой, я яшчэ да позняй пятніцы блукаў сярод шэрых твараў мінскага стандарту і марна намагаўся ўсцешуць сябе думкай, што жыццё – гэта вялікае хараство. Мэнчыла грудзіна, пад-крэсліваючы з усёй відавочнасцю, што ў арганізм пасяпілася нейкая немач. Пасля розных прыкідак, красвордаў і прасвятленняў я быў зведзены ў судакрананне з прафесарам, старым насатым Абрамам, якому, мабыць, і днём і ноччу сніцца Іерусалім. Пасля пэўнай порцыі роспытаў гэты свяціла пачаў дробненька хіхікаць, ставячы пад сумненне ўсе мае болі і пакуты – як перабольшаныя, узведзеныя ў гіпербалу ў аблаведансці з паэтычнай натурай. Справа скончылася невялічкім рэцэптам, дзе значылася пачка таблетак, кіслых на смак.

Дзякаваць Богу, боль амаль прайшоў.

Едучы з Мінска, чытаў рэцэнзіі Міколы Гіля на зборнік Фаміна. Крытык зрабіў з гэтага міліцыянера амаль гэнія (па той простаі прычыне, што маленства яго было “апалена вайной”. Па асацыяцыі адразу нагадваецца Ставер, у якога таксама – ужо літаральна – апалена шыя ў выніку гарэння сажы... (..) Варлен Бечык, які сігануў з ЛіМа ў Акадэмію (пра якую ты ў сваім сцішку ўспомніў), гаварыў, што Вера Вярба каструбуе рэцэнзію на маю кнігу, сігнальны якой яна сцібрыла ў выдавецтве. Што яна там напіша – паглядзім, быццам бы “прыцэл станючы” (цытую Бечыка). Ну ды ліха з ёй, рэцэнзіяй, затое вясна ў поўным разгары. Луг, які ляжыць за акном, шыбануў з сябе апошні сняжок, які весела растаяў. Ашмянка папаўнела, хоць не вельмі, але заварушыліся шчупакі, рассякаючы вострымі рыльцамі ваду. Часцей пападае ад матак малым падшыванцам, якім на дзень трэба штук пяць портак. Гарлапаняць пеўні, носяцца, як ашалелыя, вароны, нейкі барадач згорбіўся пад бярозкай са сьвядзёлкам...

Сёння ў Солох фэст – сьвентэга Юзэфа, цэлюю раніцу валілі валам набожных каталікі, абвязаўшы рукі ружанцам. Самому хацелася паўдзельнічаць у набажэнствах, папяць псалмы, але ж немагчыма.

На гэтым канчаю.

Рыгор, калі ты працуеш, што адкрылася афіцыйна новае выдавецтва – паведамі. Як там мая ксёнжка, не з’явілася? Прышлі штукі чатыры. Вялікдзень 2 красавіка. Наконт сустрэчы яшчэ дамовімся. Усяго!

Твой Мар’ян.

19.III.72

Вітанне, Рыгор!

Гэта Мар'ян. Цэлы сундук прабачэнняў за маўчанне. Усе твае лісты ў мяне за пазухай, кожны дзень пішу, кожны дзень даю тэлеграмы, а ўсё ў думках. Усё збіраюся. Наконт дысцыпліны мне яўна трэба падцягнуцца. Тады я цябе, вядома, чакаў, усё прыстаўляў далонь да вачэй і зырыў за небасхілам, адкуль ты павінен быў вынырнуць на цягніку ці яшчэ на якой гаргарыне. Пэўна ж матка цябе змалі вучыла, што нельга ляжаць на сырой зямлі... А ты за сваё. Кажаш, жаніў Юрку. Быў я неяк тым часам ў Гародні, дзе некалі прызямліўся Хрыстос, на тэлестудыі (выступаў), то Юркі ўжо не было. Узяў, кажучь, вольную на месяц у сувязі з афармленнем шлюба. Да, як казаў Сотнікаў (В. Быкаў), усе пажаніліся, адзін я курчу з сябе чорт ведае што. Часам прыходзяць у галаву невясёлыя думкі, нэндза ў душы шыбане ў сувязі з вышчытам халасцяцкіх...

Прыслаў ліст Вова (Ваўжынец). Ён усё там жа – за ельнічкам, за бярэзнікам... Стогне, што надаела, кажа, без цывілізацыі жыць дальша не магу. Пра свой фальклор (матчыны песні) штосьці маўчыць. Увогуле, цяжка яму ваяваць там супраць русіфікацыі. Адзін, як Бзля, папробуй зашчыці ў такіх умовах родныя гаворкі. Яно, прыкінуйшы, мо бы адшукаць да гэтага часу якую маладаіку і не вярэдзіць сваю душу асабліва. Не ўсім жа быць Прашковічамі!⁴

Рыгор! Тваё ўшчуванне наконт таго, што трэба дзейнічаць у сувязі з адкрыццём новай кніжнай хлебапяркарні, я прыняў да ведама. Але што я магу зрабіць з маёй натурай? Адзінае, што я зрабіў, – паслаў у Саюз запытанне наконт верагоднасці майго залічэння ў штат рэдактараў (Саюз жа, мусіць, арфуе супрацоўнікаў). Калі не падтрымае Саюз – а каму галава надта баліць наконт маіх работ і лёсаў. У кожнага сваіх праблем па горла.

Калі гаварыць шчыра, то і ў Солах, відаць, мае дні зязюлька палічыла. З дырэктарам, мацёрым сталіністам, кожны дзень на кінжалах. Гэта, брат, проста музейны Берыя, якіх амаль ужо не засталася. І не таму, што я яго баюся, а таму, што ён школу ператварыў у Петрапаўлаўскі равелін. Я ненавіджу яго, ён мяне, вось так і жывём. Даецца, браце, усім у знакі гэты наш універсітэцкі дэмакратызм, гэта філалагічнае вольнадумства. А дзе ж дзеца ад усяго гэтага?

У мяне цяпер экзамены. Дакладней, у нас. Дык ты, можа, гайсані ка мне дзесьці каля суботкі. Га? Дай на ўсякі выпадак: “Еду – прыеду”.

Пагутарым, паходзім. Паслухаем, як мычаць каровы. Га?

Глядзі, як выпадае. Ехаць найлепей цягніком Масква-Калінінград, (11 з нечым). Хоць цяпер, на летні сезон, яшчэ нейкія цягнікі з'явіліся.

У Солах я буду, відаць, да 30 чэрвеня.

Твой Мар'ян.

2 чэрвеня 1972 г.

Рыгор, прывітанне!

Гэта – Мар'ян.

Я працяглы час хацеў цябе пабачыць, цяпер натаптана шмат сцежак-дарожак, каб сустрэцца. Скокнуўшы ад усякай філасофіі ўбок, хачу проста пацікавіцца, як табе жылося на Нарачы. Наташа твая сказала, што ты

акупіраваўся на турбазе, і гэта мяне трохі расмяшыла. Уявіў цябе заядлым турыстам з палаткай, з “вешчмяшком”, вудзільнам і банкай з чарвякамі. Пакуль паплавок стаіць на “люстранай роўнядзі”, ты шпарыш верш пра тых жа нарачанскіх рыбакоў, якія нават ў непагадзь цягнуць за жабры звераватага шчупака. Адным словам – “попашет, попишет стихи”. Цяпер столькі ездзіць на Нарач пісьменнікаў, што скорыя ніводнага сюжэта не знайду на сваёй Радзіме. Танку – што! Ён класік, ён можа пісаць пра пількаўскія карчы – і сыйдзе, а ад мяне Гіль Мікола патрабуе лірычнай злабадзённасці, а Яўген Коршукаў – былы раённы нарысіст – “сучасніка”. Хоць ты галавой біся аб дрэва – дай сучасніка і ўсё. Так, што “затрудніцельна”.

А я ў Гаграх, хай яны праваляцца. Не рад, што паехаў у гэту душагубку. Надта душна, ўсюды трэба галяком – на вуліцы, на беразе, у пакоі. Пакой мне дырэктар Дома творчасці выдзеліў найгоршы, нейкая шчыліна з паўакном, што выходзіць у задворкі, дзе ўсю божую ноч раве электрычка. Накалоў, гад. Пытаецца, калі я зайшоў да яго, каторы раз у ДOME. Першы, кажу. Першы раз – на табе для знаёмства гэту дзюрку. Не хочацца проста падымаць лямант. Ладна, думаю, азіят. Больша не правядзёш.

Кормяць так сабе, даволі сціпла. Наогул тут усе сем’ямі жывуць. Адзін я сланяюся сам-насам. Рэжым у мяне такі: да абедна валяюся на беразе, плаваю, захлынаючыся пракрытай салёнай вадой і бяздумна перабіраю марскую гальку. У другой палове дня трохі, бывае, пішу, хоць няма тут нешта асаблівай хэнці да пісаніны. Надта ж раздражняюць розныя Турсуны-Задэ, якіх тут большасць. Увогуле, няварта ехаць летам сюды. Мілая справа – Прыбалтыка ці свае пейзажы.

Ну, вось і ўсё. Ты мне напішы сюды. Буду тут да 29 жніўня.

Ці пераехала выдавецтва новае на новую кватэру?

Першы сцішок мой тут быў такі:

Я не пазбаўлюся падагры,

Якая ўлезла ў душу.

Але усё-такі ў Гагры

Трынаццаць вершаў напішу.

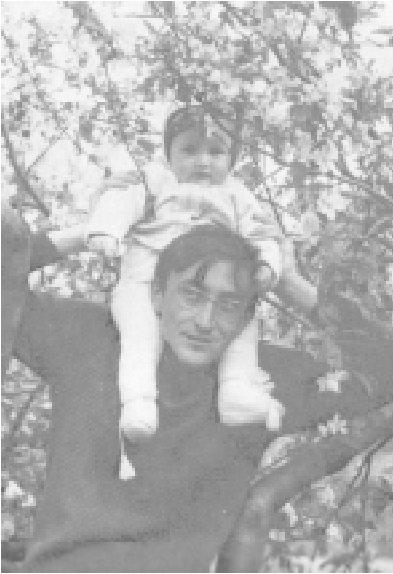
Бывай. Пішы. Мар’ян.

15.VIII.1972

Рыгор!

Вітанне і яшчэ раз вітанне. Гэта Мар’ян. Цэлы год збіраюся табе напісаць, але вечна нейкі д’ябал перашкаджае. Не то што лянота, а скарэй апатыя ў перамешку з бязвер’ем ва ўсё на свеце...

Паехалі далей. Кажуць, ты сёлетнім летам адпачываў-паласкаўся на ўзбярэжжы Вішнеўскага возера, ля Галодніч, ці што. Нешта аб тым казалі мая маці, хоць я не ўцяміў толкам; а тады яшчэ гаварыла Таіса. Гэта вельмі добра, што цябе цягне ў нашы заходнія землі, дзе некалі панавалі асаднікі і дзе вялі сваю дзейнасць асветнікі-ксяндзы. Гэта добра яшчэ і тым, што ёсць у гэтым і для мяне нейкая маральная падтрымка; я часта ў розных там дзесятых класах паказваў, як чуд, твой зборнік, пры-гаварваючы пры гэтым: “А ён жа недалёка працаваў!” У розных пошлых кумпаніях я не-не ды і ўспомню

*У майскім садзе на Серабранцы:
Рыгор Семашкевіч з дачкой Данай,
1971 г.*

тую прыпеўку, якую мы з Быкавым Эдзікам некалі намазалі на канверце, што меўся ехаць да цябе.

З восені неяк быў У Гродні, дзе некалі прыязмліўся Хрыстос, гутарыў-піў з Юркам. Сачынялі мы там экспромты друг другу, у адным і цябе я ўспамянуў (можа, чытаў Голуб); карацей кажучы, была такая дамоўленасць, што мы збяромся у Н. Лойкі ў сярэдзіне снежня, дзе яна рыхтавала нейкі там раённы баль для нас. Не знаю, ці быў ты там, я так і не прыехаў.

Як я жыву? Ці здавалёны жыццём? Зусім не здавалёны і выхаду не бачу. Дарэчы, кожнае лета я разлічваюся са школай і раёнам, уладкоўваюся ў Мінску ці ў Гродне, аднак з гэтага нічога не выходзіла. Нервы мае ўрэшце рэшт здавалі, я адчуваў такую апустошанасць, такую дзікую самоту ў горадзе, што фактычна станавіўся душэўнахворым, і хацелася аднаго – бегчы ад людзей, куды-небудзь у леснічоўку, каб застацца на векі

вечныя сам-насам. Мне здавалася, што я толькі перашкаджаю другім і блытаюся пад нагамі. Вельмі ж у наш чужоўны час людзі заняты самім сабой, каб неяк табе паспрыяць; уся іх энэргія ідзе на тое, каб уладкаваць свой быт, а паспрабуй упарадкаў яго!

Канешна, усё гэта глупства для натуры моцнай, настойлівай, а мне з маёй кволасцю і сентыментальнасцю весці ў горадзе барацьбу за існаванне невыносна цяжка.

Тое ж самае было і сёлета. Шамякін і так і сяк – што, ён работу дасць? А проста дзе-небудзь прымазацца, учаліцца – я не жадаю. Няма нармальнай работы – і ня трэба, ліха з ёй. Да таго ж мяне канфузіць уся гэта валтузня з кватэрай, прапіскамі, нейкі там мяснік сходу і прапісваецца, і ўсяляецца, а ты будзеш стаяць у гэтых чэргах, як непрыкаяны.

А зрэшты – не знаю. Трэба было б падаць заяву на кватэру. Так ці інакш у Солах жыць – ці ёсць у гэтым які сэнс?

Кніжка мая вось-вось павінна з'явіцца. Здрава ўрэзалі – 26 вершаў стоць носам паляцелі са зборніка. І не паспеў замяніць.

Рыгор, пішы. Нам неяк трэба сустрэцца.

Усяго. Мар'ян. Лістапад 1973 г.

Рыгор!

Вітанне. Гэта Мар'ян.

Я павінен цябе папярэдзіць: я не думаю сёння надоўга адрываць свой позірк ад тваіх розных там папер ці яшчэ ад чаго, бо ўсяго колькі слоў у мяне.

Я не помню, ці прасіў я ў папярэднім пісьме ці не, а зараз папрашу вось аб чым: як там з новым выдавецтвам, ці адмакнулі яго афіцыйна і дзе гэта пуня знаходзіцца – ці ў курсе ты справы? Паведамі. Даведайся. А то я са сваім рукапісам не знаю, куды дзецца – раней бы ў Вільню падаўся, а цяпер, сам знаеш, усё захвацілі гэтыя бонусы-донусы – адны архівы там замест нашай Бацькаўшчыны з яе друкарнямі і рознымі там Марцінамі Кухтамі...

Дык, чырканы. Заадно, можа, зборнічкаў падашлеш.

Мар'ян.

Ліпень 1973

Рыгор, маё шанаванне!

Гэта Мар'ян, чакаў ты ці не чакаў. У мяне клопат такі: ці па адрасу я пішу? Хто цябе ведае, дзе ты. Так ці інакш без Дамашоў табе не абысціся, усё-такі родная хата, адкуль ты пачынаў сваю нялёгкую дарогу.

Сітуацыя патрабуе ад мяне тлумачэнняў сваіх паводзін. Чаму я парушыў наш дагавор? Паспрабую адказаць. У Вязынку я ехаў, узяў білет да Маладзечна і ехаў. Але ў дарозе найшла на мяне нейкая нэндза, разумееш, гарачыня, млосна ў вагоне, мейсцаў няма, узяў і вылез. А пасля шкадаваў, хоць чамусці мяне палохала вязынская спякота. У панядзелак у першай палове дня пазваніць не змог, пасля званіў тройчы (у наступныя дні), але кватэра твая маўчала. У Мінск мне ехаць страшэнна не хацелася, каб шукаць канцы і пачаткі тваіх вандровак. Пасля бачыў Наташу, а яна мне абвясціла навіну, што ты ў сваёй экзатычнай Малінаўцы. Каб жа я ведаў, што ты ламашыш старшынёўскі агрэст, то, вядома, прыляцеў бы, бо я гэтым часам мяцеліўся па Смаргоні, адбівваючыся ад мясцовых аматараў паэзіі і тутэйшых пошлых псеўда-патрыётаў нашай Айчыны. І мусіць, правільна будзе, калі скажу, што я залішне мяцеліўся не ведаючы чаго, можа, уцякаючы ад адзіноты, якая, як шпik, валочыцца за мной, дзе б я ні быў і якія напіткі ні піў.

Рыгор, я еду 31 ліпеня ў Львоў адпачываць па пуцёўцы Саюза. Буду там да 24, пасля адрасу трэба здаваць зборнік, хацеў я з гэтай кухняй закончыць цяпер, але не атрымалася. Рыдактар – Калеснік. Дзесьці 25-26 буду ў Мінску, але, пэўна, цябе яшчэ не будзе.

Слухай, Рыгор. Прыберажы для мяне ЛіМ, калі ў ім з'явіцца мае вершы. Падрыхтаваны і здадзены, а чорт іх ведае, калі яны будуць, Вера сказала, што ў першай палове жніўня.

Атрымаў ліст ад Голуба, хоча, каб прыехаў выступіць па тэлебачанню... Гумарыст!

Я табе напішу з Хахляндзіі, толькі куды пісаць?

Адпачывай!

Мар'ян. 20.VII 1973.

Рыгор, маё ўшанаванне!

Пішу з эміграцыі. Лёс мяне занёс на Львоўшчыну, адкуль пачынаўся беларускі паэт Сяргей Панізнік, які, акрамя таго, што сфармуляваў у Львове свой светапогляд, спрабаваў з усяе моцы ўстанавіць нейкія культурна-літаратурныя сувязі двух сяцёр, спасылаючыся менавіта на гэты горад. Горад

каталіцкім манастыроў і капліцаў, куды зараз нахлынулі хахлы і не відаць нешта палякаў. Наагул я Львоў яшчэ добра не бачыў, заўтра, я член экскурсіі, паеду туды спецыяльна, пахаджу па тых плітах, дзе некалі хадзілі Франка і Панізнік.

Як я жыву тут? Увогуле, няблага. Моршын – гэта курортны гарадок, дзе шмат ларкоў, адна вуліца і ніякіх МАЗаў, ніякіх тралейбусаў, дзе немогуць паклычыць ногі і штырхнуць пад бок. Публіка, а яе тут 10 тысяч, ходзіць паважна, на пяткі не наступае і не імчыцца навывперадкі. Вакол міласць, сардэчнасць. Адным словам, раздабрэлы натоўп, накормлены і ўлагоджаны сонцам. Я тут мала з кім кантачу. Ёсць пара хлапцоў, з якімі я бегаю раніцай кароткія і даўгія дыстанцыі. Вельмі зручна для развіцця мышцаў. Адразу за санаторыем цягнуцца дрымучы лес на сотні вёрст, пакрываючы Карпаты. Лес лісцёвы. Шмат ручных вавёрак, якія скачуць проста на плечы, бо ведаюць, што яны пад аховай закона. Гавораць, водзяцца мядзьведзі, але я не бачыў іх і, барані Бог, убачыць. Паблізу ёсць два возеры. Адным словам, ёсць умовы, каб адключыцца ад усяго і ні аб чым не думаць. Ды ці ёсць у гэтым патрэба? Няўжо мы не маем права хоць 3 месяцы не імкнуцца фіксіраваць свае эмоцыі. Дзіўна, але я тут набыў душэўную раўнавагу, што даволі рэдкая з’ява ў маім жыцці. Вось што значыць быць сярод прыроды. А, можа, гэта таму, што тут усе флегматыкі, і мне гэта гарманіруе, я тут не бачу валявых, мэтанакіраваных натур, сярод якіх я адчуваю сябе лішнім і некампетэнтным. А ўрэшце; усё гэта глупства. Слухай, пане Рыгору. Я тут буду да 24, калі мой ліст прыдзе да цябе позна, напішы на Солю.

Гонар маю!

3.VIII. 73 Мар’ян Дукса.

Рыгор, вітанне!

Гэта Мар’ян. Я прашу прабачэння за пшэрэу, якая ўтварылася паміж тваім лістом і маім. Я яго (твой ліст) даўно насіў у нагрудным кішэньчыку, каб памятаць, што жыве ў Мінску Рыгор Семашкевіч, якому трэба перш за ўсё падзякаваць за бандэроль, дзе я знайшоў тваю навуковую працу пра харошых хлопцаў пецяярбургскіх, энтузіястаў беларускіх, якія фактычна і ўсцалі гэта беларускае дзьвіжэнне, якое пануе і зараз. Канечна, нам цяпер легча; мова дазволена, і кніжкі зрэдку Жычка выдае. Скажам прама, торба дзяржаўная – не торба Эпімаха-Шыпілы. Увогуле, лоўкая кніга. Я, павінен табе прызнацца, – не Дзімка Бугаёў, не Парчанка і тым больш не Рагойша – не магу ва ўсёй велічы ацаніць тваю працу, упэўнены толькі, што час ужо прыкляпаць мемарыяльную пляху на тваёй хаце ў Дамашах, на якой бы значылася: “Тут жыў – ды і зараз бывае заскочыць – Грышка Семашкевічаў, крытык-літаратуразнавец, а перш за ўсё паэт, які, прадаўшы леснічоўку, пасяліўся ў Мінску”.

Я пастараюся неяк наведання да цябе, можа, у нядзелю, можа, у суботу ці ў панядзелак. У Мінск то я прыеду ў суботу. Скарэй за ўсё ў нядзелю. У першай палове дня. Яно б можна было сустрэцца дзе-небудзь і па-за кватэрай. Але ж, можа, у цябе якія другія планы. Слухай, а не – давай у нядзелю, у 2 гадзіны дня ля Палаца прафсаюзаў? Калі я не прыеду да гадзіны дня, то я чакаю цябе ля Палаца. Ну, ведама, калі табе будзе выпадаць, калі не падарыцца якая халера-другая.

Цяпер вось сяджу ў кабінеце дырэктара і слухаю, як нейкі падрастаючы хулган нема вые каля школы – от избытка эмоцый... Увогуле, я трэці месяц жыву “адно дзела”. Нашага дырэктара – сталініста няма, на водах, дык улада перайшла да мяне і завуча па навучальнай, ну мы, вядома, уладу тактычна, міла дзелім пароўну, паціху адбываем педсаветы і другую работу, у душы і яўна рагочучы з усяго навокал, з розных папер на тонкай аснове. Але праз два тыдні Берыя з’явіцца, пачнецца зноў грызня, хоць я тут асабліва нікога не шманаю. На заўтра Сотнікаў (я так заву Быкава) кліча на нейкае абкомаўскае зборышча па крытыцы... на філіялы шмарганулі гэту кампанію! Дзе ж я паеду 260 вёрст, да Мінска і то 130... Ну ўсё. Дасць Бог – убачымся!

Мар’ян. Студзень 1974

Вітанне, Рыгор!

Учора я прыехаў з Польшчы і знайшоў твой ліст. Вядома, бяры торбу ў рукі і прыезджай. Мне, дарэчы, трэба ў Мінск, магчыма, потым паедзем разам, калі ты не пакіруешся куды далей. Стаміўся ў той Польшчы, шмат гонару там і фацэтнасці, найлепей дома, дзе можна вальней дыхнуць – без іхняй энэргічнасці і камерцыі.

Я часта думаю пра тваю руку, адчуваў сябе нязручна, што ніяк не пацікавіўся тваім здароўем і тваёй душой, хоць раз і давялося быць у Мінску. Заелі розныя прыватныя праблемы, каб яны здохлі.

Дык чакаю. Я не знаю, чым ты прыедзеш. Можна электрычкай да Маладзечна, а потым прыгарадным гудагайскім, бо ў гэтым, што ідзе на Калінінград (у Мінску у 11. 34...) будзе, пэўна, нудна, калі ўвогуле дадуць білеты.

Калі гудагайскім (ён з Маладзечна адпраўляецца ў 17. 35, то у Мінску трэба сядзець у 15.40... (так, здецца). Калі гудагайскі (які з Маладзечна адпраўляецца ў 20.40), то ў Мінску трэба сядзець на электрычку у 18. 35 ці 40). Магчыма, падыду на станцыю ў першым і другім выпадку. Калі будзеш ехаць у іншы дзень ці іншым рэйсам – злазь і пытай школу, я жыву на школьным двары ў доме для настаўнікаў.

Да сустрэчы. Мар’ян. Ліпень 1979 г.

Рыгор!

Маё шанаванне. Дасылаю два апошнія зборнікі для Ю. Канановіча⁵. Трэці зборнік у мяне ў 1 экзэмпляры. Можна, пакуль хопіць.

Стаіць надта fajная пагода, пэўна, ты ўволю гуляеш у “нічыйным” садку. Сёння быў у тым лесе, дзе мы тады сноўдаліся, – у тым, дзе была шэрань. Думаю, што растуць баравікі – дзе там, адны суханькія, што яшчэ не трапілі ў дуплы.

Ты, пэўна, сядзіш-ходзіш і трансфармуеш Барадуліна ў свае літаратура-знаўчыя сентэнцыі, прасцей кажучы, точыш барадулінскі бульбоўнік, каб потым з гэтай трухі спячы які-небудзь блін і пачаставаць ім спачатку Камейшу, а потым і Марціновіча. Як той казаў, хай ядуць – “абы здароўю не пашкодзіць”.

Я рыхтуюся да сустрэчы са сваімі алкаголікамі – завочнікамі. Шараварка! Дзевяць дзён буду капаць нікому не патрэбны роў. Калі ты да гэтага часу не станеш прафесапрам і не заганарышся, сустрэнемся вачмі-рукамі нейдзе 15

Сцяпан Александровіч і Рыгор Семашкевіч са студэнтамі ля магільні Янкі Купалы.

лістапада – кажуць, у гэты дзень будзе ў Саюзе пленум па прозе. Паслухаем Чыгрынава – гэтага каваяўленага эпіка, спецыяліста па апошняй вайне.

*Эх, Рыгор, праходзяць годы,
І ў чупрыне плех.
Гэтае вечна, заўсёды –*

Эх!

Мар'ян. 13.XII.979 г.

Вітанне, Рыгор!

Як здароў'е – увогуле і творчае?

Табе, штодзённаму стайеру відаць, скардзіцца няма на што. А ў здаровым целе і спружыністы дух. Як я помню, ты, сангвінік, нэндзы не вельмі паддаешся.

Што ў цябе чуваць адносна намераў скокнуць да мяне 24? Гэта панядзелак, куццёвы панядзелак. Каляды – у аўторак. Адным словам, прыязджай. Гудагайскі адпраўляецца недзе ў 17.35.

Снаўданіся ў бок сваёй радзімы і Захаду, які нас пужае новымі ракетамі.

Мар'ян. 18.XII.79.

*Не не Палессі, пад Мозарам,
Поблізу Піны-ракі –
Недзе на Свірскім возеры
Зрання сядзяць рыбакі.*

*Хоць і пара непагодная –
Будуць сядзець да дня:
Хочацца ў ноч навагоднюю
Арыштаваць акуня.*

*Рыба і ў нас жа не лішня.
Выцягнуць бы селядца,
Скажам, у нейкім Вішняве –
З благаславення ксяндза.*

*Зашмальцавана ўсё гэта –
Чоўны і вуды, а ўсё ж
Ці не сплануем на сёлета
Край абысці басаножа?*

*Неруш азёры парухаем,
Зведаем смак забыцця...
Ну і вядома ж паслухаем
Тое дыханне трысця...*

Верш напісаны як абыгрыванне радкоў з верша Р. Семашкевіча “Недзе над Свірскім возерам дзікія гусі крычаць...”

Мар’ян. Снежань 1979 г.

Мінск, Ракасоўскага, 811, 36. Семашкевічу Рыгору М.

Рыгор!

З Новым годам цябе!

*У край заходне-каталіцкі
(Вятрам, снягам наперакор)
Падрыўніком – з лімонкай “Пліскі”
Прымчы ў Малінаўку⁶, Рыгор!*

Мар’ян. (Снежань 1980 г.)

Заўвагі

¹ Пілатовіч – былы сакратар ЦК КПБ па ідэалогіі.

² Мяцельская – выкладчыца філфака БДУ, кіраўніца дыялекталагічнай практыкі студэнтаў.

³ Ваніцкі – былы сакратар ЦК камсамола Беларусі.

⁴ Прашковіч – былы супрацоўнік Акадэміі навук, шчыры абаронца роднай мовы.

⁵ Юзаф Канановіч – вядомы польскі паэт і перакладчык беларускай паэзіі.

⁶ Малінаўка – вёска ў Смаргонскім раёне дзе, Р. Семашкевіч працаваў дырэктарам школы ў 1968 годзе.

Публікацыю падрыхтаваў Мар’ян Дукса.

Тамара Бярэзіна

ДЗЕ ШЭПЧУЦЦА ХВАЛІ ГАЛЬШАНКІ

*“Нахлынуць рагтам успаміны,
Нібы цяплом павее ветрык веснавы...”*

Чалавечае жыццё... колькі б ні пражыў на свеце чалавек, здаецца, што пражыў ён нямнога. І хоць быў шлях цяжкім, ухабістым, але не пакідае надзея на лепшае, хоць таго лепшага, мабыць, і не дачакацца ніколі. Бег часу дапамагае нам зусім па-другому, па-новаму паглядзець з вяршыні пражытых гадоў на здавалася б, нязначныя падзеі, сустрэчы, пераасэнсаваць тое, на што калісьці амаль не звярталася ўвага.

Ужо няма ў жывых дарагіх людзей, але ў памяці яны жывуць, гучыць іх голас, свецяцца цеплынёй вочы, не забываецца іх мілая ўсмешка.

Помніцца той час, калі я, яшчэ невялічка, бывала ў бабулі з дзядулем у Вішневе Валожынскага раёна.

Мой дзед, Бітэль Пятро Іванавіч, працаваў тады настаўнікам ў вішнеўскай школе, а бабуля, Ніна Пятроўна, была хатняй гаспадыняй. Жылі яны ў той час у школьнай кватэры, якая размяшчалася ў старым панскім доме з чырвонай цэглы. Акрамя іх у гэтым і двух суседніх дамах жылі яшчэ і другія настаўніцкія сем’і.

Кватэра складалася з доўгай вузкай кухні, якая служыла таксама прыхожай і аднаго пакоя з высокай столлю і трыма вялікімі вокнамі. Пакой гэты быў перагароджаны дзвюма шафамі – кніжнай шафай і шафай з посудам.

За домам быў стары панскі сад, а за садам, зусім блізка, рака Гальшанка. На супрацьлеглым, вельмі высокім беразе ракі ўзвышалася старая вішнеўская царква ў зеляніне высокіх ліпаў, а воддаль, з левага боку, таксама ў зеляніне дрэў віднеўся яшчэ больш старажытны вішнеўскі касцёл.

На раку я часта хадзіла разам з бабуляй. Пад яе пільным поглядам любіла паплёскацца на плыткім месцы.

Летнімі вечарамі перад сном на рэчку мы часта хадзілі ўтраіх: бабуля, дзядуля і я. Вада была цёпла-цёплая. Выходзіць з рэчкі не хацелася, бо на беразе было значна халадней...

Дзядуля памятаецца мне амаль заўсёды з кнігай у руках ці за пісьмовым сталом. Гэта быў вельмі добры і сумленны інтэлігентны чалавек, які не цяпеў хлусні і з павагай адносіўся да слоўных

*Бацькі Пятра Бітэля з
унукамі*

людзей. Ён напэўна атрымліваў асалоду ад працы з кнігамі і ад сваёй творчай дзейнасці (пісаў вершы, прозу, шмат займаўся перакладамі), бо быў яго мала цікавіў і амаль усімі хатнімі справамі займалася бабуля. Бабуля была выдатнай, узорнай гаспадыняй. Яна ўмела быць адметнай у любой справе. Штодзённыя, буднічныя абеды былі заўсёды вельмі смачнымі, стол акуратна сервіраваўся, незалежна ад таго, абедалі гаспадары ўдваіх, ці быў нехта ў гасцях. Мяне таксама вучылі, дзе павінен ляжаць нож, відэлец, ложка і як імі правільна карыстацца. Бабуля выдатна ўмела вязаць, шыць, вышываць. Зробленыя яе руплівымі рукамі сурвэткі, накідкі на падушкі, занавескі на дзверы, палавічкі, вышываныя падушачкі стваралі ў кватэры незвычайную ўтульнасць і прывабліваюча непаўторнасць. Летам каля ганка красаваўся яркі кветнік.

Калі ўлетку на канікулах у Вішнева прыезджалі дзеці старэйшай мацінай сястры Ліі, мае стрыечныя сястра Люда і брат Пеця, то было асабліва весела. За сталом часта парушаўся ўстаноўлены парадак. Часам адбывалася так, што нехта скажа штосьці, што здаецца вельмі смешным, калі смяецца нельга, і тады спыніцца ўжо немагчыма. Пасля некалькі строгіх дзядулевых заўваг усе робяць выгляд, што ўжо сур'ёзна займаюцца ядой, а кожны думае толькі пра тое, каб стрымаць сябе ад смеху, які душыць і стараецца вырвацца. Асабліва сітуацыя абвастраецца, калі за сталом прысутнічае наш тады яшчэ зусім малады дзядзька Андрэй – малодшы сын дзядулі і бабулі – вялікі штукар і жартаўнік. Ён спецыяльна падпільноўвае, калі пляменнікі набяруць у рот халадніку ці супу і скорчыць грывасу альбо чмыхне сабе пад нос. У гэты час адбываецца кульмінацыя: даведзеныя да поўнай знямогі ўнутраным смехам дзеці пырскаюць супам, які ўжо выліваецца ў талерку не толькі з роту, але і праз нос. Дзед не вытрымлівае такога беспарадку, у абурэнні ўстае з-за стала і ў знак пратэсту пакідае пакой, а бабуля, імкнучыся нас супакоіць, сама не вытрымлівае і далучаецца да ўжо патухаючага агульнага смеху.

У самым пачатку сямідзесятых гадоў дзядуля і бабуля змаглі, нарэшце, хоць і з цяжкасцю, купіць свой домік – гэта была іх даўняя мара. Я памятую, як мы з мамай ехалі першы раз паглядзець на іх новае месца жыхарства. Была зіма. Мы ведалі, што дом знаходзіцца на Крэўскай вуліцы адразу за Вішнеўскай бальніцай. Мы ішлі з аўтобуса, а мне вельмі нецярпелася хутчэй убачыць, дзе ж цяпер жывуць нашы (як заўсёды гаварыла мама). Нарэшце, мама радасна сказала мне:

– Вось гэты дом!

– Адкуль ты ведаеш? – наіўна запытала я.

– А вунь, мамыны палавікі сохнуць.

Я ўбачыла за плотам таўшчэзныя векавыя дрэвы і старэнькі дом, абсаджаны вялікімі кустамі бэзу. Дом вяглядаў неяк незвычайна: ён быў высокі, але нейкі кароткі ў даўжыню, быццам на кубік быў пастаўлены двухскатны дах. Дзядуля потым расказваў, што першапачаткова, калісьці, дом гэты быў удвая даўжэйшы, але па нейкай прычыне адна палавіна яго была разабрана. У глыбіні двара відзелася студня, а ў самым канцы, за студняй – склеп і доўгі хлеў.

Мы з мамай зайшлі ў невялічкую прыхожую, дзе нас адразу з радасцю сустрэлі. Неўзабаве мы апынуліся ў прасторным памяшканні. Гэта была кухня-сталовая. З кухні былі дзверы ў даволі вялікую кладоўку, а яшчэ адны дзверы

вялі ў пакой з двума вокнамі (адно глядзела на вуліцу, а другое – на бальніцу), а з таго пакоя можна было папасці ў спальню. Пасля былой кватэры гэты дом здаваўся амаль палацам. Пазней, праз некалікі гадоў, з двара была дароблена невялічкая прыбудова, адкуль быў новы ўваход у хату і дзе размясцілася газавая пліта, а былая прыхожая была перароблена ў невялічкі утульны пакойчык, дзе дажываў век мой прадзед, Бітэль Іван Сямёнавіч, – дзядулеў бацька. Іван Сямёнавіч нарадзіўся ў 1888 годзе і ў сямідзесятых гадах XX стагоддзя быў ужо ў сталым веку. Ён памёр у 1976 годзе. Я добра памятаю дзень пахавання прадзеда, бо было мне тады ўжо амаль 17 гадоў. Гэта быў пачатак вясны, пад нагамі быў мокры і разлезлы, як каша-размазня, снег, дзьмуў халодны пранізлівы вецер, але ўсю дарогу да могілак мужчыны ішлі без шапак. Памятаю дзядулеў твар, калі ён развітваўся са сваім бацькам, – бледны, з пываццю нявыказанага душэўнага болю і маўклівай жалобы.

*Пятро Іванавіч Бітэль з
жонкай Нінай Пятроўнай*

Пасля смерці Івана Сямёнавіча ў маленькім пакойчыку размясціўся дзядулеў рабочы кабінет.

Да майго дзядулі часта прыходзілі ці прязджалі цікавыя людзі: то з рэдакцыі, то сябры, то калегі, то мастакі ці пісьменнікі.

Часта заходзіў святар вішнеўскага касцёла а. Уладыслаў Чарняўскі, які жыў таксама на Крэўскай вуліцы. Усіх дзядуля сустракаў з вялікай радасцю, а бабуля старалася смачна пачаставаць.

Пятро Іванавіч быў вельмі цікавы субяседнік, мог весці гутарку на розныя тэмы, умеў пажартаваць. За ажыўленым дыялогам час пралятаў вельмі хутка.

Я любіла прязджаць у Вішнева. Акрамя родных мне людзей вабіў прастор, паветра было чыстае – здаецца, не надыхаешся, а вада са студні – сцюдзёная і надзвычай смачная (у студні была крынічка). Пахла духмяным сенам на абкошаных дзядулем абмежках. У бабулі ў агародзе заўсёды быў ідэальны парадак, усё буяла і радавала вока. Клікалі сакавітай чырванню парэчкі, можна было паласавацца суніцамі, якія спелі на працягу амаль цэлага лета на кусціках, пасаджаных і дагледжаных кляпатлівымі бабулінымі рукамі. Можна было наесціся салодкага гароху ці залезці ў высачэзны маліннік з буйнымі духмянымі ягадамі.

Калі прыходзіў час вяртацца дадому, да аўтобусу мяне заўсёды праваджаў дзядуля, а бабуля заставалася дома, бо ёй балелі ногі. Ён браў веласіпед, вешаў на руль мой пакунак, дзе абавязкова ляжалі якія-небудзь ласункі, запакаваныя бабуляй, і мы ішлі з ім на аўтобусны прыпынак. Мы ішлі не па цэнтральнай вуліцы, а па сцежцы за агародамі – так было бліжэй. Дзядуля мне заўсёды расказваў нешта цікавае пра Вішнева, адказваў на мае пытанні.

Наша жыццё як рака. Плынь гэтай ракі на розных яе участках бывае розная: то павольна і плаўна цякуць яе воды, то раптам закруціць яе вірамі вецер жыццёвых перамен, а то ўстануць на шляху нябачныя парогі, дзе вада кіпіць, быццам у катле на вогнішчы, а то, наогул, абрушыцца нечакана ўніз, у буздань бурлівай сцяной вадапада.

У 1979 годзе мы атрымалі трывожную тэлеграму, што ў дзядулі трэці інфаркт (першыя былі яшчэ на школьнай кватэры). Хуценька сабраўшыся, мае бацькі і я выехалі з Маладзечна ў Вішнева...

У старым вядзерцы на двары, каля вугла прыбудовы ляжала цэлая куча пустах шкляных ампул ад ляркаства. У хаце пахла бальніцай. Усе размаўлялі ціха, каб не трывожыць хворага. Каля канапы, дзе ён ляжаў, стаяла кропельніца, раз-пораз з бальніцы прыходзілі медсёстры (добра што блізка), каб зрабіць чарговы ўкол. Прыбягала доктар, Рубан Людміла Уладзіміраўна, – ратавала.

Дзякуючы агульным намаганням усіх медработнікаў, надзвычайна ўважліваму і самаадданаму доктару, клапаціваму і нястомнаму бабулінаму догляду, праз некаторы час Пятро Іванавіч змог устаць на ногі.

Між тым ішоў час. Не, ён не ішоў ён бег, ён імчаўся. Гэты бег часу нёс з сабой і добрае і дрэннае. Ужо сталі дарослымі ўнукі (акрамя самай меншай – Наташы), абзаваліся сем'ямі, займелі сваіх дзяцей. У канцы 80-х гадоў Пятро Іванавіч і Ніна Пятроўна мелі ўжо чатырох праўнучак і дзвух праўнучкаў. Дочкі, Лія Пятроўна і Ала Пятроўна (яе ў сям'і называлі – Аля), выйшлі на заслужаны адпачынак, але адпачываць не вельмі атрымлівалася.

Вішнеўскае вясковае жыццё патрабавала фізічнай сілы, якой у дзядулі і бабулі ўжо было недастаткова, акрамя гэтага не давалі спакою розныя хваробы, якія з кожным годам прыбаўляліся.

Абедзве дочкі стараліся ўзяць і бралі на сябе клопат аб састарэлых бацьках, але часта ездзіць было далёка, а дапамога была патрэбна кожны дзень. Тады было вырашана пераехаць старым у Маладзечна, дзе жылі мае бацькі і я са сваёй сям'ёй. Тым больш, што домік, дзе жыла мая другая бабуля (бацькава маці), пасля яе смерці быў свабодны. У гэты домік і пераехалі Ніна Пятроўна і Пятро Іванавіч. У Маладзечна было лягчэй дабірацца і цётцы Ліі, бо хоць у яе былі хворыя ногі, пастаянна прыезджала дапамагчы.

Дзяцка Андрэй прыязджаў значна радзей, бо быў звязаны працай і гаспадаркай.

Безумоўна, цяжка было адарвацца ад свайго ўласнага, мілага сэрцу кутка, дзе прайшло амаль два дзесяцігоддзі шчаслівага жыцця, але другога выйсця не было. Пераезд у Маладзечна адбыўся ў студзені 1990 года.

Дзядуля працягваў займацца сваёй літаратурнай дзейнасцю. Ён вельмі перажываў, што не надруквана галоўная праца яго жыцця – пераклад паэмы А Міцкевіча “Пан Тадэвуш” на беларускую мову. Ён адчуваў і верыў, што значнасць гэтай працы будзе ацэнена ў літаратурным асяроддзі. Адночы ён сказаў:

– Некалі надрукуюць, але мяне тады ўжо не будзе!

На жаль, так і адбылася. Дзядуля памёр 18.Х.1991 года, а паэма “Пан Тадэвуш” у яго перакладзе выйшла ў 1998 г. Бабуля перажыла свайго мужа на 10 гадоў, але 7 з гэтых дзесяці не магла хадзіць. Разам пражылі яны 61 год. Аднагодкі (абое нарадзіліся ў 1912 г.), яны павянчаліся, маючы ўсяго па 18 гадоў, але праз

усё сваё сумеснае жыццё, на якім адбіліся ўсе гістарычныя падзеі: войны, нястачы, палоны, стлінскія рэпрэсіі, змаглі пранесці павагу адзін да аднаго, чулілася і цеплыню сямейных адносін. Іх сям'ю я лічу ўзорнай.

Аднойчы, гартаючы нейкую кнігу з дзядулевай бібліятэкі, я знайшла паміж старонак засушаную кветачку і запыталася ў бабулі:

– А што гэта за кветка?

– Гэта дзядуля з лагера прыслаў у пісьме.

...Час гартае старонкі памяці: на адных нешта сцёрлася і засталіся нейкія асобныя ўрыўкі, на другіх – усе падзеі размешчаны амаль дакладна.

У памяці ўсплывае кароткі эпізод: з хаты выносяць дзядулю ў апошні шлях. На дварэ многа людзей, тут жа разгублена бегае стары вялікі кот Бурусь – былы дзядулеў любімец. Ён разам з гаспадаром пераехаў з Вішнева ў Маладзечна і добра прыжыўся на новым месцы. Калі труна ўжо была пастаўлена на кузаве машыны, кот раптам кідаецца на яблыню, галіны якой навісаюць над кузавам, прабіраецца па гэтых галінах і глядзіць зверху на свайго гаспадара. Ва ўсіх яго рухах нейкая роспач, у вачах няное пытанне: “Куды і навошта ты ад'язджаеш?”

ПАЧАТАК

***А сонца зноў зайграла, засвяціла,
І грывнулі аркестры капяжоў.
Хай веснавы агонь цячэ па жылах
І будзе на пачатку добрых слоў.***

***З раллі цяплом павеяла салодкім,
Да раніцы хвалююся, не сплю.
Ну як ты там, чаканая паводка?
У вокнах зоры цёплыя лаўлю.***

***Мне студзіць вусны мокры крык птушыны,
На рэках гул трывожны і густы.
Дрыжаць вам заўтра, шумныя плаціны!
Трашчаць вам заўтра, вузкія масты!***

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Янка Галубовіч

НЕЗАБЫЎНЫЯ СУСТРЭЧЫ

Мне часта ўспамінаецца той далёкі 1960 год. Якраз тады, у сярэдзіне студзеня, я скончыў Глыбоцкае вучылішча механізацыі сельскай гаспадаркі, атрымаў спецыяльнасць трактарыста-машыніста шырокага профілю з кваліфікацыяй слесара трэцяга разраду і вярнуўся ў свой родны калгас імя Кірава Хоўхлаўскага сельсавета.

Даручылі мне тады старэнькі чырвоны, без кабіны “Беларус”. Падрамантаваў крыху трактар і стаў рабіць на ім. Араў папары, баранаваў, сеяў лён і збажыну.

Набліжалася восень, жаўцелі лісты на дрэвах, пакрыху жухлі травы. Хоць па начах часта ішлі дажджы, але ім было не па сілах патушыць той восеньскі жар.

Неяк ў адзін з такіх восеньскіх дзён я баранаваў непадалёку ад Ермакоў поле, рыхтаваў яго пад азімыя. Настрой ў мяне быў кепскі, хоць плач. І на гэта была свая прычына.

Пару дзён таму быў у горадзе, ездзіў у маладзечанскую раённую газету, прысутнічаў там на літаб’яднанні, чытаў свае новыя апавяданні, і мне там здорава перцу падсыпалі. Адным словам, раскрытыкавалі ў пух і прах.

Хутка поўдзень наблізіўся, і ў абедзенны перапынак мне чагосьці спатрэбілася схадзіць у праўленне калгаса, балазе, яно таксама знаходзілася ў Ермаках.

Тут, ля канторы, я і сустрэў Івана Козела, драматурга, які ў той час выкладаў ў Ермакоўскай школе беларускую мову і літаратуру.

– Чаго пацямнеў, як хмара? – спытаў Іван Васільевіч, паціскаючы руку. – Усё за сваё “Будзем жыць”, што на пасяджэнні чытаў, перажываеш? Пільнуйся, браток, сюжэта, трымайся за яго, як за нітку. І над словам працуй. Без добрага, мудрага слова не толькі апавяданне не напішаш, але і заметкі звычайнай.

Іван Васільевіч усміхнуўся, яго добрая адкрытая ўсмешка, як даўгачаканы прамень сонца, развеяла ўсе мае сумненні.

Добра помню, што якраз тады паказаў мне Іван Васільевіч часопіс “Маладосць”, у якім была надрукавана яго п’еса “Папараць-кветка”. Праўда, скардзіўся, што без яго дазволу рэдакцыя скараціла цэлую старонку твора.

Часта сустракаўся я і з вядомым пісьменнікам Аркадзем Чарнышэвічам. Ён тады са сваёй сям’ёй жыў у гарадскім пасёлку Радашковічы, але заўсёды прысутнічаў на літаб’яднаннях.

На той час ён ўжо напісаў такія цудоўныя раманы, як “Світанне”, “Засценак Малінаўка”, кнігі аповесцяў і апавяданняў “На сажалках”, “Праз зімы і вёсны”, “Суседзі”, але быў вельмі сціплым простым чалавекам, дапамагаў нам, пачынаючым паэтам і пражанам спасцігнуць сакрэты мастацкага слова.

Іван Козел і Аркадзь Чарнышэвіч сябравалі, бывала і чарку разам бралі. Помніцца, аднойчы я крыху прыпазніўся на літаб’яднанне. Гляджу, а Іван Козел і Аркадзь Чарнышэвіч стаяць на прыступках райвыканкама (у той час там

месцілася “раёнка”). Аказваецца, па радыё перадавалі “Папараць-кветку”, і яны слухалі яе. Разам з імі паслухаў п’есу і я.

Скора я пазнаёміўся з такім цудоўным і таленавітым чалавекам, як Генадзь Аляксандравіч Кахановіч.

Знаёмства перарасло ў сяброўства. Я часта сустракаўся з ім ў яго доме, знаёміўся з багатай бібліятэкай гаспадара. Увесь час Генадзь Аляксандравіч сачыў за маёй творчасцю.

У адным з лістоў, напрыклад, у лістападзе 1986 года ён мне пісаў: “Шаноўны Янка! Віншую са святам і публікацыяй цікавых апавяданняў. Мне здаецца, вось такія кароченькія абразкі на наш мітуслівы час самыя неабходныя, бо опусаў не чытаюць. Прыклад – Янка Брыль, які перайшоў на мініяцюры. Гэта не з праста, ён разумее гэта. У цябе атрымліваецца. З пашанай Генадзь Кахановіч.”

Ці вось яшчэ, з віншавальнай паштоўкі, якая датавана лістападам 1989 года. “Дарагі Янка! Віншую са святам, жадаю плёну, здароўя, добрага слоўца нашага, маладзечанскага. Генадзь Кахановіч.”

P.S. Прачытаў, радаваўся, цешыўся. Ёсць, ёсць... Толькі не трэба пісаць “кувала”. Пад Гарадком зязюля кукуе. Трэба больш даваць нашай лексікі”. Ад сябе дадам, што рэч ідзе пра апавяданне “Кувала зязюля”, якое было надрукавана ў перыёдыцы і тройчы гучала па рэспубліканскім радыё.

Мы часта дарылі адзін аднаму свае кнігі, якія пабачылі свет ў выдавецтвах.

Адкрываю першую старонку кнігі Генадзя Кахановіча “А сэрца ўсё імкне да бацькоўскага краю...”, якая выйшла ў “Мастацкай літаратуры” у 1991 годзе, і чытаю аўтаграф: “Майму земляку і калегу Янку Галубовічу з пажаданнем поспеху ў творчасці і працы. Аўтар Генадзь Кахановіч”, 25 кастрычніка 1992 года.”

Некалькі слоў хочацца сказаць пра таленавітага гісторыка і пісьменніка Мікалая Іванавіча Ермаловіча. Ён доўгі час быў кіраўніком літаб’яднання “Купалінка”, вучыў нас маладых, жыццёвай мудрасці і назіральнасці, прышчэпляў любоў да роднага слова.

Вось што ён напісаў ў рэкамендацыі, якую даў мне 5 мая 1993 года для ўступлення ў Саюз пісьменнікаў Беларусі. “За час, які прайшоў з пачаткоўскай пары, Янка Галубовіч настойліва працуючы, дасягнуў значных поспехаў у валоданні літаратурным майстэрствам, пра што яскрава сведчаць выданыя ім кніжкі “Гром на світанку”, “Пастарайся сказаць чалавекам”, “Па родных сцяжынках”, “Зязюля дзетак шукала”. Найперш яны выяўляюць разнабаковае літаратурнае дараванне Янкі Галубовіча, як аўтара мастацкіх твораў і як публіцыста-нарысіста, і як дзіцячага пісьменніка.”

Многа гадоў ўжо прайшло. За гэты час я стаў пісьменнікам, выдаў адзінаццаць кніжак прозы, але тыя даўнешнія сустрэчы з гэтымі вядомымі і таленавітымі людзьмі будуць помніца ўсё жыццё.

Данута Бічэль-Загнетава

“З КРЫНІЧКІ НАПАІ МЯНЕ СВЯТОЕ...”

Да 20-годдзя з дня смерці Ларысы Геніюш

Ларыса Геніюш (дз.яв. Міклашэвіч) – паэтка і грамадскі дзеяч /9.08 (27.07) 1910–7.04.1983/ нарадзілася на хутары Жлобаўцы недалёка мястэчка Воўпы на Гродзеншчыне. Была першай дачкою ў шматдзетнай заможнай і працавітай сям’і Аляксандры і Антона.

Ларыса Геніюш – чалавек першай паловы XX стагоддзя, чалавек традыцыйнага грамадства, аматарка і праваднічка беларускай мовы і літаратуры ў свет.

У 1937 годзе з сынам Юрам пераехала ў Прагу да мужа Янкі. Тут сям’я перажыла вайну. Тут паэтка напісала першую кнігу вершаў “Ад родных ніў”, 1942г.

7 лютага 1949 Геніюшы былі асуджаны завочна Вярхоўным судом БССР на 25 гадоў за здраду “камуністычнай сістэме”, разлучаны з сынам. Падсудныя ніколі не былі савецкімі грамадзянамі.

Крыжовая дарога ішла з Прагі праз засценкі Беларусі ў вечную мерзлату сталінскіх гулагаў – у Інту, Абезь, Варкуту, Поцьму. Летам 1956 ім дазволілі вярнуцца ў Зэльву ў палову хаты бацькоў Янкі – па вуліцы Савецкай 7а (насупраць царквы).

Янка ў Зэльве працаваў геніколагам, стаж працоўны Чэхіі і лагера яму не ўлічылі. Ларыса ніколі не працавала ў дзяржаўных установах, была Паэткай. Абодва памерлі без савецкага грамадзянства.

Перада мной зямля наша святая,
атулена святлом і дабрынёй.

Дзе галубок бяшумна пралятае,
ступала маці Божая па ёй.

Л. Геніюш “Жыровічы”

Другое імя паэткі Ларысы Геніюш – Маці Беларусь. Духовая наша Маці, маці беларускай інтэлігенцыі. Яна памерла вясною, у красавіку, калі расцвітаюць першыя краскі, калі пачынаюць сяўбу. “Беларусы ад касы. Нам сняцца высокія травы. Пракосы, як паясы. Касавіца для нас – забава”

Беларусы снілі сны, не ведалі альтэрнатыўных выбараў. Бог забраў яе, каб не перажыла пасля сваёй крыжовай галгофы расчаравання ў сваім народзе, вобраз якога стварыла ў паэзіі як народа ганаровага, мужнага, вартага павагі і захаплення, прыгожага і працавітага.

Хрыстос ускрос, і свет прачнуўся
Лісцем на голлечку бяроз.

З венаў Ларысы, як з бярозы вясной, цякла кроў Паэзіі. Зерне, укінутае ў раллю, вырасла радкамі Паэзіі. Яна прала прадзівана Паэзіі, ткала на кросенцах палатно Паэзіі. І аснова і выток былі з мовы Паэзіі, якую можна было бачыць

вачаі і адчуваць сэрцам.

Мова Паэткі мераецца адметнаю меркай, мова яе была несмяротнай мовай яе Паэзіі, яе дыханнем, духам, яе бодем, яе жывымі ранаі, яе стыгмаі. А папросту – яе стылем. Яна была шчас-лівая знутры, абраная Богам. Вялікая Абранніца Бога са спакойным сумленнем і неспакойным розумам.

З уласным церпкім голасам, які браў сілы ў самой прыродзе, як усё на зямлі жывое. Яна была Асобай. Ёй не трэба было арыгінальнаіцаць, каб рабіць сабе рэкламу. Ёй рэкламу зрабілі савецкая разведка, савецкае права, якое адправіла яе з Еўропы ў мерзлату. Але не мерзнуць тыя, у каго ўнутры жар, усяленскае полемя, вогнішча любові і натхнення. Яна там грэла братоў і сёстраў няволі, адтуль грэла братоў і сёстраў няволі дома.

Ля магілы Янкі Геніюша. Стаяць злева направа: Зося (суседка Л. Геніюш), Данута Біцэль, Ларыса

Хрыстос ускрос з крыві і болю.

Яна была дужай, як дзічка на мяжы, і прыгожай, цёплай, безабароннай, як кветка ў яе гародчыку. У маленькім гародчыку кветак хапала на ўсё ваколле, на ўсіх заблуканых, хто прыходзіў да яе і прыязджаў. Яна з кветак уклала вершы. Вершамі быў яе духмяны хлеб, яе печыва.

Якой шаравай маланачкай была яна ў маладосці! Мы мелі шчасце назіраць яе ў сталасці, калі прайшла агонь і вяду (але не медныя трубы славы). Яна навучылася ўпраўляць пачуццямі, трымаць у запасе, у сусеках шмат якія складальнікі Паэзіі, – абдумваць, важыць, мераць, абагульняць. Яна была Паэткай сусветнага вымярэння і сусветнай вартасці. Яна памятала ў кожную хвіліну, і асабліва ў час выпрабаванняў, пра сваю абранасць, знакавасць, пра сваю духоўную вартасць.

Яна была духоўным прэзідэнтам незалежнай Беларусі.

Як яна збірала сваіх духоўных сыноў і дочак! Як магутнае дрэва абтрасае лісты, яна рассылала лісты па свеце, яе самыя патаемныя вершы.

Яна знаёміла ліставаннем і збірала, прыцягвала магнітам любові свае духовыя статкі ў сялянскую хаціну ў мястэчку Зэльва, яна абдорвала шквалам любові, раскрывала рукі, каб туліць да сэрца. Шчабятала, як птушачка, карміла, як Езус Хрыстус адданных Яму 5 тысяч слухачоў і вучняў тымі пяццю буханкамі хлеба, тымі дзвюма рыбінамі. Не маючы ніякіх заробкаў, а толькі мізэрную пенсію мужа, яна склікала ў дні нарадзінаў і смерці ўсю Беларусь, усаджвала ўсіх за стол і карміла хлебам і Паэзіяй. Гэта быў цуд, як у Кане Галілейскай.

Там усе пазнаёміліся і парадніліся. Яна шчодро адорвала ўсіх падарункамі, апранала з ног да галавы. А калі прыязджалі да яе з бядой, мыла грязь на

абутку, як Езус вучням ногі. Нас грэлі яе хусці. Аднойчы выняла са свайго чарадзейнага куфра Паэзіі квяцістую кашміроўку і разрэзала на чатыры столкі – Олі Церашчатавай, Олі Дзёмкінай, Ані Фурс і Норы Вецер. Парадніла іх кашміроўкай.

Мы ад яе зараджаліся, як акумулятар ад электрычнасці. Знаходзіліся такія, што спальвалі ў вогнішчы перад вокнамі пыхлівых чыноўнікаў Яе несмяротныя вершы, яе кнігу. Кнігу Першай Дамы Беларускай Паэзіі. Ім не ўдалося стаць нават яе ценем. Яны выбіралі сябе самі на першых паэтак, у пошуках свайго кантынента ператваралі паэзію ў нейкі маскаррад. Дзе яны зніклі?

Яе Постаць падобна тым Постацям з Аўтароў, якія робяцца вышэйшымі, вырастаюць у перспектыве, калі ад іх аддаляцца. Як у санктуарні Будслава.

Яна ў свой час пражыла практыкуючай верніцай, праваслаўнай, здолела сваімі глыбока рэлігійнымі вершамі паяднаць духоўнасць пачатку ХХ стагоддзя і пасляваенны час. Яна сваім прыкладам паказала, як сумленна можна спалучаць рэлігію і палітыку.

Яна ў хвіліну смерці і па смерці здолела быць прыгожай, поўнай людскай і жаночай годнасці.

Яна пахавана з праваслаўным святаром у Зэльве каля мужа Янкі.

Я галінка ля белага тыну
незабыўных адвечных святынь.

Мы шчаслівыя і духова багатыя, што маем Паэтку, якая любіла і яднала нас католікаў і праваслаўных, рэлігіяй сваёй высокай паэзіі.

У мяне былі вялікія сяброўкі – каталічка Зоська Верас і праваслаўная Ларыса Генюш.

Мне цяжка ў жыцці было – за тое
дай мне пачэсна на зямлі пражыць.
З крынічкі напай мяне святое,
з якой так прагну Тваю долю піць.

Са слёзаў ачышчальных, якія мы праліваем над яе радкамі, можна сабраць мора, якога не мае наш Край.

Сяргей Чыгрын

СТУДЭНЦКІ ЗДЫМАК НАГАДАЎ ПРА РЫГОРА СЕМАШКЕВІЧА

“Лепш успомніць і паглядзець, чым паглядзець і ўспомніць,” – кажуць людзі наконт фотаздымкаў сваякоў, сяброў ці добрых знаёмых. На вялікі жаль, Рыгор Міхайлавіч Семашкевіч прыгадваецца мне часцей за ўсё тады, калі я гляджу на гэты студэнцкі фотаздымак, які захоўваецца ў маім хатнім фотаальбоме. Прыгадваецца наш таленавіты літаратар і тады, калі я чытаю яго выдатныя кнігі: “Браніслаў Эпімах-Шыпіла” (Мн., 1968 г.), “Беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе (канец XIX – пачатак XX ст.)” (Мн., 1971 г.) і “Выпрабаванне лубоўю” (Мн., 1982 г.).

Рыгор Семашкевіч у 1980-1982 гадах быў маім выкладчыкам у Белдзяржуніверсітэце, вёў практычныя заняткі па беларускай літаратуры. Памятаецца, як ён непрыкметна заходзіў у аўдыторыю, сядзеў за стол і спакойна слухаў нас, студэнтаў. Вельмі мала гаварыў сам, больш яго цікавіла наша думка пра той ці іншы твор беларускай літаратуры. Бывала і такое, што Рыгор Міхайлавіч на заняткі не з’яўляўся ці мог прыйсці толькі на другі ўрок. Мы былі на першым курсе і думалі, што, можа, выкладчык паехаў у камандзіроўку, а можа, у яго якія-небудзь іншыя пільныя справы, таму заўсёды сядзелі ціха і спакойна. Тады мы слаба ўсведамлялі і ведалі, які таленавіты чалавек вёў у нас практычныя заняткі. Некаторым маім дзяўчатам-аднакурсніцам ён нават не падабаўся за тое, што быў такі ціхі і маўклівы на ўроках. Адзнакаў Рыгор Семашкевіч не ставіў, па спісу нас не правяраў, таму некаторыя студэнты проста на заняткі не прыходзілі. Адночы я пажартаваў, што Рыгор Міхайлавіч усіх правяраў, і тыя, у каго пропускі, не будуць дапускацца да экзаменаў. На наступныя практычныя заняткі прыйшла ўся група. Зайшоўшы ў аўдыторыю, Рыгор Семашкевіч моцна здзівіўся: “Ого, скуль вас столькі многа ўзялося? Ці я пераблытаў аўдыторыю?”. “Вы не пераблыталі!” – хорам адказалі мы. Рыгор Міхайлавіч усё зразумеў і ўсміхнуўся.

Шкада, што мы тады не ведалі, што ў 25 гадоў Рыгор Семашкевіч

*Рыгор Семашкевіч і Алег Лойка з сябрамі
літаратурнага аб’яднання “Узлёт” пры
БДУ імя Леніна*

абараніў кандыдацкую дысертацыю, а ў 26 гадоў выйшла з друку яго манаграфія пра літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе, вартай якой няма да сённяшніх дзён. Пра яе адразу адгукнуўся Мікола Ермаловіч і напісаў рэцэнзію “Беларусы ў Пецярбурзе” і апублікаваў у “Ліме” 21 красавіка 1971 года. Дарэчы, а ў 23 гады ў Рыгора Семашкевіча пабачыла свет яшчэ адна арыгінальная праца “Браніслаў Эпімах-Шыпіла”. Гэта Рыгор Семашкевіч упершыню згадаў і пра майго земляка са Слоніма бібліёграфа і пісьменніка Яўгена Хлябцэвіча, які шчыра сябраваў з Янкам Купалам.

Цяпер вернемся да гэтага студэнцкага фотаздымка, якому ўжо 23 гады. Справа ў тым, што 1 траўня 1981 года прафесар Белдзяржуніверсітэта Алег Лойка рыхтаваўся да свайго 50-годдзя. Алег Антонавіч сабраў творчых сяброў літаратурнага аб’яднання “Узлёт” (у асноўным з філфака), каб сфатаграфавалі на памяць. Што і было зроблена. Гэты здымак шмат гадоў вісеў у галоўным корпусе БДУ з подпісам: “Універсітэцкае літаб’яднанне “Узлёт”.

Здымак, сапраўды, гістарычны і арыгінальны. На пярэднім плане злева сядзіць 36-гадовы Рыгор Семашкевіч (праз год яго не стане), а на супраць Рыгора – Алег Лойка. Побач з Рыгорам – Вольга Русілка, за Вольгай – Таццяна Каваленка і Ала Канапелька. У другім радзе стаяць злева направа Мікола Мінзер, Сяргей Чыгрын, Вольга Савасцюк, Таццяна Марчык, Ганна Вязіцкая, Кастусь Цыбульскі і Сяргей Украінка. У трэцім радзе – Сяргей Кавалёў, Ірына Сабачэўская, Мікола Хаўстовіч і Сяргук Сокалаў-Воюш. Лёс гэтых хлопцаў і дзяўчат сёння шчыльна звязаны з беларускай педагогікай, літаратурай і журналістыкай. Дзякаваць Богу, усе жывыя і здаровыя. Вось толькі няма сярод нас Рыгора Міхайлавіча, якога мы ўжо дагналі па ўзросту і нават перагналі. Але ў памяці нашай ён застаўся такім, як вось на гэтым здымку: простым, па-беларуску шчырым і таленавітым.

***

***Не наракаю на цябе, мой лёс,
За тое, што не раз пад родным небам
Гарэлі ногі ад сцюдзёных рос,
Што ў хаце часам не хапала хлеба.***

***Як заповітае ў душы нясу
І шчасце свету, і ўсю бездань болю,
І матчыну гарачую слязу,
І ціхі шэпт параненай таполі.***

***Ніколі мне ад тых трывог і бед
Не уцячы, нідзе мне не падзецца.
На сто часцін расколваецца свет,
А трэшчыны усё ідуць праз сэрца.***

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Наталля Іванова

Вуліцы Маладзечна

(Заканчэнне. Пачатак у №8)

Буйніцкі Ігнат Цярэнцевіч (22.08.1861 – 22.09.1917)

Беларускі актёр, рэжысёр, тэатральны дзеяч, стваральнік беларускага нацыянальнага прафесійнага тэатра. Імя яго шырокай грамадскасці стала вядома ў апошні час.

...Працаваў каморнікам, але захапляўся тэатрам, вывучаў беларускія народныя песні і танцы, збіраў узоры народнага адзення, арнаменту, размалёўкі. З 1905 года сістэматычна наладжваў вечарынікі ў Палівачах і Празароках Віцебскай вобласці – сваіх родных мясцінах, а ў 1907 годзе арганізаваў у Палівачах аматарскі тэатр, удзельнікі якога выступалі перад мясцовымі жыхарамі. У 1910 г. тэатр стаў прафесійным і атрымаў назву “Першая беларуская трупы Ігната Буйніцкага”. З ім многа ездзіў па Беларусі і за яе межамі: выступалі ў Вільні, Пецярбургу, Варшаве. Буйніцкі не толькі кіраваў тэатрам, але падтрымліваў яго эканамічна за кошт даходаў са свайго маёнтка, ставіў п’есы і іграў у іх. З-за ціску царскіх улад, іх негатыўных адносін да адраджэння беларускай культуры, матэрыяльных цяжкасцей, у 1913 годзе тэатр спыніў сваю дзейнасць. У 1917 годзе Буйніцкі стаў адным з ініцыятараў стварэння Першага таварыства беларускай драмы і камедыі. Але ажыццявіць свае планы І.Буйніцкі не паспеў: ён трапіў на вайсковую службу ў рускую армію. Наш горад быў апошнім месцам на свеце, якое ён бачыў жывым, бо тут ён загінуў. У 1975 годзе яго прах быў перахаваны на цэнтральнай плошчы вёскі Празарокі Глыбоцкага раёна.

У 1992 годзе гарадская вуліца імя Энгельса была перайменавана на вуліцу імя Ігната Буйніцкага.

Бядуля Змітрок (сапр. Плаўнік Самуіл Яфімавіч) (23.04.1886 – 03.11.1941)

Беларускі пісьменнік, публіцыст, аўтар твораў для дзяцей, перакладчык. Даследаваў таксама пытанні этнаграфіі і фальклору, пісаў літаратурна-крытычныя артыкулы, нарысы. Першая кніга – зборнік лірычных імпрэсій-мініячюр “Абразкі” выйшла ў свет у 1913 годзе і была жанрава блізкая да вершаў у прозе. У такой рамантычна-пафаснай манеры Бядуля імкнуўся адлюстроўваць гістарычнае мінулае Беларусі, рэвалюцыйную эпоху, эпоху індустрыялізацыі і калектывізацыі. Яго творы вывучаюць у школе.

Вуліца, названая імем Змітрака Бядулі, з’явілася на карце горада ў 1969 годзе (прайшла паралельна вуліцы імя Крылова).

Вандыш Леанід Арсенцевіч (–)

Маладзечанцы старэйшага пакалення памятаюць легендарнага жыхара нашага горада – таго, які сваімі вачамі бачыў “самога Леніна”. Так, Л.А.Вандыш – бальшавік з 1914 года – прымаў удзел у I сусветнай вайне, а таксама ў Кастрычніцкай рэвалюцыі. Быў дэлегатам Петраградскага Савета рабочых і

салдацкіх дэпутатаў, прымаў удзел у рабоце гістарычнага II з'езда Саветаў, на якім выступаў Ленін з дакладам аб міры і зямлі. Змагаўся за рэспубліку Саветаў супраць войскаў Дзянікіна, Врангеля, Мамантава, банд Махно. Пасля грамадзянскай вайны, працаваў на савецкай і партыйнай рабоце. Пасля выхаду на пенсію жыў у Маладзечне.

Вуліца імя Вандыша з'явілася ў горадзе ў 1977 годзе, да гэтага яна насіла назву Красная. Вуліца Красная была прабіта ў 1954 годзе паралельна вуліцы імя Куйбышава.

Валынец Андрэй Іванавіч (19.01.1904 – 30.03.1965)

Наш зямляк, нарадзіўся ў вёсцы Жаўткі Вілейскага раёна. Мы ведаем яго як аднаго з арганізатараў і кіраўнікоў патрыятычнага падполля і партызанскага руху на тэрыторыі былой Вілейскай вобласці ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Герой Савецкага Саюза (1944). Да гэтага ўдзельнічаў у нацыянальна-вызваленчым руху ў Заходняй Беларусі.

Вясной 1942 года Андрэй Іванавіч стварыў і ўзначаліў партызанскую групу, якая пазней была ператворана ў партызанскі атрад. У кастрычніку 1943 года стаў камандзірам партызанскай брыгады “За Савецкую Беларусь”. Пад яго кіраўніцтвам у Куранецкім, Маладзечанскім і Смаргонскім раёнах была створана сетка падпольных арганізацый. Пасля вайны быў на савецкай рабоце.

Упершыню вуліца імя Валынца з'явілася ў горадзе ў 1965 годзе і існавала па 1977 год, калі ўвайшла ў склад вуліцы імя Шчорса, але ў гэтым жа годзе было вырашана частку вуліцы імя Кірава (ад вуліцы імя Прытыцкага да вуліцы Касманаўтаў) найменаваць вуліцай імя Валынца.

Галынскі Адам Гаўрылавіч (1902 – 14.11.1985)

Ганаровы грамадзянін нашага горада, ветэран Вялікай Айчыннай вайны, узнагароджаны ордэнамі Айчыннай вайны, Чырвонай Зоркі і 11 медалямі, персанальны пенсіянер рэспубліканскага значэння (1960).

Нарадзіўся ў Гомельскай вобласці. Працоўную дзейнасць пачаў з сельскай гаспадаркі бацькоў, у 20-я гады пачаў займацца партыйнай працай. У 1939 годзе звязаў свой лёс з арміяй. Прайшоў цяжкімі франтавымі дарогамі ў складзе Сталінградскага, Паўднёвага, 4-га Украінскага, 1-га Прыбалтыйскага, 3-га Беларускага франтоў. Пасля вайны апынуўся ў Маладзечне, працаваў на партыйнай і савецкай работах. Унёс свой уклад у аднаўленне разбуранага ў гады вайны нашага горада.

Дакладных дадзеных аб тым, калі на карце горада з'явілася вуліца з такой назвай, у архіве няма, але гэта адбылося ў апошнія гады.

Гарэцкі Максім Іванавіч (18.02.1893 – 10.02.1938)

Беларускі пісьменнік, літаратуразнавец, публіцыст, фалькларыст, грамадскі дзеяч, адзін з пачынальнікаў нацыянальнай мастацкай прозы. Зрабіў вялікі ўклад у развіццё беларускай культуры, у фарміраванне нацыянальнай свядомасці. Але да апошняга часу гэта імя было выкраслена з нашай гісторыі, яго творчасць не вывучалі ў школе, яго кнігі не выдаваліся.

Максім Гарэцкі скончыў два вучылішчы: Горацкае каморніцка-агранамічнае

і Паўлаўскае ваеннае. Калі пачалася I сусветная вайна, трапіў на фронт, быў цяжка паранены. У 1919 годзе апынуўся ў Вільні, на акупаванай тэрыторыі, выкладаў у Віленскай беларускай гімназіі. З 1921 года рэдагаваў і выдаваў газету “Беларускія ведамасці”. У студзені 1922 года па абвінавачванні ў арганізацыі тайных баявых дружын з мэтай замаху на дзяржаўную ўладу Максім Гарэцкі быў арыштаваны і зняволены ў Лукішскую турму. Яму пагражала смяротнае пакаранне альбо катарга, але дзякуючы пратэсту грамадскасці працэс не адбыўся. Максім Гарэцкі апынуўся ў Мінску, дзе выкладаў беларусазнаўства на рабфаку БДУ, беларускую мову і літаратуру ў Камуністычным універсітэце Беларусі. Але ўладам савецкай Беларусі Гарэцкі таксама быў недаспадобы – у 1930 ён быў арыштаваны органамі АДПУ на падставе сфабрыкаванага абвінавачвання ў прыналежнасці да “Саюза вызвалення Беларусі”, асуджаны на 5 гадоў высылкі ў Вятку, у 1937 годзе супраць Максіма Гарэцкага зноў была ўзбуджана справа, і 05.01.1938 года ён быў прыгавораны да расстрэлу і расстраляны. Рэабілітаваны ў 1957 годзе.

Гарадскія ўлады напрыканцы XX стагоддзя вырашылі ўшанаваць у нашым горадзе памяць Максіма Іванавіча Гарэцкага і назваць вуліцу яго імем.

Гусоўскі Мікола (каля 1470 – 1533?)

Паэт-гуманіст і асветнік эпохі Адраджэння, дзеяч славянскай культуры.

Нарадзіўся ў сям’і паляўнічага, але быў вельмі прагны да вучобы. На радзіме атрымаў адукацыю, а потым паглыбляў веды ў Вільні, Польшчы, Італіі. У 1518 годзе ў складзе польска-літоўскай дыпламатычнай місіі трапіў у Рым. Там канчаткова сфармавалася яго творчая індывідуальнасць і літаратурнае крэда. Выконваючы заказ для папы Льва X., які хацеў пачуць прайдзівае паэтычнае слова пра паляванне на зубраў, Гусоўскі стварыў свой лепшы і знакаміты твор – “Песню пра зубра”. Паэт прыўзняўся над вузкасаслоўным, каставым мысленнем і выступіў як выразнік перадавых грамадска-палітычных і эстэтычных поглядаў таго часу і папулярызатар гісторыі і культуры Беларусі і Літвы на сусветнай арэне. У паэме яскрава выражаны патрыятычны заклік да яднання і дружбы розных па веры і культуры еўрапейскіх народаў перад пагрозай турэцкага і татарскага нашэсця. Гусоўскі стварыў мастацка-гістарычны гімн прыгажосці сваёй зямлі. Зубр у яго паэме – алегарычны вобраз роднага краю, сімвал яго былой магутнасці. Таксама вялікая заслуга Міколы Гусоўскага ў тым, што ён ужо ў той час ставіў праблемы аховы прыроды, аўчадных адносін да яе, рацыянальнага выка-рыстання багаццяў радзімы. У войнах паэт бачыў адну з найважнейшых прычын няшчасцяў чалавецтва, пакут радзімы і народа. Ён заклікаў спыніць міжусобіцы паміж уладарамі хрысціянскай Еўропы, прапаведваў роўнасць народаў. Карацей кажучы, Мікола Гусоўскі – гэта пясняр прыроды, працы і свабоднага чалавека. Ён належыць усёй славянскай культуры, і кожны славянскі горад можа ганарыцца тым, што ўшаноўвае памяць такога чалавека.

Наш горад назваў вуліцу імем Міколы Гусоўскага недзе ў апошнія гады. Дакладная дата невядома, бо дакументы гэтага часу ў архіў яшчэ не паступалі.

Герман Уладзімір Мікалаевіч (1924 – 1945)

Пра гэтага чалавека, на жаль, зусім мала звестак, хаця гэта наш зямляк і ў нашым горадзе, мабыць, і сёння жывуць яго сваякі. Вядома толькі, што ў час

Вялікай Айчыннай вайны ён служыў у 84-й гвардзейскай стралковай дывізіі 11-й арміі, мужа змагаўся з ворагам, і жыццё яго скончылася гераічна: ў час штурму Кенігсберга (сённяшняга Калінінграда) ён загінуў, выратаўваючы нямецкіх дзяцей. Узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны I ступені, ордэнам Славы III ступені. Гарадскія ўлады ўшанавалі памяць адважнага воіна ў канцы 90-х гадоў, калі адна з новых вуліц горада была названа імем Уладзіміра Германа.

Галіцкі Кузьма Мікітавіч (24.10.1897 – 14.03.1973)

Генерал арміі (1955), Герой Савецкага Саюза (1945), удзельнік баёў у Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

11-я гвардзейская армія, якую ўзначальваў Кузьма Мікітавіч Галіцкі, вызначылася ў Гарадоцкай аперацыі 1943 г., Беларускай аперацыі 1944 г. Прымала актыўны ўдзел у вызваленні Оршы, Барысава, Мінска. Таксама вызваляла і наш горад.

Вуліца імя Галіцкага з'явілася на карце нашага горада ў 1977 годзе, калі была перайменавана з вуліцы Лакаматыўнай, якая была прабіта ў 1951 годзе паралельна 2-й Паравознай вуліцы і была найменавана як 3-я Паравозная вуліца. У 1968 годзе яе імя змянілася на Лакаматыўную вуліцу, а ў 1977 годзе яна атрымала сваю цяперашнюю назву.

Галубок (сапр. Голуб) Уладзіслаў Іосіфавіч (15.05.1882 – 28.09.1937)

Беларускі тэатральны дзеяч, драматург, рэжысёр, акцёр, мастак. Буйны дзеяч нацыянальнай сцэны, першы народны артыст Беларусі (1928). Пачынаў сваю дзейнасць як паэт і пражак, пісаў гумарэскі, сатырычныя апавяданні, з 1917 года пачаў выступаць як драматург. Аўтар каля 40 п'ес з жыцця беларускага народа, якія ў свой час шырока ставіліся ў беларускіх прафесійных і самадзейных тэатрах. У 1917–1920 гадах працаваў у Першым таварыстве беларускай драмы і камедыі як акцёр і рэжысёр. У 1920 годзе арганізаваў у Мінску Трупу беларускіх артыстаў – глыбока самабытны, непаўторны тэатр, выхаваў вялікую групу беларускіх акцёраў. Праводзіў вялікую культурна-асветніцкую работу сярод насельніцтва, дапамагаў мастацкай самадзейнасці, выступаў з лекцыямі і дакладамі, выпускаў баявыя лісткі і насценгазеты, выступаў у перыядычным друку. Таксама працаваў як мастак-дэкаратар, быў вядомы як пейзажыст. У канцы 20-х гадоў на Галубка пачаліся ганенні і абвінавачванні ў нацыяналізме. У 1931 г. яго адхілілі ад мастацкага кіраўніцтва тэатрам, не далі працаваць там дырэктарам і нават акцёрам. Як і ў многіх лепшых прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі таго часу, жыццё Галубка скончылася ў 1937 годзе. Рэабілітаваны ў 1957 г.

У 1993 годзе завулак Танкістаў быў перайменаваны на вуліцу імя Уладзіслава Галубка.

Гастэла Мікалай Францавіч (06.05.1907 – 26.06.1941)

Герой Савецкага Саюза, лётчык, беларус. Як і многія хлопцы яго пакалення, марыў аб небе, скончыў Луганскую ваенную школу лётчыкаў. Адразу ж прыйшлося прымяняць свае веды не на вучэбных палігонах, а ў сапраўдных баях: спачатку на рацэ Халхін-Гол у 1939 г., а потым у савецка-фінскай вайне

1939–1940 гг. У пачатку Вялікай Айчыннай вайны Мікалай Гастэла быў ужо капітанам і камандаваў эскадрылляй. 26 чэрвеня 1941 года, калі фашысцкія танкі ішлі ўжо на Мінск, экіпаж, якім камандаваў Гастэла, праводзіў бамбардзіроўку варожай танкавай калоны ў раёне Радашковіч. Самалёт быў падбіты. Экіпаж самалёта ў складзе камандзіра Мікалая Гастэлы, членаў экіпажа А.А.Бурдзенюка, А.А.Калініна і Р.М.Скарабагатага накіраваў свой ахоплены полымем самалёт на скопішча варожых танкаў, аўтамашын і бензацыстэрнаў. На месцы падзвігу на шашы Мінск-Вільнюс устаноўлены помнік-мемарыял экіпажу.

Вуліца імя Гастэлы прабіта ў нашым горадзе ў 1950 годзе паралельна вуліцы імя Жданава (раён Гелянова).

Грыцавец Сяргей Іванавіч (06.07.1909 – 16.09.1939)

Двойчы Герой Савецкага Саюза (да слова, абодва разы ў адным годзе – 22.02. і 29. 08. 1939). Легендарны лётчык-знішчальнік, камандзір знішчальнага авіяпалка. Удзельнічаў у вайне ў Іспаніі ў 1936–1939 гадах, дзе збіў больш за 30 самалётаў ворага, у 1939 годзе ў баях на рацэ Халхін-Гол збіў 12 варожых самалётаў. Загінуў у авіякатастрофе.

У 1957 годзе ў раёне вуліцы Афіцэрскай утварылася вуліца, якой далі назву Чырвонаармейская. Гэта вуліца ў пачатку 90-х гадоў (дакладная дата невядома) была перайменавана на вуліцу імя Грыцаўца.

Драздовіч Язэп Нарцызавіч (13.10.1888 – 15.08.1954)

Беларускі мастак, скульптар, археолаг, пісьменнік. Адзін з заснавальнікаў нацыянальнага гістарычнага жывапісу. Прадстаўнік рамантычнага кірунку ў беларускім мастацтве.

У 1908 годзе скончыў Віленскую школу малявання, потым выкладаў маляванне ў беларускіх школах. У 1927 годзе заснаваў мастацкую студыю пры Віленскай беларускай гімназіі. У другой палове 20-х гадоў стварыў графічныя серыі, прысвечаныя старажытнай замкавай архітэктуры Беларусі і Літвы, таксама шэраг работ, прысвечаных Францыску Скарыне. Прымаў удзел у афармленні часопісаў, кніг, працаваў над плакатамі, маляваў насценныя дываны, стварыў партрэты-барэльефы гістарычных дзеячаў Беларусі. Запісаў фальклор і апрацоўваў для слоўнікаў народную лексіку Дзісеншчыны і Піншчыны. Праводзіў археалагічныя даследаванні, вёў археалагічныя дзённікі “Дзісенская дагістарычная старына”.

У 1992 годзе вуліца імя Калініна была перайменавана на вуліцу імя Драздовіча.

Дунін-Марцінкевіч Вікенцій Іванавіч (04.02.1808 – 29.12.1884)

Імя, вядомае са школьнай пары: паэт, драматург, класік беларускай літаратуры XIX ст., прадстаўнік культурна-асветнай плыні ў грамадскай думцы Беларусі, адзін з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры, заснавальнік беларускай драматургіі і тэатра.

Нарадзіўся ў фальварку Панюшавічы (Бабруйскі раён) у сям’і дробнага шляхціца. Даследчыкі яшчэ не высветлілі, у якім універсітэце (Пецяярбургскім ці Віленскім) ён вучыўся на медыцынскім факультэце, аднак працаваў не ўрачом,

а служыў у Мінскай епархіяльнай кансісторыі, Мінскай крымінальнай палаце. У 1840 годзе пакінуў службу і набыў фальварак каля Івянца, такім чынам стаў нашым земляком. Менавіта ў Люцынцы разгарнулася яго літаратурная і тэатральная дзейнасць і прайшло ўсё астатняе жыццё. Прымаў удзел у паўстанні 1863–1864 гадоў пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага, за што быў арыштаваны на падставе распаўсюджвання “шкодных для ўрада ідэй”, але затым выпушчаны.

Пісаў па-беларуску і па-польску. Творчую дзейнасць пачаў з оперных лібрэта, першыя з якіх не захаваліся. Ствараў паэтычныя творы, вершаваныя апавесці і апавяданні. Арганізаваў тэатральную групу – першы беларускі тэатр, які наладжваў спектаклі ў Люцынцы, а таксама ў Мінску, Бабруйску, інш. У 1860-70-я гады напісаў знамянітыя камедыі “Пінская шляхта” і “Залёты”, якія і сёння не сыходзяць з тэатральных падмосткаў.

Усё жыццё ён імкнуўся дапамагчы сялянам жыць ва ўмовах антыгуманнага грамадства, арганізоўваў беларускія школы і ствараў літаратуру на беларускай мове – далучаў сялянства да культуры. Можна не пагаджацца з уяўленнямі Дуніна-Марцінкевіча пра справядлівае ўладкаванне грамадства, аднак трэба аддаць належнае яго імкненню садзейнічаць дабрабыту роднага краю і свайго народа.

Імя пісьменніка прысвоена Магілёўскаму абласнаму тэатру драмы і камедыі ў Бабруйску. У нашым горадзе ў 1977 годзе з’явілася вуліца імя Дуніна-Марцінкевіча, якая была прабіта паралельна вуліцы Новай.

Забэйда-Суміцкі Міхаіл Іванавіч (14.06.1900 – 21.12.1981)

Яшчэ некалькі гадоў назад імя гэтага беларускага спевака, лірычнага тэнара мала хто ведаў. Дарэчы, гэты чалавек звязаны з нашым горадам тым, што скончыў Маладзечанскую семінарыю, хаця ў 1918 годзе, калі ён яе заканчваў, семінарыя ўжо была пераведзена ў Смаленск. Вакальную падрыхтоўку атрымаў у Харбіне (1920–1922). Спяваў у Харбінскай, Міланскай, Пазнанскай операх, з 1940 года – саліст Народнага тэатра ў Гіразе, пазней стаў канцэртным спеваком, шмат разоў быў пераможцам конкурсаў вакалістаў. Забэйда-Суміцкі з’яўляўся яркім прадстаўніком еўрапейскай вакальнай школы. Меў гнуткі, прыгожага тэмбру голас, яркую сцэнічную знешнасць, акцёрскі талент, прычым спяваў заўсёды на мове арыгінала. У яго канцэртным рэпертуары былі арыі з “Яўгена Анегіна” Чайкоўскага, “Рыгалета” Дж.Вердзі, “Сівільскага цырульніка” Дж. Расіні і інш., а таксама беларускія народныя песні, творы беларускіх кампазітараў. На працягу многіх гадоў ён не парываў сувязі з Беларуссю, цікавіўся творчасцю беларускіх пісьменнікаў.

Напрыканцы 1994 года вуліца імя Чапаева была перайменавана на вуліцу імя Забэйды-Суміцкага.

Заслонаў Канстанцін Сяргеевіч (07.01.1910 – 14.11.1942)

Адзін з арганізатараў і кіраўнікоў патрыятычнага падполля і партызанскага руху ў Віцебскай вобласці ў Вялікую Айчынную вайну (партызанская мянушка – “Дзядзька Косця”), Герой Савецкага Саюза (1943).

К.С.Заслонаў скончыў прафесіянальна-тэхнічную школу ў Вялікіх Луках (Расія, 1930). З 1939 года працаваў начальнікам паравознага дэпо станцыі Орша.

У верасні 1941 года ў Маскве сфарміраваў з чыгуначнікаў партызанскі атрад, перайшоў з ім лінію фронту, уладкаваўся на працу ў Аршанскае дэпо. Стварыў і ўзначаліў некалькі дыверсійных груп, якія разам з падпольнымі групамі Аршанскага патрыятычнага падполля паралізавалі работу буйнога чыгуначнага вузла. З лютага 1942 года ўзначаліў партызанскі атрад, у ліпені 1942 года – брыгаду. Партызаны пад камандай Заслонава дзейнічалі на тэрыторыі Аршанскага, Багушэўскага, Лёзненскага, Сенненскага і іншых раёнаў. Загінуў у час Купавацкага бою 1942 года.

Непасрэдна з нашым горадам не звязаны, але фігура ў Беларусі, якую называлі “партызанскай рэспублікай”, – легендарная. Вуліца імя Заслонава прабіта ў 1966 годзе перпендыкулярна да вуліцы Лясной.

Казей Марат Іванавіч (10.10.1929 – 11.05.1944)

Піянер-партызан, Герой Савецкага Саюза (1965).

У Вялікую Айчынную вайну з лістапада 1942 года быў у партызанскім атрадзе “25 год Кастрычніка”, у жніўні 1943 стаў разведчыкам штаба 200-й партызанскай брыгады імя Ракасоўскага, якая дзейнічала ў Мінскай вобласці. У снежні 1943 здабыў ваенныя карты і планы камандавання праціўніка. 11.05.1944 г. пры выкананні баявога задання каля в.Хароміцкія Уздзенскага раёна быў акружаны карнікамі, але не здаўся. Юны герой адстрэльваўся да апошняга патрона, потым гранатай падарваў сябе і гітлераўцаў, якія наблізіліся да яго.

Вуліца імя піянера-героя Марата Казея прабіта ў горадзе ў 1970 годзе.

Каліноўскі Кастусь (Вікенцій Канстанцін Сямёнавіч) (02.02.1838 – 22.03.1864)

Лідэр беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, адзін з кіраўнікоў паўстання 1863–1864 гадоў.

К.Каліноўскі ў 1860 годзе скончыў Пецярбургскі ўніверсітэт, там прасякнуўся рэвалюцыйнымі ідэямі, быў членам рэвалюцыйнага гуртка З. Серакоўскага. У пачатку 1861 года Каліноўскі вярнуўся ў Беларусь з цвёрдай мэтай падрыхтаваць узброенае паўстанне. Падрыхтоўку да паўстання пачаў са стварэння ў Гродне і Гродзенскай губерніі шэрагу нелегальных рэвалюцыйных арганізацый. Восенню 1861 г. быў адным з арганізатараў “Камітэта Руху” – арганізацыйнага цэнтры “чырвоных” па падрыхтоўцы паўстання. 01.02.1863 г. узначаліў Часовы правінцыяльны ўрад Літвы і Беларусі. Незгуртаванасць у шэрагах паўстанцаў прывяла да таго, што ў сакавіку 1863 г. “белыя” адхілілі яго ад кіраўніцтва паўстаннем і накіравалі на пасаду рэвалюцыйнага камісара Гродзенскага ваяводства. Са жніўня 1863 г. Каліноўскі зноў стаў на чале ўзброенай барацьбы ў Літве і Беларусі. Калі паўстанне было падаўлена, Кастусь Каліноўскі быў арыштаваны і паводле рашэння ваенна-палявога суда павешаны на Лукішскай плошчы ў Вільні.

Кастусь Каліноўскі пражыў вельмі кароткае жыццё і застаўся ў памяці нашчадкаў як кіраўнік паўстання 1863–1864 гадоў. Але ён быў і адным з аўтараў і рэдактараў газеты на беларускай мове для сялян “Мужыцкая праўда”, дзе друкаваўся пад псеўданімам “Яська-гаспадар з-пад Вільні”, таксама выдаваў і іншыя газеты, на старонках якіх праводзіў ідэі сацыяльнай і нацыянальнай

свабоды, неабходнасці аб'яднання беларускіх і літоўскіх зямель у суверэнную дзяржаву, аб'яднання рэлігій ва ўніяцкую.

Кастусь Каліноўскі – адзін з самых любімых беларускіх нацыянальных герояў. Адзін з яго атрадаў (Ю.Бакшанскага) дзейнічаў і загінуў на Маладзечаншчыне.

Імя К.Каліноўскага ўшанавалі ў нашым горадзе ў 1963 годзе, калі да 100-годдзя паўстання паралельна 2-му Сухому завулку была прабіта вуліца, названая вуліцай Каліноўскага.

Кальцоў Аляксей Васільевіч (15.10.1809 – 10.11.1842)

Рускі паэт, сучаснік Пушкіна. Пісаў пасланні, элегіі, раманы, мадрыгалы ў духу сентыментальнай і рамантычнай паэзіі. Вяршыня яго творчасці – песні, створаныя ў традыцыях рускага фальклору. Многія з яго песень сталі народнымі. Асобныя вершы пераведзены на беларускую мову.

Вуліца імя Кальцова ўзнікла ў нашым горадзе ў 1977 годзе, калі вуліцу, прабітую паралельна вуліцы імя Някрасава, назвалі яго імем. Чаму менавіта Кальцова, ужо ніхто не ведае.

Капуцкі Андрэй Рыгоравіч (02.05.1897 – 17.05.1934)

Наш зямляк – нарадзіўся ў нашым горадзе. Вядомы як дзеяч рэвалюцыйнага і нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі (партызанскай мянушкі – Лёкса, Хвастоў) і літаратар (пісаў пад псеўданімам Язэп Пралеска).

Знаходзячыся ў арміі (з 1916 года), пачаў займацца рэвалюцыйнай дзейнасцю, у 1919 годзе служыў у Чырвонай Арміі. Апынуўшыся ў Заходняй Беларусі, адразу ўзяў удзел у нацыянальна-вызваленчым руху, быў адным з заснавальнікаў і кіраўнікоў Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыі. На 2-й канферэнцыі КПЗБ (1924) стаў членам ЦК КПЗБ. Тройчы за сваю рэвалюцыйную дзейнасць (1920, 1922, 1925) арыштоўваўся польскімі ўладамі, быў у турме. Апошнім разам пасля абмену палітзняволенымі апынуўся ў БССР. У час знаходжання ў БССР працаваў у Гістпарце (Інстытуце гісторыі партыі) пры ЦК КП(б)Б загадчыкам сектара друку ЦК КП(б)Б, выконваючым абавязкі рэдактара газеты “Савецкая Беларусь”. У 1933 годзе быў арыштаваны па справе “Беларускі нацыянальны цэнтр”, у 1934 – расстраляны. Рэабілітаваны ў 1956 г.

Вуліца імя Капуцкага з'явілася ў 1977 годзе, калі была перайменавана з вуліцы Зялёнай.

Касцюшка Андрэй Тадэвуш Банавентура (ахрышчаны 12.02.1746 – 15.10.1817)

Легендарная і вельмі каларытная фігура. Палітычны і ваенны дзеяч Рэчы Паспалітай, кіраўнік нацыянальна-вызваленчага паўстання 1794 года, нацыянальны герой Беларусі, Польшчы, ЗША. Ганаровы грамадзянін Францыі.

З роду Касцюшкаў. Скончыў піярскі калегіум, Варшаўскі кадэцкі корпус, Парыжскую акадэмію. Вывучаў артылерыю, архітэктару, фартыфікацыі, быў слухачом у Акадэміі жывапісу і скульптуры. Удзельнічаў у вайне за незалежнасць ЗША, служыў у амерыканскай арміі на пасадзе галоўнага вайсковага інжынера арміі Поўначы, кіраваў будаўніцтвам найвялікшай цытадэлі ЗША ва Уэст-Пойнце. У 1783 годзе кангрэс ЗША надаў Касцюшку званне брыгаднага генерала.

Узнагароджаны ордэнам Цынцыната, атрымаўшы амерыканскае грамадзянства, пажыццёвую пенсію і зямельны надзел, Касцюшка ў 1784 годзе вярнуўся на Радзіму з намерам служыць у войску Вялікага княства Літоўскага. Свой намер ён выканаў вельмі добра: удзельнічаў у многіх ваенных дзеяннях, узнагароджаны вышэйшым ордэнам “Віртуці Мілітары” з наданнем чына генерал-лейтананта (1792). Але галоўнай марай Касцюшкі было адраджэнне Рэчы Паспалітай, “устаўленне самаўладдзя народа і ўсеагульная свабода”. 24.03.1794 г. было аб’яўлена аб пачатку паўстання і прызначэнні Касцюшкі галоўнакамандуючым. У маі 1794 г. Касцюшка прызначыў Найвышэйшую нацыянальную раду, выдаў Паланецкі ўніверсал пра вызваленне сялян ад прыгоннай залежнасці. Але яго намер зрабіць уступкі сялянству сустрэў супраціўленне шляхты, што звужала сацыяльную базу паўстання. У бітве каля Мацялёвіч 10.10.1794 г. Касцюшка, цяжка паранены, трапіў у палон і быў зняволены ў Петрапаўлаўскую крэпасць. Пасля вызвалення (1796) выехаў у ЗША, у 1798 г. вярнуўся ў Еўропу. Памёр у Швейцарыі. Астанкі перахаваны ў Кракаве. У гонар Касцюшкі пад Кракавам насыпаны курган, яму пастаўлены помнікі ў Польшчы, ЗША, Швейцарыі, яго імем названа самая высокая гара ў Аўстраліі, адна з акруг штата Індыяна, горад у штаце Місісіпі, астравы на Алясцы (ЗША).

У нашым горадзе імем Касцюшкі названа вуліца (дакладная дата найменавання невядомая).

Колас Якуб (сапр. Міцкевіч Канстанцін Міхайлавіч) (03.11.1882 – 13.08.1956)

Адзін з заснавальнікаў, класікаў беларускай літаратуры, самых вядомых і тытулаваных асоб нашай літаратуры. Паэт, празаік, драматург, крытык, публіцыст, перакладчык, вучоны, педагог, грамадскі дзеяч. Народны паэт Беларусі (1926), акадэмік АН Беларусі (1928). Заслужаны дзеяч навукі Беларусі (1944).

Скончыў Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю, настаўнічаў, потым працаваў у газеце “Наша ніва”. За рэвалюцыйную дзейнасць у 1908 г. быў асуджаны на 3 гады турэмнага зняволення, якое адбываў у Мінскім астрозе. Прымаў удзел у I сусветнай вайне. У 1921 годзе па выкліку ўрада БССР прыехаў у Мінск, працаваў у розных дзяржустановах, выкладаў. З 1929 г. – віцэ-прэзідэнт АН БССР.

Першы апублікаваны твор – верш “Наш родны край” (газ. “Наша доля”, 01.09.1906), першы зборнік вершаў – “Песні жальбы”(1910). Якуб Колас – адзін з пачынальнікаў прозы ў беларускай літаратуры. Выключнае значэнне для беларускай літаратуры мае яго эпічная паэма “Новая зямля”, якая па-філасофску асэнсуе цэлую эпоху ў жыцці беларускага сялянства на мяжы XIX–XX ст.ст. Сімвалічная ліра – эпічная паэма “Сымон-музыка” – твор аб народных вытоках мастацтва, лёсе таленту з народа, духоўным адраджэнні нацыі. У трылогіі “На ростанях”, якая пісалася з канца 20-х гадоў па 1954 год, дадзены шырокі ахоп падзей сацыяльна-грамадскага жыцця Беларусі за гэты перыяд, створана галерэя партрэтаў нацыянальнай інтэлігенцыі, выхадцаў з народа, адлюстраваны побыт сялянства і іншых груп насельніцтва.

За вершы ваенных гадоў атрымаў Дзяржаўную прэмію СССР (1946), у 1949 г. таксама атрымаў Дзяржаўную прэмію СССР за паэму “Рыбакова хата”, прысвечаную жыццю і барацьбе за свае правы працоўных Заходняй Беларусі.

Колас – адзін з пачынальнікаў беларускай дзіцячай літаратуры. Плённа працаваў у галіне перакладу (творы Пушкіна, Лермантава, Міцкевіча, Т.Шаўчэнкі, П.Тычыны, Р.Тагора і інш.). З імем Коласа звязана станаўленне норм беларускай літаратурнай мовы. Ён адзін з рэдактараў “Руска-беларускага слоўніка”(1953).

Творчасць Якуба Коласа вывучае коласазнаўства. Яго творы перакладзены на многія замежныя мовы. Імем Коласа названы Інстытут мовазнаўства і Цэнтральная навуковая бібліятэка Нацыянальнай АН Беларусі, драматычны тэатр у Віцебску, бібліятэкі, школы, плошчы, вуліцы.

Вуліца імя Я.Коласа з’явілася ў нашым горадзе ў 1939-1941 гадах, дакладная дата невядома.

Купала Янка (сапр. Луцэвіч Іван Дамінікавіч) (07.07.1882 – 28.06.1942)

Адзін з заснавальнікаў, класікаў беларускай літаратуры, самых вядомых і тытулаваных асоб нашай літаратуры. Паэт, драматург, публіцыст, перакладчык, грамадскі дзеяч. Народны паэт Беларусі (1925), акадэмік АН Беларусі (1928) і АН Украіны (1929).

Наш зямляк. Нарадзіўся ў фальварку Вязынка Маладзечанскага раёна ў сям’і збяднелай шляхты. Скончыў Бяларуцкае народнае вучылішча (1898), вучыўся на агульнаадукацыйных курсах А.С. Чарняева ў Пецярбургу (1909–1913), у народным універсітэце імя Шаняўскага ў Маскве (1915). Пасля смерці бацькі (1902) працаваў па гаспадарцы, хатнім настаўнікам (“дарэктарам”), пісарам у судовага следчага, малодшым прыказчыкам у памешчыка і інш. У 1908–1909 гг. супрацоўнічаў з газетай “Наша Ніва”, у 1914–1915 гг. быў рэдактарам гэтай газеты. У 1916 г. быў прызваны ў армію, служыў у дарожна-будаўнічым атрадзе. З пачатку 1919 года пераехаў у Мінск. Шмат друкаваўся як паэт і публіцыст у прэсе, прымаў актыўны ўдзел у літаратурна-грамадскім і культурна-мастацкім жыцці: у стварэнні БДУ, нацыянальнага тэатра, рэспубліканскіх выдавецтваў.

Праследваўся рэпрэсіўнымі органамі, абвінавачваўся ў кіраўніцтве так званай нацдэмаўшчынай, але рэпрэсаваць яго ўлады ўсё ж не рашыліся. Трагічна загінуў у Маскве. У 1962 г. урну з прахам Купалы перахавалі ў Мінску на вайсковых могілках.

Тысяца пачаў на польскай мове. Першы вядомы беларускі верш “Мая доля” датуецца 1904 г. Першы беларускі друкаваны верш – “Мужык” (мінская газета “Северо-западный край”, 15.05.1905), першы зборнік – “Жалейка” (С-П.б., 1908).

Творчасць Купалы – летапіс жыцця беларускага народа, адбітак нацыянальнага характару, нацыянальнага светаразумення і паэтычнага светаўспрымання на пераломных рубяжах першай паловы ХХ стагоддзя. Яна вызначаецца глыбокай народнасцю, мастацкай арыгінальнасцю, нацыянальнай адметнасцю. Класічнымі сталі яго фальклорна-рамантычныя паэмы “Курган”, “Бандароўна”, “Магіла льва”, “Сон на кургане”, “Адвечная песня”, створаныя ў 1910–1913 гадах.

Купала – драматург стварыў такія камедыі, як “Паўлінка”, “Прымакі”, драму “Раскіданае гняздо”, трагікамедыю “Тутэйшыя”, якія да нашага часу не зыходзяць з тэатральных падмосткаў шматлікіх тэатраў. П’есы “Паўлінка”, “Раскіданае гняздо”, паэма “Магіла льва” экранізаваны. Паводле яго твораў створаны оперы, сімфоніі, вакальна-сімфанічныя паэмы і інш. У 1959-65 гг. прысуджаліся

літаратурныя прэміі імя Я.Купалы, з 1965 г. прысуджаецца Дзяржаўная прэмія Беларусі імя Купалы (за творы паэзіі і драматургіі). Творчасць Купалы вывучае купалазнаўства. Імем паэта названы Інстытут літаратуры Нацыянальнай АН, Нацыянальны акадэмічны тэатр у Мінску, Гродзенскі ўніверсітэт, пасёлак у Глускім, вёска ў Пухавіцкім раёнах, бібліятэкі, школы, вуліцы.

Сучасная вуліца імя Я.Купалы існуе ў нашым горадзе з 1982 года, калі частка вуліцы Савецкай ад плошчы Свабоды ў бок г.Мінска атрымала гэтую назву. У гэтым жа годзе былая вуліца імя Я.Купалы была перайменавана на вуліцу імя М.Багдановіча. Звестак аб тым, калі была найменавана першапачатковая вуліца імя Я.Купалы, няма.

**Канаржэўскі Іван Адамавіч (31.05.1831 – 18.01.1887),
Канаржэўскі Станіслаў Адамавіч (27.05.1832 – ? 1910)**

Гэтыя імёны прыйшлі да нас з глыбінь гісторыі нядаўна. У Аборку Маладзечанскага раёна знаходзіцца магіла Яна Канаржэўскага, аднаго з роду ваенных маракоў Канаржэўскіх. Дваранскі род Канаржэўскіх – даўні. Ён рассяліўся на былых Віленскіх і Мінскіх губернях з Браслаўшчыны, меў свой герб, шэраг фальваркаў.

Адам Канаржэўскі быў не з вяльможнай часткі роду. Невядома, чаму ён вырашыў, што яго сыны павінны стаць марскімі афіцэрамі, але здзейсніць гэтую мару без дастатковых грошай і сувязяў яму было вельмі цяжка. Але нарэшце гэта ўдалося, і браты Іван і Станіслаў Канаржэўскія разам скончылі кадэцкі Марскі корпус у Пецярбургу, дзе ў той час дырэктарам быў славытаваны Іван Фёдаравіч Крузенштэрн. 18 жніўня 1848 г. былі ўзведзены ў гардэмарыны, потым сталі мічманамі. Станіслава накіравалі на далейшую службу на Чарнаморскі флот, а Іван працягваў служыць на розных караблях на Балтыцы. Яго кар’ера не была простаю і гладкаю, але ў 1881 годзе Іван Канаржэўскі атрымаў званне контр-адмірала са званьнем са службы. Невядома, чым ён займаўся на пенсіі, нічога не вядома пра яго сыноў, таксама марскіх афіцэраў Івана і Аляксандра, якія пражылі ўсяго па 35 год.

Станіслаў Канаржэўскі – вельмі храбры марскі афіцэр, у 1853 годзе на параходзе-фрэгаце “Крым” удзельнічаў у славутай Сінопскай бітве. За сваю доблесць узведзены ў чын лейтэнанта. Удзельнічаў у абароне Севастопаля, камандаваў ім жа збудаванай батарэяй, якая неўзабаве была названа яго імем. У далейшым — служыў на Балтыцы, у Ціхім акіяне. У 1889 г., таксама як яго брат, стаў контр-адміралам і быў звалены са службы. Вядома, што на пенсіі жыў у Пецярбургу, дзе і быў пахаваны.

Напрыканцы 90-х гадоў ХХ ст. у нашым горадзе з’явілася вуліца, названая імем братаў Канаржэўскіх.

Каханойскі Генадзь Аляксандравіч (08.01.1936 – 15.01.1994)

Наш зямляк, нарадзіўся ў в.Дамашы Маладзечанскага раёна. Беларускі гісторык, краязнавец, фалькларыст, літаратуразнавец. Доктар гістарычных навук (1992). Скончыў Маскоўскі педагагічны інстытут (1963). Працаваў у Мінскім абласным краязнаўчым музеі ў г.Маладзечна, з 1982 г. – у Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН Беларусі, у 1991–1994 гг. – у

Нацыянальным навукова-асветніцкім цэнтры імя Ф.Скарыны. Даследваў развіццё археалогіі, краязнаўства, музейнай справы, пытанні аховы помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Аўтар кніг па гісторыі гарадоў Беларусі “Маладзечна”, “Вілейка”, літаратурна-краязнаўчых нарысаў, інш. Першы старшыня Беларускага краязнаўчага таварыства (1989–1994).

Пасля смерці Г.А.Кахановскага гарадскія ўлады вырашылі ўшанаваць яго памяць у нашым горадзе і назваць вуліцу яго імем.

Ларын Мікалай Уладзіміравіч (10.07.1918 – 12.11.1982)

Сваю працоўную дзейнасць пачаў з пасады рахункавода Орскага завода “Лакаматывбуд”. У 1938 пайшоў у армію, дзе служыў на розных камандных пасадах. Прайшоў слаўны гераічны шлях воіна-вызваліцеля ад Сталінграда да Берліна. Быў тройчы паранены. За мужнасць і гераізм, праяўленыя ў гады Вялікай Айчыннай вайны, удастоены звання Героя Савецкага Саюза, узнагароджаны ордэнам Леніна, 2 ордэнамі Чырвонага Сцяга, ордэнам Аляксандра Неўскага, ордэнам Айчыннай вайны II ступені і шматлікімі медалямі.

Пасля вайны працаваў у органах МУС. З 1966 г. і назаўсёды яго жыццё было звязана з нашым горадам.

На жаль, дакладных дадзеных аб тым, калі ў горадзе з’явілася вуліца, названая імем Ларына, у архіве няма.

Ляшковіч Вячаслаў Антонавіч (1924 – 1997)

Заслужаны работнік культуры РБ, аўтар кніг “Найдаражэйшы скарб”, “Помнік гераізму і славы Маладзечаншчыны”, “Камень пры дарозе”. Задуманая ім кніга “Імёны на камянях” засталася недапісанай.

Нарадзіўся на Лагойшчыне ў сялянскай сям’і, у 1939 г. пераехаў з бацькамі ў Казахстан. Прымаў удзел у Вялікай Айчыннай вайне. У 1943 г. родныя атрымалі пахавальны ліст, які паведамляў, што Ляшковіч В. А. загінуў у баі пад Ленінградом і пахаваны на левым беразе Нявы. На шчасце, гэта было толькі цяжкае раненне. У 1947 годзе дэмабілізаваўся. На памяць аб вайне засталася 5 ордэнаў і 12 медалёў. Пасля вайны працаваў у былым Крывіцкім раёне на радыё, рэдактарам газеты, потым працаваў у Маладзечне рэдактарам газеты “Святло камунізму”. Быў сакратаром Маладзечанскага райкома партыі. На пенсіі працаваў дырэктарам нашага музея, адказным сакратаром Маладзечанскага адзялення таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры. Яго справы: помнікі, мемарыяльныя знакі (каля дарогі на выездзе на Вілейку ў знак перамогі рускіх войск над войскамі напалеонаўскага маршала Віктара ў вайне 1812 года, помнік экіпажу самалёта Ф.Селязнёва на граніцы вёсак Дамашы-Насілава, у Вязынцы, Красным, Палачанах, Мясце, Радашковічах, вялікі камень-помнік з мемарыяльнай дошкай ля гасцініцы “Маладзечна”) застануцца помнікам яму самому.

Пасля смерці было вырашана назваць адну з вуліц горада яго імем.

Лёсік Язэп (Іосіф) Юр’евіч (18.11.1883 – 01.04.1940)

Беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, мовазнавец, пісьменнік, педагог. Акадэмік АН Беларусі (1928), дзядзька Я.Коласа. Раней яго імя было забаронена,

таму што яго палітычную дзейнасць нельга назваць лаяльнай Савецкай уладзе.

Мае дачыненне да нашага горада тым, што вучыўся ў Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі (1898–1899), таксама скончыў Ноўгарад-Северскае гарадское вучылішча, настаўнічаў. За ўдзел у рэвалюцыйных выступленнях 1905 г. быў арыштаваны і зняволены ў турму, але ў 1907 г. уцёк адтуль, потым быў зноў арыштаваны, пакаранне адбываў у Іркуцкай губерні, вярнуўся пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. Стаў адным з лідэраў Беларускай сацыялістычнай грамады, увайшоў у Беларускае нацыянальнае камітэт, рэдагаваў яго газету “Вольная Беларусь” (1917–1918), на з’ездзе беларускіх нацыянальных арганізацый і партый быў выбраны ў Выканаўчы камітэт Цэнтральнай Рады беларускіх арганізацый, пазней увайшоў у Вялікую беларускую Раду. Удзельнік Усебеларускага з’езда 1917 года. У час акупацыі Беларусі германскімі і польскімі войскамі працаваў у Мінску, уваходзіў у Раду БНР, адзін з ініцыятараў абвясчэння Беларусі Народнай рэспублікай. 25.04.1918 разам з іншымі кіраўнікамі падпісаў ад імя Рады БНР тэлеграму на імя кайзера Германіі Вільгельма II, у якой гаварылася, што будучыню Беларусі бачаць “толькі пад апекай германскай дзяржавы”. Пасля грамадзянскай вайны адзін з першых заявіў аб прызнанні Савецкай улады. Ад палітычнай дзейнасці адышоў, займаўся навуковай, культурнай, асветніцкай, літаратурнай справамі. З 1921 года выкладаў у БДУ, Белпедтэхнікуме, быў дырэктарам Інстытута навуковай мовы, адзін з ініцыятараў Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі (1926). Выдадзены ім у 1922 годзе падручнік “Практычная граматыка беларускай мовы” быў названы ў прэсе “контррэвалюцыйным”, а сам Лёсік быў арыштаваны. Аднак яго абараніў тагачасны наркам асветы БССР І.М. Ігнатюскі, і Лёсік быў вызвалены. У 1930 г. зноў быў арыштаваны па справе “Саюза вызвалення Беларусі” і пастановай СНК БССР пазбаўлены звання акадэміка (адноўлены ў 1990). У 1931 г. сасланы ў Саратаўскую вобласць, у 1934 г. амніставаны без права вяртацца ў Мінск. У чэрвені 1938 г. зноў арыштаваны, у 1940 г. асуджаны на 5 гадоў лагераў за “антысавецкую агітацыю”. Паводле афіцыйнай версіі памёр у Саратаўскай турме ад сухотаў. Рэабілітаваны ў 1958 і 1988 гадах.

Вуліца імя Лёсіка з’явілася ў горадзе на пачатку 90-х гадоў XX ст.

Лявіцкі Іван Іванавіч (1830 – пасля 1885, дата смерці невядома)

Расійскі і беларускі архітэктар і інжынер-будаўнік.

Скончыў Пецябургскае будаўнічае вучылішча (1855), працаваў у Гродзенскім і Віленскім будаўнічых-дарожных камітэтах. У канцы XIX ст. пабудаваў на Беларусі настаўніцкія семінарыі ў Маладзечне, Полацку, Свіслачы, мужчынскую гімназію ў Віцебску, рэальнае вучылішча ў Магілёве і інш.

Вуліца імя Лявіцкага з’явілася ў горадзе напрыканцы XX ст. (дакладная дата невядома).

Шчыра кажучы, калі гавораць: “Вуліца імя Лявіцкага”, усім больш-менш свядомым знатакам гісторыі нашага краю думаецца, што гаворка ідзе пра іншага Лявіцкага – Антона Іванавіча, празаіка, публіцыста, фельетаніста, драматурга, паэта, вядомага пад псеўданімам Ядвігін Ш., які некаторы час жыў і працаваў у Радашковічах. Будзем спадзявацца, што некалі ў нашым горадзе з’явіцца і вуліца імя Ядвігіна Ш.

Маркаў Фёдар Рыгоровіч (24.12.1914 – 14.01.1958)

Адзін з арганізатараў і кіраўнікоў партызанскага руху ў Вілейскай вобласці ў Вялікую Айчынную вайну, Герой Савецкага Саюза (1944).

Рэвалюцыйную дзейнасць пачынаў у Заходняй Беларусі, у 1936–1939 гадах быў зняволены ў Картуз – Бярозскім канцлагеры, Віленскай турме. У 1939–41 г.г. – старшыня Свянцянскага гарсавета, намеснік старшыні Вілейскага аблвыканкама. У партызанах з верасня 1941 г. – камандзір спецгрупы, потым – атрада імя Суворова, з лістапада 1942 г. – партызанскай брыгады імя Варашылава. З 1944 г. – намеснік старшыні Вілейскага, потым Маладзечанскага аблвыканкамаў. Памёр і пахаваны ў нашым горадзе.

Вуліца імя Маркава з'явілася ў красавіку 1958 года, але ў 1959 годзе гэта вуліца была перайменавана на вуліцу імя Л.Талстога, гэтым жа рашэннем гарвыканкама былая вуліца Будаўнікоў, прабітая ў 1948 г. ў пасёлку аблбудтрэста, была перайменавана на вуліцу імя Маркава.

Маўчанскі Дзмітрый Сцяпанавіч (26.10.1901 – 23.06.1979)

Ганаровы грамадзянін нашага горада. Адзін з арганізатараў і кіраўнікоў падполля і партызанскага руху на тэрыторыі Магілёўскай вобласці ў Вялікую Айчынную вайну. Пасля вайны працаваў сакратаром Магілёўскага, а потым – Маладзечанскага абкама КПБ. Працаваў таксама на савецкай рабоце. Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР у 1938–1947 гг.

Вуліца імя Маўчанскага з'явілася на карце горада ў 1980 годзе, калі 2-гі завулак Жданава быў перайменаваны на вуліцу імя Маўчанскага.

Машэраў Петр Міронавіч (26.02.1918 – 04.10.1980)

Партыйны і дзяржаўны дзеяч Беларусі, адзін з арганізатараў і кіраўнікоў патрыятычнага падполля і партызанскага руху на Беларусі ў Вялікую Айчынную вайну, Герой Савецкага Саюза (1944), Герой Сацыялістычнай Працы (1978).

Скончыў Віцебскі педагагічны інстытут у 1939 г., выкладаў у Расонскай СШ Віцебскай вобласці, у жніўні 1941 г. стварыў і ўзначаліў Расонскае патрыятычнае падполле. З красавіка 1942 г. – камандзір партызанскага атрада імя Шчорса, які дзейнічаў у Расонскім, Дрысенскім, Асвейскім раёнах БССР, у суседніх раёнах РСФСР і Латвійскай ССР. З сакавіка 1943 г. – камісар партызанскай брыгады імя Ракасоўскага. З верасня 1943 г. пачаў займацца камсамольскай дзейнасцю: узначаліў Вілейскі падпольны абкам ЛКСМБ. Пасля вызвалення Маладзечаншчыны ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў стаў 1-ым сакратаром Маладзечанскага абкама ЛКСМБ, з кастрычніка 1947 г. – 1-ы сакратар ЦК ЛКСМБ. У сакавіку 1965 г. заняў пасаду 1-га сакратара ЦК КПБ. У перыяд яго дзейнасці кіраўніком рэспублікі Беларусь дасягнула значных поспехаў, стала адной з высакаразвітых рэспублік былога СССР. Загінуў у аўтакатастрофе.

Вуліца, прабітая ў 1948 годзе ад вуліцы Камуністычнай да Геленава, атрымала назву вуліца імя Жданава, у 1989 годзе была перайменавана на вуліцу імя Машэрава.

Міхалёнак Іван Адамавіч (06.06.1891 – 24.07.1967)

Наш зямляк, нарадзіўся ў нашым горадзе. Генерал, камкор, удзельнік

устанавлення Савецкай улады на Беларусі, член РСДРП з 1917 года.

Прымаў удзел у I сусветнай вайне, там пачаў займацца рэвалюцыйнай дзейнасцю: у 1917 г. быў членам камітэтаў РСДРП(б) 10-й Арміі і Паўночна-Заходняга абласнога камітэта. У час нямецкай акупацыі ў 1918 г. быў на падпольнай рабоце ў Маладзечне, потым – сакратаром рэўкома. У 1927 г. скончыў Ваенную Акадэмію РСЧА. Да 1934 года быў у штабе РСЧА. Даслужыўся да генерала, займаў адказныя пасты ва Узброеных сілах СССР. За смеласць і адвагу ўзнагароджаны асабістай зброяй.

Усё жыццё цікавіўся справамі роднага горада, валодаў феноменальнай памяццю, ведаў радаслоўныя многіх маладзечанцаў свайго часу, памятаў людзей у твар. Гэты незвычайны чалавек ведаў некалькі еўрапейскіх моў, а таксама персідскую і турэцкую.

Горад ушанаваў памяць свайго сына ў 1977 годзе, калі вуліца Камунальная была перайменавана на вуліцу імя Міхалёнка.

Міцкевіч Адам (24.12.1798 – 26.11.1855)

Польскі паэт беларускага паходжання, грамадскі дзеяч, публіцыст. Паходзіў са старадаўняй збяднелай беларускай шляхты роду Рымвідаў-Міцкевічаў.

Нарадзіўся ў Навагрудку, скончыў Навагрудскую дамініканскую школу (1815), Віленскі універсітэт (1819), у час вучобы ва універсітэце быў адным з лідэраў тайных таварыстваў філаматаў і філарэтаў. Настаўнічаў у Коўне (1819–1823). За супрацьдзяржаўную дзейнасць быў арыштаваны, з кастрычніка 1824 г. – у ссылцы. Жыў у Пецярбургу, Адэсе, Маскве. Зблізіўся з дэкабрыстамі і Пушкіным. З мая 1829 г. трапіў у эміграцыю, дзе стаў адным з лідэраў левага дэмакратычнага крыла польскай эміграцыі. У 1839 г. стаў прафесарам Лазанскага універсітэта, з 1840 г. узначальваў кафедру славянскіх літаратур у Калезе дэ Франс у Парыжы. У 1848 г. далучыўся да рэвалюцыйных падзей, што ўскалыхнулі ўсю Еўропу. Выехаў у Італію, дзе ўзначаліў польскі легіён, які змагаўся поруч з войскамі італьянскіх паўстанцаў. У 1855 г. выехаў у Турцыю, там стварыў польскія атрады для барацьбы супраць царскай Расіі. Памёр раптоўна ў Канстанцінопалі.

Вобраз патрыёта, гатовага на самаахварнае змаганне дзеля вызвалення Айчыны, – асноўная тэма ўсёй яго творчасці. Найбольш значныя творы: паэмы “Мешка, князь Навагрудка”, “Гражына”, “Дзяды”, “Конрад Валенрод”, “Пан Тадэвуш”. Творчасць Міцкевіча зрабіла вялікі ўплыў на ўсё далейшае развіццё беларускай літаратуры. З сярэдзіны XIX ст. да сучаснасці яго творы актыўна перакладаліся і перакладаюцца на розныя мовы свету.

У Навагрудку створаны дом-музей Міцкевіча, на замкавай гары ў Навагрудку ў яго гонар насыпаны курган. У нашым горадзе адна з вуліц названа яго імем, калі гэта адбылося – невядома.

Марыганаў Сяргей Васільевіч (? – 19.08.1946)

Лейтэнант С.В.Марыганаў з пачатку і да канца Вялікай Айчыннай вайны знаходзіўся ў радах Савецкай Арміі. У апошні час прымаў удзел у баях з нямецка-фашысцкімі захопнікамі ў складзе I Беларускага фронту. За мужнасць і адвагу, праяўленыя ў баях з ворагам, Марыганаў быў узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны I ступені і 4 медалямі. У жніўні 1945 г. С.В. Марыганаў быў ад-

камандзіраваны з радой Савецкай Арміі ў органы Дзяржаўнай бяспекі. У 1946 г. прыбыў у Маладзечна ў гар(рай)адзел МДБ. Гэты рашучы, смелы, валявы афіцэр прымаў непасрэдны ўдзел у ліквідацыі ўзброеных банд у раёне. 19 жніўня 1946 г. С.В.Марыганаў выехаў у вёску Вялікія Кашэўнікі, дзе сутыкнуўся з бандытамі. Завязалася перастрэлка, у ходзе якой Марыганаў забіў двух бандытаў, але і сам загінуў. Пахаваны ў Маладзечне.

Вуліца імя Марыганава з'явілася ў горадзе ў 1968 годзе, калі вуліца 2-я Паравозная была перайменавана на імя Марыганава.

Прытыцкі Сяргей Восіпавіч (01.02.1913 – 13.06.1971)

Савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч, удзельнік рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі, адзін з арганізатараў камуністычнага падполля і партызанскага руху ў Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Член КПСС з 1932 г., вучыўся ў партыйнай школе КПЗБ ў Мінску, у 1948 скончыў ВПШ пры ЦК УКП(б).

У 30-я гады прымаў актыўны ўдзел у рэвалюцыйнай барацьбе ў Заходняй Беларусі, у маі-кастрычніку 1933 года за рэвалюцыйную дзейнасць быў заключаны ў турму. У 1933–1934 гадах узначальваў стачкі лясных рабочых у Сакалкоўскім, Гродзенскім і Слонімскай уездах. З 1935 года – сакратар Слонімскага акруговага камітэта КСМЗБ. 27 студзеня 1936 года ў Віленскім акруговым судзе ў час судавага працэсу над 17 рэвалюцыянерамі на заданне ЦК КПЗБ страляў у правактара, быў цяжка паранены і арыштаваны, у ліпені 1936 г. прыгавораны да смяротнага пакарання, але дзякуючы актыўнаму пратэсту працоўных Заходняй Беларусі, Польшчы, СССР, Францыі, Чэхаславакіі, ЗША, Англіі, іншых краін смяротны прысуд быў заменены пажыццёвым зняволеннем. Пасля ўваходу Заходняй Беларусі ў склад БССР у 1939 г. быў абраны дэпутатам Народнага сходу Заходняй Беларусі, у 1939–1941 гадах працаваў намеснікам старшыні Беластоцкага аблвыканкама, у ліпені-жніўні 1941 г. прымаў ўдзел у стварэнні абарончых збудаванняў вакол Магілёва і фармаванні народнага апалчэння ў Гомелі. Са жніўня 1941 г. – на фронце. У 1942–1944 г.г. – 2-гі сакратар ЦК ЛКСМБ, у 1944–1945 г.г. – намеснік начальніка, начальнік Польшкага штаба народнага руху. З 1949 па 1962 год – I сакратар Гродзенскага, Баранавіцкага, Маладзечанскага, Мінскага абкомаў КПБ. У 1962-1968 – сакратар ЦК КПБ. З 1968 па 1971 год – старшыня прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР.

На карце нашага горада вуліца імя Прытыцкага з'явілася ў 1971 годзе, калі вуліца Рэвалюцыйная была перайменавана на вуліцу імя Прытыцкага.

Сыракомля Уладзіслаў (сапр. Кандратовіч Людвік) (29.09.1823 – 15.09.1862)

Беларускі і польскі паэт-гуманіст, пісьменнік, публіцыст. Нарадзіўся ў сям'і паланізаваанай беларускай шляхты. Пачатковую адукацыю атрымаў дома, вучыўся ў пачатковых дамініканскіх школах у Нясвіжы і Навагрудку. Працаваў у канцэлярыі кіраўніцтва радзівілаўскімі маёнткамі. Там ён атрымаў магчымасць знаёміцца з класічнай літаратурай, перыёдыкай, архівам Радзівілаў, карыстацца кнігазборамі мясцовых эрудытаў, наведаць літаратурныя вечарыны. У 1844 г. ажаніўся, звольніўся са службы, стаў арэндаваць фальварк Залучча ў

Навагрудскім павеце. Тады ж і раскрыўся яго паэтычны талент, упершыню прыйшла літаратурная слава. Паэт Кандратовіч, які ўзяў сабе псеўданім Уладзіслаў Сыракомля (ад родавога герба), займаўся таксама перакладамі з латыні, публіцыстыкай, пісаў “Гісторыю літаратуры ў Польшчы”.

Творчасць Сыракомлі адметная палымяным патрыятызмам, глыбокім веданнем гісторыі Бацькаўшчыны, характару, звычайў, асаблівасцей нацыянальнай псіхалогіі беларусаў.

Памяць Уладзіслава Сыракомлі ўшанавана ў нашым горадзе: напрыканцы 90-х гадоў ХХ стагоддзя адна з вуліц горада названа яго імем.

Скарына (Скарыніч) Францішак (Францыск) (1490? – 1551?)

Беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар, мысліцель-гуманіст, асветнік, вучоны і пісьменнік эпохі Адраджэння.

Нарадзіўся ў Полацку ў сям’і купца Лукі Скарыны. Пачатковую адукацыю атрымаў у Полацку і, магчыма, у Вільні, вучыўся на філасофскім факультэце Кракаўскага ўніверсітэта, дзе атрымаў вучоную ступень бакалаўра філасофіі, у 1512 г. у Падуанскім ўніверсітэце стаў доктарам медыцыны, меў таксама ступень доктара вольных навук. Стварыў у Празе першае ў гісторыі беларускае выдавецтва. На падставе параўнальнага аналізу лацінскіх, чэшскіх, старажытнаўрэйскіх і царкоўнаславянскіх тэкстаў пераклаў на мову, набліжаную да мовы беларускага пісьменства, а ў 1517–1519 гг. пракаментavaў і надрукаваў 23 кнігі Бібліі. Вягнуўшыся на радзіму (прыблізна ў 1521 годзе), Скарына стварыў у Вільні новае выдавецтва, абсталяваў друкарню і выпусціў на царкоўнаславянскай мове некалькі выданняў пад агульным загалоўкам “Малая падарожная кніжка”, дзе аб’яднаны Псалтыр, Часасловец, Шасцідневец, 8 акафістаў, 10 канонаў, Саборнік. У 1525 г. апублікаваў “Апостал”. Акрамя друкарскай дзейнасці, адначасова служыў сакратаром і ўрачом у віленскага біскупа, займаўся камерцыйнымі справамі. Каля 1535 года выехаў у Прагу, дзе працаваў каралеўскім батанікам; там і памёр, пакінуўшы спадчыну сыну Сімеону.

Скарына – пачынальнік папулярных у XVI–XVII ст.ст. жанраў беларускай літаратуры: прадмоў, пасляслоўяў, публіцыстыкі, акафіста, сілабічнай паэзіі, заснавальнік яшчэ аднаго “мікражанру” ў беларускай літаратуры – анатацыі да кнігі. Адрасуючы плён сваёй “пільнасці і працы” шырокаму дэмакратычнаму чытачу, ён клапаціўся пра яе даступнасць, тлумачыў сюжэт, кампазіцыю, галоўныя вобразы. Характар філасофска-этычных поглядаў Скарыны выявіўся ў своеасаблівым сінтэзе хрысціянскіх, антычных і рэнесансава-гуманістычных ідэй. Ён зрабіў спробу перагледзіць артадаксальна-сярэдневяковую трактоўку праблемы чалавечага існавання, паводле якой зямное жыццё чалавека – толькі падрыхтоўка да жыцця на тым свеце. Сцвярджаючы самакаштоўнасць чалавечага жыцця, ён рэабілітаваў зямное быццё. Скарына – заснавальнік нацыянальна-патрыятычнай традыцыі ў гісторыі беларускай культуры і грамадскай думкі.

Асоба Францішка Скарыны – гэта такая велічыня ў гісторыі ўсёй славянскай культуры, якой хапае на ўсіх.

У нашым горадзе памяць Скарыны ўшанавалі ў 1992 годзе, калі вуліцу імя 60 год Кастрычніка перайменавалі на яго імя (вуліца імя 60 год Кастрычніка

была перайменавана ў 1977 годзе з вуліцы Юбілейнай, якая была прабіта ў 1970 годзе ад праспекта Леніна па ўсходняй мяжы ў мікрараёне №1).

Таўлай Валянцін Паўлавіч (08.02.1914 – 27.04.1947)

Беларускі савецкі паэт, удзельнік рэвалюцыйна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі, член КПЗБ з 1932 г.

У 1929 г. за ўдзел у студэнцкім руху быў выключаны з Віленскай гімназіі. У жніўні таго ж года за падпольную камсамольскую работу быў арыштаваны і зняволены ў Гродзенскую турму. У выніку абмену палітычнымі вязнямі паміж Польшчай і СССР, 1930–1932 гады правёў у БССР, дзе працаваў у газеце “Звязда”, вучыўся ў БДУ. Потым зноў была Заходняя Беларусь, рэвалюцыйная дзейнасць, турмы... У 1939–1941 гадах працаваў у Лідскай газеце “Уперад”. У час Вялікай Айчыннай вайны ўдзельнічаў у партызанскім руху. Пасля вайны працаваў у Навагрудскай газеце, потым быў намеснікам дырэктара Літаратурнага музея імя Я.Купалы.

У аснове творчасці Таўлая – выпакутаваны ім лёс рэвалюцыянера, партызана, барацьбіта за народныя ідэалы.

Вуліца імя Таўлая перайменавана з завулка Прывакзальнага ў 1979 годзе.

Тарашкевіч Браніслаў Адамавіч (20.01.1892 – 29.11.1938)

Адна з найбольш значных асоб сярод беларускіх грамадскіх і палітычных дзеячаў, вучоны-філолаг, літаратар. Акадэмік АН БССР (1928).

Скончыў Петраградскі ўніверсітэт у 1916 годзе, з 1911 г. – член Беларускай сацыялістычнай Грамады. У 1918–1923 гг. быў адным з лідэраў сацыял-дэмакратычнай партыі. У 1923 г. узначаліў яе левае крыло, якое ў пачатку 1924 ператварылася ў беларускую партыю незалежных сацыялістаў. З 1920 г. узначальваў беларускі сектар у дэпартаменце асветы так званай Сярэдняй Літвы; з 1921 года – дырэктар Віленскай беларускай гімназіі. У 1922 г. выбраны паслом (дэпутатам) сейма Польшчы, узначаліў яго беларускую парламенцкую фракцыю, і з трыбуны сейма выступаў у абарону правоў працоўных Заходняй Беларусі. У 1925 г. Тарашкевіч стаў адным са стваральнікаў Беларускай сялянска-работніцкай грамады і старшынёй яе ЦК. У 1928 г. польскімі ўладамі быў пакараны за рэвалюцыйную дзейнасць да 12 год турмы. За кратамі пісаў лістоўкі, брашуры, перапрацаваў “Беларускую граматыку для школ” (выдадзеную ў 1918 г.), пераклаў на беларускую мову “Іліяду” Гамера, паэму “Пан Тадэвуш” А.Міцкевіча. У 1930 г. вызвалены з турмы. Па даручэнню КПЗБ кансператыўна накіроўваў дзейнасць Беларускага рабоча-сялянскага клуба “Змаганне”, быў адным з кіраўнікоў Таварыства Беларускай Школы. У лютым 1931 г. зноў арыштаваны, асуджаны на 8 гадоў катаргі. У выніку абмену палітычнымі вязнямі паміж Польшчай і СССР у 1933 г. апынуўся ў Маскве, дзе працаваў загадчыкам аддзела Польшчы і Прыбалтыкі ў Міжнародным аграрным інстытуце.

Роля Браніслава Тарашкевіча ў беларускай гісторыі вельмі значная. Стварэння ім Беларуска-сялянска-работніцкая грамада і Таварыства Беларускай Школы пакінулі значны след у Заходняй Беларусі, паколькі гэта былі масавыя арганізацыі, якія займаліся, у галоўным, асветніцкай і культурнай дзейнасцю, абаранялі правы і інтарэсы працоўных. Так, у БСРГ было больш за

100 тысяч чалавек, у тым ліку 10 тысяч – у Маладзечанскім павеце, у мястэчку Маладзечна было 500 членаў гэтай арганізацыі. БСРГ, а потым, яшчэ ў большай меры, ТБШ, адкрывалі новыя школы і клубы, давалі магчымасць дзецям сялян і рабочых вучыцца на роднай мове, неслі багатую беларускую культуру ў “народ”.

З 1923 па 1931 год Тарашкевіч жыві і працаваў у Радашкавічах, таму мы можам лічыць яго сваім земляком. Памяць земляка ўшанавалі ў 1977 годзе, калі вуліца Новая была перайменавана на яго імя.

Тамілін Іван Данілавіч (1906 – 26.06.1941)

Партыйны і савецкі дзеяч. Загінуў у нашым горадзе 26 чэрвеня 1941 года, калі як І сакратар Маладзечанскага райкама КПБ ажыццяўляў эвакуацыю ўстаноў і арганізацый раёна. Сам паехаць не паспеў. Ужо ў машыне ён страляў у фашыстаў, але і сам быў забіты.

Іван Данілавіч Тамілін нарадзіўся ў працоўнай сям’і, і сам пачаў працаваць ужо ў 12 год на купецкіх прадпрыемствах. Гады грамадзянскай вайны правёў у радах Чырвонай Арміі, у 1919 г. стаў членам камуністычнай партыі. З 1922 па 1939 год знаходзіўся на партыйнай і савецкай рабоце ў Савецкай Беларусі., потым ваяваў з белафінамі, а ў студзені 1941 г. быў выбраны І сакратаром Маладзечанскага райкама КПБ. Не пакінуў свайго паста да апошняй хвіліны жыцця. Пахаваны ў Маладзечне.

Рашэннем гарвыканкама ў 1967 годзе вуліца І Паравозная, прабітая ў 1947 годзе паралельна вуліцы імя Энгельса, была перайменавана на вуліцу імя Таміліна.

Харужая Вера Захараўна (27.09.1903 – снежань 1942)

Дзеяч рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі, адна з арганізатараў і кіраўнікоў камуністычнага падполля ў Віцебску ў гады Вялікай Айчыннай вайны, публіцыст, Герой Савецкага Саюза (1960).

Член КПСС з 1921 года, у 1920 г. прымала ўдзел у барацьбе супраць банд Булак-Балаховіча. У 1922–1923 гадах працавала ў ЦК КСМБ, адначасова супрацоўнічала ў газетах і часопісах, была выхавальніцай Дома юнацтва і Камсамольскай камуны ў Мінску. У лютым 1924 г. на заданне камсамола апынулася на падпольнай рабоце ў Заходняй Беларусі, дзе займала пасады сакратара ЦК КСМЗБ, члена ЦК КПЗБ, члена ЦК камсамола Польшчы. Арганізатар выдання падпольнай газеты ЦК КСМЗБ “Малады камуніст”, кіравала работай ІІ канферэнцыі КСМЗБ (1925), была дэлегатам з’ездаў КПЗБ і Польшчы. У 1925 г. за рэвалюцыйную дзейнасць была арыштавана ўладамі Польшчы і на палітычным “працэсе 133-х” прыгаворана да 8 год зняволення. У выніку абмену палітычнымі вязнямі паміж Польшчай і СССР, у 1932 г. апынулася ў Мінску. Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, Вера Харужая ўзначаліла групу камуністычнага падполля ў Віцебску. 19 лістапада 1942 г. была арыштавана і забіта фашыстамі.

Памяць гэтай мужнай жанчыны ўшанавана ў нашым горадзе ў 1970 годзе, калі яе імя была названа вуліца.

Харэвіч Галіна Мікалаеўна (26.08.1929 – 26.12.1955)

Нарадзілася ў вёсцы Даманава Вілейскага раёна ў сялянскай сям'і. У 1948 г. прыехала ў наш горад на працу. У студзені 1955 г. на заклік партыі, як і многія іншыя камсамольцы, паехала на асваенне цалінных зямель Казахстана. Там скончыла вучылішча механізацыі сельскай гаспадаркі і рыхтавалася вясной сесці за штурвал трактара, але вясна для яе не наступіла... Галіна Харэвіч была сакратаром камсамольскай арганізацыі Ценізаўскага зернесаўгаса. 26 снежня 1955 года група юнакоў і дзяўчат, у якой была і Галя, накіравалася ў Кустанай на злёт перадавікоў сельскай гаспадаркі. Ішлі пешшу, выбіваючыся з сіл, але пераадолець мароз і буран у Галі не атрымалася: яна моцна абмарозілася і памерла. Гэта простая дзяўчына – яркавы прыклад лепшай моладзі 50-х гадоў, для якіх асабістыя інтарэсы былі не галоўныя, а па-за ўсё – абавязак і праца.

Вуліца імя Галіны Харэвіч з'явілася ў горадзе ў 1978 годзе, калі завулак плошчы Свабоды (каля 5-й школы) быў перайменаваны на вуліцу яе імя.

Алаіза (Цётка (сапр. Пашкевіч Алаіза Сцяпанаўна)) (15.07.1876 – 17.02.1916)

Беларуская паэтэса-рэвалюцыянерка, адна з заснавальніц Беларускай сацыялістычнай грамады. Пісаць вершы пачала пад уплывам Ф.Багушэвіча ў 1902 годзе. У 1906 г. убачылі свет яе зборнікі вершаў “Хрэст на свабоду” і “Скрыпка беларуская”. Алаіза Пашкевіч была вельмі артыстычнай натурай: акрамя вершаў, яна пісала прозу (лічыцца адной з пачынальнікаў беларускай прозы), дзейнічала як актрыса (з тэатрам Ігната Буйніцкага аб'ездзіла ўсю Беларусь). Але яна займалася і пражайчымі справамі: арганізоўвала тайныя беларускія школы, у 1914 г. у Мінску заснавала і рэдагавала беларускі часопіс для дзяцей і моладзі “Лучынка”, у час I сусветнай вайны працавала як міласэрная сястра ў тыфозным салдацкім бараку ў Вільні.

Цётка пакінула значны след у беларускай літаратуры, яе вершы да нашага часу вывучаюцца ў школе, яе імя памятае беларуская гісторыя.

У 1992 годзе гарадскія ўлады вырашылі перайменаваць вуліцу імя П.Марозава на вуліцу імя Алаізы (Пашкевіч).

Чарняхоўскі Іван Данілавіч (29.06.1906 – 18.02.1945)

Генерал арміі (1944), удзельнік баёў у Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, двойчы Герой Савецкага Саюза (1943, 1944).

У Чырвонай Арміі з 1924 г., скончыў Ваенную Акадэмію матарызацыі і механізацыі РСЧА (Рабоча-сялянскай Чырвонай Арміі) (1936). З красавіка 1944 г. узначаліў камандаванне войскамі 3-га Беларускага фронту, сумесна з 1-м і 2-м Беларускімі франтамі здзейсніў Мінскую аперацыю 1944 г. (стварылі Мінскі “кацёл”, у які трапіла больш за 100 тысяч фашыстаў). Вызваліў Віцебск, Оршу, Мінск, Маладзечна, Вільнюс. Загінуў у г.Мельзак на баявым посьце.

Вуліца імя Чарняхоўскага найзвана дакладна рашэннем гарвыканкама ў 1945 годзе.

Міхась Чарот (сапр. Кудзелька Міхаіл Сямёнавіч) (07.11.1896 – 14.12.1938)

Беларускі савецкі пісьменнік, грамадскі дзеяч. З Маладзечнам звязаны тым,

што скончыў у нашым горадзе настаўніцкую семінарыю (1917), з 1921 г. па 1925 г. прымаў удзел у падпольным вызваленчым руху ў Заходняй Беларусі, потым апынуўся ў Мінску, быў рэдактарам газеты “Савецкая Беларусь”. Ініцыятар стварэння і кіраўнік (з 1923) літаратурнай арганізацыі “Маладняк”. Друкаваўся з 1918 г. У сваёй творчасці імкнуўся адлюстравачь пафас рэвалюцыйнай эпохі. Па матывах яго аповесці “Свінапас” створаны першы беларускі мастацкі фільм “Лясная быль” (1926). Як многія беларускія інтэлігенты быў рэпрэсаваны.

Вуліца імя Чарота прабіта ў 1974 годзе паралельна вуліцы імя Багушэвіча.

Шаранговіч Васіль Фаміч (04.03.1897 – 18.03.1938)

Савецкі партыйны дзеяч, удзельнік барацьбы за Савецкую ўладу ў Беларусі, член камуністычнай партыі з 1917 года.

Нарадзіўся ў в. Качаны Мядзельскага раёна. З 1918 года служыў у Чырвонай Арміі. У 1919 г. ЦК КП(б) Літвы і Беларусі накіраваў Васіля Шаранговіча ў Заходнюю Беларусь для арганізацыі партызанскага руху. У 1920 г. асуджаны польскімі ўладамі да 20 год катаргі, у 1921 годзе ў выніку абмену палітычнымі вязнямі паміж Польшчай і Савецкім Саюзам апынуўся ў БССР. Узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга. Працаваў намеснікам наркама юстыцыі БССР, адказным сакратаром Савета прафсаюзаў Беларусі, з сакавіка 1937 г. – І сакратар і член бюро ЦК КП(б)Б. Далейшы лёс Васіля Шаранговіча тыповы для вельмі многіх прадстаўнікоў беларускага грамадства: быў рэпрэсаваны і расстраляны.

Рашэннем гарвыканкама ў 1967 годзе 5-ы Сухі завулак быў перайменаваны на вуліцу імя Васіля Фаміча Шаранговіча.

Ясінскі Якуб (24.12.1761 – 04.11.1794)

Імя, знаёмае раней толькі вузкаму колу гісторыкаў. Паэт-рэвалюцыянер, генерал войска Рэчы Паспалітай, удзельнік паўстання 1794 г.

Нарадзіўся ў шляхецкай сям’і, атрымаў добрую хатнюю адукацыю, вучыўся ў Варшаўскім кадэцкім корпусе, арганізоўваў корпус інжынераў літоўскіх у Вільні. Калі ў маі 1792 г. пачалася вайна паміж Расіяй і Рэччу Паспалітай, выконваў абавязкі камандзіра корпуса інжынераў пры галаўной літоўскай дывізіі. Узнагароджаны залатым крыжам “Віртуці Мілітары”. У 1794 г. означаліў тайную арганізацыю “віленскіх якабінцаў”. У час паўстання ўваходзіў у часовы рэвалюцыйны ўрад Літвы і заходняй Беларусі – Найвышэйшую Літоўскую раду; атрымаў званне генерала, камандаваў дывізіяй. Загінуў пры абароне прадмесця Варшавы. Займаўся літаратурнай творчасцю, але не лічыў гэта сваёй асноўнай дзейнасцю.

У 1994 годзе вуліца імя Шчорса была перайменавана на вуліцу імя Ясінскага. Вуліца імя Шчорса была прабіта ў 1950 годзе паралельна вуліцы імя Жданава.

Аповед пра вуліцы горада Маладзечна закончаны. Калі вам захочацца даведацца яшчэ пра якую-небудзь назву вуліцы ці зацікавіць яшчэ які дзеяч – пытайцеся, а мы паспрабуем адказаць.

Сяргей Лескець

КУФЭРАЧАК ГІСТОРЫІ МАЁЙ

*Вобразы мілья роднага краю,
Смутак і радасць мая!
Што маё сэрца да вас парывае?
Чым так прыкованы я.
Я. Колас. “Родныя вобразы”*

Куфэрак – ці не адзін з неадменных атрыбутаў нашага мінулага. У кожнай хаце, у кожнага селяніна, мешчаніна, шляхціца або магната, як і да зьяўленьня шафаў, так і пасья, куфар або куфэрак заўсёды выконваў функцыі скарбонкі. Невялічкіх памераў можна было зручна браць у любое падарожжа, для чаго яго і выкарыстоўвалі магнаты. У сялянскай хаце туды складвалі сьвяточную вопратку, сякі-такі клуначак грошай, якую-небудзь кніжку, фотакарткі...

У маёй прабабкі ён стаяў у галоўным пакоі, насупраць высокага ложка і абкладзенай вялікай, што нібыта сваімі ўзорамі і колерам грэе, кахлі. Куфар быў зьбіты з шырокіх дубовых дошак, якія пасьпелі пачарнець ад часу. Па баках виселі акуратненькія бронзавыя ручкі, за якія яго і пераносілі. У цэнтры, адразу пад крышкай, выразаная ў форме сэрца бронзавая пласьціна з адтулінай пад ключ. А сам ключ нейдзе быў схаваны. Колькі ж страху і цікаўнасці ў мяне было калі нарэшце, ён патрапіў у мае рукі! Што ж там ляжыць? Асьцярожна ўстаўляю ключ, праварочваю. Адчынена. Акуратна падымаю крышку, што перасьцерагае мяне скрыпам. Ды на двары ўжо пачуліся крокі бабулі – і я, не пасьпеўшы пабачыць “схаваных скарбаў”, акуратна зачыняю крышку.

Аб другім, меншым, але больш каштоўнейшым куфэрачку, неяк распавяла мне бабуля. Там знаходзілася мноства здымкаў, дакументаў, кніжачак... На жаль ён зьнік у гады другой сусьветнай вайны, як у полымі вайны зьнікалі скарбы нашай даўніны. А як хораша было б адчыніць вялізны куфар нашай гісторыі, насычаны безкаштоўным багацьцем. Пагартаць старонкі сёвай даўніны, праз прызму стагодзьдзяў разгледзіць жыцьцё тваёй Малой Радзімы, жывыя і сапраўдныя вобразы.

Вось некаторыя зь іх я і прапаную...

* * *

Падчас ты нават і не ўяўляем наколькі багатая і старажытная наша гісторыя. Да прыкладу гісторыя нашых вёсак і мястэчак. Ажно дзіву даешся, што тыя ж Заскевічы (1476), Бенеіца (1476), Краснае (1446), Годкавічы (1568), Сівіца (1528) маюць больш як пяцісотгадовую гісторыю.

І вось ён у тваіх далонях, вялікі ліст пергаменту. Пацямнеўшы ад погляду часу, «упрыгожаны» радкамі акуратна выведзеных літар. Ты шпарка водзіш пальцам па карычневых літарах і варушачы вуснамі чытаеш у паў голаса тэкст,

што быў напісаны больш за пяцьсот гадоў да цябе, і пад якім стаяць подпісы Даўгерда, Сапегі, Радзівіла...

Гэтыя радкі робяць сапраўдную рэвалюцыю ў тваім розуме – табе не патрэбна больш ніякіх доказаў, што Вялікае княства Літоўскае – дзяржава тваіх продкаў, што тваё мястэчка стаіць на гэтай зямлі паў тысячагодзьдзя, палову пісьмовай гісторыі нашай зямлі.

А прад тваімі вачыма Вільня, вялікакняжацкія пакоі, сам вялікі князь. Непадалека сядзіць пісар і старанна выводзіць, вялікім пярком, радкі даравальных граматаў:

...У Беніці Нарку Некрашевічу чоловек Яков до волі. Пан Петраш, маршалок...

...Володку Текремовічу два чловеки ў Красном Селе, заню ж перво ему ж дано, тому Володьку тая два чловеки. Пан Петраш, маршалок. Індыкт 9 [1446]...

...Олехну Саньковічу пять чоловеков Жасковічі (тут на ўвазе маецца, прозьвішчы першых людзей, жыхароў вёскі Заскевічы, ад якіх і пайшла назва вёскі – С. Л.). Пан Довгирд. Пан Кгастов...

* * *

А якія іх назвы! Нібы штостагодзьдзе зьмяняліся, нараджаюць у тваім розуме ўсё новыя і новыя легенды і паданні, прыгожыя і такія дарагія табе вобразы. Вяртаючыся ў мінулае, што не раз адбываецца ў тваіх снах і разважаньнях, мроях і фантазіях, ты не раз баяўся заблукаць у Лебедзеўскай або Маркаўскай пушчы, якая цягнулася ажно да возера Нарач, са зьдзіўленьнем даведацца ад жыхароў сучасных Конавіч, што іх вёска завецца Конанавічы. Так жа і Лебедзева (Лебядзёў – Лебядзёва – Лебедзева), Маркава (Маркаў), Зарудзічы (Заруднічы), Нелідкі (Ленідкі). Найбольш зьмен у тапаніміцы прыцярапелі Готкавічы (Ходкевічы – Хадкевічы (мо назва паходзіць ад прозьвішча Хадкевіч? – С. Л.) – Годкевічы), ды Заскевічы (Жаскавічы – Зашкевічы – Заськевічы – Заскевічы).

Але, на жаль, і шмат што зьнікла назаўжды. Да прыкладу, каму вядома пра тыя фальваркі ў Лебедзеўскай пушчы, на рэчках Ушы і Гліненіцы (мо сучасная Невежа? – С. Л.) – Сайбутава і Пятрушкі, што стаялі яшчэ ў 1622 годзе непадалека в. Турэц. Відаць гэта іх апошняе ўпамінаньне. Праз якіх сорок гадоў гэта зямля зьведае жудаснейшую ў сваёй гісторыі вайну (1654–1667), вынікі якой будуць не менш пачварнымі – вынішчана палова насельніцтва, спаленыя вёскі, мястэчкі, гарады. Хутчэй за ўсё Сейбутава і Пятрушкі так і не паўсталі з пелюшкі вайны.

* * *

Старанна ўтаптанай сьцежкай ты ідзеш са сваімі спадарожнікамі, маркаўскімі гаспадарскімі людзьмі ўздоўж раськідзістых елак у кірунку Маркава. Пабачыўшы акраіну пушчы, мае суразмоўцы старанна пасьпяшаліся да дому, пакінуўшы мяне сам-насам. Вось яно, Маркава; невысокія хаткі, кормчы, кузьні, гандлёвая плошча – усё гэта нішто ў параўнаньні зь ёй, Сьвятатроіцкай царквой.¹ Як доўга ты тут стаіш? Не вядома... І хоць на двары 1529 год – гэта і будзе першай датай твайго ўпаміну. Я ведаю, што табе наканавана прастаяць і перажыць страшэнныя войны, дорачы веру і сьвятло. Не кране цябе нават праяжджаючы ў Вільню, пад час вайны 1654–1667, маскоўскі цар Аляксей Міхайлавіч, які ў параўнаньні з Іванам Жажлівым за свае, не меньшыя “подзьвігі”, будзе празваны Цішэйшым.

Тым больш, што ўжо шмат год запар набажэнства ішло па уніяцкім абрадзе. А на тваёй сьцяне, на самым ганаровым месцы будзе вісець абраз сьв. Міколы. Мясцовая рэліквія, вядомая яшчэ з 1529 года, заўсёды ў найвялікшай пашане (нават прысягаць і даваць клятву будуць пры ёй).

* * *

На сталі стаяць кандэлябры, сарамліва даючы сьвятло. Ты сядзіш з сваімі новымі сябрамі панам Хомам і Савам Усціновічамі, каштуючы ўжо другі куфаль піва, абмяркоўваеш склаўшуюся справу аб паборах з рыцарскага люду (шляхты) вепрукоў, бараноў і іншай дзічыны на капліцу Вітаўтаву.² Не ў адного твайго суразмоўцы ўзьнікаюць падазрэньні наконт вялікага пабору. Хутчэй за ўсё Ян Мікалаевіч Радзівіл пасквапіўся на шляхоцкае дабро і не ўсё даходзіць да сьвятой справы. Пытаньне вельмі складанае; калі ня ўдасца разабрацца, то не аднойчы прыпомніца “даўняе сяброўства”... Гэта не першая справа людзей “служылых коннай службай на вайну хожываўшых з даспехамі” маркаўскай воласьці, ўжо неаднойчы ён забывалі на “Соль Зямлі”, залатыя вольнасьці, абражаючы годнасьць нашу. Цярпець няма куды... І пасьяла чарвогага куфля, пасьямлеўшая рука ставіць апошнюю кропку ў нашым пытанні; прашэньне падпісанае.

...Ужо згасае чорная нітка сьвечкі, гразнучы ў воску, гасьцінны гаспадар усё дастае з-пад стала новыя бутэлькі і распавядае гісторыі, якія ўжо сталіся сямейнымі легендамі, пра подзьвігі свайго дзеда, сярод якіх быў і захоп магістра ордэна пад Грунвальдам, пра аблогу Мальборка... Але піва чамусьці не хмяліць, у цябе ўваччу вобраз каплічкі, аб існаваньні якой нават не здагадваўся, далекаватая дарога, чаканне прыезду Радзівіла...

* * *

Сустрэча зь мінулым, акрамя як радасьці і гонару за сваіх продкаў, нясе разам з сабой і горыч разуменьня таго, што тое, што ты зарас бачыш – праз пэўны час зьнікне назаўжды. І больш ніхто акрамя цябе і каго-небудзь “абранага”, не зможа больш пабачыць тэя вузенькія местачковыя вулачкі, адгалінаваныя ад плошчы, увянчанай царквой. Ні тых яе спрадвечных жыхароў: мясцовых татараў, габрэяў-гандляроў, ганарлівую шляхту, цівуна, просты люд. І з вышыні птушынага палёта, глядзячы на цяперашнія пасёлкі і вёскі, немагчыма будзе ўявіць наколькі шчыльнымі і шматлікімі былі фальваркі і вёскі, мястэчкі ў XVI-XVII стагодзьдзях.

З сумам і горыччу зачыняю крышку старога куфара, папярэдне адклаўшы ў бок тэя абразкі. Хто ведае, што там яшчэ ляжыць, якія вандроўкі цябе чакаюць, з кім яшчэ зьвядзе яго вялікасьць Лёс?..

Мо давядзецца разам з мясцовай шляхтай ўдзельнічаць на вялікім паляваньні; ля берагоў Нарачы слухаць расповеды старога рыбака пра вадзяніка або перабраўшы мёду і віна прыпомніць суседняму шляхціцу ягоняя абразы – выламаць дзьверы, надзерці адзін адному чубы, атрымаць у нос і за гэта аддзячыць, а пасьяла... перавёўшы дух, абняўшыся сядзець і смяяцца з саміх сябе...

Узнагародай або пакараньнем табе будзе наканавана стацца вечным вандроўнікам, Улісам, заблукаўшым у моры нашай гісторыі, каб разумець, што мы страцілі і не зьберагаем, чаго цураемся...

Заўвагі

¹ Letuvos metrika № Вільня, люты, 10 дзень, індыкт 2, 1529. ...Што ж, дей, он нас пяці чоловеков паімал на Сервежы, на ярмарку, в попа троецкога (курсіў мой – Л.С.) і в лазне дымом поіл, і мучыл, потом в калду посажал...

Гэта невялікая акалічнасьць дае мне падставу меркаваць, што ўпамінаецца менавіта маркаўская царква бо: прыблізна ў той час там ужо стаяла праваслаўная бажніца, упамінаецца “назва” царквы (Троіцкая), а так як паблізу ніякіх іншых бажніц Троіцкіх не было, акрамя як у Маркаве, назва заўсёды захоўваецца за прыходам, нават з пабудовай новых бажніц.

² Усім вядомы славыты фарны касьцёл ў Гародні. Яго яшчэ называюць Фарай Вітаўта. Вітаўтавымі або Ягайлавымі касьцёламі таксама называліся адны з першых касьцёлаў, пабудаваныя на Віленшчыне ў першай палове XV ст. Гартаючы старонкі метрыкі Вялікага княства Літоўскага, я патрапіў на даволі цікавы дакумент, датуючыся 1528 годам: «Вырак цівуна віленскага, пана Шімков, с панам падчашым, державцэм марковскім о прівлацанні сабе некаторых яловіц, вепров, баранов, каторые люді волості марковской і куренской давалі через рукі яго на капліцу Віталтову». Апошнія словы хочацца асабіста пабкрэсьліць. Так, менавіта капліца а не касьцёл. І гэта не памылка слова “капліца”; ў тэксьце сустракаецца некалькі разоў. Дагэтуль я ніводнага разу ня бачыў упаміну “капліцы Віталта”. Аля няма сумневу што яна існавала, хоць і ўпамінаецца толькі ў адным дакуменце. Хутчэй за ўсё, калі грошы зьбіралі з маркаўскіх і куранецкіх людзей яна мусіла стаяць на іхняй зямлі, недзе непадалёк. Але дзе – вось загадка!

* * *

***А можа, зноў прайсці ля інтэрната
Марознай вуліцай пад месяцам сваім?
Як і тады, студэнтам вуглаватым,
Пускаючы цыгаркі лёгкі дым.***

***І зноў падумаць спознена, што шчасце
Прайшло, як дым, ва ўсёй хадзе падзей.
Там ёсць акно.
І рама – як распяцце.
Ці не на ёй там коліся стыў мой цень?***

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Юрка Голуб

ДЫХАННЕ ТРЫСНЯГОЎ

...і ён, ходзячы няспешна і ўраўнаважана па вышчарбленай падлозе інтэрнацкага пакоя, ды і сказаў тады: “Ведаеш, я напішу кнігу вершаў, знайшоў назву “Дыханне трыснягоў”. І пільна, з прыжмурам глянуў з-пад акуляраў, спадзеючыся на рэакцыю, падалося, ухвальнай чакаў, бо ведаў маю слабасць на найменні. Аднак я зацягнуў паўзу, а потым “дыпламатычна намякнуў”, што, маўляў, ты цяпер пішаш аповесць (“Бацька ў калаўроце”), дык мог бы пасяброўску пазычыць зайздросны заглавак і мне, грэшнаму, як-ніяк... Заўсёды лёгкі на падарункі, на гэты раз ён толькі весела хмыкнуў: “Папрывыкалі...”

Рыгор Семашкевіч. Ах, дружа, дружа мой вераснёвы... Не давалося яму здзейсніцца тою кнігай. Ды ўсё-такі тых, хто ўжо не пройдзе поруч, не адзавецца на голас, можна даклікацца хіба што праз іх старонкі. Рыгор Семашкевіч – паэт, празаік, крытык, ягоня кнігі зрабілі свайму стваральніку, як цяпер кажуць, імідж нераўнадушнага паэта, вясёлага і назіральнага празаіка, глыбокага крытыка, размаітага даследчыка. Гартаю старонкі кнігі – “Леснічоўка” і “Субота”, “Выпрабаванне любоўю” і “Бацька ў калаўроце”, “Лічыла дні зязюля” і кнігі літаратуразнаўчых прац. І ўсё гэта выкаранілася з-пад аднаго пярэ, якое шукала выйсце свайму імпэту з непадробным узрушэннем і адначаснай стрыманасцю. І была заўсёды існае прысутнасць за плячыма пісьменніка постацяў Купалы і Твардоўскага, Ахматавай і Цвятаевай – яны давалі ўзоры ў жыцці і словы. Але не мая на гэты раз задача ці справа – звесці ўсё да казённага аналізу, ці тым больш, нібыта цяпер абавязковага пераказу семашкевічавых старонак. Для таго патрэбны інакшыя пёры.

Я сябра сустрэў у музеі.

Прымуружаны вейкі ледзь-ледзь...

Няма ў мяне болей надзеі

Жывым яго недзе сустрэць.

...Каб потым імчаць электрычкай...

...Затым пасядзець на траве...

...Пасля...

Ды ніхто не пакліча...

А побач завея раве.

І тым не менш, часта мне ён бачыцца і чуецца жывым, верным у сяброўстве, дзе ён ніколі не дазваляў сабе дробязна “паздзеквацца” над бліжнім, або, як мы любілі ўспамінаць словы Ларысы Антонаўны Геніюш, вымаўленыя пры нас ў адносінах да сябе самой, быць “чопорнай дамой”. Ён атрымліваў асалоду, калі бачыў: вось імярэк упадабаў тое ж, што і ён сам – няхай гэта будуць паэтычны радок ці звычайны аловак, кніга або музейная нечаканка. Такая дэталька: нека напрыканцы маёй экзаменацыйнай сесіі ва ўніверсітэце Рыгор запрасіў лістом на Сёмуху ў родныя Дамашы. Ранкам, пакуль Алена Дзмітраўна, ягоня

Юрка Голуб і Рыгор Семашкевіч

постацевая маці, завіхалася на кухні, мы пабралі свае чытанкі і пайшлі ў “бункер”. Так з вайны ў вёсцы звалі рэшткі нямецкага ўмацавання ля тамтэйшай чыгункі. Было зелена, сонечна, лагодна, вакол свірчэла і паяла. На траве, зрэдку перагаворваючыся, мы чыталі, нешта занатоўвалі. І раптам з невялічкага транзістара, што падараваў Рыгору маладзечанскі сябар-інжынер, дзіцячы празрысты галасок пад такі ж чысцюткі акам-

панемент і зашчыраваў: “Кто что варит, кто что жарит, маринует и печет, знаю я наперечёт...”

Відаць, абодвум адразу ўявілася Алена Дзмітраўна ля перадсвяточнай гарачай пліты, што выбыхнуў такі “каласальны” (улюблёнае слова Рыгора) рогат, пэўна мацнейшы за металёвы шэлест суседняга цягніка. Вось на фоне такой гаючай радасці і з’яўлялася ў яго простае і непадробнае.

А ў нас ля Маладэчна,
Адкуль буду сам я родам,
Любяць розныя сустрэчы,
Нечаканыя прыходы.

Амаль усё напісанае Рыгорам Семашкевічам, на шчасце, у розны час пабачыла свет, знайшло свайго ўдзячнага адрасата. Але побач з ягонымі лістамі, пра іх ніжэй, у мяне выпадкова захаваліся некалькі чарнавых старонак, напісаных простым алоўкам, выразным Рыгоровым почыркам. Адна з іх – накід верша пра так званую “смаргонскую акадэмію”. Вось што ўдалося прачытаць, на жаль, не ўсё.

Не, няма мядзвездзяў ля Смаргоні.
Пушча ёсць. І лес не падрабнеў.
Адышлі. Не плодзяцца сягоння,
Мо і будуць дзе. А там – дык не.

Можаш, пчольнік ставіць найвялікі.
Ласаваць не прыйдзе мёдазнаў.
Больш ідзі у лес па мёд, па дзікі.
Іх няма. Нашто ж, каб прападаў.

Дзетак ля Смаргоняў не пужаюць
Медзвядзямі, калі спаць кладуць.
Толькі казкі пра мядзвездзяў баюць,
Вось і ўсё, што там пра іх пачуць.

Далей, як відно, ідзе праявітая “распрацоўка” верша пра дзікунскія прынцыпы “акадэміі” з яўна знойдзенай канцоўкай.

Проста ўсе звяры не любяць,
Калі людзі робяцца звяр’ём.

Ёсць таксама двухрадкоўе, даруйце, прывесчанае мне, з датай 3.8.1966.

Каб добра ўдалося,
Каб жыты – ў калоссе.

І нарэшце, захаваліся лісты Рыгора, напісаныя ў розны час з розных мясцін, напоўненыя яго характарам, думкамі і сэрцам. Варта дакрануцца да далёкіх старонак, некаторыя з іх у свой час друкаваліся ў ЛіМе і “Дні паэзіі”. (1983)

4.V.1968 Ленінград

Юрка, Добры дзень!

Дзве асаблівасці вызначаюць мой ленынградскі побыт – у мяне ніводнага знаёмага, і я пакуль што нічога не зрабіў. Няўдалы час. Адны святы. З-за таго, што я не святкую, а толькі ем, пачаў катастрафічна таўсцець. Уяві, які гэта жаж. Вось прыеду ў Мінск, буду ісці разам з Л. па вуліцы, і ніхто не адрозніць, дзе я, а дзе Л.

Прыляцеў я ў Ленінград (дарогі не помню, дакладней, палёту не помню, бо

**На вуліцах Мінска. Стаяць
злева направа: Р. Семашкевіч, М.
Пацэнка і Ю. Голуб**

спаў, разумееш, спаў) і прыбег ва ўніверсітэт. Тут мяне накіравалі ў інтэрнат не звычайны, а для студэнтаў і аспірантаў краін капіталізму. (Між іншым, ніякай нават гутаркі пра тое, што можна ўладзіцца ў ленынградскай, нават ніжэйшага класу, гасцініцы, быць не можа – усё занята). Цэлую гадзіну камендант чытаў мне лекцыю пра тое, што я савецкі чалавек і паводзіць сябе з капіталістамі павінен па-савецку. Я сядзеў і паддакваў, бо вельмі хацелася спаць. Мне ўсё жыццё шанцуе на духоўных настаўнікаў, якія вучаць жыць. Нават і тут. Цяпер жыву я адзін ў пакоі. Ніякія капіталісты не з’яўляюцца. Для мяне гэта яшчэ лепш, бо можна працаваць, калі ўздумаецца. Праўда, капіталістаў з суседніх пакояў бачу я на калідоры. Раніцой яны ходзяць у нейкіх халатах. Хоць бы ў піжамах, а то ў самых звычайных жаночых халатах. У мяне ўжо з’яўляюцца вар’яцкія ідэі: купіць метры тры паркалаю і сесці шыць сабе халат.

14.V.1968 Ленінград

Юрка!

Калі ўжо цябе сумленне за скабы возьме? Я тут адзінокі і вучоны сяджу, сумую, а ён хоць бы што. Думаеш, калі ты на 9 мая паліў з А. С. кастры ў Каралішчавічах, то табе усё можна? Касцёр, быў, відаць, шумны, бо нават тут шум быў чуён. Уяўляю, як вы заснулі ў лясных расцяробах пад халоднымі

зорамі. А я сёння іду да аднаго прафесара, а ў нядзелю паеду на магілу Ахматавай, да мора...

22.V.1968. Ленінград

Мне тут ужо вельмі надакучыла, якое дзікае надвор'е. Холад, дажджы, туманы і г. д. – бесканечнасць. Бываюць дні з тэмпературай 4-5 градусаў цяпла. Але ўжо хутка канец маёй паездкі.

Можа, ты прыйдзеш мяне сустраць, а то вельмі хачацца адразу пачуць усе навіны. Я вельмі засумаваў.

У Каралішчавічах. Стаяць злева направа: Ю. Голуб, ?, Р. Семашкевіч.
1967 г

3.X.1968 Дамашы

Юра!

Добра, што ты здаў учора (відаць, на чацвёрку экзамен, а я балельшчыкам тваім быў). Цяпер у цябе шмат вольнага часу, я думаю, хопіць для таго, каб перакласці Хаіма (Х. Мальцінскі, яўрэйскі паэт – Ю.Г.) “на язык родных осин”. Наогул, братачка, перакладзі вершаў сем- дзесяць, а то восьмае кастрычніка ўжо не за гарамі. Трэба будзе па яго пад'ехаць, бо не хочацца псаваць чалавеку настрой перад курортам (Мальцінскі здаецца, паедзе на Сочы).

1970 Мінск.

... І яшчэ з вобласці “цырку на дроце”. Рэдакцыя ЛіМа патрабуе ад мяне выдачы М. Стральцова. Патрабуе не з меншай катэгарычнасцю, чым урад выдачы бандытаў, што сцягнулі самалёт. Заходжу ў ЛіМ, з нявінным тварам пытаюся: “Як тут мае вершы?” “А вы іх каму аддавалі?” Я: “Стральцову”. Яны: “Вы яшчэ жартуеце і здэкуецеся. Вы з ім да Голуба ў Гродна на два тыдні заваліліся і сядзелі там, а цяпер яшчэ насмешкі строіце”.

Як я рагатаў!

10.X.70 Мінск

Пісаць шмат не магу. Такая фізічная і маральная дэпрэсія, што нават самому страшна. Адпала цікавасць да ўсяго жывога і мёртвага. Нічога, можа палягчэе. Пра тое, што называецца жыццём. Кастрычніцкія святы прайшлі цьмяна (у мяне не было ні капейкі грошай, а ты можаш уявіць мяне ў ролі нахлебніка).

...Толькі што прыйшоў ад Барадуліна. Пазнаёміўся з легендарнай Кулінай. Вельмі харошая вясковая жанчына.

Учора была камісія прыёму ў СП Уладзімір Андрэвіч (У. Калеснік – Ю. Г.), які прыбыў з Брэста нічога толкам не сказаў. Знаю толькі, што Іпатаву прынялі, а Разанава адклалі на няпэўны час. Дарэчы, яго не прынялі ў аспірантуру. Барысенка “трухнулі”, хаця Алесь найлепш за ўсіх здаў экзамены.

26.XI.1971 Мінск

Ледзь выдыхаўшы перапетыі 24-га (маецца на ўвазе абарона ім кандыдацкай дысертацыі – Ю.Г.), пішу некаторыя штрыхі да партрэта сучаснасці.

З усяго гэтага мне асабліва запомнілася цішыня, якая аж трымцела ў зале, калі Казлова чытала этапы майго жыццёвага забытанага шляху, калі гаварыў я і ўсе астатнія. Бугавё таксама ўлез ў дыскусію, абвініўшы водзгў Грынчакавай кафедры ледзь у ненавуковасці. Астатняе апішу вусна.

18.XI.1975 Мінск

Мае Каралішчавічы закончыліся, і сёння, прачытаўшы тваё пісьмо, хачу супакоіць цябе наконт тваёй кніжкі. Усё ў парадку. Бываюць жа дзівосы ў жыцці, зусім выпадкова атрымалася так, што я далучыў да рэдагавання кнігі Барадуліна (падрабязнасці апісаць вельмі доўга, раскажу пасля) і цяпер у цябе два афіцыйныя рэдактары – Барадулін і Чэрня. Так будзе значыцца і ў выходных дадзеных. Рукапіс у Барадуліна ў Каралішчавічах (сёння яму даставяць і тую частку, якую ты пераслаў Алесю Жуку), а ў панядзелак выпраўлены рукапіс пойдзе на машынку. Рыгора чамусь апанаваў энтузіязм, і сёння раніцою мы з гадзін у сядзелі над рукапісам (я яму, вядома, памог, як хваробе кашаль), але ён сказаў, што “так весялей будзе”. Барадулін хваліў кніжку, але правіць па радках будзе, (як мне здаецца, талкова). Так што сядзі і чакай.

5.II.1976 Мінск

Юрку Голубу – Рыгор Семашкевіч

Паколькі ўсе вусныя неафіцыйныя просьбы, усялякія запісы пра гэта ў твай бланкот аказаліся “гласом вопиющего”, звяртаюся пісьмова: калі, нарэшце, ты мне толкам адкажаш пра такое: ці ёсць у Гродзенскім архіве, у фондах Ажэшкі пісьмы да яе каго-небудзь з дзеячоў “Нашай нівы”? Мяне, вядома, найбольш цікавіць Ігнат Буйніцкі, але ўсё спатрэбілася б. Ты казаў, што ў цябе ёсць нейкі знаёмы дзядзька ў архіве, і ён паглядзіць. Прашу прыспешыць гэту справу і раскажаць мне, ці ёсць там што, ці нічога няма. Прашу ўважліва аднесціся да гэтай просьбы і не даваць адразу легкадумных адказаў тыпу “нічога няма”. Бо, крыў Божа, пасля што знойдзецца... Я тады прыеду да цябе ў госці, і ў лепшым выпадку паўторыцца гісторыя з дымавой завесай...

14.II.1979 Дубулты

Мароз. Сонца.

Шлю прывітанне з халоднай Прыбалтыкі. Адзінота. Праз тры дні прыедзе Барадулін – там ужо хочаш-не хочаш, нагаворышся.

“Сочинитель бедный, эт не ты ли сочиняешь миниатюры при луне?”

Дамашэвіч (Ул. Дамашэвіч, тагачасны загадчык аддзела прозы “Маладосці” – Ю. Г.) жаліцца Брылю: “І-в-а-а-н Ан-то-на-віч, Вы заразлілі маладых пісаннем мініацюр. Вось Голуб з Гродна прыслаў і нейкая дзяўчына з Дзяржынска”.

24.VII.1980 Ульянаўск

Ліст з Волгі. Добры дзень, Юра!

Ці парышся ты там? У мяне ўжо ўся спіна ў крываваых ранах, бо разоў пяць зазіла скура пасля Астрахані (адкуль я табе, сабаку, прывязу рыбы так, як ты мне прывёз з Архангельска). І яшчэ. “І чуцен голас наш далёка за мяжой...” плывём, а каля Куйбышава – вялізнейшы лесавоз “Гродна”. Во як! Жывём мы з жонкай у адной каюце мірна і дружна...

7.VIII.1981 Піцунда

Абсмалены неміласэрным сонцам, сяджу на балконе адзінаццатага паверха чарнаморскай здраўніцы і, як бачыш, сачыняю. Мора і наваколле, як заўсёды, харошыя, скура, што лупіцца палосамі, таксама. У горадзе Мінску быў я дабіўся зусім да ручкі. Цэлы месяц ліпень крываваы пот заліваў вочы. (дзе ты знойдзеш яшчэ такога чуждзіка, які б такой гарачынёй са сваёй рэдактаркай Альбінай Сямёнавай з г. Наваградка рэдагаваў кніжку крытыкі, якую, на жаль, ніхто чытаць не будзе? Але здаў, і там зусім спакойна гляджу на тое, як “хвалююцца марскія хвалі”.) А беларускае лета я і не бачыў.

Слухай, я даўно заўважыў, што гэтыя 1947 года нараджэння (і ты ў тым ліку) зрабіліся нейкімі тлустымі, лысымі і праціўнымі. Тыповы прадстаўнік – К. Дзелаваыя людзі. Вось і ўсё.

“Старый Мазай разболтался в болотах...” пайду лепш у мора – тапіцца не збіраюся. Калышы ты сваё дзіця з папулярным імем, можаш не адпісваць. Прыеду – пазваню адразу.

Абдымаю. Усяго табе... Рыгор.

У эсе “Світка Буйніцкага”, на маю думку, адным з лепшых сваіх твораў, Рыгор Семашкевіч пісаў пра неўміручага Ігната: “Што з таго, што мы не ведаем пра акалічнасці яго смерці? Як распадаюцца зоры, паміраюць салаўі, таксама вядома толькі прыблізна. Галоўнае – што застаецца – святло, мелодыя. Так і ў мастацтве. Застаецца прыгажосць, якая вядзе нас да чалавечнасці”.

Упэўнены, яно і пра сябе Семашкевічам сказана. Час гэта засведчыў.

***

**Ажыўшых сосен чуцен звон
Каля ракі.
Не дзеці ў санках мчацца з гор,
А ручайкі.
З галубкай голуб буркаваў
Днём на страсе.
Як многа кожны новы дзень
Навін нясе!
Не спіцца... Сон мой, пэўна, збег
У чараты.
Хтось ноччу стукаў у акно...
Вясна ці ты?**

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Алег Раманоўскі

ДЗЯДЗЬКА АПАЛІНАР

Да 110-годдзя з дня нараджэння

Над Івянцом плыў цудоўны чэрвень семдзесят чацвёртага. Я з вялікім хваляваннем упершыню стаяў перад брамай хаты, дзе жыў чалавек, з працамі якога мне даводзілася страчацца на розных выставах у далёкай Маскве, халодным Санкт-Пецярбурзе, любай Вільні і стольным Менску. Я не зважаў на птушыную сімфонію ў садзе за плотам і на водар, які разносілі ўсё яшчэ квітнеючы бэз і дзікі вінаград, што атулялі фасад хаты, упрыгожаны карыятадамі. Я прыйшоў на спатканне з слынным разьбярком, але ніяк не магу наважыцца націснуць клямку, каб апынуцца за мяжой будзённай рэчаіснасці і трапіць у свет вобразаў творцы. Урэшце, рашыўся, раблю крок, і перад вачыма паўстае рукатворны інтэр'ер падворка, створаны вялікім майстрам. У той час я яшчэ не ведаў, што гэты візіт прынясе мне сапраўднае дзесяцігадовае сяброўства з дзядзькам Апалінарам і істотна паўплывае на мой жыццёвы і творчы лёс. Праз пэўны час, ужо жывучы ў Івянцы, шмат шчаслівых часін я правёў у яго хлеўчыку-майстэрні, дзе так смачна пахла ліпай, слухаючы сапраўдную беларускую гаворку, здзіўляючыся яго эрудыцыі ў галіне айчынай гісторыі і літаратуры, непадробнаму шляхецтву.

Да драбніц памятаю яго юбілей – 90-годдзе, калі за гасцінным сталом сабраліся прыхільнікі яго таленту – Ніл Гілевіч, Аляксей Марачкін, Пятро Садоўскі, Віктар Маркавец, Яўген Кулік, Мікола Купава і шмат іншых гасцей. А праз колькі месяцаў – палымяныя словы мастака Марачкіна над магілай маэстра.

Творчая спадчына Апалінара Фларыянавіча Пупко (1893-1984) уяўляе неацэнены пласт духоўнай культуры нацыі. Івянецкая зямля дала Беларусі сапраўднага творцу-носьбіта найкаштоўнейшых, глыбінных традыцый народнага разьбярства, самабытнага мастака-жывапісца, адмысловага графіка. Будучы прадстаўніком рэнесансу беларускай культуры пачатку ХХ стагоддзя, ён усёй сваёй творчасцю верна служыў ідэі беларушчыны, таму яго працы знаходзяць жывы водгалас у сучасным працэсе адраджэння Бацькаўшчыны.

Апалінар Пупко

Ён паходзіў з вядомага роду Пупкаў, які славіўся сваімі патомнымі майстрамі-мулярамі, ганчарамі, разьбярарамі, чырвонадрэўшчыкамі. З малаком маці ўвабраў у сябе дух таго творчага асяроддзя, што быў уласцівы Івянцу як буйнейшаму цэнтру народнага мастацтва, росквіт якога прыпадае на дзіцячыя і юнацкія гады маэстра. Усё яго

доўгае і пладатворнае жыццё прайшло ў мястэчку, за выключэннем двухгадовай вучобы ў прыватнай гімназіі ў Менску ды нешматлікіх вандровак у Вільню разам з братам Вацлавам, які калі-нікалаі друкаваў свае допісы ў “Нашай Ніве” пад псеўданімам “Хвэлька з Івенца”.

Прафесійнай мастацкай адукацыі Апалінар не атрымаў, але дадзены Богам талент патрабаваў самавыражэння праз мастацкія вобразы. З дзяцінства з вялікай асалодай ён піша эцюды родных краявідаў акварэллю, лепіць з гліны, рэжа па дрэву, робіць малюнкi каляровымі алоўкамі.

Пасля заканчэння Івянецкага чатырохкласнага гарадскога вучылішча яму давялося паспытаць хлеба ад працы рахункаводам. Затым выкладаў маляванне ў школе, кіраваў выяўленчым гуртком пры ДOME піанераў.

Асобна трэба вылучыць яго культурна-асветніцкую дзейнасць у самадзейным беларускім тэатры ў часы Польшчы, дзе ён браў чынны ўдзел у якасці рэжысёра, акцёра і мастака-дэкаратара. Тады яму, як сьведомаму беларусу, а не проста тутэйшаму католіку, ужо не знайшлося месца для працы настаўнікам у школе, ды ярка выражаная беларускасць яго творчасці не даспадобы прыйшлася новым уладам.

Бацькоўская хата была для яго акадэміяй жыцця, тут сфармаваўся яго творчы і грамадзянскі светапогляд. Распісанья таленавітым пэндзлем на гістарычныя і міфалагічныя сюжэты сцены і столь хаты памятаюць бальшавіка Фрунзэ, які часова тут кватараваў. А таксама блізкага сябра і папличніка па “Беларускай хатцы” брата Эдвіна – адраджэнца Ядвігіна Ш. (Лявіцкага). Тут нязменна вітае дух продкаў сям’і Пупкаў, увасоблены ў “Сямейным партрэце”. Вобраз маці праходзіць праз творчасць Апалінара Фларыянавіча ў шматлікіх партрэтных адлюстраваннях. Пасярод залы стаіць стол адмысловай работы, выштукаваны залатымі рукамі бацькі. Арганічна ўпісаліся ў інтэр’ер і шматлікія драўляныя скульптуры Апалінара Фларыянавіча. Многія з тых, хто ўпершыню наведваў гэту хату, ня мелі ад эфекту выявы рымскіх ваяроў у поўнай амуніцыі, памаляваныя ў натуральнай колеры, а, трапляючы ў сенцы, дзе ўсё было пазавешана карцінамі і пазастаўлена скульптурамі, у паўзмку, наводзячы жах, у вочы кідаліся статуі Чорта і Бабы Ягі. Бегла агледзеўшы шматлікія экспанаты, увага нібы магнітам прыцягвалася да столі, дзе на разным плафоне, нібыта ў нябёсах, віталі анёлы, даючы супакой душы. Пасля гэтага гаспадар гасцінна адчыняў дзверы з адмыслова распісанымі філёнгамі і запрашаў у залу.

Шкада, вельмі шкада, што багатая спадчына майстра з Івянца пакінула гэты неафіцыйны музей у яго роднай хаце і знаходзіцца ў розных музеях краіны і па-за яе межамі. Сёння цяжка бачыць гэты асяродак нацыянальнай культуры без знакамітай брамы, упрыгожанай па слухах-вушаках рэльефамі гусяра і жніі, над стрэшкай – аб’ёмнай фігурай арла з распрасцёртымі крыламі, па цэнтры сіметрычных створах варот – дэкаратыўнымі выявамі львіных галоў, якая з’яўлялася свайго роду камертонам да ўсёй творчасці майстра, адметнай дамінантай месцавой архітэктуры.

Для ранняга перыяду творчасці А.Ф.Пупко характэрна манументальнасць формы, карпатлівая прапрацоўка аб’емаў, імкненне да перадачы анатамічных асаблівасцей мадэлі, строгае вытрыманасць прапорцыі. Адчуваецца захапленне класічным мастацтвам і нават імкненне да ілюзорнасці.

Гартаючы пажоўкляя аркушы канторскага сшытка, датаванага 1915 годам, заўважаеш, што гэта быў амаль ці не самы шчаслівы час у жыцці маладога чалавека. Старонкі спісаны вершамі вядомых паэтаў, прысвечаных рамантычнаму каханню, прыродзе, філасофскаму асэнсаванню рэчаіснасці, якія пераплятаюцца з малюнкамі-копіямі з рэпрадукцый твораў мастакоў, партрэтамі пісьменнікаў і палітычных дзеячаў. Асабліва чамусьці часта сустракаецца вобраз Напалеона Банапарта.

Усяму гэтаму душэўнаму ўзрушанню і натхненню спрыялі закаханасць у сваю маладую жонку Яніну і сямейная бібліятэка, дзе захоўваліся багатыя зборы расійскіх, польскіх, беларускіх кніг. Але на старонках гэтага своеасаблівага здэнніка дзе-нідзе сустракаюцца як бы выпадковыя замалеўкі з натуры і эскізы-задумкі, дзе адчуваецца самабытны талент, які з цягам часу выкрышталізуецца ў самастойных творах майстра. Гэта, у першую чаргу, дасканалая па форме скульптура Божай Маці з немаўляцем на руках, выкананая ў рост чалавека, дзве выявы рымскіх вояў, адзіныя па кампазіцыйнай пабудове, але розныя па выяўленчым змесце, сіметрычныя надваконныя карнізы і лаканічна-абагуленыя статычныя карыятыды. Вялікую цікавасць уяўляе разны плафон, закампанаваны ў крузе, апраўленым вянком з гронак і лістоты вінаграду, пераплеценым стужкай. Па цэнтры – разетка ў выглядзе кветкі, вакол якой размешчаны ў дынамічным руху чатыры выявы анёлаў. Уся гэтая складаная кампазіцыя месціцца на плоскай аснове-фоне, размаляваным алейнымі фарбамі пад нябёсы, і падкрэсліваецца амаль жывапіснай расфарбоўкай аб'ёмных элементаў.

У творах ранняга перыяду, захапляючыся паліхромнай расфарбоўкай скульптур, майстар, абапіраючыся на сваю мастацкую кампазіцыю, удала пазбягае натуралізму, вырацоўвае свой уласны творчы стыль, які грунтуецца на аснове засвоеных традыцый народнай культуры пластыкі Беларусі і вывучэння сусветнай класічнай спадчыны.

Супярэчлівасць паміж творчасцю і рэаліямі будняў суправаджала Апалінара Фларыянавіча на працягу ўсяго жыцця, бо занятак мастацтвам ніколі не задавальняў яго матэрыяльна, а толькі духоўна. Але духам сыты не будзеш і не накарміш сям'ю. Смерць маленькай дачушкі, а потым мілай і слаўнай жонкі прыбавілі сівізны на скронях. Пад яго апекай, амаль на дзесяць гадоў, засталіся дзве дачкі. Напружаная праца спрыяла частковай страце зроку. У пяцьдзесят сем гадоў ён другі раз ажаніўся і ад гэтага шлюбу меў яшчэ дзвюх дачок. А так марыў пра “наследнічка” – прадаўжальніка сваёй справы і свайго роду. Добра, што хоць жонка Лерца добразычліва ставілася да яго захапленняў і падтрымлівала маральна. А вось местачкоўцы не заўсёды з разуменнем успрымалі яго апантанасць, бо ён жыве не так, як суседзі, не так, як усе, бо рабіў “балваную” нікому не патрэбных. А галоўнае, яго адмоўна ўспрымалі мясцовыя чыноўнікі, пыхліва сцвярджаючы, што Пупко ніякіх заслуг не мае перад савецкай уладай, бо робіць партрэты Дуніна-Марцінкевіча ды Міцкевіча, а не бацькоў усіх народаў: Сталіна ды Леніна. За гэта адмаўлялі яму ў праве на пенсію да ўсяляк шкодзілі ягонай справе. Па ідэалагічных меркаваннях канфіскавалі сямейную бібліятэку. Стваралі праблемы то з палівам, то з нарыхтоўкай матэрыялаў для разьбы.

А людзі з усіх куткоў рэспублікі і нават былой краіны-імперыі ўжо ехалі да яго ў хату, каб глынуць з ягонай творчасці глыток крышталёвай беларушчыны, каб

датыкнуцца сэрцам да сапраўднага і шчырага мастацтва, шукаючы тут прадушыну ад пачварнага ідэалагічнага смогу, што на дзесяцігоддзі агарнуў асобу, выкрасліўшы ўсё святое з яе душы. Аб гэтым сведчаць шматлікія кніжкі-водгукі і лісты-споведзі да майстра.

У мяне заўсёды не хапала часу і цярпення прааналізаваць запісы наведнікаў у сямі грунтоўных фаліантах, а таксама шматлікія граматы і дыпламы. Адкрываю спантанна адну з кніг і трапляю на аўтограф Рыгора Барадудзіна, пазначаны 14.11.81 г. Разгортваю наўгад кніжку № 5 – тут як тут Зянон Пазыняк з сябрамі (29 студзеня 1969 г.). Хопіць. Усё гэта чакае свайго дасціпнага даследчыка.

Цікавыя метамарфозы-казусы здараліся ў жыцці з творамі майстра. Аднойчы мясцовыя свавольнікі ноччу выцягнулі з яго майстэрні на вуліцу скульптуру чорта, які ў імгненне вока працверазіў аднаго аматара “зялёнага змяя” – так уразіў, што той прыняў выяву за сапраўднага нячысціка і, перажагнаўшыся даў такога лататы, што да першых пеўняў блукаў у ваколіцах мястэчка, не ведаючы, дзе знаходзіцца.

А яшчэ быў такі выпадак пасля таго ўжо, як немцы паспешліва адышлі з Івянца, але здалёк яшчэ было чуваць артылерыйскую кананаду, купіў разьбяр на кірмашы ў партызана карову, а праз колькі часу апазнаў яе гаспадар – селянін з далёкага хутара – і звярнуўся з сваёю крыўдаю да местачковай феміды. Мастак так перамаляваў карову, што сапраўдны гаспадар яе не прызнаў, але судовы чыноўнік вельмі любіў жывёлу і не прамінуў паглядзіць гэтае стварэнне па карку, пасля чаго яго рука аказалася па локаць у фарбе... Плакалі Апалінаравы грошыкі і магарыч.

У пасляваенны час майстар рэзка змяніў сваю творчую манеру. Час і абставіны патрабавалі звярнуцца да так званага метаду сацыялістычнага рэалізму, які запаланіў як прафесійнае мастацтва, так і самадзейную творчасць. Добра засвоеныя традыцыйныя прыёмы формаўтварэння ўжо не адпавядалі новай рэчаіснасці, якую імкнуўся адлюстраваць разьбяр. З-пад разца Пупко выходзяць адна за адной работы, усхваляючыя стваральную сацыялістычную працу: “Касец”, “Жанчына з пеўнем” і г.д., у якіх назіраецца палёт сентыментальнасці, а ў скульптурах, прысвечаных грамадзянскай вайне (“Арлёнак”, “Паўстанне”) прысутнічае псеўдарамантызм. Ды і як мог майстар, жывучы ў Заходняй Беларусі, па-сапраўднаму не асэнсавалішы новы сацыялістычны лад жыцця, стварыць значныя творы? Зробленыя ў памерах паловы росту чалавека скульптуры грашаць анатамічнымі і прапарцыянальнымі пагрэшнасцямі, надуманасцю і штучнасцю кампазіцыі. І толькі ў вельмі маленькіх па памерах інтымна-камерных статуэтках, зробленых не для выстаў, а для душы, у якіх з дасціпным гумарам адлюстроўвае добра знаёмае жыццё, ён застаецца шчырым і таленавітым майстрам. Асабліва прываблівае серыя аголеных купальшчыкаў.

Гэтыя працы і паслужылі майстру прэлюдыяй да пераходу да літаратурна-фальклорнай тэматыкі, дзе зольнасці сямідзесяцігадовага Апалінара Фларыянавіча расквітнелі на ўсю моц. Тут ён дамагаецца гармоніі зместу і формы, адчувае сябе як рыба ў вадзе. Па кампазіцыйнай пабудове творы становяцца шматварыянтнымі, дасканала выкарыстоўваюцца як вертыкальныя, так і гарызантальныя кампазіцыйныя схемы. Кампактныя скульптуркі, зробленыя з сучэльнага кавалка дрэва, уключаюць у сябе адна-двух- і трохфігурныя сцэнкі

бытавога жанру. Майстар адмаўляецца ад паліхромнай размалёўкі скульптур, шмат увагі надае натуральнай тэкстуры дрэва. Абагульняючы форму, ён выкарыстоўвае прыём пласкаснаго вырашэння архітэктонікі аб'ёмаў, засяроджваючы ўвагу на галоўным праз скурпулёзную прапрацоўку дэталю, чым дамагаецца глыбокага псіхалагізму персанажаў. Памеры скульптур набываюць лагічную суразмернасць, работы добра глядзяцца ў інтэр'еры жилой хаты і выставачнага павільёна. Усё гэта ўласціва творам: "Умелец", "Ганчар", "Лірнік", "Бабыль", "Так нас вучылі", "Быкоўскі едзе да Паўлінкі", "Несцерка", "Пустарэвіч", "Лепш застацца ўдавой" і шмат іншым.

Да здабыткаў партрэтнага жанру можна аднесці бюсты Дуніна-Марцінкевіча, Адама Міцкевіча, Езуса Хрыстуса, абагульненыя вобразы сялян, дзе аўтар з кругляка дрэва скупымі сродкамі ўпэўнена перадае падабенства асобы, месцамі пакідаючы некранутую долатам форму дрэва, утвораную прыродай. Падаецца, што анатамічныя прабелы спецыяльна выкарыстоўваюцца для большай выразнасці вобраза.

Цікавыя па выкананні партрэты "Маці" і "Шляхціч" нагадваюць паганскіх ідалаў. З паглыблення ў ствале дрэва выглядае добра прапрацаваны твар маці, намёкам падаецца рука, знізу вакол асновы-пастамента ўецца раслінны арнамент. Проста, але выразна. Груба высечаная галава шляхціча раптоўна пераходзіць у шыю-ствол. Ствараецца ўражанне моцы, нахабства і ганарыстасці персанажу.

Творчае натхненне разьбяра не абмінула блізкіх па духу асоб беларускай культуры – Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Кастуся Каліноўскага, Францішка Багушэвіча, якім ён прысвяціў шэраг прац. Вельмі ўражвае постаць паэткі Цёткі, дзе спалучэнне лірызму з манументальнасцю пераканаўча перадае сапраўдны патрыятызм адраджэнкі. А вось у партрэтах Фрунзэ, Дзяржынскага, не пазбаўленых кан'юктурных памкненняў, і асабліва барэльефных выявах, майстар далей шаржыраванага падабенства не ўздываецца, хаця шмат увагі надае аздобе абрамлення ў выглядзе гірляндаў-рамак з расліннага арнаменту, які выкананы з своеасаблівым густам і фантазіяй.

Мне давялося быць сведкам, як васьмідзесяцігадовы маэстра ўвасабляў вобраз Вітаўта Вялікага ў доволі грунтоўным па памерах барэльефе. З расшчэпленнага папалам таўшчэзнага ствала ліпы майстар ствараў арыгінальную кампазіцыю, якая ўключала ў сябе амаль аб'ёмную выяву галавы Вялікага князя, барэльефнае адлюстраванне герба "Пагоня" і шматлікія атрыбуты сівой мінуўшчыны, якія месцамі паглыбляліся да контррэльефу. Мяне ўжо здзіўляла не віртуознае майстэрства разьбяра, а яго незвычайныя веды гісторыі Бацькаўшчыны. З другой паловы гэтага дрэва майстар зрабіў пано, прысвечанае 1000-годдзю Беларусі. У гэтых працах і быў закладзены падмурак ягонай лебядзінай песні – апошняму якаснаму скачку ў прасторы мастацкай фантазіі, што выявілася ў стварэнні аздаблення ліштванаў і інтэр'ера веранды.

Аналізуючы жывапісныя і графічныя работы Апалінара Фларыянавіча, мяне заўсёды агортвае шкадаванне, што ён мала часу ўдзяліў гэтым відам мастацтва і не змог тут вычарпаць свой творчы патэнцыял, але, нягледзячы на гэта, стварыў самабытныя нацюрморты, пейзажы, партрэты. Кожнаму перыяду яго дзейнасці як разьбяра-скульптара спадарожнічаюць якасна новыя падыходы да жывапісу

і графікі. Дэкаратыўнасць, амаль пунктуальнасць мазка ў ранніх пейзажах і нацюрмортах суседнічаюць з вытрыманымі па каларыце сямейных партрэтах, якія мастак пісаў у сталым веку па фотаздымках і ранейшых замалёўках з натуры.

Уяўляе мастацкую вартасць серыя графічных малюнкаў-партрэтаў, выкананых у экспрэсіўнай манеры, а ў пазнавальным плане цікавыя альбомы, запоўненыя каляровымі малюнкамі, адны з якіх прысвечаны сям'і Дуніна-Марцінкевіча, дзейнасці Фрунзэ, другія – сваім родным, блізкім і добра знаёмым людзям, не захаваным да нашага часу архітэктурным забудовам. Прыгадваю, як аднаго разу, завітаўшы на маю пракураную веранду, дзе я грунтаваў матэрыялы для эцюдаў, дзядзька Апалінар з цікавасцю разглядаў калекцыю старых керамічных вырабаў, даючы патрэбны каментар, раз з разам прынохваючыся да клеявага раствору. Зразумеўшы такі інтарэс, я прапанаваў яму выбраць тое, што даспадобы. Уззяўшы пад паху кавалак драўлянай валакністай пліты, а ў руку – нязменную гаспадарчую сумку з хлебам і малаком, ён патэпаў дахаты. А праз тры дні я ўжо любавалася партрэтам гожай маладой жанчыны, выкананым у блакітна-зялёнай гаме, які выпраменьваў святло той непазнанай таямнічай жаночасці, якая не пакіне абыякавым ніводнага мужчыну. Мазкі былі пакладзены ўпэўнена і не па ўзросце энергічна. Гэты вобраз раз-пораз сустракаўся ў яго ранейшых творах і атаясамляўся як абагульнены ідэал жаночай прыгажосці. Пішучы гэты партрэт, стары майстар знаходзіўся ў палоне далекіх успамінаў, калі яму было толькі за сорок. Прыгадаўся незвычайны смак суніц, якія ён лавіў вуснамі з яе далоняў, і яшчэ водар летняга лесу, зямлі, зёлак, травы і бясконцыя блакітнага прастора неба. Калі я гляджу на гэты партрэт, мне на памяць прыходзяць радкі з верша (аўтар не пазначаны), занатаванага ў дзённіку мастака.

Я чую шэпат вусн твоіх,
Дрыжучы грудзі твае бачу,
Як страшна: я тут чуць не плачу,
Мне жаль хвілін кароткіх тых.

У апошнія гады жыцця ён спяшаўся канчаткова давесці да завяршэння аздабленне сваёй хаты звонку. Закончыў ліштвы на вокны. Рэзаў, працуючы амаль навобмацак, два вялікія рэльефы да веранды. На адным з іх зрабіў выяву сейбіта, на другім – сялянскую мадонну з дзіцем на руках. Рэльефы атрымаліся цікавымі, манументальна-эпічнымі. Дэкаратыўнасць карункаў з кветак і раслін надала элегантнасць філасофска-жыццёвай задуме аўтара. У гэтую працу ён уклаў усё сваё майстэрства, а таксама часцінку свайго высакароднага сэрца.

Імклівы сонцаварот перасягнуў за дзевяносты віток на спіралі жыцця майстра. Ён ужо мала калі выходзіў за межы сваёй сялібы. Жонка Леанарда Іпалітаўна сама ходзіць па малако і прыносіць з местачковай бібліятэкі яго любімыя “ЛІМ”, “Мастацтва Беларусі”, “Маладосць”. Па начах яму мроіліся вобразы, што не паспеў рэалізаваць, а з ранку да вечара, амаль да апошніх хвілін жыцця, таханне сэрца майстра злівалася з пошчакам кіянкі аб долата і разносілася па надворку, напамінаючы аб верным служэнні мастацтву, дадзеным лёсам.

Спіць, забыўшыся вечным сном, побач з продкамі, на цвінтары ля Чырвонага касцёла слынны майстар, надпіс на помніку па-польску:

“ПУПКО АПАЛІНАР

12.XI.1893 – 18.IV.1984 г.”

нічога не кажа нашчадкам аб яго адменнай місіі на гэтай грэшнай зямлі.

Такія творцы, як Апалінар Пупко, робяць гонар любой нацыі. Ва ўсім цывілізаваным свеце такім людзям адкрываюць музеі. Надышоў час па-сапраўднаму асэнсаваць і ацаніць спадчыну народнага ўмельца. Ёсць рэальная магчымасць вярнуць яго творам рысы першароднага стварэння і рэстаўраваць браму. Мемарыяльны музей-хата будзе належнай данінай памяці нашаму выдатнаму земляку.

* * *

**Вайсковыя могілкі Мінска
Не будуць варот зачыняць.
Спыніся – далёкі ці блізкі, –
Тут маршалы нацыі спяць.**

**Купала і Колас...
Раптоўна
Адчуеш свабодна зусім –
Не толькі радком загалоўным –
Ты ўсім абавязаны ім.**

**Трывожаць не рангі і званні,
Інакшы азначыўшы плён –
Жяржаўная важкасць гучання
Адзіных і розных імён.**

**Імёны ключоў жураўліных,
Бароў і герояў зямлі,
А з імі у назву Айчыны
Паэтаў імёны ўвайшлі.**

**Айчыны, што вырасла хутка
Праз радасць і боль заваёў.
Мой родны мой кут, не ў закутках
Пачэснае месца тваё.**

**І не пры магільным граніце,
А скрозь на вялікай зямлі
Любіце паэтаў, любіце!
Іх так ненавідзець маглі.**

Андрэй Вашкевіч

ЯШЧЭ РАЗ ПРА ВАЦЛАВА ПАНУЦЭВІЧА

Сведчаннем узрастаючай папулярнасці “Куфэрка Віленшчыны” ў рэспубліцы стаў той факт, што на наш заклік да чытачоў расказаць вядомыя ім звесткі з жыцця і дзейнасці знакамітага беларускага грамадскага дзеяча і гісторыка Вацлава Пануцэвіча, які прагучаў у №7 часопіса, адгукнулася некалькі чалавек. Інфармацыя гэтых людзей, а таксама знойдзеныя намі факты даюць магчымасць істотна дапоўніць і ў некаторых месцах выправіць ужо надрукаваны біяграфічны нарыс пра Вацлава Пануцэвіча.

Першы і найбольш значны прабел знайшоў вядомы беларускі літаратуразнаўца і гісторык Арсень Ліс, які, працуючы ў Цэнтральным дзяржаўным архіве Літвы, высветліў дакладныя месца і час нараджэння нашага героя. Вацлаў Язэпавіч Пануцэвіча (а менавіта так гучыць яго сапраўднае прозвішча) нарадзіўся 2 студзеня 1910 года ў вёсцы Малая Альшоўка Гродзенскага павета. Малая Альшоўка — гэта, мабыць, вёска Малая Альшанка, што знаходзіцца літаральна за некалькі кіламетраў на поўдзень ад Гродна. Тое ж самае месца нараджэння В. Пануцэвіча паведамлілі ў слоўніку “Беларускі хрысціянскі рух у XX стагоддзі” (Варшава, 2003 г.) гісторыкі Ю. Гарбінскі і Ю. Туронак.

Яны таксама сведчаць, што ў 1934 г. В. Пануцэвіч скончыў гімназію і паступіў у Віленскую каталіцкую духоўную семінарыю, адкуль у хуткім часе быў выключаны.

Летам 1936 г., калі адбыўся раскол Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі, В. Пануцэвіч сапраўды стаў адным з найбліжэйшых паплечнікаў кс. В. Гадлеўскага, які пачаў крытыкаваць за супрацоўніцтва з камуністамі Беларускае Народнае Аб’яднанне кс. Адама Станкевіча. У першым нумары газеты “Беларускі фронт” (12 чэрвеня 1936 г.) побач з лістом кс. В. Гадлеўскага быў і ліст В. Пануцэвіча. Вацлаў Пануцэвіч стаў рэдактарам “Беларускага Фронт”, але ўжо ў пачатку жніўня 1936 г. трапіў пад суд за артыкул “Залежнасць ці незалежнасць?” і атрымаў за яго адзін год турмы з выкананнем кары на працягу пяці гадоў. Пасля рэдакцыю ўзначальваў сам кс. В. Гадлеўскі, і ў жніўні 1938 г. пад суд Вацлаў Пануцэвіч трапіць ужо не мог.

Як доўга працягвалася пазней супрацоўніцтва кс. В. Гадлеўскага і В. Пануцэвіча, меркаваць цяжка, хаця сам В. Пануцэвіч пісаў, што належаў да групы кс. В. Гадлеўскага да пачатку другой сусветнай вайны ў верасні 1939 г. Тут варта звярнуць увагу на адну акалічнасць. Знакаміты беларускі паэт М. Танк у сваім дзённымі 1935-1939 гг., які быў надрукаваны яшчэ ў 1960-х гадах пад назвай “Лісткі календара”, паведамляе, што ў маі 1939 года праз свайго знаёмага студэнта Вацлава Пануцэвіча знайшоў работу на віленскім складзе насенных траў. Дзіўным выпадзе такое знаёмства для паэта-камуніста з супрацоўнікам

газеты “Беларускі Фронт”, якую М. Танк у тых жа “Лістках календара” называе фашысцкай. “Беларускі Фронт” калі і не сімпатызаваў выразна фашысцкай Германіі, то прызнаваў, што Беларусь можа мець пэўную карысць ад пераўтварэнняў, задуманых Антыкамінтэрнаўскім пактам. У навагоднім нумары “Беларускага Фронту” (1.01.1938 г.) сцвярджалася: “У 1938 г. узрасла ў вялікую сілу Нямецчына. Пасля далучэння Аўстрыі і Судэтаў яна пры сваёй тэхніцы стала рашаючым дзейнікам у Еўропе і плануе на суполку з Японіяй і Італіяй рэформу ўсяго свету. Год 1939 будзе, здаецца, сведкам гэтых рэформаў у шырэйшым маштабе”. Што гэта былі за “рэформы”, мы выдатна ведаем. Такім чынам, пытанне аб палітычнай арыентацыі В. Пануцэвіча ў 1937–1939 гг. застаецца адкрытым.

У 1940–1941 гг. В. Пануцэвіч сапраўды знаходзіўся ў Гродне. Гэта пацвярджаюць дакументы знойдзеныя гісторыкам Андрэем Чэрнякевічам у Дзяржаўным архіве Гродзенскай вобласці, дзе В. Пануцэвіч значыцца выкладчыкам настаўніцкіх курсаў (ён узначальваў гэтыя курсы і пасля нямецкай акупацыі горада).

Значна больш стала вядома і аб дзейнасці Вацлава Пануцэвіча па-за межамі Беларусі. Тым не менш аб’ём зробленага ім у эміграцыі настолькі вялікі, што, напэўна, спатрэбіцца яшчэ нямала часу, каб ахапіць яго творчую спадчыну. Можна аднак спадзявацца, што беларускія гісторыкі з далёкага і блізкага замежжа ў хуткім часе выдадуць збор выбраных твораў Вацлава Пануцэвіча, які будзе адкрывацца грунтоўнай біяграфіяй гэтага публіцыста, гісторыка, літаратара, грамадскага і рэлігійнага дзеяча.

* * *

*Пыл з плячэй дарожны абтрасай,
Сядзь каля парога дарагога.
Хай даруе нам бацькоўскі край,
Што парой мы не прыходзім доўга.*

*Свежы подых туманоў начных...
Траў буянне... Дальні бляск зарніцаў.
Сэрца! Ты гатова ў гэты міг
Веснавой пупышкай распусціцца.*

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Васіль Гарбачэўскі

КОНЬ У СЯЛЯНСКАЙ ГАСПАДАРЦЫ

(Заканчэнне. Пачатак у № 8)

Цяпер некалькі слоў аб магчымасцях каня пры апрацоўцы зямлі. Колькі гэта паслухмяна-працавітая жывёла магла апрацаваць зямлі? Якой велічыні гаспадарку мог забяспечыць сваёй працай адзін конь? Зноў патрэбна сказаць, што на такое пытанне нельга адказаць адным словам, бо гэта залежыць ад многіх фактараў. Мяркуйце самі, у нашай Крывой вуліцы (17-га верасня) пасля адмены прыгоннага права было выдзелена шэсць зямельных надзелаў па дзевяць дзесяцін кожны. У суме гэта 54 дзес., або 58,86 га. У 30-я гады ХХ стагоддзя гэтыя надзелы былі ўжо падзелены паміж родзічамі то на дзве, то на тры або і чатыры часткі. Палавінныя гаспадаркі мелі па 1 каню, трацінныя таксама па 1 каню, ды некаторыя і чацвярцінныя гаспадаркі мелі аднаго каня. З гэтага відаць, што працоўная нагрузка на яго ў розных гаспадарках была розная. Агулам беручы, на ўсю нашу Крывую вул. на 58,86 га ў розны час было 14 або 15 коней. Ні ў адной гаспадарцы, нават палавіннай, не трымалі 2 коней.

У нашай траціннай гаспадарцы (1/3 частка надзелу) зайсёды быў конь. Праўда, зараз я не магу сабе ўявіць яго выгляду. Знаю толькі з апавяданняў бацькоў і дзядоў, што той конь быў у нас да 1920 года. З гісторыі вядома, што тады бальшавікі ішлі на Варшаву. Вось яны і загадалі: “Хозяин, запрягай!”, г. зн. загадалі ехаць у абоз. Спрацацца з узброенымі людзьмі бессэнсоўна, а ў ваенны час і небяспечна. Бацька стаў запрагаць каня. Але не паспеў яго запрэгчы, як з хаты выйшаў дзед і сказаў бацьку: “Ідзі ў хату, я сам паеду, бо цябе могуць забраць у бальшавікі, а мяне старога ўжо не возьмуць”. Так і сталася.

Калі пасля бальшавікоў прыйшлі палякі, то цераз некаторы час пешшу прыйшоў дзед з-пад Варшавы і прынёс дугу ды пугу. Калёсы засталіся там, дзе ў яго забраў каня бальшавіцкі камісар. Уцякаць ад наступаючага праціўніка на кані камісару было лепш і хутчэй, чым пешшу.

Вось і засталіся мае бацькі, дзед, бабуля і сястра Іра (5 душ) на трохдзсяціннай гаспадарцы без каня, без калёс, без вупражы. Адночы якаясьць часць польскага войска затрымалася на адпачынак на нашай і прылеглай вуліцах. Калі цераз дзень-два сабіраліся ехаць далей, то афіцэр (напэўна, ветэрынар) стаў аглядаць коней ды сказаў двум салдатам: “Гэта ваша “каштанка” не зможа далей ісці, яе трэба пакінуць, бо вы яе дакончыце”. Мае бацькі чулі гэта і звярнуліся да афіцэра з просьбай, каб ім пакінулі гэту жаробку, і патлумачылі яму, куды дзеўся іх конь. Афіцэр выслухаў бацькоў і дапоўніў свой загад салдатам: “Гэту “каштанку” – пакіньце гэтаму гаспадару, бо ў яго каня забрала вайна”. Сказаўшы гэта, афіцэр пайшоў па іншых дварах аглядаць другіх коней. Але, як ён пайшоў, салдаты не рупіліся аддаваць жаробку, як кажуць, за так. Яны хацелі за яе што-небудзь атрымаць. Маці ўспомніла, што ў сеньях за

дзвярыма ў старой ступе, стаіць дзіравы чайнік, напоўнены курынымі яйкамі і закіданы нейкімі парванымі анучамі. Калі яна сказала салдатам пра яйкі, то яны ўзрадаваліся і сказалі: “Нясі!” Маці прынесла салдатам той чайнік з яйкамі, а бацька хутчэй забраў жаробку і пусціў яе ў хлеў. Неўзабаве палякі паехалі, а жаробка засталася ў нас. Яе паступова адхаялі, адхадзілі, і яна стала здаровай. Калёсы бацька зрабіў сам, вупраж таксама неяк прыстараліся, і наша гаспадарка перастала быць бясконнай. З хворай, змучанай, але маладой жаробкі паступова сфармавалася прыгожая дужая кабыла каштанавай масці, з надзвычайным, спакойным норавам. Кабыла была цягавітая, цягнула свой воз спакойна, “не б’ючы ў хамут”. Дзесьці ў канцы 20- гадоў XX стагоддзя кабыла захварэла. Пры хадзьбе яна стала высока падымаць пярэднія ногі. Казалі, што гэта хвароба рэўматычнага характару. Я не помню, як яе лячылі. Адно запомнілася, што яе завялі ва ўрочышча Кудра, дзе насупраць нашай і суседніх ніваў быў лужок і сажалка, у якой расла асака. Кабылу кожны дзень наведвалі, каб перавязаць на другое месца, на свежую траву, а вады ў сажалцы хапала ўволю. Цераз месяц, а мо і больш, заўважылі, што кабыла паздаравела. Суседзі гаварылі: “Ваша кабыла ўсё лета была як на курорце, дык вось і паправілася”. Але нічога няма вечнага. Памёр мой дзед па маці Жвірко Восіп. Бацька і маці паехалі за 25 км. на пахаванне. Паколькі ў свірне не было ўжо аўса, дык бацька ўзяў з сабой крыху ячменю, хоць і ведаў, што даваць яго каням небяспечна. Вярнуўшыся, назад бацька заўважыў, што кабыла зноў захварэла. Дома, як толькі выпраг, яна адразу лягла на зямлю. Ведама, што ў такім выпадку нельга даваць жывёле ляжачы, а абавязкова трэба вадзіць. На працягу ўсяго дня рознымі спосабамі лячылі кабылу і пасля кожнай лячэбнай працэдуры вадзілі. але нічога не памагло. Сцямнела, як бацька павёў яе ў агарод, што быў за выганам. Як толькі ён зняў вуздзечку, кабыла лягла на іржышчы. Пастаяў бацька крыху, паглядзеў, як жывёліна мучыцца, і пайшоў дамоў. Дома, нягледзячы на тое, што была ноч, ніхто не спаў. Пасядзеўшы за сталом можа з гадзіну, бацька ўстаў і сказаў: “Пайду пагляджу, як там кабыла, ці жыве яшчэ”. Калі ж праз некаторы час ён вярнуўся, то сеў за стол, падпёр рукамі галаву і стаў плакаць. Мы зразумелі, што кабылы ўжо няма. Шкада жывёліну, ды такую добрую і патрэбную ў гаспадарцы, але бацька плакаў, напэўна, больш з-за таго, што разумеў сваю віну.

Што ж было далей? Былі на той час у нас дзве каровы, дык прыйшлося адну прадаць, каб купіць каня. Да грошай, выручаных за карову, трэба было яшчэ нейкую суму дабавіць. Каня купілі ў габрэяў, братаў Семярніцкіх, якія імі гандлявалі. Ён быў чорнай масці, крыху ніжэй сярэдняга конскага росту, добры, цягавіты, але, можа, залішне прыткі, гарачы. Гэта якасць і прывяла да таго, што ў апошнія гады ў яго развілася дыхавіца. Што датычыць яго нораву, характару, дык ён вельмі адрозніваўся ад кабылы. У кабылы ніколі не назіралася якой-небудзь агрэсіўнасці. Калі на яе шляху паявіцца жывёліна, дык яна яе абыдзе. Чорны конь аказаўся процілегласцю, ён мог глымануць зубамі або стукнуць нагой. Вось прыклад.

Было гэта восенню, і конь свабодна хадзіў у другой, адгароджанай жэрдкамі, палове двара, пры гумне (па гумнішчы). Травы той было ўжо мала, ды ён убачыў што пад павеццу складзены галоўкі капусты, і прыняўся яе грызці. Бацька, убачыўшы гэта, сказаў мне: “Прагані яго ад капусты”. Я хутка пераскочыў плот,

падышоў да каня і хацеў яго ўзяць за грыву. Гэта яму не спабадалася, і ён хутка ляпнуў зубамі ў напрамку маёй рукі, павярнуўся, брыкнуў правай задняй нагой і пабег на мяне. Я ледзьве ад яго ўцёк.

Другі выпадак. Бацька паіў каня ля студні. Напіўшыся, ён адправіўся ў адчыненыя дзверы хлева, але тут яго спыніў дзед. Конь паслухмяна затрымаўся, дзед узяў яго за левую пярэднюю нагу, каб паглядзець падкову. Але гэта ўжо яму, відаць, не спадабалася. Калі дзед, сагнуўшыся, прымаў сагнёную ў калене конскую нагу, дык той хватануў зубамі дзеда за галаву, махнуў галавой, і дзедава шапка паляцела на супрацьлеглы бок. Гэта адбылося імгненна і, пакуль дзед зразумеў, што здарылася, конь вырваў сваю нагу і пабег у адчыненыя дзверы хлева. Дзед толькі і сказаў: “А каб ты прапаў!”.

Але незаўсёды конь быў злы. Такое адбывалася толькі тады, калі ён быў зусім свабодны. Але калі яго трымалі за вуздзечку або нават за грыву, то ён не дазваляў сабе такіх вольнасцяў, а запрэжаны быў дысцыплінаваны і паслухмяны. У плузе таксама рэагаваў на словы “ногі” і “тпру”. Нельга не ўспомніць і аб тым, што коні маюць добрую памяць.

Расказаў дзядзька Антоць, які служыў у войску ў 1930 г. у Вільні, што калі прыходзілася разам з іншымі салдатамі дзяжурць у стайні, дык наглядаў цікавую з’яву. Перад кармленнем коней у стайні ўсталёўвалася абсалютная цішыня. Коні напружвалі слых, калі прыходзіў старшы начальнік і даваў каманду: “Карміць коней!” дык у тую ж хвіліну ўся стайня адзывалася моцным іржаннем.

У каня, як і ў іншых жывёл, але, магчыма, у большай ступені, маецца інстынкт самазахавання. Пасля таго, як памёр дзед Язэп (Восіп), матчыны браты неяк падзялілі між сабой палоску зямлі ў в. Мількаўшчына, але не забыліся і пра сястру. Ёй паведамілі, што для яе выдзелілі сенакос ва ўрочышчы Трасцяніца, што знаходзіцца ў лесе ля вёскі Бартэніха. Бацька не вельмі хацеў ехаць дзеля аднаго воза балоцістага сена, але маці настаіла. Скасіўшы, прывезлі адтуль вазок сена. Але на наступны год бацька сказаў, што туды далёка дабірацца, дык можна будзе паехаць толькі пасля таго, як выкасім усе свае сенакосы. Прыехаўшы, мы ўбачылі, што ўся Трасцяніца ўжо выкашана і толькі наша палоска старой травы стаіць некранутай. Мы яе скасілі, а вечарам расклалі вогнішча, каб зварыць вячэру. Выгляд скошанага сена, акружанага лесам, надаваў нейкую пустэчу, а пасля заходу сонца ствараў сумны настрой. Відаць, конь адчуваў сябе не добрым чынам. Хоць і быў ён навязаны на доўгай вяроўцы, але па меры апускання змроку ён, скубучы траву, прыбліжаўся да воза і вогнішча. Я спытаў у бацькі: “Чаго гэта конь прыйшоў да самага воза?” Бацька адказаў, што ён баіцца ваўкоў, а гэта пустэча яго пужае. І толькі як развіднела, конь пачаў працяпляць большую ўпэўненасць.

У даваеннай Польшчы (да верасня 1939) на кожнага каня давалі пашпарт, бо ўсе коні былі на вайсковым уліку. На вокладцы кніжачкі было напісана: “Довуд тожсамойсці коня”. Калі ж каня прадавалі, дык і пашпарт аддавалі разам з канём. Мой дзед Пятрук называў проста: “Конская кніжка”.

У апошнія гады, перад вайной, фашыстоўская Германія часта прад’яўляла Польшчы рознага характару прэтэнзіі, дык усе ведалі, што ідзе падрыхтоўка да вайны. Паколькі тагачасная Польшча не мела сваёй аўтамабільнай прамысловасці, дык некаторую колькасць аўтамабіляў куплялі за мяжой.

Прыходзілася бачыць трохвосныя грузавыя аўтамабілі французскай вытворчасці маркі “Рэно”, а таксама ўласнай вытворчасці па ліцэнзіі італьянскай фірмы “Фіят”, на радыятарах якіх было напісана “Польскі фіят”. Але гэтага было вельмі мала. На выпадак вайны ўся надзея была на коней. У адказ на патрабаванні-прыдзіркі немцаў, палякі, маючы надзею на саюзнікаў (Францыя і Вялікабрытанія), упэўнена адказвалі: “І гузіка не дамо!”. Ужо вясной 1939 г. было ясна, што вайна непазбежна і што яна не за гарамі. Дык вось у красавіку 1939 г. загадана было прывесці коней на камісію. На выгане (зьялены пляц) адбываўся гэты агляд коней. Кіраваў гэтай акцыяй высокі маёр, а некалькі салдат, надзеўшы белыя халаты, глядзелі коням у зубы, мералі вышыню коней, правяралі капыты і інш. Ды запісвалі ў кнігі. Страху нам было шмат, усе думалі, што забяруць коней. Але пасля заканчэння агляду аказалася, што з усёй вялікай колькасці коней, якія прайшлі перад гэтай камісіяй, выбралі толькі дзесяць самых маладых і прыгожых. Астатніх адпусцілі дамоў. Прытым, трэба зазначыць, што людзі, у якіх забралі коней, нікольні не пакрыўдзіліся, бо ім заплацілі такую цану, што калі б яны прадавалі гэтых коней на кірмашы, то такіх грошай яны б не атрымалі.

А цяпер яшчэ крыху пра нашага чорнага каня. Ён пражыў у нас 13 гадоў. К канцу свайго жыцця гэта быў ужо стары конь, дыхавічны, ды ў суставах пярэдніх ног развіўся ці рэўматызм, ці іншая хвароба. Трэба аднак сказаць, што на ягоную долю выпала шмат працы. Мала таго, што чорны конь, акрамя гаспадарчых работ, выконваў яшчэ і транспартныя работы, дык ён і пры будоўлі хаты быў неабходны. Вясной 1945 г. наша вуліца Крывая ўяўляла сабой яшчэ суцэльнае пагарэлішча. Бацька пачаў будаваць хату адзін, памагатых, акрамя маці, ніякіх не было. Яшчэ ішла вайна, я быў у арміі, ды і ў суседніх сем’ях былі толькі старыя і малыя. Вось, каб падцягнуць плашчак (ачэсанае бервяно) да пачатку зруба, бацька выкарыстоўваў каня (пры дапамозе пастронкаў, ворчыка і ланцуга). Затым сяк-так падняўшы адзін канец плашчыка, зноў браў каня. Бацька заводзіў яго ўнутар пачатага зруба, і конь падцягваў плашчык столькі, колькі патрэбна было. Такім чынам з ягонай дапамогай, бацька да восені выгнаў зруб да ўзроўню акон. А час сабе памаленьку ішоў, конь старэў, і ў канцы 1947 г. ён закончыў сваё жыццё. Яму было ўжо больш за 20 гадоў. Зноў мы засталіся без каня.

Зімой, каб прывезці дроў, разы два бацька браў каня ў суседа. Суседні конь быў не слабы, але вельмі вялікі гультай. Ідучы ў запарэжцы, усё азіраўся назад (каб вярнуцца дамоў), і, везучы невялікі воз дроў, стараўся спыніцца, калі дзе-нідзе аказвалася ніжэй, і пасля цяжка было зрушыць яго з месца.

Зімой абышліся без каня, а вясной, у час пасеву, прыходзілася нанімаць людзей з канём. Летам на кірмашы адна жанчына прадавала ўжо старога белага коніка, яшчэ меншага, чым быў наш чорны конь. Але грошай на пакупку ў нас не было. Прышлося разлічвацца 20 пудамі жыта, якое захоўвалася ў старым куфры. Хоць конь і стары, але памаленьку, не нагружаючы яго моцна, усе гаспадарчыя работы на ім парабілі. Глыбокай восенню, калі не стала ўжо травы, конік гэты зусім аслабеў. Тады бацька завёў яго да чалавека, што займаўся скурадзёрствам, і аддаў яму яго бясплатна.

Зноў засталіся без каня, але купляць не рупіліся, бо ў перспектыве “сплошная калектывізацыя”. У калгас уступаць бацька не збіраўся, бо да гэтага часу працаваў у вайскавай часці матарыстам электрастанцыі. Але і ўлада чамусьці

не спяшалася заганяць сялян у калгасы. На тое, напэўна, былі неспрыяльныя эканамічныя і палітычныя абставіны. Масква яшчэ стрымлівалася даваць загад аб фарсіраваным рашэнні калектывізацыі ў Зах. Беларусі і Зах. Украіне. Такім чынам, у нашай трохдзсяцінага гаспадарцы складвалася няпэўная сітуацыя. Неапрацаваная зямля нічога не дае, а пастаўкі трэба плаціць. Акрамя гэтага, трэба было з лесу вывезці некалькі кубаметраў драўніны на дошкі, каб закончыць будаўніцтва хаты. Колькі такое няпэўнае становішчы магло цягнуцца, ніхто не ведаў, але цэны на коней не былі высокія. Крыху пазней на кірмашы купілі прыгожую гнядую жаробную кабылу. Яна сваім выглядам ды спакойным норавам нагадвала кабылу, што была ў нас да 1935 г., толькі масцю адрознівалася. Калі зімой паехалі ў лес, каб везці бяровенні, то паклалі камель бярвяна на сані, а верхавіну на дабавачныя сані (казу), і кабыла пайшла лёгка, без напругі. Бацька быў рад, што яна такая дужая. Вясной памаленьку, каб не перагружаць яе, усё, што трэба было, пасеялі. Пазней гэта кабыла прывяла такога ж прыгожага жарэбчыка, як была сама.

Але раптоўна здарылася бяда. Быў гарачы спякотны дзень. Канчалася сенажаць. Хтосьць з суседзяў заўважыў: “Усе коні стаяць, толькі галовамі ды хвастамі матляюць, а ваша кабыла пасецца і не звяртае ўвагі на аваднёў”. Нехта іншы сказаў: “Дык яна не толькі для сябе стараецца. Ёй патрэбна малако для жарэбчыка”... К вечару заўважылі, што кабыла захварэла. Вярнуліся дамоў, павялі кабылу на жывёльны могільнік, бо ветэрынар сказаў: “Ніякія лекі ёй не памогучь, у яе заварат кішок”. Вось так і не стала прыгожай, дужай кабылы. Малы жарэбчык быў як апантаны, шукаў маці, бо яму хацелася есці. Жарэбчыка злавілі, прывялі дамоў і сталі яго праз соску паіць малаком. Час ішоў, ён рос і вельмі быў добры, ахвотна ішоў да рук, каб чым-небудзь паласавацца. Тым часам пачалася калектывізацыя.

Бацьку ніхто не запрашаў у калгас, бо ведалі, што ён не пойдзе, у яго была работа. Абагульваць (нагр., гасп. будынкі) у нас не было чаго. Хата была нават не закончана, а такія будынкі як хлёў, пуны, свіран як згарэлі ў 1944 г., так больш іх і не было. Што датычыць зямлі, дык яна ж дзяржаўная, агульная, г. зн. нічыя. Для жарэбчыка бацька зрабіў у сеньях прымітыўную каморку, а пазней, калі яму стала два гады, бацька стаў прывучаць яго да работы. У агародзе ля хаты жарэбчык цягаў барану. Пасля бацька стаў яго запрагаць у нагужаныя калёсы...

Словам, вырас прыгожы жарабец, але ён ужо не быў патрэбны. Няма зямлі, дык і конь аказаўся непатрэбнай жывёлінай.. Чым карміць каня? Дзе касіць сена? Ці патрэбны конь, калі няма зямлі? Калі б нават можна было выключыць гэтыя пытанні, дык узнікла б іншае, дзе ўзяць работу для яго, калі няма зямлі. Праўда, былі 2-3 чалавекі ў горадзе, што паспрабавалі, ня глядзячы на ўсе цяжкасці, трымаць коней. Гэта былі, галоўным чынам, старыя людзі. Выпадковыя работы яны знаходзілі пры апрацоўцы агародаў, але гэта працягвалася ня доўга. Самым трывалым энтузіястам быў Якуб Мішкаровіч, які і да калектывізацыі меў зямлі менш за два гектары. Гэты чалавек проста не ўяўляў сабе жыцця без каня. Расказвалі суседзі, што дзядзька Якуб, як прынясе свайму каню корм, сядзе на чым-небудзь і глядзіць, як конь есць сена, канюшыну і інш. Але прыйшоў час, і дзядзька Якуб вымушаны быў растацца са сваім працавітым сябрам.

А што ж сталася з жарэбчыкам? Які яго лёс? Тут справа зусім простая.

Сабралася 5-7 чал. з суседніх вуліц, што не пайшлі ў калгас, і рашылі прадаць сваіх коней. Даведаўшыся аб гэтым, мой бацька далучыўся да іх і аднойчы адправіўся ў Менск на кірмаш. Разам з іншымі коньмі пайшоў, цяпер ужо не жарэбчык, а малады прыгожы жарабец. Там яго купілі цыганы. Бацька расказваў, што старых коней цыганы куплялі не вельмі ахвотна, а вось жарабец ім вельмі спадабаўся. Гэта быў апошні конь у нашай невялічкай гаспадарцы, якая знікла ад вайны і калгаснай сістэмы.

P.S. На гэтым трэба і закончыць аповед пра каня. Ягонае жыццё змянілася не ў лепшы бок. Конь трапіў у калгас або цыганскія рукі, што адно не лепш другога. Калі ж гаварыць аб калгасных конях, дык гэта можа быць тэмай асобнай гаворкі.

***

*І гэткі ўжо роўны шум соснаў –
Наўрад ці удасца, наўрад
Той голас сасонкі адрозніць,
Пасаджанай рана ці позна –
Ну, скажам, год дваццаць назад.*

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Мар'ян Дукса

З ДУШОЙ, ПРЫЕМНАЙ І ЛЮДЗЯМ, І БОГУ

Мне вельмі не хапае Рыгора Семашкевіча. Прайшло многа гадоў пасля яго недарэчнай смерці, а я гэту страту адчуваю пастаянна. Былі кантакты з рознымі харашымі людзьмі, хапала рознага прыемнага сяброўства, а вось патрэбнай замены не адбылося. Відаць, у Семашкевіча было нешта вельмі істотнае, мне так патрэбнае, без чаго мая душа сіратліва тужыць. І я б не сказаў, што мы былі паяднаньня дружбаў настолькі, што вадой не разліць, як, скажам, ягонае прыяцельства з Юркам Голубам. Усё-ткі існавала паміж намі пэўная дыстанцыя, якая тлумачыцца самымі рознымі прычынамі. Былі збліжэнні і ахалоджванні, былі сустрэчы і даўгаватыя расстанні, але нам заўсёды было прыемна спаткацца, часцей за ўсё ў яго на кватэры, і “гаварыць пра жыццё”. Не сяброўская чарка, не вясёлыя людскія плёткі ядналі нас, а нешта іншае. Мне здаецца, што мы абодва ўнутрана, абвострана адчувалі “містэрыю жыцця”, успрымалі жыццё як няўцяжныя чуд, які інтрыгаваў, бянтэжыў і трывожыў. Маю схільнасць гаварыць часта пра смерць ён не прымаў ці рабіў выгляд, што не бачыць сэнсу падтрымліваць такую няплённую гаворку. Але разам з тым інтуітыўна ўгадвалася, што недзе на самым сподзе яго душы тлеў нейкі невыразны трагізм, ім самім нават да канца неўсвядомлены, які пракідаўся няўлоўнай хмаркай смутку ў вачах.

Бываючы ў Мінску і з-за клопатаў спазняючыся на маладзечанскую электрычку, якая магла паспець да адходу апошняга гудагайскага цягніка, я надта не перажываў, бо ведаў, што ў мяне ёсць “браня” на начлег – Рыгорава кватэра. Цяпер дык я чамусьці пачуваюся няёмка, што празмерна дакучаў яму, ён меў усяго два невялікія пакоі для сям’і, гэта не такія ўжо харомы, каб часта прымаць гасцей. Але тады нават і думак такіх не існавала. І для яго, і для жонкі Наташы я быў сваім чалавекам, і з маім прыездом не адчувалася ў іх ніякіх нязручнасцей.

Я, працуючы ў сельскай школе, вядома, хацеў перабрацца ў Мінск, дзе было весялей ў творчым асяроддзі. Школьная праца пры маёй ціхай замкнёнай натуре часта падкідвала расчараванні і дэпрэсіі. І, увогуле, паэт на вёсцы – з’ява даволі рэдкая. Яна хоць і не з’яўляецца нейкай недарэчнасцю, але творцу часам прыносіць непрыемнасці, бо слова “паэт” многія тыя, сярод якіх жывеш, вымаўляюць як мянушку, за спіной можна чуць смех і кіпны.

Рыгор добра адчуваў маю сітуацыю і

*Янка Брыль, Анатоль Вялюгін,
Рыгор Семашкевіч у Маладзечне*

аднойчы прапанаваў: “Хопіць мучыцца. Кідай ты сваё настаўніцкае місіянерства і сур’ёзна падумай пра Мінск. Можаш прапісацца ў мяне, а дзе жыць будзеш, вырашыш пасля”.

Прапісацца ў Мінску заўсёды была вялікая праблема. Трэба было знайсці таго, хто згодзіцца ўзяць цябе на сваю квадратную плошчу, вядома ж за кругленькую суму. А прапіска адкрывала рэальную магчымасць атрымаць па лініі літфонда ўласную кватэру, прычым без асаблівых высілак. Чаму я не ўхапіўся адразу за прапанову сябра, сказаць цяжка. Можна, вінавата мая пасіўная, апатычная натура. Прычынай маёй нерашучасці магло быць і тое, што, пераехаўшы ў Мінск, давялося б шукаць пэўнай службы, якой я заўсёды баяўся, як нейкай фантастычна-пачварнай істоты, якая сваімі ўдэлівымі кіпцюрамі мяне абавязкова даканае. Ва ўсякім выпадку гэта была адзіная прапанова, каб я перамяніў свой лёс і жыў там, дзе адчуў бы сябе больш камфортна. Саюз пісьменнікаў, дзе ляжала гадоў дваццаць мая заява з просьбай выдзеліць кватэру ў Мінску, не рэагаваў ніяк, бо ён быў заняты пільным клопатам мяняць у сталічных пісьменнікаў двухпакаёвыя кватэры на трохпакаёвыя, а трохпакаёвыя на чатырохпакаёвыя...

Рыгор у мяне гасцяваў талькі аднойчы, здаецца. Гэта было ў канцы ліпеня 1979 года. Ён перад гэтым прыслаў мне ліст-дэпешу з просьбай “прыняць яго на некалькі дзён”. Тлумачыўся яго раптоўны візіт проста: трэба было “легчы на дно”, некуды знікнуць ад зямлякоў і знаёмых, якія прасілі яго абавязкова памагчы іхнім дзеціям паступіць у БДУ, дзе на філфаку Рыгор працаваў. Добрая душа, ён і памагаў часам, як мог, але ўсёй бацькоўскай блакады выцярапецць не мог, тым больш што многія абітурыенты па сваім разумовым ўзроўні не дацягвалі і да тэхнікума. Прынцыпы прыстойнага выкладчыка не дазвалялі яму ісці з сабой на кампраміс, хоць трохі і грызла сумленне ў яго спагадлівай душы, што можна, некаму не паспрыяў. Па-мойму, я яго крыху супакоіў тым, што сказаў: “Каб жа было ўсё ў тваіх сілах...”

Я быў вельмі рады прыезду сябра, бо пачуваўся вельмі няўтульна ў гэтым свеце. Быў я душэўна змучаны. Два тыдні перад гэтым пахаваў сваю маці. Прачынаўся, хадзіў, засынаў з адной думкай пра яе. Ціснуў цяжкі камень віны, што мала ўдзяляў ёй патрэбнай чуласці і ўвагі. Захоплены сваім эфэмерным верхаскладаннем, перажываючы свае любоўныя радасці і драмы, я насіўся, як узвей-вечер, па белым свеце, забываючыся, што ёсць самая важная дарога ў жыцці – дарога да маці. Аднойчы заняўся гэту дарогу, ты набудзеш назаўжды комплекс віны, які пастаянна будзе тачыць цябе, як моль. Я быў ашаламлены смерцю маці, усё навокал здавалася нікчэмным і пустым ў параўнанні з гэтай сумнай падзеяй. Рыгор добра разумеў мой настрой, сядзеў побач, спачувальна маўчаў, асцярожна пачынаў гаворку на нейтральныя тэмы.

Мой госць пабыў усяго некалькі дзён. За гэты час мы тое-сёе абмеркавалі, з’ездзілі на роварах да рэчкі Ашмянкі, замілавана наглядзеліся з яе высокага левага берага на бруістую плынь. Помню, тады летуценнасць nature нас здарова падвяла. Мы так захапіліся сузіраннем, што не заўважылі, як над нашымі галовамі павісла навальнічная хмара, якая раптам страшнавата бліснула, загрымела і хлынула ліўнем, які быў падобны на патоп. Мы кінуліся наўцёкі, сяк-так дабеглі да чыгуначнага маста і пад ім перачакалі стыхію, змоклыя да апошняй ніткі, аб

чым я ўспамінаў ў адным са сваіх вершаў.

Рыгор хутка з'ехаў, бо вельмі засумаваў па сваёй дачушцы Дане, якую вельмі любіў. Пры ўзгадванні пра яе заўсёды сонечна святлеў, хоць па натуры быў стрыманым, не любіў гаварыць пра асабістае жыццё.

Я ў сваіх нататках не імкнуся аналізаваць паэтычную спадчыну Рыгора Семашкевіча, зазначу толькі, што яго паэзія – адметная з'ява ў беларускай літаратуры. Ёй уласцівы шчыры, трохі зажураны, у меру стрыманы рамантызм, які адпавядае асаблівасцям нашай беларускай душы, ён этнічна абумоўлены і вельмі арганічны ў нашай паэзіі – і быў, і застаецца сёння, хоць многія цяперашнія творцы яго адваргаюць, дужа дбайна і шматслоўна разважаючы пра так званы еўрапейскі кантэкст, паводле якога, як ім здаецца, рамантызм – даўно анахранічны і не ўпісваецца ў гэты еўрапейскі кантэкст... Але ёсць “кантэкст” нашай беларускай свядомасці і падсвядомасці, які штучна не падкарэкціруеш.

Мне вельмі імпануе ў творчасці Рыгора Семашкевіча спалучэнне вышэй названага рамантызму і выразнай, малюнкавай канкрэтыкі дэталю і з'яў, якія пільнае вока творцы выходзіла з навакольнай рэчаіснасці. Любоў да Беларусі ў яго была вельмі натуральная, выплывала з глыбінь душы, узнікала на генным узроўні.

Памятую, якое вялікае ўражанне на чытачоў зрабіла яго ладная падборка вершаў, надрукаваная ў 70-я гады, не помню, у “Маладосці” ці “Полымі”. Гэтыя вершы з'явіліся ў час летняга адпачынку, калі можна так сказаць, у невялікай вёсачцы на ўзбярэжжы Вішнеўскага возера, што на Смаргоншчыне. Некалькі тыдняў паэт задуманна хадзіў травяной дарожкай, што ішла ля самай вады, слухаў цёплы плёскац цёплых хваль, спеў птушак, іржанне коней і рыканне кароў. Яго ўважлівая душа прагна ўбірала ўсе гэтыя першародныя гукі, галасы, пахі і нараджала мноства самых незвычайных асацыяцый, якія плённа праявіліся ў вершах – яркіх, глыбокіх, надзвычай патрыятычных. Рыгор не паехаў, як большасць рабіла творцаў, у нейкі прэстыжны дом творчасці – у Кактэбэль, у Ялту ці Дубулты... Яго па-сапраўднаму беларуская душа прагла айчынай глебы з яе векавечным гоіным дыханнем, з гусянцкай травой, прыдарожнай вольхай, маліннікам, па якой з раніцы да вечара ходзяць хлебаробы і пастухі. Сённяшнія ваяжы асобных “прасунутых” творцаў у Парыж ці Рым з мэтай насыціць свае творы “эфектнай” еўрапейскай экзотыкай выклікалі б у Рыгора, калі б ён жыў, уласціваю яму іранічную ўсмешку, бо ўсё гэта найчасцей бывае звычайным правінцыйным форсам, як і голае, штучнае перайманне заходнееўрапейскай стылістыкі і паэзіі. Бо турбавацца трэба не пра тое, каб беларуская паэзія абавязкова ўпісвалася ў кантэкст сусветнай літаратуры, а каб сусветная літаратура арганічна ўваходзіла ў кантэкст айчынай паэзіі. Пры гэтым ніхто не адмаўляе значэння літаратурнай школы для плённасці літаратурнага працэсу ў беларускім прыгожым пісьменстве.

Магістральны шлях нашай літаратуры – гэта беларуская традыцыя, якая ўбірае ў сябе ўсе свежыя подыхі з блізкіх і далёкіх дарог. Творчасць Алеся Разанава, якую ўздзімаюць многія нашы маладыя як сцяг, як алтарны знак, – гэта не магістральны шлях, гэта толькі адзін з выбітных шляхоў побач з іншымі, якія разам вядуць нас да праўды, ісціны і Бога.

Мадэрнізм, постмадэрнізм, якія апошнім часам пачалі дыктаваць правілы

гульні ў беларускай паэзіі, – гэта запозненае ўтрапненне асобных закам-плексаваных творцаў. Паміж іншым, новыя творчыя кірункі па сваёй глыбіннай прыхаванай сутнасці ставяць стратэгічную мэту разбурыць хрысціянскую культуру, яе мараль і ідэалы, спавясціць цынiзм і бязвер’е. І ці надта ўпiсваецца гэты iмпартны набытак у нашу беларускую культуру з яе стабільнай арыентацыяй на хрысціянскія каштоўнасці? Рэвалюцыя ў паэзіі заўсёды будзе марнай і згубнай, бо яна траўмуе чытача, адсякае яго ад высокага мастацтва. Усё ўжо было пад небам. Паэт-наватар прынясе карысць для літаратуры не тады, калі ўсё паставіць дагары нагамі, а тады, калі ўнясе ў паэзію нейкія новыя, незвычайныя нюансы. Нюансы – не больш таго. Я так разважаю зусім невыпадкова, прыкладна так, відаць, гаварыў бы і Рыгор Семашкевіч, творчыя прынцыпы якога я ў свой час адчуў і ўспрымаў.

Успамінаючы яго летаванне на ўзбярэжжы Вішнеўскага возера, згадваю аб гэтым з асаблівай цеплынёй. Вішнеўскае возера – маё роднае возера, куды я ў маладыя гады ледзь не штодзённа бегаў купацца і загараць, калі наступала спёка. Ад нашага хутара да яго было нейкія паўтары вярсты. Па той самай прыазёрнай дарожцы, дзе шпацыраваў Рыгор, я ўсё сваё маленства хадзіў у Вішнеўскі касцёл, робячы ў адзін бок 7 кіламетраў – калі з маці разам, калі адзін. Аднойчы нехта паказаў Рыгору маю маці, і Рыгор пачціва павітаўся і пакланіўся ёй...

Рыгор Семашкевіч быў вельмі патрабавальным творцам. Мяне часам здзіўляла, калі многа дзён запар бачыў на яго пісьмовым стала адну і тую старонку праязічнага рукапісу. Пры гэтым сам аўтар гаварыў, што напружана працуе над яго дапрацоўкай. Аўтарскае рэдагаванне не спынялася, але гэты працэс тармазіў шлагбаум у выглядзе недакладнага слова, якое аўтар хацеў замяніць іншым, больш дакладным, якое ўлічвала б усе нюансы патрэбнага сэнсу.

Бываючы ў Рыгора, я часам, наіўна спадзеючыся на яго адабрэнне і захапленне, хваліўся, што напісаў некалькі дзесяткаў вершаў у Доме творчасці, на што мой суразмоўца, паблажліва глядзячы на мяне і цвярогза нейтралізуючы маю празмерную радасць, сур’ёзна, нават заклапочана гаварыў: “Не гані радкі...”

Цудоўна разумеючы, што такое паэзія, ён засцерагаў мяне ад шматслоўя, ад “мэтавага вершаскладання”, якое, дарэчы, у тагачасных дамах творчасці было звычайнай з’явай. Беспарашкодна, вельмі танна творца мог узяць у літфондзе пуцёчку ў любы саюзна дом творчасці і на працягу 24 дзён, сядзячы за шыкоўным сталом і летуценна глядзячы на сасновы бор ці мора, складваць у высокі стосік, як гарачыя бліны, свае свежанапісаныя вершы. І як часта гэтыя верша-бліны былі зусім недапечаныя альбо падгарэлыя ад празмерных цялячых эмоцый.

Адносіны да савецкага ладу жыцця ў Рыгора Семашкевіча былі адназначна адмоўныя, ён вельмі добра разумеў, адчуваў ілжывасць усёй ідэалогіі камуністычнай сістэмы з яе надуманымі ідэаламі, якія з самага пачатку былі замешаны на гвалце і фальшы. Калыхнуць, пахіліць тую сістэму было ох як няпроста. Можна нас, шасцідзiesiąтнікаў і сямідзiesiąтнікаў, называць першымі канфармістамі. Гэта так і не так. Фактар вясковага паходжання, як і тое, што абсалютная большасць нашай творчай інтэлігенцыі была ў першым калене, уплываў, вядома, на характар паводзін, не спрыяў свядомай апазіцыйнасці. Але

многія з нас выбіралі душэўнае дэсідэнцтва, ішлі на ўнутраную эміграцыю, не парываючы адкрыта з сістэмай. Такая пазіцыя патрабавала пастаянных кампрамісаў, была, вядома, згубнай для сумлення. Рыгор Семашкевіч гэта добра разумеў. Яго тактыка была, як мне здаецца, па-добраму прагматычнай. Абарона кандыдацкай дэсертацыі і праца ў БДУ выклад-чыкам літаратуры давалі сродкі для існавання, у нейкай меры пазбаўлялі ад штодзённага ідэалагічнага прэсу – у адрозненне, скажам, ад працы ў школе, у газеце ці нават у часопісе, дазвалялі займацца пазэіяй ці прозай, надта не думаючы пра хлеб надзённы. Пэўная незалежнасць ад сістэмы была адноснай, але адчувальнай. Мне нават цяжка ўявіць, што Рыгор, кіруючыся нейкімі меркантальнымі памкненнямі, раптам захацеў бы уступіць ў партыю камуністаў, як тое рабіла большасць беларускіх пісьменнікаў... У яго існавала мяжа, якую ён не пераступаў прыныпова. Яго “фіга ў кішэні” не абмяжоўвалася тым, што яна была. Усе, хто сутыкаўся з Рыгорам, адразу адчувалі яго асабістую пазіцыю, якая істотна адрознівалася ад іншых, і якую ён ніколі не хаваў, хоць гэта і пахла службовымі непрыемнасцямі. Пра тое сведчыць і яго сатырычная аповесць “Бацька ў калаўроце”, дзе ён так звонка і весела пасмяяўся з усёй дурноты, што мела месца і ў вышэйшай навучальнай установе і за яе сценамі.

Глыбокі, тонкі лірык, вочы якога з-пад шкельцаў акул'яраў у тонкай аправе заўсёды пазіралі сур'эзна і дапытліва, выяўляючы натуру аналітыка, – як лёгка ён адразу, імпульсіўна пераключаўся на смех, вельмі добра разумеючы, што на грунце “развітога сацыялізму” паўсюдна і штодзённа творыцца вялікая камедыя, якую можна было нейтралізаваць пакуль што толькі смехам. Пераход ад ціхай задумённасці да вясёлага рогату быў вельмі арганічным, хоць апошняе наўрад ці было яго прыроднай якасцю, хутчэй за ўсё гэта трэба разглядаць як ахоўны рэфлекс...

Ніколі яго смех не быў з'едлівым, знішчальным. Зрэшты, калі тычылася канкрэтных людзей, яго вясёлы каментар нікога не прыніжаў, не рабіў дурнем, не было тут ніякага нездаровага смакавання. Была дакладная канстатацыя факта, падзеі, учынку, эпизоду ў тонкай іранічнай падачы. Карэктнасць, інтэлігентнасць былі ўласцівы Рыгору заўсёды. Я ніколі не любіў панібрацтва, шчырай бесцырымоннасці, якраз усё гэта адсутнічала ў яго, і сустракацца, гаварыць было з ім лёгка і прыемна.

Сваю прыхільнасць да іроніі Рыгор прадэманстраваў нават, калі аднойчы давялося сустракацца яму з прадстаўнікамі органаў КДБ, калі аднойчы быў запрошаны для гутаркі. Справа ў тым, што ў 60-70 гады нашы родныя беларускія спецслужбы пільна адсочвалі атмасферу, якая панавала сярод студэнцтва, і настойліва спрабавалі вербаваць стукачоў менавіта з асяроддзя маладых твораў, каб мець уяўленне, пра што гаворыць інтэлектуальная моладзь, а таксама ў перспектыве мець сваіх людзей у Саюзе пісьменнікаў, калі гэтыя стукачы-празаікі ці стукачы-паэты будуць прыняты ў творчую арганізацыю. Варбуючы мяне ў свае паслухмяныя рады, увішны афіцэрск у цывільным так і

*Сярод родных
маладзечанскіх палёў*

сказаў: “Мы ўпэўнены, што вы будзеце прыняты ў Саюз пісьменнікаў, застаецца атрымаць вашу згоду на мінскую прапіску і добрую службу пасля заканчэння БДУ...” Студэнты добра ведалі аб усіх гэтых прыёмчыках, знешне далікатных, але грозных вербаўшчыкоў, таму загадзя абдумвалі тактыку паводзін, каб не трапіць у іхню павуціну, але разам з тым не выклікаць іх вялікі гнеў і помсту, якая магла закончыцца выключэннем з універсітэта, скажам, па прычыне “акадэмічнай запазычанасці”, што пры жаданні можна было арганізаваць... Юрка Голуб на запланаваную “бяседу” з’явіўся спецыяльна на добрым падпітку, пасля чаго з ім усякія кантакты былі спынены, бо “хлопцы з нябачнымі пагонамі” мудра разважалі: надта шмат праблем будзе з такім стукачом...

Рыгор Семашкевіч, вядома, з’явіўся цвярозым, але на працягу гутаркі вельмі часта рабіў іранічныя заўвагі, стараючыся ўсю гаворку перавесці на смех, і ў рэшце рэшт яго халаднавата папярэдзілі: “Вы с нами, мальчик, не очень-то шутите...” Не такія дурныя былі нашы спецслужбы, каб не ўцяміць, што з гэтым празмерна іранічным паэтам кашы не зварыш.

Якім быў бы Рыгор Семашкевіч, дажыві ён да сённяшняга дня? Не думаю, што надта б змяніўся. Мяркую, што хваля дэмакратычнай і адраджэнскай эйфарыі яго б прыемна абдала, але не праглынула б цалкам, бо сваім пільным позіткам і аналітычным розумам ён убачыў бы і адчуў яе слабыя бакі, яе няпэўную стратэгію, яе ілюзорна-пазмерную радасць. Верагодна, што стаў бы доктарам філалагічных навук – з яго інтэлектам заставацца кандыдатам было б, відаць, некарэктна... Выступаў бы з навуковымі артыкуламі па літаратуразнаўству. Магла б захавацца яго патрэба да вострых іранічных рэцэнзій. А ці пісаў бы вершы? Я думаю, пісаў бы, бо літаратуразнаўства і крытыка ўсё ж не задаволілі б яго неадназначную, схільную да рэфлексіі, натуру. А вось у дзяржаўныя выдавецтвы, дзе ў цесных душных шафах па дзесяць гадоў млеюць нашы незапатрабаваныя рукапісы, ён бы не хадзіў, не прасіў бы яго выдаць.

Не сумняюся, што ў ягоных вершах з’явіліся б рэлігійныя матывы. Грунт для хрысціянскага светаўспрымання ў яго заўсёды адчуваўся, яго душа прагнула Бога, хоць гэта ён асабліва не афішаваў. Усё мы тады былі як замарожаныя, але не настолькі спаралізаваныя атэізмам і бальшавіцкай магіяй, каб не імкнуцца да ісціны, свабоды і веры. Але аднаго кволага жадання было мала для таго, каб Святы Дух апусціўся на нас і ўдыхнуў душэўную моц. Патрэбны былі няспынныя малітвы і годныя ўчынкі. А іх бракавала. Ці шмат было апосталаў сярод беларускіх пісьменнікаў? Васіль Быкаў і... Можа, вы ўспомніце патрэбныя прозвішчы?

Рыгор Семашкевіч быў дастаткова разумны, каб прыйсці да адзінай высновы, што рэлігія і паэзія кранаюць і вырашаюць адны і тыя ж тэмы: сэнс жыцця, любоў, вера, смерць, вечнасць. Ніякая постмадэрнісцкая паэзія гэтага не адменіць па той проста прычыне, што названыя сутнасныя паняцці існуюць аб’ектыўна, і сапраўдная паэзія не можа выйсці з круга гэтых паняццяў. У рэлігіі і паэзіі свая методыка авалодання кожнай тэмай і ўздзеяння на людзей. Але яны – роўнасныя.

Думаю, што Рыгор Семашкевіч, як таленавіты крытык, выразіў бы гэтую думку больш падрабязна, лагічна, пераканаўча. На жаль, яго няма.

А як хацелася б убачыць яго ў храме – каталіцкім ці праваслаўным, задумёнага, прасветленага, свабоднага ад дробязных планаў і нікчэмных

утрапенняў, адкрытага нябеснай ісціне і Богу. І пачытаць яго сёняшнія вершы ў слынным каталіцкім часопісе “Наша Вера”...

Дарагі Рыгорка! Мая свядомасць і падсвядомасць абсалютна не прымаюць думкі, што цябе няма. Аднаму Богу вядома, дзе блукае-цешыцца твая светлая беларуская душа, так рана пакліканая ў вечнасць.

ТАПОЛІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

***“Зразаюць галіны таполі...”
О горкая моц і жальба!
Зайсіся ад смутку і болі
Мацней, чым калісь галыцьба.***

***У полі,
Дарогай у полі,
Суцішыўшы распачны крок,
Ужо неадступных таполяў
Дрыготкі спаткаць халадок.***

***Маіх, палявых, не кранула
Сякера, піла і зіма,
Ды здасца – жальба не мінула,
І, мусіць, зусім нездарма***

***Бо гэта ж вясною, няйначай,
Як камень – і той уздыгне...
Бо толькі таполі заплачуць
Ягонай апошняй вясне.***

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Анатоль Сідарэвіч

ЗЬБІРАЛЬНІК І ПУБЛІКАТАР

Да 120-х угодкаў Антона Луцкевіча

Як вершы трапляюць у хрэстаматыі, дапаможнікі, анталёгіі, манаграфіі? Могуць сказаць: укладальнікі гэтых хрэстаматыяў, дапаможнікаў, анталёгіяў ды аўтары манаграфіяў бяруць творы з кніжак адпаведных аўтараў або з іх рукапісаў. А калі твор не друкаваўся, а рукапіс не захаваўся? Тады карыстаюцца запісамі іншых асобаў або паслугамі тых, хто чуў верш у аўтарскім выкананні і запомніў яго.

Ніхто не спрачаецца, што ад нашае – пераважна рукапіснае – літаратуры XIX ст. многае не дайшло да XX ст. Дый гісторыя тагачаснае літаратуры пісалася няпоўна: мала таго, што былі забароненыя імёны аўтараў або творы тых аўтараў, якія былі нават у фаворы ва ўлады, пад забарону трапілі імёны і творы тых, хто па вершыку, па кніжачцы зьбіраў спадчыну, занатоўваў яе, публікаваў або рыхтаваў да публікацыі. Сярод такіх зьбіральнікаў быў і Антон Луцкевіч.

У гэтага чалавека была такая натура, што розныя людзі давяралі і верылі яму на слова. Стварыўшы на аснове калекцыяў свайго брата і бібліятэкі “Знанне” Барыса Даніловіча, якая стала ягонаю ўласнасьцю, Беларускі музэй імя Івана Луцкевіча ў Вільні, А. Луцкевіч неадменна стаяў на чале яго амаль васьмянцаца гадоў. Менавіта сюды, як мёд у вулей, прыносіў ён атрыманае, як, скажам, рукапіс Цёткі. Аўтары прысылалі яму ня толькі паасобныя свае творы, але й рукапісы зборнікаў (Уладзімер Жылка, Наталья Арсеньнева), і ён нёс іх у Базыльянскія муры – у Музэй. Музэю дарылі творы выяўленчага мастацтва, друкі і рукапісы іх уладальнікі. Вось паведамляе 15 студзеня 1930 г. газэта “Наперад!”, што інжынэр Клаўдзі Дуж-Душэўскі перадаў у Беларускі музэй на правах дэпазыту калекцыю розных беларускіх рэзалюцыяў, адозваў, абвяшчэньняў і г. д., выдаваных у першыя пасьля Лютэўскае рэвалюцыі гады, а таксама тры тамы рукапісаў Янкі Купалы (арыгіналы зборніку “Шляхам жыцьця”, драматычнае паэмы “Сон на кургане” і камэдыі “Паўлінка”). Па другой сусьветнай вайне, калі Музэй імя Івана Луцкевіча літоўскія савецкія ўлады будуць раскасоўваць, ксёндз Адам Станкевіч выхапіць гэтыя каштоўнасьці як з агню і перадасць камуністу Валянціну Таўлаю, а той прывязе іх Менск – у Купалаў музэй. Таўлай стане першым публікатарам і камэнтатарам паэмы “Гарыслава”¹. Ён, мусіць, і не здагадваўся, што гэты твор, як і першапачтковая (празаічная) рэдакцыя “Паўлінкі”, былі падрыхтаваныя да друку Антонам Луцкевічам. 4 красавіка 1937 г. Луцкевіч пазнаёміў сяброў літаратурна-мастацкай сэкцыі БНТ у Вільні з выяўленымі рукапісамі гэтых Купалавых твораў. Пра гэта мы даведваемся з ягонага тэксту “Зь нязнаных рукапісаў Янкі Купалы”. Няма сумневаў, што рукапіс прызначаўся для друку ў “Запісах Беларускага навуковага таварыства”, але дзеля пэўных прычынаў, пра якія мы скажам ніжэй, ня трапіў у друк.

Ствараючы музейныя фонды і парадкуючы паперы “Нашае Нівы” ды Беларускага выдавецкага таварыства, А. Луцкевіч аднаго дня ў 1922 г. знайшоў сем Багдановічавых перакладаў з Поля Вэрлена, прызначаных для “Вянка”, але ня ўключаных у зборнік яго рэдактарам Вацлавам Ластоўскім. Ён апублікаваў “Chanson d’automne (***)Як раньш, п’яе...”, “Раяля цалуе тонкая рука...”, “О, сум, засьні ў душы маеі...”, “Зіяньне месяца”, “Покуль, зорка, ўраньні твой...”, “Il pleure dans mon coeur (***)Плач сэрца майго...”) і “Il faut, voyez vous, nous pardonner les choses (***)Трэ’ нам, бачыш, усё між сабой дараваць...”) ды напісаў да іх прадмову².

Пазьней – у зборніку “Заходняя Беларусь” (1923 г.) – ён апублікуе верш М. Багдановіча “Пану Антону Навіне...”

Гэтыя публікацыі А. Луцкевіч 3 чэрвеня 1925 г. адправіць у Менск – у Інстытут беларускае культуры, – дзе рыхтавалі да выданьня I том Твораў паэта (Менск, 1927). I ўкладальнікі кнігі выкарыстаюць іх³.

Луцкевіч пісаў у Інбелкульт таксама 10 студз. 1926 г.⁴ Вельмі ймаверна, што менавіта з гэтым лістом былі высланыя яшчэ 5 перакладаў М. Багдановіча з Вэрлена, бо ў сваім артыкуле “Зь недрукаванае спадчыны па М. Багдановічу” А. Луцкевіч пісаў, што ў 1926 г. частку знойдзеных нідзе не друкаваных вершаў паэта ён «пераслаў у Менск у Інбелкульт, і яны зьмешчаны ў 1 т. агульнага сабраньня твораў М. Б. ў 1927 г.”⁵.

Камэнтатары 1-га тому Твораў М. Багдановіча, спасылаючыся на ліст А. Луцкевіча ад 3 чэрвеня 1925 г., адзначалі, што пераклады з П. Вэрлена былі канчаткова падрыхтаваныя да друку паэтам у 1912-м годзе. Разам з рукапісамі перакладаў А. Луцкевіч выслаў у Менск і копію ліста Багдановіча ў рэдакцыю “Нашае Нівы” ад 31 ліпеня 1912 г.⁶ Менавіта паводле гэтага ліста быў вызначаны парадак друкаваньня перакладаў. Камэнтатары натавалі: зь пералічаных у гэтым лісьце вершаў не знайшлося толькі аднаго – “Ракаўкі”.

Праз пяць гадоў – 23 лютага 1932 г. газета “Беларускі Звон” паведаміла пра знаходку лістоў і двух вершаў Багдановіча. 28 лютага А. Луцкевіч напісаў артыкул “Зь недрукаванае спадчыны па М. Багдановічу”, а 18 лістапада 1932 г. зрабіў паведамленьне пра знаходку ў літаратурна-мастацкай сэкцыі Беларускага навуковага таварыства ў Вільні. У 1933 г. выйшаў “Гадавік Беларускага навуковага таварыства”. У ім былі ўпершыню надрукаваныя пераклад вершу “Ракаўкі” і трыялет “Крытыку” (***)Чэліні статуі не рабіў), а таксама грунтоўна працытаваныя і пракамэнтваныя лісты Багдановіча ў рэдакцыі “Нашае Нівы” і “Маладое Беларусі”, а таксама да В. Ластоўскага, пісанья 27 лістапада 1911 г., 1 жніўня і 14 лістапада 1912 г., на пачатку 1913 г., 27 красавіка і 21 кастрычніка 1913 г., а таксама 23 траўня 1914 г.

Усяго ў Беларускім музэі імя І. Луцкевіча зьберглося 12 зь 19 вядомых нам лістоў М. Багдановіча. Толькі адзін з гэтых лістоў трапіў у 1944 г. у БССР, адзінаццаць – пасля ліквідацыі Музэю – былі перададзеныя ў Цэнтральную бібліятэку Літоўскае Акадэміі навук (адзін зь іх адтуль прапаў). З гэтых лістоў А. Луцкевіч цалкам ці часткова апублікаваў восем, але калі пачытаць камэнтары да 3-га тому Поўнага збору твораў⁷, дык мы ўбачым, што заслугі А. Луцкевіча ў багдановічазнаўстве па-ранейшаму замоўчваюцца. Камэнтатаркі адзначылі публікацыі Багдановічавых лістоў (нават паўторныя) Сыцяпана Александровіча, Міхася Смолкіна, Вячаслава Рагойшы, а пра Луцкевічавы першапублікацыі сьціпла

напісали: “Упершыню – у кн. “Гадавік Беларускага навуковага таварыства”. Такое ўражаньне, што камэнтатаркі і не зазіралі ў той “Гадавік”, а аўтаматычна пераносілі камэнтары з савецкага Збору твораў М. Багдановіча 1968 г.

Замоучваць Луцкевічавы публікацыі ў БССР пачалі ў 1929 г., калі бальшавікі адмовіліся ад новае эканамічнае палітыкі і выпрацаваных Леніным прынцыпаў нацыянальнае палітыкі, а ён, Луцкевіч, стаў жорсткім крытыкам бальшавізму і ставіў яго на адну дошку зь італьянскім фашызмам ды гітлерызмам⁸.

Вядома, напрыклад, колькі ўвагі надаў А. Луцкевіч творчасьці Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча. Толькі асобных беларускамоўных публікацыяў, прысьвечаных Навуму Прыгаворку, выйшла з-пад ягонага пяра шэсьць⁹. Але яшчэ ў 1984 г. Язэп Янушкевіч ня мог згадаць імя свайго папярэдніка ў самым поўным зборніку твораў Марцінкевіча. І, пераносычы ў гэтую кнігу са зборніка “Заходняя Беларусь” Луцкевічаў камэнтар да вершу “Заўтра Спаса, кажуць людзе...”, ён мусіў апусьціць імяны Івана й Антона.

Упершыню імя А. Луцкевіча як публікатара было згаданае ці не ў кнізе “Творы” Францішка Багушэвіча (1991) Уладзімерам Содалем і тым жа Я. Янушкевічам.

Мацей Бурачок – яшчэ адзін пісьменьнік, якому Луцкевіч надаваў асаблівую ўвагу, хоць і прысьвяціў яму толькі тры асобныя матэрыялы¹⁰. Самаю грунтоўнаю з гэтых публікацыяў быў артыкул “Жыцьцё і творчасць Фр. Багушэвіча ў успамінах ягоных сучаснікаў”. Дзякуючы ўспамінам Зыгмунта Нагродзкага і матэрыялам, атрыманым ад яго, дасьледчыку ўдалося істотна папоўніць зьвесткі пра жыцьцё і творчасць Мацея Бурачка, якія дагэтуль зьмяшчаліся “літаральна на палове старонкі”, і ўвесці ва ўжытак пяць беларускіх і тры польскія ягоныя вершы.

Луцкевічаў артыкул “Жыцьцё і творчасць Фр. Багушэвіча ў успамінах ягоных сучаснікаў” першы раз часткова быў перадрукаваны Генадзем Кісялёвым у кнізе “Пачынальнікі: 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.” (1977). Не могучы назваць імя аўтара, дасьледчык схітраваў і назву даў артыкулу “3 успамінаў пляменьніцы паэта Ю. Радзевіч і З. Нагродзкага”. У другім выданьні кнігі (2003) Г. Кісялёў у пастскрыптуме напісаў: “Па ўмовах часу ў выданьні “Пачынальнікаў” 1977 г. было апушчана, што запіс успамінаў З. Нагродзкага і Ю. Радзевіч належыць выдатнаму дзеячу беларускага нацыянальнага руху А. Луцкевічу”.

У постсавецкі час артыкул “Жыцьцё і творчасць Фр. Багушэвіча ў успамінах ягоных сучаснікаў” перадрукоўваўся ў часопісах: у “Крыніцы” (1995, № 11–12) і “Спадчыне” (2001, № 1–2), аднак ня меншае ўвагі заслугоўвае і дагэтуль нідзе не друкаваны нэкралёг “Зыгмунт Нагродзкі і яго адносіны да беларусаў”.

Рукапіс гэтага нэкралёгу захоўваецца ў Беларускам дзяржаўным архіве-музэі літаратуры і мастацтва і датаваны аўтарам: *Вільня. Вялікдзень 1937*. Вывезены зь Беларускага музэю імя І. Луцкевіча, у Менску ён да пэўнага часу захоўваўся пад грыфам “сакрэтна”. На апошняй старонцы рукапісу рукою аўтара напісана: “Прачытана на паседжаньні літ<аратурна>-маст<ацкай> сэкцыі Бел<арускага> Нав<уковага> Т<аварыства>ва 4.IV.1937 г.”.

Можна думаць, што рукапіс прызначаўся для друку ў “Запісах Беларускага навуковага таварыства”, аднак у гэты зборнік, які – хутчэй за ўсё дзеля нястачы сродкаў – быў выдадзены сшыткам, а не кнігаю¹¹, ён не ўвайшоў.

Трэба адзначыць, што нэкралёг А. Луцкевіча “Зыгмунт Нагродзкі (Пасьмяротны ўспамін)” надрукаваны ў тыднёвіку “Pogled Wileński” (1937, nr 4),

аднак дзеля пэўных прычын мне дасюль не ўдалося супаставіць тэксты беларускага рукапісу і польскамоўнае публікацыі.

Нэкралёў “Зыгмунт Нагродзкі і яго адносіны да беларусаў” дае нам уяўленьне пра чалавека, які блізка ведаў Мацея Бурачка, захоўваў і памяць пра яго, і ягоныя творы. Ці не пад уплывам Багушэвіча ён і сам спрабаваў пісаць па-беларуску. Адзін зь ягоных вершаў, запісаных А. Луцкевічам, трапіў у хрэстаматыю “Беларуская літаратура XIX стагодзьдзя” (2-е выданьне, 1988). Аднак у камэнтарах, як гэта й вялося, сьціпла напісана: “Захоўваецца ў Цэнтральным Дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва БССР. Публікацыя В. Рагойшы”. Ні фонд, ні вопіс, ні адзінкі захаваньня не пазначаныя.

Не магу сказаць, ці ведаў В. Рагойша, што ў тым самым архіве-музеі захоўваецца і рукапіс нататкі А. Луцкевіча “Нязнаны верш Мігановіча”. Ва ўсякім разе тая інфармацыя, якую ён падае ў вышэйцытаванай хрэстаматыі (с. 468) пра рукапісную кніжку нарадавольца Ст. Нясьцюшкі-Буйніцкага¹², і зьмест нататкі А. Луцкевіча вельмі падобныя.

Луцкевіч перапісаў з кніжкі Нясьцюшкі верш Мігановіча і забясьпечыў яго сваёю ўступнаю нататкаю. Першапачаткова гэтая нататка мела заглавак “Нязнаны верш нязнанага аўтара”. Зверху 1-е старонкі рукапісу (паводле аўтарскае нумарацыі) хвалістаю лініяю падкрэсьленае слова “Матэрыялы”. Гэта дае падставу меркаваць, што рукапіс таксама рыхтаваўся да друку ў *Запісах* або іншым зборніку БНТ, і дазваляе датаваць яго 1933–1938 гг.

Друкуючы верш Мігановіча ў памянёнай хрэстаматыі, В. Рагойша даў аўтару імя і не патлумачыў, адкуль яму вядома, што Мігановіч – Ігнат. У Луцкевічавым рукапісе маецца падзаглавак у польскай мове: “*Fantazja J. Mihanowicza dla P. Marcina Pióro w dzień jego imienin przeznaczona*”. Ініцыял “J.” дазваляе меркаваць, што імя аўтара “фантазі” было не Ігнат, а, магчыма, Якуб (Jakub), Ян (Jan), Юзаф (Jozef) ці якое іншае на “J”, але ў В. Рагойшы ён стаўся Ігнатам. Мусіць, таму што ў вершы дзейнічае і гаворыць нехта Ігнат Сьліўка.

Тут, у гэтай маёй публікацыі верш Мігановіча не ўзнаўляецца, бо ён сапраўдны ня мае мастацкае каштоўнасьці.

Нагадаю: у 1988 г., калі В. Рагойша рыхтаваў публікацыі для хрэстаматыі, у самым разгары была “перастройка”, але забарона на імя Луцкевіча яшчэ існавала. Дык чаго ж тут дзівіцца, што Сьцяпан Александровіч у 1976 г. у кнізе “Творы” Цёткі таксама ня згадаў імя А. Луцкевіча.

У той кнізе быў зьмешчаны верш “****Адкры, пані, добра пані...” У камэнтары да яго чытаем, што твор “упершыню надрукаваны ў часопісе “Беларусь”, 1947, № 6”. Імя першапублікатара і камэнтатара ня згадваецца, бо ім быў зьняслаўлены ў той час Лукаш Бэндэ¹³. Далей С. Александровіч паведамляў, што “чарнавы варыянт гэтага верша захоўваецца ў адзеле рукапісаў Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай ССР, фонд 21, спр. 220”. (Пра тое, што гэты рукапіс Цётка аддала Луцкевічу, ня згадваецца.) А з наступнага сказу можна даведацца і пра творчую гісторыю вершу: “Паводле зьвестак, якія маюцца ў Цэнтральным архіве літаратуры і мастацтва (фонд 3, в. 1), Цётка напісала гэты верш вясною 1915 года па просьбе нейкай польскай пісьменьніцы, якая рыхтавала да друку аповесьць пра беларускае жыцьцё і народны побыт”. І зноў, як і ў выпадку зь вершам 3. Нагродзкага, не паказаная адзінка захаваньня, бо ў тым вялікім

канвэрце, што захоўваецца ў БДАМЛМ, ляжыць рукапіс артыкулу А. Луцкевіча “Нязнаны верш Цёткі”. Цяпер мы можам назваць нумар канвэрту: 268. Гэты рукапіс таксама быў вывезены зь Вільні і да пэўнага часу захоўваўся пад грыфам “сакрэтна”. Упершыню яго працытавала Ірына Багдановіч (“Полымя”, 1996. № 11)¹⁴.

На жаль, ні камэнтар Л. Бэндэ, ні камэнтар С. Александровіча, ні артыкул І. Багдановіч, ні сам рукапіс А. Луцкевіча не былі ўлічаныя ў камэнтарнай частцы найноўшай кнігі выбраных твораў Цёткі, што выйшла ў 2001 г. Там ляпідарна паведамлена, дзе і калі верш надрукаваны ўпершыню і што ён “уяўляе сабой стылізацыю беларускіх народных зажынкавых песень”. І больш нічога.

Друкуючы артыкул А. Луцкевіча “Нязнаны верш Цёткі” ў “Куфэрка Віленшчыны”, мы ў пэўнай меры аднаўляем гістарычную справядлівасць. Захавальнікам гэтага твору Цёткі быў А. Луцкевіч. Першапублікатарам і камэнтатарам ён ня стаў, мабыць, зноў жа, дзеля нястачы грошай. Характар ягонага рукапісу на трох аркушах з блякноту дазваляе меркаваць, што тэкст быў падрыхтаваны паміж 1933 і 1938 г. і таксама прызначаўся для друку ў *Запісах*.

Трэба спадзявацца, што цяпер, рыхтуючы публікацыі пра Зыгмунта Нагродзкага, Мігановіча, а таксама зьмешчаны тут верш Цёткі, лісты і вершы М. Багдановіча камэнтатары больш ня будуць ігнараваць імя А. Луцкевіча.

Для чытачоў “Куфэрка Віленшчыны” гэтыя публікацыі, мусіць, будуць цікавыя тым, што ўсе аўтары, пра якіх піша Антон Луцкевіч, – зь гістарычнае Віленшчыны. Дый сам іх аўтар – таксама зросься зь Віленшчынаю (Ракуцёўшчына) і Вільняю.

Заўвагі

¹ Пра гэты факт ані словам не згадае камэнтатар паэмы ў Поўным зборы твораў Янкі Купалы.

² Навіна Ант. Нязнаныя творы М. Багдановіча // Наша Будучына. 1923. 6 студзеня.

³ Гл.: [Багдановіч М.] Творы М. Багдановіча: Вершы; Апавяданьні; Тэкст; Варыянты; Увагі. / Падрыхтавана Літаратурнаю камісіяю Інбелкульту. Пад рэд. праф. І. І. Замоціна. (Акадэмічная бібліятэка беларускіх пісьменьнікаў. АДДЗЕЛ V. Сэрыя II. Кн. I.) — Менск: Інстытут беларускае культуры, 1927. С. 442, 473, 475, 476.

⁴ Гл. тамсама. С. 443.

⁵ Гадавік Беларускага навуковага таварыства. Кн. I. Вільня, 1933. С. 162.

⁶ У Зборы твораў (1968) і Поўным зборы твораў паэта гэты ліст датуецца 29 ліпеня 1912 г. Акрамя таго, камэнтатары сьцьвярджаюць, што гэты ліст упершыню апублікаваў Міхась Смолкін.

⁷ Хоць трохтомавік М. Багдановіча названы Поўным зборам твораў, насамрэч гэта няпраўда. Па-першае, у Збор ня ўключаныя інтымныя запісы паэта; па-другое, як паказаў Уладзімер Содаль, супрацоўнікі Багдановічавага музэю згубілі адзін невялічкі тэкст паэта (ён захаваўся ў фотакопіі, зробленай Лявонам Луцкевічам, сынам Антона); па-трэцяе, у лисьце М. Багдановіча ад 1 жніўня 1912 г. учыненая купюра.

⁸ Гл., напрыклад, ягоны артыкул “Барасьба зь інтэлектам”, апублікаваны бяз подпісу ў часопісе “*Novaja Varta*” (1934, № 3).

⁹ “Нязнаны верш Вінцука Дуніна-Марцінкевіча” (зборнік “Заходняя Беларусь”), “Пінская шляхта” В. Марцінкевіча (“Змаганьне”, 1923, 23 сьнежня), “Літаратурны плагіят” (“Сын Беларуса”, 1924,

5 верасня), “Вінцук Дунін-Марцінкевіч. У 40-ыя ўгодкі сьмерці Яго (“Беларуская Доля”, 1925, 21 лютага), рэцэнзія на кнігу Юзафа Галомбака “Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, poeta polsko-białoruski” (“Беларускі Звон”, 1932, 13 і 27 красавіка), “Фрагмэнт з жыцьця В. Дуніна-Марцінкевіча” (“Гадавік Беларускага навуковага таварыства”).

¹⁰ “Успамін аб Мацею Бурачку” (“Сын Беларуса”, 1924, 27 ліпеня), “Абмылкі ў выданьнях твораў Багушэвіча” (“Сын Беларуса”, 1924, 27 жніўня), “Жыцьцё і творчасць Фр. Багушэвіча ў успамінах ягоных сучаснікаў (“Запісы Беларускага навуковага таварыства” – Вільня, 1938)

¹¹ “Гадавік” і “Запісы” прыблізна аднолькавага фармату, але калі ў першым выданні 209 старонак тэксту, дык у другім – 69.

¹² У кнізе С. Александровіча “Слова – багацьце” (с. 333) мы чытаем пра нарадавольца С. Касьцюшку-Буйніцкага. Ці не апіска гэта?

¹³ Во дзе знайшлі казла адпушчэньня. А калі пагартаць “Маладняк”, “Бальшавіка Беларусі”, “Зьвязду”, “Савецкую Беларусь” ды іншыя выданні канца 1920 – пачатку 1930-х гг., дык выявіцца, што Бэндэ – адзін зь кагорты. Ня менш “слаўнымі” крытыкамі ў той час былі Ілары Барашка, Платон Галавач, Арэст Канакоцін, Алесь Кучар, Барыс Мікуліч, Уладзімер Сядура, Аляксандар Сянкевіч...

¹⁴ Пальмянскі артыкул “Цётка і Луцкевічы” пад загалоўкам “Алаіза Пашкевіч (Цётка) і браты І. і А. Луцкевічы” аўтарка надрукавала ў кнізе: Багдановіч І. Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэньня. Менск, 2001.

Антон ЛУЦКЕВІЧ

НЯЗНАНЫ ВЕРШ МІГАНОВІЧА

У рукапіснай кніжыцы з надпісам на першай старонцы імя ўласьніка і перапішчыка: “Petersburg 16 grudnia 1882. St. Niścieszko-Bujnickiego”, – сярод перапісаных твораў Дуніна-Марцінкевіча (“Гапон”, “Павіншаваньне вайта Навума”, адрывак перакладу паэмы “Пан Тадэвуш”, “Шчароўскія дажынкi”, верш Навума Прыгаворкі на прыезд у Менск А. Концкага, Уладыслава Сыракомлі і Станіслава Манюшкі), а такжа прыпісыванага Д.-Марцінкевічу вершу “Вот свабоду дадуць скоро” і баляды Рыпінскага “Нячысьцік”, – зьмешчаны нязнаны дагэтуль у беларускай літаратуры “акалічнасьцёвы” верш Мігановіча пад назовам “Ігнат Сьліўка”. Хоць верш гэты мастацкае цаны ня маець і ў мове яго шмат русіфізмаў, усё ж ён цікаўны тым, што ў пэўнай меры адбівае настроі шляхты у Дзісьненшчыне (на паходжаньне зь Дзісьненшчыны паказуе і мова, і ўспамін Дзьвіны, і факт, што Нясьцюшкі-Буйніцкія паходзяць з гэтага павету). Цікаўна і тое, што акалічнасьцёвыя вершы каля 80-х гадоў шляхта ўсё яшчэ пісала па-беларуску, а выражэньне, што імяніннік справіў гучныя імяніны? “каб уславіць Беларусь”, паказуе на выразнае пачуцьцё яе прыналежнасьці да беларускае нацыянальнасьці¹.

Друкуецца ўпершыню паводле рукапісу, які захоўваецца ў БДАМЛМ: ф. 3, воп. 1, адз. захав. 275, арк. 8–13.

Першапачаткова меў загаловак “Нязнаны верш нязнанага аўтара”. Зверху 1-е старонкі рукапісу (паводле аўтарскае нумарацыі) хвалістаю лінію падкрэсленае слова “Матэрыялы”.

Верш Мігановіча пад заглаўкам “Імяніннае віншаваньне Ігната Сьліўкі” ў скарочэ апублікаваны В. Рагойшам у кн.: Беларуская літаратура XIX стагодзьдзя: Хрэстаматыя.../Склад. і аўт. камэнт. А. А. Лойка, В. П. Рагойша. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Менск, 1988.

Тут верш Мігановіча не ўзнаўляецца.

¹ Апошні сказ-абзац пачынаецца словамі “Падаем гэты верш”, а далей правы ніжні край і сэрэдзіна 1-га (паводле аўтарскае нумарацыі) аркушу абарваныя.

НЯЗНАНЫ ВЕРШ ЦЁТКІ

Здаецца, вясной 1915¹ году да нашае кватэры на Віленскай вул., д. 33, кв. 1, дзе мы з братам Іванам² жылі ды дзе быў Беларускі камітэт помачы пацярпеўшым ад вайны, прыйшлі дзьве польскія дамы (адна зь іх – гр. Красіцкая). Яны зьвярнуліся да мяне зь неспадзяванай просьбай. Справа была гэтка. Адна із дам (ня помню, каторая) напісала па-польску повесьць з жыцьця нашага краю. У гэтай повесьці, паміж іншым, апісываліся дажынкi ў панскім двары. Паненка прымае жнеек, якія ёй пяюць песьню, зложаную па-польску аўтаркай повесьці. Песьня мае сувязь з асобай паненкі, дзеля таго і была адумысьля скампанована. Але аўтарка, каб³ захаваць мясцовы калярыт, хацела, каб песьня была перакладзена на беларускую мову.

Я абяцаў дапамагчы дамам у гэтай справе і зьвярнуўся да Цёткі, прапануючы, каб яна за гэта ўзялася. Цётка ахвотна ўзялася за справу і адведала дам, якія ёй далі свой польскі тэкст. Цётцы арыгінал вельмі не спадабаўся, і яна засьцераглася, што зробіць вольны пераклад. Дамы згадзіліся.

Хутка Цётка забеглася да нас з гатовай працай. “Чыставік” панесла дамам, а “чарняк” пакінула мне. Вось гэты пераклад, каторы хутчэй можна лічыць арыгінальным вершам Цёткі: ад арыгіналу ў ім асталося вельмі мала.

Адкрый, пані, добра пані,

Цісовы вароты:

Нясуць жнейкі, нясуць жнейкі

Вянец шчыра-злоты.

Сонца грэе, сонца грэе, –

Пасьпела пшаніца.

Ясна пані, добра пані,

Красна маладзіца.

Ой, час табе, жытні колас,

Час вам, пшонны зёрны,

Пахіліцца, палажыцца

Пад каменны жорны.

Ой, час табе, сэрца сьпела,

Жарам запылаці
І, як колас залаценькі,
Ураджай нам даці.
Сэрца кліча, сэрца кліча,
Як зязюлька шэра.
На той голас адгукніся,
Наша пані шчэра.
Сьцеражыся праспаць, пані,
Веснавы дзянёчкі
І той сэрца голас ціхі,
Што заве у ночкі.
Наша пані не слухае
Той далёкай весьці,
Бо нашто ёй свае дзеткі,
Калі нашы песьціць,
Бо нашто ёй свае дзеткі
І сямейка ўласна,
Калі нас, як дзетак, любіць,
Наша пані ясна.
Хоць паненцы міла, любя
З намі ў добрай радзе,
Але лёс, адвечны бацька,
Скора ад нас скрадзе.
Ідзе вораг-панявольца,
Нясе злотны сеці.
Выйдзі, выйдзі, каралеўна,
Выйдзі ка мне з клеці.
Ой, як табе расьці, кветка,
Расьці-красаваці,
Калі гром, пярун і бура
Могуць ця зламаці.
Ой, як сэрцу маладому
Задаваць атруту,
Калі просіць, моліць шчасьця
Хвілінку, мінуту.
Будзь шчасьліва, будзь шчасьліва,
Красуй усім на дзіва,
А мы пані не забудзем
Пакуль будзем жывы!

Ясна, што ідэя вершу – ня Цётчына, а аўтаркі повесьці. Гэтым тлумачыцца і ідылічны характар адносінаў паміж паняй і сялянкай, прадстаўлены ў духу Дуніна-Марцінкевіча. Творчасць Цёткі выявілася тут у тым, што верш быў апрануты ў беларускае слова і атрымаў характар блізкі да народнае жніўнае песьні.

Друкуецца ўпершыню паводле рукапісу, які захоўваецца ў БДАМЛМ: ф. 3, воп. 1, адз. захав. 268.

Гэты верш Цёткі (разам з раней друкаваным вершам “Музыкант беларускі”) упершыню апублікаваў Лукаш Бэндэ: Беларусь. 1947. № 6. Ва ўводнай нататцы да публікацыі ён пісаў, што сярод папераў паэткі, “якія захоўваюцца ў Літоўскай Акадэміі навук” (у Цэнтральнай бібліятэцы Літоўскае АН), меліся “два аўтографы – варыянты гэтага верша” і што ён абраў для публікацыі “апошні, больш дасканалы” варыянт. Цяжка сказаць, ці сапраўды ў бібліятэцы Літоўскае АН меўся чыставік вершу Цёткі, ці Бэндэ карыстаўся сьпіскам Луцкевіча, бо ў камэнт. да гэтага верша С. Александровіч пісаў*, што ў адзеле рукапісаў Цэнтральнае бібліятэкі Літоўскае АН захоўваецца чарнавік.

¹ Устаўленае пасля гэтае даты слова дбайна закрэсленае

² Далей закрэсьленьня словы “і Барысам Даніловічам”

³ Слова надпісанае замест выкрасьленага “хочучы”

* Гл.: Цётка. Творы. Менск, 1976. С. 294.

ЗЫГМУНТ НАГРОДЗКІ І ЯГО АДНОСІНЫ ДА БЕЛАРУСАЎ

Пасьмертны ўспамін

25 сакавіка – у дзень беларускага нацыянальнага сьвята, абход якога пад Польшчай сёлета быў забаронены, – зышоў з гэтага сьвету Зыгмунт Нагродзкі, пражыўшы 71 год.

Сьмерць яго іменна ў гэты дзень мае ў сабе нешта сымбалічнае: людзі тыпу Зыгмунта Нагродзкага ў сучаснай Польшчы, аблічча якой так ярка выявілася ў сказанай забароне нам сьвяткваць 19-я ўгодкі абвяшчэньня незалежнасьці Беларусі, запраўды ж прадстаўляюцца як нейкі анахронізм і ў новых будаўнічых дзяржаўнага ладу ня маюць сымпатыі... Цяпер яны ў Польшчы – лішнія!

***

Нагродзкі жыві і працаваў на грамадзкай ніве ў тыя часы, калі польскі лёзунг “*Za waszą i naszą wolność*”¹ меў яшчэ істотнае значэньне і не служыў, як цяпер, дзеля цынічных, аблыжных заяваў польскіх палітыкаў аб “традыцыйнай талеранцыі” да душаных грубай сілай беларусаў і іншых “*mniejszości*”². Пакаленьне, да якога належаў Зыгмунт Нагродзкі, ішло запраўды рука ў руку зь беларусамі, ведучы барацьбу з варожай да абодвух народаў Расеяй.

Але і паміма ўплыву панавашае тады ў сфэры, да якое належаў Нагродзкі, ідэалёгіі памершы дзееч меў глыбокі сэнтывэнт да беларусаў, да іх працы над нацыянальным адраджэньнем. Сын пахтара ў Зулаве – у Пілсудзкіх, – Зыгмунт

Нагродзкі ад першых дзён жыцця ўзрастаў у беларускай атмасфэры, сябруючы ня толькі з “панічамі”, але з сялянскімі дзяццмі – сваімі равеснікамі. І мова польская – мова двара, і мова беларуская – мова вёскі – былі роўна блізкія й родныя для яго. У беларускім селяніне бачыў ён свайго брата і за лепшую долю для яго змагаўся тым шляхам, які – на яго пагляд – веў найпрасьцей да мэты: шляхам адбудовы колішняй польскай дзяржавы³, якая тады прадстаўлялася яму як ідэал сужыцця народаў і адначасна ідэал справядлівасьці. – Як жа горка расчаравала яго ў гэтай наіўнай веры адбудаваемая Польшча!..

Нагродзкі вельмі любіў беларускія народныя песьні і казкі ды сквапна лавіў кожын вершык беларускі, які ці то выходзіў у сьвет у друку, ці пераказваўся ў жывым слове. Але да 80-х гадоў – па-за творамі Дуніна-Марцінкевіча – блізу нічога ў беларускай мове не друкавалася.

У 1893 ці 1894 г. атрымаў Нагродзкі, які жыў тады ўжо ў Вільні, першае выданьне вершаў Багушэвіча “Дудка беларуская”. Кніжачка выйшла за граніцай і прыходзіла ў Вільню канспірацыйнай дарогай. Дудку прынёс Нагродзкаму Язэп Пілсудзкі. Кніжка зрабіла на Н. вялікае ўражаньне. Яму ўдалося хутка пазнаёміцца і з аўтарам яе, Багушэвічам, каторы ўжо жыў тады ў Вільні і працаваў як адвакат. З паэтам Н. вельмі здружыўся, і яны бачыліся прынамся раз у тыдзень. Ідэі Багушэвічавы знайшлі ў душы Н. гарачы водгук. У гутарках прыяцелі абменьваліся думкамі аб літаратурнай творчасьці Багушэвіча, і Нагродзкі часамі падаваў яму тэмы дзела вершаў ці апавяданьняў у прозе (“Дзядзіна”, “Сьведка” і інш.). “Дудку” Н. пашыраў сярод сялян, якія прыяжджалі па тавары ў Вільню да каапэратывы (на Татарскай вуліцы), дзе Н. працаваў. Калі ж першае выданьне “Дудкі” разышлося, Нагродзкі даў сваіх сто рублёў, каб яе перавыдаць, што і было зроблена ў Кракаве. Вершы Б-ча Н. часта дэкламаваў на рамесьніцкіх вечарынках у Вільні і пры гэтым выступаў у беларускай сялянскай сьвітцы.

Багушэвіч, як ведама, нядоўга ўжыўся ў Вільні. Тут паміж ім і польскім грамадзянствам, перад усім – польскай адвакатаўрай – узьняліся даволі вострыя канфлікты на ідэйным грунце, і беларускі паэта пакінуў места ды перабраўся ў свой двор Кушыяны, у Ашмяншчыне. Вільня хутка забылася аб ім, але не забываўся аб паэце Нагродзкі і ад часу да часу заглядаў у Кушыяны. Тут некалькі разоў фатаграфаваліся разам з сям’ёй Б-ча. Часта карэспандаваў з паэтай, які горка жаліўся яму на сваю самотнасьць, на забыцьцё ўсімі віленскімі знаёмымі і прыяцелямі. Калі ж Багушэвіч памёр (у 1900 г.), Нагродзкі, які сам ня мог паехаць на пахароны прыяцеля, з’арганізаваў дэлегацыю ад віленскіх рамесьнікаў (у гэтай сфэры Н. найбольш працаваў культурна й палітычна), каторая завезла на труну Б-ча вянок зь беларускім надпісам – адрыўкам вершу паэты: “Змоўклі песьні тыя, што іграў на дудцы”...

Хутка пасья гэтага (у 1901 годзе) Н. быў арыштаваны і сядзеў у “предварылцы” (Дом предварительного заключения) у Пецярбурзе. Адарваны ад роднае зямлі, Н., відаць, балюча перажываў гэту разлуку, і ў яго зьявілася ахвота пісаць па-беларуску. Ён тады напісаў гэтакі вершык – п. з. “Да жонкі маея у Вільні”:

Яшчэ вырвуся зь іх когцяў,
Вярнуся у хату
З табой разам ім за гэта
Абдумаць заплату.

І так доўга жыці будзем
 У шчасьлівай долі,
 Аж галоўкі стануць белы,
 Як той сьнег у полі.

Верш падпісаны імем Н-га: Зыгмяль – і датаваны: “Пецяярбург. Прэдваарылка. 1901 год”.

Спадзяваньні Н-га хутка здзейсніліся, і ён неўзабаве выйшаў на волю ды далей вёў сваю працу. А вершык гэты ня быў адзіным беларускім творам яго. Калі ў Барэйкаўшчыне ў ... годзе⁴ было адкрыцьцё памятніка Сыракомлі, у гэтай урачыстасьці прыняў учасьце і Нагродзкі. Апрануўшыся ў беларускую сьвітку, ён сказаў гэтка вершык па-беларуску – уласны свой твор⁵:

Пастароньце ж, братцы мае,
 Дайце ж прыступіцца,
 Дайце ж і мне, хоць у сярмязе,
 Яму пакланіцца.

Бо і нашым ён быў братам,
 І нас любіў шчыра,
 І для нас лілася песьня,
 Грала яго ліра.

Дайце ж глянуць на то мейсца,
 Адкуль зь яго грудзі
 Раздаваўся голас вешчы:
 “Мілуйцеся, людзі!”

Патуль зваў ён, патуль клікаў
 З усей сваей сілы,
 Аж пакуль не падарваўся,
 Ня лёг да магілы.

Закапалі яго людцы,
 Глыбай прывалілі,
 “Вечны пакой дай му Пане!”
 У Бога прасілі.

А ён кліча із магілы
 І не перастане,
 Пакуль ўсе не абаймуцца
 Міласьць не настане.⁶

Вершык гэты вельмі характэрны для ягонага аўтара: тут – сфармуляваньне ўсяго грамадзкага сьветапагляду Н-га, для цяперашніх часоў у Польшчы запраўды ж анахранічнага ў вуснах чалавека, які ўсё жыцьцё свае працаваў для ідэальнай Польшчы і так глыбака быў расчараваны рэальнай.

***

Гэтая жменька інфармацыі аб Зыгмунце Нагродзкім і адносінах ягоных да беларусаў абапёрта на асабістых апавяданьнях яго, якія ўсяго год назад чуў я зь ягоных уласных вуснаў, не спадзеючыся, што гэтак хутка прыйдзеца пісаць аб Нагродзкім як аб ценю мінулага... Далей буду адзначаць ужо толькі тое, што сам ведаю, назіраючы над працай Нагродзкага ад 1904 году.

Першы раз спаткаўся я з Нагродзкім на канспірацыйным зьездзе краёвае інтэлігенцыі, які адбыўся ў Вільні ў 1904 годзе⁷. На гэтым зьездзе, апроч групы віленскіх беларусаў, былі і прадстаўнікі Менску: мой брат Іван і я. Іван пазнаёміў мяне з Нагродзкім, з каторым быў ужо знаёмы раней. Але ад першага спатканьня – апроч самога факту яго – у памяці маеі аб Н-кім не асталося нічога. Бліжэйшае знаёмства наладзілася толькі ў 1906 годзе, калі брат і я мусілі пакінуць Менск, уцякаючы ад арышту, і пасяліцца нелегальна, пад выдуманымі прозьвішчамі, у Вільні. Нагродзкі меў ужо тады свой склад гаспадарскіх прыладаў на Завальнай вуліцы і жыў побач, а ўлетку перабіраўся з жонкай на Бэльмонт – на дачу Кадэнацы. Іван вельмі здружыўся зь ім і часта заглядаў да яго ў горадзе, а часамі вандраваў і на гэную дачу. Зь ім і я пару разоў быў у Нагродзкіх, дзе прымалі нас заўсёды вельмі сымпатычна. І як ні ярка выступаў Н. як барацьбіт за польскую справу, ён вельмі цікавіўся справамі беларускага адраджэнскага руху, спагадаў нам у нашай рабоце і даваў доказы сподагу.

Увосені 1906 году распачалі мы выдаваньне першага легальнага часопісу ў беларускай мове – “Нашае Доли”, якую хутка замяніла “Наша Ніва”. Нагродзкі быў адным зь першых падпішчыкаў іх і даваў добра платныя абвесткі аб сваім складзе і прадаваных машынах і гаспадарскіх прыладах, чым значна дапамагаў выдавецтву. Безумоўна, і для прадпрыемства Н-га было карысна рэкламавацца ў часопісе, які ішоў на вёску па ўсім нашым краі ў тысячах экзэмпляраў. Але гэта была бадай ці не адзіная польская фірма, якая карысталася беларускай газэтай, а ад часу да часу друкавала па-беларуску ўкладныя лісткі з рэкламай. Ахвотна даваў пан Н. і клішэ рысункаў да папулярных брашурак, што пры нашым безграшоўі мела гэтаксама пэўную вагу. Але найважней было тое, што Нагродзкі быў для нас свайго роду “беспрацэнтным банкірам”: у цяжкія момэнты ён ніколі не адмаўляўся пазычыць на нашы выдавецтвы колькі сот рублёў, якія мы, ведама, з падзякай варочалі яму ў назначаны тэрмін. Вельмі здружыўся з Н. такжа Ўласаў, які ад пачатку 1907 году асеў у Вільні дзеля працы ў “Нашай Ніве” і падпісываў яе як адказны рэдактар.

У 1906 годзе ў Пецярбурзе з’арганізавалася выдавецкая суполка “Загляне сонца і ў наша ваконца”. Суполка паставіла ў першы чарод перавыдаць творы беларускіх пісьменьнікаў XIX ст. – Дуніна-Марцінкевіча і Багушэвіча, а пасля ўжо друкаваць новых нашых паэтаў. У перагаворах зь сям’ёй Багушэвіча аб прадажы права на перадрук суполкай “Дудкі” і “Смыка” шмат дапамог Нагродзкі. Ён жа памагаў пры ўкладанні яшчэ аднаго – не друкаванага раней – зборнічку вершаў Багушэвіча п. н. “Беларуская скрыпачка”, якую мелася гэтаксама выдаць суполка, даставаў адпісы нехапаючых вершаў і г. д. Зь вялікім піэтызмам перахоўваў Нагродзкі пісьмы і ўсякія рукапісы Багушэвіча, якія, на вялікі жаль, пазьней счэзьлі зь яго кватэры – падчас пастою чырвонаармейцаў⁸. Усё гэта было зложана ў асобную папку, – дык, магчыма, чырвонаармеец-беларус (?)

узяў яе з мэтай адвезьці ў Менск, дзе яна мо і апынулася. У папцы быў і незвычайна рэдкі экзэмпляр зборнічку вершаў Багушэвіча п. н. “Тралялёначка”⁹³.

Трудна пералічыць, бо ж і ўспомніць немагчыма, тыя дробныя часта ўслугі, якія аказваў Н. беларускім працаўніком-адраджэнцам (прыкладам: пры арганізацыі тэатру) і якія так ярка выяўлялі яго нязьменна прыхільныя адносіны да нашае справы – навет у мамэнты асабліва вострых напацьцяў польскае прэсы на беларускі рух і яго павадыроў. Нагородзкі ведаў людзей нашых і не даваў веры ўсякім нягодным паклёпам, якімі закідалі нас нашы ворагі розных масьцяў і розных нацыянальнасьцяў.

Урэшце прыйшлі гады Вялікае вайны, пасья – зьменаў улады на нашай зямлі. Нагородзкі то пакідаў Вільню, то ізноў сюды варочаўся, ідэйна працуючы для справы адбудовы Польшчы, але адначасна стараючыся ўсюды адзначаць асаблівасьці нашага краю і падтрымліваючы фэдэрацыйную канцэпцыю. Доўга мы зь ім ня гутарылі, абменіваючыся толькі паклонамі на вуліцы. Праўду кажучы, мне й не хацелася зь ім гутарыць: я баяўся, што і гэты чалавек, атуманены неспадзяваным трыюфам польскае справы, забыўся аб сваіх колішніх краёвых настроях. Але ў апошнія гады перад сьмерццям Н-га даведаўся я, што ён бывае на беларускіх нацыянальных абходах, і ўжо гэты факт зрабіў на мяне вельмі дадатнае ўражаньне. Год назад я пачаў працаваць над выясьненьнем некаторых цёмных для мяне мамэнтаў у жыцьці Багушэвіча і, ведаючы аб блізкіх адносінах да паэты Зыгмунта Нагородзкага, з тым большай надзеяй надумаўся зьвярнуцца аб інфармацыі да апошняга. Мушу сказаць, што свайго кроку я не пашкадаваў. Нагородзкі сустрэў мяне так, як быццам гэта было дваццаць гадоў назад. Больш таго: з кожнага ягонага слова відаць было горкае расчараваньне. “Ці ж аб такой Польшчы мы летуцелі? Ці ж на тое падстаўлялі свае галовы пад усялякія ўдары, каб быць цяпер сьведкамі новае няволі, у якой апынуліся “меншасьці”?” – казаў Нагородзкі. Расчароваўся ён і ў Пілсудзкім. Не бяз горычы расказваў мне гэты адданы некалі Зюку кансьпіратар, гатовы жыцьцё сваё паставіць на карту па слову свайго павадыра, што ў першыя гады пасья ўскрашэньня Польшчы Пілсудзкі, прыяжджаючы ў Вільню, заўсёды адведываў яго, бываў у яго на абедзе. Але пасья – “забыўся” аб ім. “Забыўся”, бо забыўся і аб тых ідэалах, за якія некалі змагаўся, бо ад мінулага застаўся толькі адзін “фэтыш” нязьменны: прыбраны некалі ў паступовую і сацыялістычную вопратку, а цяпер нічым ужо не прыкрыты польскі нацыяналізм. Забыўся Пілсудзкі і аб нашым краю, і – аб лёзунгу “*gówny z gównymi*”, “*za waszą i naszą wolność*”... Але Нагородзкі заўсёды быў джэнтльмэнам і такім астаўся і ў адносінах да свайго колішняга павадыра: беспасрэдна аб ім нічога благога не гаварыў.

Нагородзкі даў мне вычэрпваючыя інфармацыі аб сваіх адносінах з Багушэвічам, даў магчымасьць перапісаць некалькі неапублікаваных дагэтуль вершаў Багушэвіча – беларускіх і польскіх, пазычыў цікаўныя фатаграфіі дзеля выкарыстаньня. Некаторыя рэчы мусіў спэцыяльна даставаць для мяне; на некаторыя пункты даваў адказ, абдумаўшы некалькі дзён. Адным словам, рабіў усё магчымае, каб памагчы мне адтварыць праўдзівы воблік беларускага паэты, так часта і так няслушна залічанага польскім грамадзянствам да палякаў. Тры разы меў я зь ім доўгія гутаркі на тэмы, зьвязаныя з асобай Багушэвіча, запісваючы точна ўсё, што ён гаварыў мне, і пасья разам зь ім правяраючы точнасьць запісаў.

Нагродзікі ў 1936 годзе паказаўся мне зусім такім самым, як і ў 1906, калі я зь ім пачаў больш спатыкацца. Як і тады, быў ён усё жыццё сваё сябрам тэй даваеннай духовай эліты, каторая ў аснову сваёй ідэалёгіі паклала пашану да Чалавека, шчыра імкнулася да здзяйснення высокіх ідэалаў Вялікае Францускае рэвалюцыі і за сваё найсвяцейшае заданьне лічыла працу над памнажэньнем і пашырэньнем у масах народных скарбаў культуры.

За гэта – хэсьць памяці Яго!

Друкуецца ўпершыню паводле рукапісу, які захоўваецца ў БДАМЛМ: ф. 3, воп. 1, адз. захав. 272.

¹ *“Za waszą i naszą wolność”* (польск.) – “За вашу і нашу свабоду”.

² *Mniejszość* (польск.) – Меншасьць.

³ ... *шляхам адбудовы колішняй польскай дзяржавы...* – А. Луцкевіч часта атаясамляў Рэч Паспалітую Абодвух народаў і польскую дзяржаву.

⁴ Гэта адбылося ў 1912 г.

⁵ Без спасылкі на Луцкевіча верш апублікаваны В. Рагойшам у кн.: Беларуская літаратура XIX стагодзьдзя: Хрэстаматыя.../Склад. і аўт. камэнт. А. А. Лойка, В. П. Рагойша. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Менск, 1988. Загаловак вершу – “****Нашым ён быў братам...” – дадзены публікатарам. У нашай публікацыі цалкам захаваная лексіка і пунктуацыя Луцкевічавага сьпіску.

⁶ У БДАМЛМ (ф. 3, воп. 1, адз. захав. 275, арк. 6–7) захоўваецца тэкст “Памяці Сыракомлі”, пісаны рукою Луцкевіча. Цытуем яго цалкам: “У [пропуск А. Луцкевіча] годзе ў Барэйкаўшчыне адбылася ўрачыстасьць адкрыцьця памятнага Сыракомлі. Быў пры гэтым сказаны рад адпаведных прамоваў, а ў тым ліку – прамова вершам па-беларуску, зложаная і сказаная ведамым віленскім дэмакратычным дзеячом Зыгмунтам Нагродзікім, апрапаненым у беларускую сялянскую сьвітку”. Далей А. Луцкевіч цытуе сам верш.

⁷ ...на кансьпірацыйным зьездзе краёвае інтэлігенцыі, які адбыўся ў Вільні ў 1904 годзе... – Згадкі пра гэты зьезд гл. у арт. Луцкевіча “Палітычныя лезунгі беларускага руху”, а таксама ў успамінах “Жыцьцё і праца Івана Луцкевіча” і “За дваццаць пяць гадоў” (гл.: Луцкевіч А. Да гісторыі беларускага руху. Менск. 2003. С. 77, 89, 147).

⁸ ...падчас пастою чырвонаармейцаў. – У ліпені-жніўні 1920 г.

⁹ ...экзэмпляр зборнічку вершаў Багушэвіча п. н. “Тралялёначка”. – У Ф. Багушэвіча ёсьць апавяданьне “Тралялёначка”.

ЗЬ НЯЗНАНЫХ РУКАПІСАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ

1. Няскончаная паэма “Гарыслава” Янкі Купалы

2. Пачаткавая форма камэдыі “Паўлінка”

“ГАРЫСЛАВА” ЯНКІ КУПАЛЫ

На канцавых лістох рукапісу “Паўлінкі” зьмешчаны пачатак нананісанае Купалай паэмы “ГАРЫСЛАВА” з датай на пачатку 17.V (відаць, 1912 году), калі была напісана “Паўлінка”, якую паэта закончыў 3.V.1912¹. За motto² ўзяў Купала адказ Рагнеды кіеўскаму князю Ўладзімеру: “Не хочу разути рабынича, а за Ярополка иду!”³ Купала напісаў “Прамову” (6 строф чатырохрадковых) і пачатак 1-е песьні (12 строф), пасья якога йдзе плян паэмы:

1) У Полацку. Рагвалод. Рагнеда. Украпленне. Войска. Сватаўство. Восьці ад Ярополка і ад Уладзімера. Адказ Рагнеды.

2) У абозе Уладзімера. Паход. Бітва пад Полацкам. Гібель Рагвалода і Рагвалодавічаў.(У рукапісе – Рагавлодзічай). Палон Рагнеды.

3) Жыцьцё Рагнеды ў цераме над рэчкай Лыбедай. Яе сыны. Няўдачная месць Уладзімеру за яго нявернасьць. Суд Уладзімераў. Заступства Ізяслава.

4) Заслаўе. Жыцьцё ў ім Рагнеды. Вялікае цяпненне яе. Войны ў той час і доля зямель Полацкіх. Манашаства Рагнеды.

5) (нічога не напісана).⁴

Падаем тое, што Купала з надуманага пляну выпаўніў.

ГАРЫСЛАВА

“Не хочу разути рабынича, а за Ярополка иду!!

(Із адказу Рагнеды, княжны полацкай, Уладзімеру, князю Новгородскому)*

Прамова

Гэй, павейце, разгуляйцеся,
Ветры вольны, лёгкакрылыя (раздольныя)
Над старонкай (зямліцай) над крывіцкаю
Зашуміце, неўгамонныя!

Паміж небам і зямліцаю
Віхрам-птахам пранясіцеся,
Леты даўна прамільгнуўшыя
Уздымайце з чорна-попелу!

* Абмылка Я. Купалы⁵.

Ўскалыхніце сэрцам каменным,
Звонам-вечам ды ўсё полацкім!
Хай звон звонка разгамоніцца
Дый раскажа быль бывалую,

Быль бывалую пра доч князеву,
Ту красавіцу ненаглядную,
Пра ту княжну пра свабодную,
Што Рагнедай называлася, (Называную Рагнедаю)

А пасья што з гора горкага
Стала зваціся Гарыславаю,
А гардыняй недаступнаю
Кругом-вокала праславілася.

Пра яе вы, званы вечавы,
Ветры буйныя, свабодныя,
Раскажыце сьвету цэламу
Быль бывалую ў землях Полацкіх. (Свету-людзку беларускаму)

Даўно, даўно было ўжо гэта,
Як там у запісах (запісах) стаіць,
Дзе пішуць: вось такога лета
Было павінна тое быць.

Шмат хмары вылілі вадзіцы,
Навек заснуў бор не адзін,
І шмат павысахла крыніцаў
За гэты час. Патомак-сын

Бацькоў, застыўшых у магіле,
Забыўся ўжо аб іх жыцьці –
Аб тым, як дома лад вадзілі,
Як на вайну умелі йсьці

І як у славе уміралі
За чэсьць і волюшку сваю...
Забыўся сын аб быўшай хвале,
Ў прыгон прадаў сябе, сям'ю.

Расою здоблючы чырвонай
Свае загоны і лугі,
Прыблуднай чэрні б'е паклоны,
Куд сабе сам ланцугі.

На батракоў здаліся ўнукі
 На вольнай прадзедаў зямлі,
 Пайшлі ў няволю без прынукі,
 Як па вярвачцы пайшлі

І праслаўляюць мазалямі
 Парабаціцеляў сваіх,
 Сябе згубіўшы між людзьмі,
 Паміж мучыцеляў глухіх.

Няма нікому даступіцца,
 Збудзіць заснуўшыя званы*,
 Прызваць к жыццю жывой расіцай
 Нямыя сьведкі – курганы.

Так растачыла зьністажэньне
 Свае ўладарства ў старане**,
 Што воляй рдзела неадменьне***,
 Як тое сонца ў вышыне****.

Адно падчас у сумнай песьні
 Або у казцы дзе якой
 Край праўды выгляне з-пад плесьні
 І ўскалыхне жывой душой.

Нямыя вербы над ракою
 Зашалаясьцяць сухім лістом,
 А далей дрэмле ўсё ў спакою,
 Ўсё сьпіць магільным рабскім***** сном.

Калі ж, калі ж ты, родна маці
 Старонка бедная***** мая,
 Пачнеш ізноў выводзіць раці
 Да нова збудзішся жыцця?

***

Паэмы Купала, праўдападобна, не дапісаў, бо яна нідзе не друкавалася⁶.

* Зачыркнуты варыянт: “Звясці нявольнічыя сны”

**Вычыркнуты варыянт: “над зямлёй”

***Зачыркнуты варыянт: “...зіхацела у праменьні”

****Зачырк<уты> варыянт: “Свабоды ласкай залатой”

*****Зачырк<уты> варыянт: “цвёрдым”

*****<Зачыркнуты варыянт:> “родная”

ДА НАПІСАНЬНЯ КАМЭДЫІ КУПАЛЫ “ПАЎЛІНКА”

Пачаткова Купала пачаў пісаць апавяданьне п. н. “А вербы шумелі...” Пачатак гэтага апавяданьня (тры лісткі) далучаны да рукапісу Купалы з тэкстам “Паўлінкі”.

Паэта апісвае вясну на Беларусі – зварачаючы ўвагу на тое, што сыны яе праз сьлёзы і кроў ня бачаць характава “старонкі-пакутніцы”. На фоне веснавога абраза – Мікола і Паўлінка сядзяць пад шумлівымі вербамі і гутараць аб сваёй любові. Зь іх слоў відаць, што бацька Паўлінкі, хоць некалі вельмі любіў Міколу, цяпер ня хоча і слухаць аб іх жанімстве. Мікола кажа, што гатоў усяляк служыць бацьком Паўлінкі, абы толькі выслужыць яе. А калі не, дык кідае думку ўцячы з Паўлінкай.

На гэтым рукапіс спыняецца. Відаць, Купала, які ня мае нахілу да апавяданьняў у прозе, захапіўшыся ідэяй “Паўлінкі”, зараз жа перайшоў з формы апавяданьня на форму драматычную. І гэтак паўстала камэдыя “Паўлінка”⁷.

Вось пачатак Купалавага апавяданьня ў прозе “А вербы шумелі...”⁸

***

На гэтых словах абрываецца рукапіс. Прынамся ведама, што ў друку апавяданьне Купалы “А вербы шумелі...” не зьявілася. Затое ідэя ўцёкаў Паўлінкі зь яе любым выкарыстанам і праведзена ў камэдыі Купалы “Паўлінка”.

Дзеся таго, што камэдыю сваю Купала закончыў 3 мая 1912 году⁹, трэба думаць, што адрываюк недакончанага апавяданьня быў напісаны крыху раней – у канцы зімы і ў раньнюю вясну 1912 году.

Друкуецца ўпершыню паводле рукапісу, які захоўваецца ў БДАМЛМ: ф. 3, воп. 1, адз. захав. 273.

Рукапіс, вывезены зь Беларускага музэю імя І. Луцкевіча ў Вільні, у Менску да пэўнага часу захоўваўся пад грыфам “сакрэтна”.

Пад падзагалоўкам рукою аўтара напісана: “Даклад А. Луцкевіча на паседж^ааньні< літ<аратурна>-маст<ацкай> сэкцыі Бел<арускага> Нав<уковага> Т-ва 4.IV.1937 г.”.

Спасылкі на гэты даклад зробленыя ў камэнтарах да паэмы “Гарыслава” і камэдыі “Паўлінка” ў Поўным зборы твораў Я. Купалы.

Зноскі, пазначаныя зорачкамі (*), зробленыя А. Луцкевічам.

¹ ... “Паўлінка”, якую паэта закончыў 3.V.1912... – “Паўлінка” была скончаная 3 чэрв. 1912

² Motto – дэвіз.

³ ...адказ Рагнеды кіеўскаму князю Ўладзімеру: “Не хочу разуті рабыніча, а за Яраполка іду!” – Да Рагнеды сватаўся Уладзімер, князь ноўгарадскі. Князем кіеўскім ён стаў пасля таго, як забіў Рагвалода і свайго брата Яраполка, князя кіеўскага.

⁴ Далей закрэсьлена: “Паэмы Купала не дапісаў”. Пад рыскаю цераз усю старонку дата – 25.VII.36 – і подпіс А. Луцкевіча.

⁵ Купалавай памылкі ў гэтым сказе няма. Гл. заўвагу 3.

⁶ Упершыню паэма “Гарыслава” апублікаваная ў: Беларусь. 1946. № 5–6. Яе публікатар – В. Таўлай – паведамляе, што тэкст паэмы “выяўлены” разам з тэкстам камэдыі “Паўлінка”. Паводле сьведчаньня Я. Брыля, рукапіс камэдыі Таўлай прывёз зь Вільні ад кс. А. Станкевіча. У кс. Станкевіча рукапісы апынуліся тады, калі ўлады ЛітССР пачалі перамяшчэньне фондаў Беларускага музэю імя І. Луцкевіча з Базыльянскіх муроў. Таўлай даў грунтоўны камэнтар да публікацыі. У Поўным зборы твораў Я. Купалы публікатары не захавалі аўтарскую строфіку “Гарыславы”.

⁷ Далей закрэсьленьня дата – 25.VII.36 – і подпіс А. Луцкевіча.

⁸ Тэкст няскончанага Купалавага апавяданьня надрукаваны ў Поўным зборы твораў (т. 7, с. 379).

⁹ Гл. заўвагу 1.

Публікацыя і камэнтары А. Сідарэвіча

РАБОТНИК

***Выйдзе з касою – гудзе сенажаць.
У кузні працуе – сцены дрыжаць.
Выйдзе з сякераю – стогне ўвесь бор,
Рэха абудзіць бяскрайні прастор.***

***Рукі ў мазолях, абветраны твар –
Вось ён – асілак, зямлі гаспадар.
Шчасце яго: бачыць новенькі дом
З першым над комінам сінім дымком.***

***Бачыць абшар залатой збажыны,
Колас у колас, спелы, буйны.
Ён, працаўнік, будаваў гэты дом,
Ён жа над кожным пацеў бярвяном.***

***Ён у спякотны чэрвеньскі дзень
На неба глядзеў: можа, хмара ідзе.
Можа, напоіць пшаніцу вадой...
Ён і не ведае, што значыць пакой.
У дружбе з зямлёю, працаю век
Гэты асілак, дуб-чалавек.***

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Янка Драўніцкі

КАМАІ - РАДЗІМА БРАЊІСЛАВА РУТКОЎСКАГА

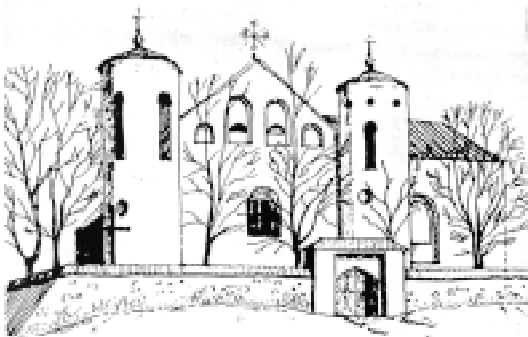

Камаі – былое мястэчка, цэнтр парафіі Камайскага касцёла, якая налічвала 38 вёсак, 37 засценкаў, 26 фальваркаў і 7 маёнткаў. Назвы паселішчаў Камайшчыны – багацейшы матэрыял для тапанімістаў. Тут праз тапонімы прасочваецца старажытная гісторыя краю. У шэрагу назваў чуваць галасы балтаў, якія жылі тут да прыходу славян. Вось некаторыя прыклады. Буцавічы – ад балцкага *butas* – жыллё; Трапшавічы (Трабшавічы) – ад *traba* – хата; Жвірбліўшчына – ад *žurirblis* – верабей; Ёдаўцы – ад *jodas* – чорны; Гануцішкі – ад *danuti* – старажыць, старажоўка; Шкіралі – ад *šktivli* – выдзяляць надзел; Скунды – ад *skunditi* – румяніцца, загараць; Мягуны – *mageti* – прывабліваць, прывабнае месца; Кацюрышкі – ад *kiteti* – мянць месца; Жардэлі – ад *žarynti* – блішчэць; Кунігішкі – ад *kunigas* – князь і інш.

Маюцца тапонімы, якія ўтварыліся ад назвы плямён, што жылі тут. Данеўцы (Дайнаўцы) ад балцкага племя Дайновы, Мазурка (Мазурышкі) ад балцкай племянной групы мазураў. Уласна беларускія назвы характарызуюць ландшафт Камайшчыны: Дубнікі, Дубоўкі, Дуброўшчына, Падсосна, Падвішняк, Прудзішча, Паставішкі, Цалінова, Залессе; указваюць на прафесіі; Муляры, Кавалішкі, Васкоўшчына, Лаўцы; на адносны час узнікнення: Наваселле, Навасёлкі; на прыналежнасць: Каралінова, Каралеўцы, Дзякшы. Шмат назваў утварылася ад імён і прозвішчаў людзей: Абрамаўшчына, Абрамаўшчызна, Адальфова, Антосіна, Балабанава, Лявонкі, Лявонавічы, Міцькяны, Мікалаева, Рамейкі, Схоін, Філіпоўны, Францішкова.

На скрыжаванні дарог на ўзгорку стаіць каменны крыж вышынёй 2,5 метра, пра які ходзяць розныя паданні. Маецца меркаванне, што ён перароблены з балцкага паганскага божышча “бабы”, якая стаяла поруч з капішчам богу Перуну.

У раннім сярэднявеччы існавала ўстойлівая традыцыя населеныя пункты называць па назве возера ці ракі, на якіх яны размешчаны. Камаі не выключэнне.

Касцёл у Камаях

Паселішча знаходзіцца на ўсходнім беразе возера Камаі (малое), якое злучана пратокай з другім возерам (вялікім), а з апошняга выцякае рака Камайка. Даўжынёй 51,6 км., правы прыток Бірветы.

Камаі. Камайка. Адкуль паходзіць гэта назва?

У. Юрэвіч у кнізе “Слова живое, роднае, гаваркое” падае дзве версіі. Першая, што назва Камаі паходзіць ад літоўскага *katapas*, якое абазначае аброць, і прыгадвае паданне, што нейкі воін, уцякаючы на кані праз возера, так нацягнуў повад, што аброць не вытрымала і парвалася... Так загінулі воін, конь і *katapas*.

Другая версія, на мой погляд, больш верагодная, якая выводзіць назву ад фінскага слова *katai*, што азначае хлуд, буралом. Магчыма, пасля нейкага стыхійнага бедства берагі возера і рэчка былі завалены бураломам, што дало падставу даваць ім назву Камаі, г. зн. захлапленыя. Гэтай версіі маецца і матэрыяльнае пацвярджэнне: у даваенны час на дне рэчышча Камайкі знаходзілі 12-ці мятровыя ствалы моранага дуба-тапельца.

Людзі на Камайшчыне з’явіліся даўна. Аб гэтым сведчыць гарадзішча на левым беразе ракі Камайкі на паўднёвым мысе ўзгорка ля вёскі Дзяўгуны, якое датуецца VII ст. да н. э. – IV ст. н. э.

Легенды і гісторыі

Бытуюць легенды аб незвычайным узнікненні Камай, касцёла і каменнага крыжа.

Апавядаецца, што даўным-даўно паляўнічыя наткнуліся на беразе возера сярод дрымучага лесу на закінутую крэпасць, на дзядзінцы якой стаяла вялікая, у два чалавечыя росты, каменная баба. Гавораць, іх ніхто не будаваў, яны “цудадзейна выраслі” з-пад зямлі. У другім паданні паведамляецца, што цудадзейна з зямлі вырас драўляны касцёл з абразом Маці Божай з дзіцянем, а перад касцёлам вялікі каменны крыж.

Кожная легенда ў сваёй аснове мае нейкі гістарычны факт. Што магло ляжаць у аснове гэтых легенд?

У XII стагоддзі тут было памежнае ўмацаванне ўдзельнага Нальшчанскага князя Даўмонта, які ў выніку міжусобных закалатаў у 1265 годзе пакінуў княства, сам з дружнай уцёк у Пскоў, землі заняў Войшалк. Нальшчанскае княства перастала існаваць і адпала патрэба ў крэпасці.

Даўмонт са Пскова тройчы з дружнай рабіў наезды на вотчынныя землі, рабаваў жыхароў. Праходзілі тут (летам 1258г.) татара-мангольскія войскі Бурундая, таптала тутэйшыя землі татарская конніца, якая дабіралася з Полацка да Вільні (1242 г.), праз Камаі да Мядзела рухаўся магістр Лівонскага ордэна (1374 г.). Пералічаныя акалічнасці маглі стаць прычынай, што жыхары пакідалі гэта месца. Калі праз некаторы час ізноў з’яўляліся і знаходзілі закінутыя ў лесе забудовы, то гэта магло паслужыць узнікненню першага варыянта легенды. Што датычыцца драўлянага касцёла, то яго хутчэй за ўсё пабудоваў у пачатку XVI ст. Сямён Глебавіч Пронскі (? – 1555 г.), які прыняў каталіцызм, імя Фрэдэрык і меў патрэбу ў культывым будынку. Верагодна, па яго распаражэнню каменнай бабе прыдадзена форма крыжа. Лівонская вайна (1558-1583 гг.), уступленне войск Івана Жахлівага прынесла зноў разбурэнне Камайшчыне і, верагодна,

паўторныя ўцёкі людзей з гэтага месца. У навакольных вёсках для жыхароў Камаі маецца мянушка “шнітка”. Існуе паданне, што жыхары Камаі у час голаду выратаваліся ад галоднай смерці, паядаючы шнітку. Жыхароў Гваздовіч па той жа прычыне клічуць “халаднікамі”.

Уладары Камаі

Упершыню ў пісьмовых крыніцах упамінаюцца Камаі ў пачатку XVI стагоддзя як уладанні сына князя Юрыя Фёдаравіча Пронскага і княгіні Саламарэцкай – Глеба Фёдаравіча Пронскага (? – 1513 г.), які быў астрынскім, бабруйскім, мейшагольскім намеснікам, паслом у Арду. Калі Глеб загінуў у 1513 годзе ў час бітвы з татарамі пад Мінскам, Камаямі стала валодаць ягоная ўдава Падбінентаўна, а з 1533 г. – яе сыны Андрэй і Сямён. Сямён Глебавіч прыняў каталіцызм і імя Фрэдэрык, займаў відныя дзяржаўныя пасады: быў жытомірскім спраўцам, брацлаўскім і вінніцкім старастам, кіеўскім ваяводам.

З 1572 г. Камаямі ўладарыў Аляксандр Сямёнавіч – Фрэдэрыкавіч (1550 – 1595) Пронскі. Ён сваю маладосць правёў пры двары французскага караля Карла IX, з’яўляўся стольнікам ВКЛ, луцкім старастам, прымаў удзел у Інфлянцкай вайне. Будучы паслом на сейм, адстойваў суверэнітэт ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай. У 1575 годзе падтрымаў абранне на трон караля Рэчы Паспалітай Стэфана Баторыя. Пад уплывам рэфарматарскай хвалі перайшоў у кальвінізм, садзейнічаў распаўсюджванню кальвінізму на Камайшчыне, але, відаць, сярод сялянства гэта навацыя не атрымала падтрымкі, а хутчэй наадварот. Нават у XX стагоддзі ў вёсцы Гвоздавічы ў час лаянкі ў якасці абразлівага слова можна было пачуць: “Кальвін ты!”

Сыну Аляксандра Пронскаму Аляксандру-Актавіяну (? – 1638г.) Міхалон Літвін прысвяціў першае выданне твора “Пра норавы татар, ліцвінаў і маскавітаў”. Аляксандр Сямёнавіч-Фрэдэрыкавіч распрадаў большасць сваіх маёнткаў, у тым ліку і Камаі. У 1572 годзе Камаі набыў Тамаш Рудаміна-Дусяцкі. З 1592 года Камаі сталі ўласнасцю браслаўскага войскага Яна Рудаміна-Дусяцкага. У 1722 годзе ўсвяцкая старасцянка Кацярына Рудаміна-Агінская прадае Камаі Ашмянскаму харужаму Крыштафу Сулістроўскаму. З гэтага часу працяглы час Камаямі валодалі Сулістроўскія. У час падзелу маёмасці паміж нашчадкамі Сулістроўскіх Камаі ў 1875 годзе дасталіся жонцы маршалка шляхты Завілейскага павяту (цэнтр Паставы) Ігната Чаховіча Цаліне Чаховіч-Сулістроўскай (1828-1914), потым яе сыну.

Сівая мінуўшчына

У 1550 годзе Камаі ўпамінаюцца як мястэчка, якое ўзнікла каля маёнтка, з’явіліся саматужныя майстэрні, сталі ладзіцца кірмашы. 1600 год. Пачалася вайна са Швецыяй, а вясной 1602 года пачалася эпідэмія, шмат людзей вымерла, у гэты час з-за кепскіх кліматычных умоў загінуў ураджай, пачаўся страшны голад, таму “многа множество людей убогих с голоду” сталі ўцякаць з галадаючых раёнаў. Жыхары Камаі сталі адмаўляцца ад выканання натуральных

павіннасцяў, матывуючы тым, што “змогуць жыць гандлем і рамяством”.

Прафесар К. Яблонскі, вывучаючы інвентар за 1611 год, выявіў дадзеныя, што з камайскага двара ўцякло шмат даўжнікоў, якія сталі хавацца ў другіх маёнтках або з’ехалі ў Вільню і там сталі займацца рамяством. У кнізе ашмянскага старасты Т. Сякеры маецца запіс скаргі камайскага пана Яна Рудаміны-Дусяцкага, што ў 1602–1603 гг. уцяклі з Камай у Вільню Пётр Шчэсновіч і вучыцца на муляра, І. Масюкевіч працуе на мытні. П. і І. Семяновічы з Ёдаўцаў вучацца гарбарнай справе, а Ш. Дзегутовіч адкрыў краму па гандлі соллю.

У час руска-польскай вайны летам 1654 года атрады рускіх войск пад кіраўніцтвам Мацвея Шарамецева з баямі забралі Камаі. Ваяводам цар даў устаноўку, як дзейнічаць на захопленых землях: “Касцёлам не быць (а маліцца ў дамах), уніятам не быць, жыдам не быць”.

Касцёльная зямля была апісана ў царскую казну, касцёл зачынены, а потым спалены. Пра свае ўчынкi Трубяцкі паведамляў цару: “Кастёлы глi и людеi побивали и многие места и сёла и деревни». Захаваўся тапонім ля вёскі Гвоздавічы (за 2 км. ад Камай) “Шыбеніца”, дзе вешалі каталікоў, шляхту, і “Казацкая гара”, дзе стаялі казакі Хаванскага, бо вёска была спалена. Гісторыкі сцвярджаюць, што ў час гэтай вайны загінуў кожны другі жыхар краіны. Безумоўна, што і Камайшчына выпіла сваю горкую чашу. Пасля Койданаўскага дагавора 1655 года па уніі ВКЛ і Швецыі ў Камаі ўступіла шведскае войска, якое гарматнымі ядрамі абстраляла касцёльныя вежы, дзе знаходзіўся рускі гарнізон. Не шкадавалі шведы і сялян: забіралі коней, фураж, марадзёрнічалі. Гэта выклікала адпор з боку шляхты і сялян, прывяло да партызанскіх выступленняў. Вайна скончылася ў 1667 годзе Андрусаўскім перамір’ем. Пачалася аднаўленне разбуранай гаспадаркі і адбудова спаленых дамоў. У 1690 годзе ў маёнтку Камаі (Ашмянскага павета) налічвалася 130 дымоў. У 1700 годзе пачалася Паўночная вайна, восем гадоў Расія ваявала супраць Швецыі на беларускай зямлі, што прынесла незлічоныя страты: загінуў кожны трэці жыхар. У 1708 годзе ў Камаі ўступае корпус Левенгаўпта, які ішоў на злучэнне з Карлаам XII.

Вайна 1812 года прывяла гаспадарку Камайшчыны да заняпаду. Вялікія разбурэнні і рэквізіцыі, асабліва пры адступленні французскіх войскаў, давялі да галечы насельніцтва. Французы гвалцілі дзяўчат і маладзіц, якія вымушаны былі хавацца ў лесе. Мая бабуля Луцэя перадавала мне ўспаміны, як склікалі з лесу ўцякачак ад гвалту: “Стася, Югася, Крыся, Марыся дадому вярніся, няма французаў!”

Мураваны касцёл. Асвета. Дабрачыннасць

У 1603 годзе Ян Рудаміна-Дусяцкі распачаў будаўніцтва чатырохвежавага касцёла-крэпасці. Акт фундацыі касцёлу сваіх продкаў падпісаў у 1605 годзе Ян Хаецкі. Будаўніцтва закончылі ў 1606 годзе. Для патрэб касцёла Ян Рудаміна-Дусяцкі ахвяраваў шмат багаццяў, выдзеліў 30 коп грошай з падуладнай вёскі Гвоздавічы, падарыў 2 вёскі з 17 падданымі, дом з плячоўкай для спеваў, уступ у Камайскае возера. За гэта абавязаў святароў адпраўляць за фундатараў кожны тыдзень па 3 імшы. Пётр і Мар’ян Рудаміна-Дусяцкія ў 1637 годзе перадалі для касцёла некалькі дзесяцін зямлі, якую ў 1643-м годзе адкупіў Ян Себасцянавіч

Шаблоўскі за 400 польскіх злотых і абавязаўся з даходу ад зямлі кожны год выплачваць 8% на ўтрыманне дома для бедных, хворых, сляпых і старых, якія не могуць выйсці з хаты і выжабраваць сабе на пражыццё. У гэтым доме пражывала 5 мужчын і 13 жанчын. Коштам гэтых уладароў пры касцёле быў адкрыты шпіталь на 19 ложкаў, у 17 ст. у Камаях існавала парафіяльная школа, на ўтрыманне якой у 1637 годзе Пётр Рудаміна-Дусяцкі запісаў некалькі валок зямлі, а Ян Себасцянавіч Шаблоўскі па тэстаменту ў 1743 годзе перадаў 800 польскіх злотых. Гэты фундуш праіснаваў 185 гадоў. У 1828 годзе загубіўся. Па рэкамендацыі візітатара школ прыйшлося даходзіць яго. Да Камайскага касцёла належылі дзве капліцы: Шыльвы і Аляхнішкі.

Помнік архітэктуры рэспубліканскага значэння

Касцёл Яна Хрысціцеля – адзін з самых позніх і апошніх храмаў абарончага тыпу на тэрыторыі Беларусі. Ён пабудаваны пад уплывам чатырохвежавых цэркваў-крэпасцей XVI стгоддзя. Што ён служыў мэтам абароны, гаворыць агульны манументальны характар усяго збудавання.

Знешні выгляд суровы, пазбаўлены дэкаратыўных элементаў. Адзіным прыгожаннем галоўнага фасада з'яўляюцца чатырохарачныя нішы, размешчаныя ў верхняй частцы чатырохкутнага шчыта. З захаду будынак мае дзве вялікія магутныя цыліндрычныя вежы з ярусамі разнастайных бажніц, якія абаранялі ўваход у касцёл. Яны арганічна звязаны з галоўным корпусам будынка і маюць дыяметр каля 6 метраў і вышыню 16 метраў. Шарападобныя праёмы байніц дазваляюць мець вельмі шырокі спектр абстрэлу. Сляды яшчэ дзвюх вежаў з боку алтара сведчаць, што першапачаткова касцёл быў чатырохвежавы. Сцены, таўшчыня якіх каля двух метраў, прарэзаны высокімі арачнымі аконнымі праёмамі, паглыбленнямі ў нішах. Паўночная сцяна праёмаў на мае. Партал увахода са спічастым завяршэннем.

Касцёл пабудаваны ў 1603-1606 гадах. Спачатку ён быў трохабісны і меў скляпеністае перакрыцце над нефамі, якія абапіраліся на чатыры слупы. У час руска-польскай вайны будынак згарэў. Складзенні рухнулі, толькі засталіся вежы. У 1655 годзе шведы абстралялі вежы касцёла. Як напамінае аб тых даўніх выпрабаваннях ядры ад шведскіх гармат на загод сына функтарнага касцёла Пятра Рудаміны былі ўмурованы ў фасаднай сцяне (1661 год).

Пры адбудове касцёла скляпенні разам з цаглянымі слупамі цалкам разабралі і замянілі драўляным люстраным перакрыццем, а тры абсіды перарабілі на адну вялікую. У 1673 годзе скончылі адбудову касцёла. І ён быў кансекраваны віленскім біскупам суфраганам М. Слунскім.

Вялікую шкоду нанесла касцёлу Паўночная вайна (1700–1721), пасля якой на працягу 10 год з 1726 па 1736 год касцёл рамантаваўся і рэстаўраваўся. У 1778 годзе на сродкі Войны Амброжага Козела да касцёла прыбудавалі вялікую прастакутную шасціаконную капліцу з крыптай (месцам ганаровых пахаванняў), перакрытай цыліндрычным скляпеннем з распалубкамі. Знешні выгляд касцёла значна змяніўся. Фасады камайскага касцёла заўсёды былі пабелены. Гэта выклікана пераходам да архітэктуры барока. Гавораць, што ад касцёла меўся падземны ход да плябані і далей уніз да зарастаючага азярца і таксама да палаца

Чаховіча. Як сцвярджае жыхар вёскі Камаі Вяжан, у час пракладкі брукаванай дарогі Камаі-Гадучішкі ля касцёла натрапілі на мураванае скляпенне падземнага ходу. Некалькі пазней вакол касцёла пабудавалі каменную агароджу з бутавых камянёў на вапне.

Аздаба інтэр'ера

Сцены касцёла дэкараваны тонкімі карнізамі, фасады капліцы пілястрамі. Асноўная зала і капліца злучаны мураванымі лесвіцамі, размешчанымі паміж пілонаў. Абсіда адкрываецца ў асноўнае памяшканне арачным праёмам. Усе скляпенні касцёла размаляваны арнаментамі ў тэхніцы грызайль.

На хорах усталяваны арган (канец 18 ст.). Яго афармленне складаецца з розных па дрэве гірлянд, кветак, скульптурных выяў анёлаў, музычных інструментаў. Абпал аргана – арнаментальныя валюты з галоўкамі херувімаў. Філёнгі парапетаў хораў дэкараваны накладной скразной арнаментальнай разьбой.

Маюцца чатыры драўляныя алтары. Найбольш цікавы ў дэкаратыўным афармленні цэнтральны двух'ярусны алтар другой паловы 18 стагоддзя. Аснову яго першага яруса складаюць чатыры калоны карыфскага ордэра. Паміж імі ў нішах – драўляныя паліхромныя скульптуры святых Пятра і Паўла, Алены і Агнешкі на ўступах карніза. У цэнтры алтара абраз “Маці Божай з дзіцем” (яшчэ яго называюць “Мадонна Смутку” і “Сумная Мадонна”) XVII ст. Паводле інвентару 18 ст. абраз пазначаны як цудадзейны. Абраз змешчаны ў пасярэбранай чаканнай аправе (у 1996 годзе аправа скрадзена). Крапаваны карніз за разарваным франтонам аддзяляе другі ярус карніза ў васьміграннай разной пазалочанай раме. Алтар завершаны барэльефнай кампазіцыяй з выявай Саваофа ў аблоках. Ордэрныя элементы алтара размаляваны пад ружовы мармур, арнаментальная разьба пазалочаная. Размалёўку касцёла выконваў мастак суседняга маёнтка Каралінова Альфрэд Ромэр.

Ружовы мармур, пазалочаная арнаментальная разьба, паліхромныя скульптуры ў спалучэнні ствараюць каларытную ўрачыстую кампазіцыю. Работа над скульптурным ансамблем скончана ў 1726 годзе. Аб гэтым сведчыць пліта ў алтары з датай яго асвячэння. Выявы скульптур надзвычай выразныя і дынамічныя. У Пятра і Паўлы шырока расплюшчаны вочы, у Пятра адтапыраны вушы, у Паўла прыадчынена ніжняя губа. Лінейныя абрысы фігур спакойныя і строія. Яны нават не парушаюцца крысsem плашчоў, якое быццам развяваецца на ветры. Нерухомасць, устойлівасць фігур падкрэсліваецца іх фронтальнай пастаноўкай, вертыкальным рытмам складак адзення. Гэтыя скульптуры арыентаваны на народны густ, ураджаюць лаканізмам выразных сродкаў, адухоўленасцю вобразаў.

Паўстанцы з Камайшчыны

Паўстанне 1831 года не пакінула раўнадушнымі жыхароў Камайшчыны. Так, завейейскі падкаморы Бярнард Чаховіч быў паўстанцкім камісарам у Камаях. Атрад з 300 пехацінцаў і 200 коннікаў Вінцэнта Барткевіча з Камарова пэўны

час кватараваў у Камаях. У атрадзе быў яго брат Барткевіч Модэрт і Буцэвіч з Палесся. У паўстанцкім атрадзе былі маршалак завілейскай шляхты Чаховіч Ігнацы і яго браты Дамінік і Бярнард; графы з мястэчка Камаі Радзішэўскі і М. Тушкевіч, шляхта С. Радзішэўскі, Л. Рахоўскі; з Палесся браты А. і І. Кубліцкія; са Свіран – Ф. Жэгіловіч, М. Зянкевіч, А. Зарэмба, А. Затэрвайскі, Р. Завацкі, яго брат ксёндз-канонік Лынтупскай парафіі Вінцэнт Завацкі.

У час паўстання 1863 года з Камайскай грамады прынялі ўдзел шляхціцы Мікалай Грэська і Марцін Грыгаровіч, служачы Пётр Грушэўскі, вучань гімназіі са Холіна Юзэф Сарака. З Саранчан у паўстанні ўдзельнічалі Мікалай, Марцін і Вінцук Статкевічы, а таксама студэнт Канткоўскі, з Цябусаў – Уладзіслаў Субаткевіч і Свірскі, з Чарнят – Браніслаў Завацкі, Кароль Завацкі і Рэгіс Завацкі, Зелянкевіч, Юзэф Зянкевіч.

Асабліва трэба адзначыць жыхара мястэчка Камаі Апалінарыя Таньскага, які распараджэннем Свянцянскага “Кіруючага аддзела правінцыямі Літвы” быў прызначаны скарбнікам павятовага камітэта. У яго абавязкі ўваходзіла вярбоўка добраахвотнікаў і дастаўка іх у паўстанцкія атрады, дастаўка паўстанцам харчавання і выплата жалавання, інфармацыя аб перамяшчэнні царскіх войскаў і пасрэдніцтва паміж паўстанцкім жондам і палявымі кіраўнікамі паўстанцкіх атрадаў.

Таньскі актыўна разгарнуў работу па збору сродкаў для паўстанцаў. Пасля разгрому паўстання ён быў арыштаваны. Хаваўся ў Вішневе ў Сулістроўскіх, асуджаны 31 кастрычніка 1864 года на высылку ў Пензенскую губерню пад нагляд паліцыі.

У час паўстання 1831 і 1863 гадоў на Камайшчыне актыўна дзейнічалі Чаховічы – уладары маёнтка Камаі, Паўлінова, Рачкоўшчына, Навілішкаў, Крашонаў, Сурвілішкаў.

Так, Густаў і Лявон кіравалі паўстанцкімі атрадамі (1863-1864 гг.) у раёне Нарачы, Камаі і Паставаў. Былы падпаручнік царскай арміі Лявон Чаховіч з 13 членамі атрада 23 чэрвеня ля вёскі Крапіўнікі трапляе ў палон. Яго заключаюць у Дынабургскую крэпасць і палявым судом 26 ліпеня прысуджаюць да расстрэлу, які 6 жніўня замяняюць 12 гадамі катаргі і канфіскацыяй маёнтка. Пасля адбыцця тэрміну ён застаўся жыць у Іркуцку, толькі ў 1913 годзе вярнуўся на Радзіму. Яго брат Маўрыцый за ўдзел у паўстанні атрымаў 6 гадоў катаргі з канфіскацыяй маёмасці. 16 ліпеня трапіў у палон паўстанец-добраахвотнік вучань 7-га класа Свянцянскай гімназіі Андрэй Чаховіч, якога прысудзілі спачатку да расстрэлу, потым да 12 гадоў катаргі і, нарэшце, да пажыццёвай службы ў арміі ў Амурскай губерні з канфіскацыяй маёнтка Паўлінова. Былы афіцэр царскай арміі Густаў Чаховіч кіраваў ад пачатку да канца паўстання, потым эміграваў за мяжу.

Членам віленскага “Камітэта руху”, сакратаром “Аддзела кіраўніцтва правінцыямі Літвы” быў Зыгмант Чаховіч, які быў выдадзены “шпікам” і асуджаны да расстрэлу, замененым потым 12 гадамі катаргі. Пасля 7 гадоў цяжкай працы ў Нерчыньскіх рудніках яму ўдалося вырвацца ў Беларусь. Пасяліўся жыць у Малых Бесядах, недалёка ад Селішчаў, дзе жыла сям’я Луцэвічаў. Тут з ім пазнаёміўся 13-гадовы юнак, будучы паэт Янка Купала. Зыгмант Бернардавіч шчодро дзяліўся з юнаком сваім багатым кнігазборам. Кнігі з бібліятэкі Чаховіча, сярод якіх было шмат нелегальнай літаратуры аб польскім паўстанні, выходзілі

ў Янкі Купалы дух вальнадумства, погляды на палітычную і сацыяльную няроўнасць.

Канікулы з Богам

Нямецкая акупацыя. Ксёндз Андрэй Булыка і арганіст самаахвярна запрашалі 10-11-гадовых хлапчукоў на працягу лета наведваць касцёл. Аповеды святара пра архітэктару касцёла, яго гістарычнае мінулае, абрады, скульптурныя выявы, харавыя спевы пад суправаджэнне арганнай музыкі былі добрай школай эстэтычнага выхавання. Апрача біблейскіх заняткаў былі ўрокі чытання, пісьма, матэматыкі. Гэтая патрыятычная акцыя святара спрыяла таму, што дзеці не развучыліся чытаць-пісаць, атрымоўвалі маральнае выхаванне.

Добрая традыцыя атрымала працяг. У 1995 годзе пры касцёле арганізавалі лагер адпачынку для дзяцей і юнацтва. Акрамя біблейскіх заняткаў у розных узроставых групах і вечаровых малітваў у касцёле праводзіўся “Зялёныя вечары” ля вогнішчаў з гульнямі, спаборніцтвамі, конкурсамі.

У 1997 годзе працавалі з дзецьмі айцец Збігнеў Бояр, айцы Сэрацаны, клерыкі Гродзенскай духоўнай семінарыі, браты-законнікі, сёстры-уршулянкі і кармеліцянкі, наведваў лагер нунцыі Апостальскай сталіцы Дамінік Грушыўскі.

Знаходжанне ў лагера мае дабротны ўплыў на дзіцячыя душы. У лагерным журнале на адным з алтараў дзеці добраахвотна пакінулі запісы-абяцанкі, своеасаблівыя прысягі, накіраваныя на маральнае самаўдасканалванне, выхаванне прыстойных паводзін, пазбяганне дрэнных звычак.

Улетку сябры літаратурна-краязнаўчага гуртка Камароўскай СШ Мядзельскага раёна наведвалі Камаі. Ксёндз Павел Кнурэк гасцінна сустрэў гурткоўцаў, пазнаёміў з архітэктарай касцёла і шэдэўрамі выяўленчага мастацтва. Асабліва вялікае ўражанне зрабіў абраз Альфрэда Ромера “Хрыстус і сірата”. На пярэднім плане адлюстраваны Езус Хрыстус, які туліць да сябе хлопчыка, адзенне якога складаецца з “чужога пляча” дарослага чалавека кашулі, якая падпярэзана і адначасова служыць кашулькай і штонікамі-спаднічкай... Правае плячо агалілася... Хлопчык з вялікім даверам і надзеяй туліцца да Хрыстуса. У гэты момант ён забыўся пра сваё горкае жыццё, на твары хлопчыка пануе супакой.

Змагар за волю супраць царскага ярма А. Ромэр у выяву абраза ўклаў вызвольную ідэю: на заднім плане чорнае-чорнае неба, але адна белая, хаця і вузенькая, палоска надзеі на волю пранізвае неба. Колеры адзення адлюстраваных на абразе асоб сугучныя колерам французскай рэвалюцыі.

І яшчэ кідаецца ў вочы вясковы просценькі плот, якіх было шмат у Камаях, Каралінове, ды ва ўсіх вёсках.

У гасцях у школьнага вартаўніка

У нас было запланавана сабраць звесткі пра арганізатара Міжнародных фестываляў арганнай музыкі Браніслава Руткоўскага. З гэтым паралілі звярнуцца да Яніны Сівіцкай.

Яніну Сівіцкую (Руткоўскую), якая працуе вартаўніком у Камайскай школе, мы адшукалі не адразу.

– Яна панесла яблыкі са свайго сада дзецям у летнік. Не, не на продаж, а як

гасцінец. Такая ў яе душа, – паведамлілі нам суседкі.

Нарадзілася яна ў 1929 г. у Камаях і ўвесь час пражыла тут. Нас яна тут цікавіла па той прычыне, што добра ведала Руткоўскага Браніслава, знакамітага арганіста. Аказалася, што яна яго стрыечная сястра: іх бацькі Людвік і Юзэф былі роднымі.

– Праз усё жыццё толькі і ведалі, што будаваліся. У выніку камасацыі з мястэчка перасялілася на хутар пад Мацковічы, а потым паступіла каманда ссяляцца з хутароў – зноўку перавозілі будынкi ў мястэчка.

Зараз яе домік размешчаны воддаль ад дарогі ў садзе. Сцены жылля ўпрыгожаны вышыўкамі, карцінамі.

– Люблю прыгожае, сама ўсё гэта зрабіла, – патлумачыла гаспадыня. Калі даведалася, што нас цікавіць асоба Браніслава, то дастала з запаветнай скрыначкі добры дзесятак фотаздымкаў і лістоў. – Усё ад Бронака. Добры і клапатлівы быў, заўсёды прысылаў паштовыя пераводы на будоўлю, бо ведаў, што ў калгасе даходы кепскія. На Каляды для парафіяльных дзяцей прысылаў па 250 злотых (а гэта немалыя грошы) на закупку падарункаў ад святога Мікалая. Ён умеў рабіць усе сялянскія работы: касіў, жаў, араў, сенаваў, ездзіў на начлег. Амаль кожнае лета прыязджаў у Камаі, наведваў школу, іграў у касцёле. Перад самай першай сусветнай вайной у Камаі прыехаў малады вікарыі, які навуку ў касцёле казаў па-беларуску. Расказвалі, што гэта была вялікая падзея ў парафіі. Людзі валам валілі ў касцёл, каб паслухаць маладога ксяндза. Бронак таксама з местачкоўцамі гаварыў па-беларуску, хаця добра валодаў польскай і рускай мовамі.

З маладым ксяндзом ён знайшоў нешта агульнае, бо падоўгу гутарылі то ў плябані, то на кватэры ў Руткоўскіх. Гэта бясспрэчна быў паэт-святар Казімір Сваяк. Магчыма, пад уплывам сустрэч з Руткоўскім ён запісаў у сваім дзённіку: “Баліць мне сэрца, як чуе... , што хочучь кінучь мову родную на карысьць чужой”.

Пакінуў паэт-святар Канстанцін Стаповіч (Казімір Сваяк) і такое ўражанне аб Камаях: “Беларусь шчырая. Нават разгаварыцца інакш трудна. Касцёл падобны да нейкай крэпасці сярэдніх вякоў. Пробашч чалавек залаты. Хаджу ў лес. Аглядаю мейсцы, пазнаю людзей. Наагул, здаецца, што тут дрэнна не будзе. Працы ёсць”.

На аснове аповяду Яніны, яе каментароў да фотаздымкаў і лістоў Б. Руткоўскага стала магчыма ўзнавіць жыццёвы і творчы шлях арганіста. З-за таго, што звестак пра яго мала, то падрабязна спынімся на яго жыццяпісу.

Пачатак

27 лютага 1898 г. у сям’і Юзафа і Марыі Руткоўскіх з’явіўся на свет хлопчык Браніслаў, якому лёс наканаваў быць дзеячам шырокага накірунку: педагогам, рэдактарам, публіцыстам, дыктарам, прапагандыстам музыкі, арганістам-віртуозам, пачынальнікам сусветных фестываляў арганнай музыкі.

Дзяцінства яго прайшло ў мястэчку, якое размешчана на беразе маляўнічага Камайскага азёра, дзе Браніслаў вудзіў рыбу, лавіў ракаў. У наваколлі Камай растуць у перамешку дубовыя і бярозавыя гаі з сасновымі барамі, куды ён рабіў набегі на грыбныя і ягядныя мясціны. Замілаванне ад прыроды і вясковага

Б. Руткоўскі ў маладыя гады

побыту засталася на ўсё жыццё. Ва ўспамінах пра дзяцінства Браніслаў пісаў: “Адчуваю вялікую цягу да вёскі, да прыроды. Калі знаходжуся на вёсцы, то не магу зразумець, чаму я асуджаны жыць у горадзе. Цягне мяне прырода, цішыня, у якой многае чутно. Судакрананне з прыродай мае ў сабе штосьці ад пантэізму, існасць жыцця найбольш адчуваецца на вёсцы”.

Камайскі касцёл быў месцам, дзе Бронак (так яго звалі ў мястэчку) упершыню судакрануўся з арганнай музыкай, якая заварожвала яго. Руткоўскі меў абсалютны слых, выдатную музыкальную памяць і добры голас. Ён ахвотна спяваў у касцёльным хоры, любіў слухаць арганную музыку: мог гадзінамі ўважліва назіраць за іграй арганіста. Бачачы цягу сына да музыкі, бацька папрасіў мясцовага арганіста навучыць іграць яго на аргане.

За няпоўны год Бронак выдатна авалодаў прыёмамі ігры свайго настаўніка. Быў выпадак, калі арганіст моцна захварэў, то васьмігадовы Бронак бездакорна выканаў музычнае афармленне набажэнства.

Каб не затухлі здольнасці сына, бацька адправіў яго за 18 км у Кабыльнік (цяпер в. Нарач, Мядзельскага раёна) да славутага ў наваколлі арганіста. У хуткім часе вучань пераўзышоў умнемнем іграць на аргане свайго настаўніка і праслыў у наваколлі як “маэстра”.

Дзісенская прагімназія, кансерваторыя ЦРМТ

Каб адкрыць сыну дарогу ў вялікую музыку, бацька вырашыў даць яму сярэдняю адукацыю: паслаў у 1910 вучыцца ў Дзісенскую прагімназію. У мясцовага ксяндза дамовіўся з кватэрай і папрасіў, каб ён апекаваўся над сынам. Браніслаў займаўся ў гімназіі і адначасова падзарабляў на пражыццё: іграў на аргане ў касцёле, кіраваў арганізаваным ім месцачковым хорам моладзі (а меў адно толькі 12 гадоў!). У 1914 годзе ён паспяхова закончыў прагімназію. Дзісенскі ксёндз заўважыў у юнаку незвычайны талент і, каб далей развіваць яго, павёз хлопца ў Пецяярбург, уладкаваў у польскую гімназію святой Кацярыны працягваць вучобу, а каб удасканальваў свае музыкальныя здольнасці, выклаптаў пасаду арганіста ў касцёле святога Казіміра. Праз год Руткоўскі паступіў у кансерваторыю Царскага Рускага Музычнага Таварыства па класе арганнай музыкі да знакамітага арганіста Жак Гандшыпа, асоба якога зрабіла вялікае ўражанне і ўплыў на Руткоўскага. Вяснаў 1917 года скончыў гімназію. А займацца ў кансерваторыі працягваў да кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 года. У час вучобы ў Пецяярбурзе кантактаваў з сябрамі моладзевых самаадукацыйных арганізацый, з’яўляўся сябрам польскага рабочага клуба “Прамень”, а затым настаўнічаў у жаночай гімназіі. Пра працу ў гімназіі ўспамінаў: “На 19-м годзе жыцця адразу пасля атрымання атэстата сталасці стаў выкладаць у польскай жаночай гімназіі спевы, гісторыю і польскую мову... Прафесіі настаўніка не выбіраў, яна “прыйшла” неяк

сама. Атрымалася гэта перад усім ад замілавання да прадмета (музыкі і спеваў) і магчымасці ад гэтага атрымаць задавальненне”.

Вяртанне на Віленшчыну

Грамадская нестабільнасць, выкліканая рэвалюцыяй, стала прычынай, што Руткоўскі вярнуўся ў Камаі, стаў працаваць з бацькамі па гаспадарцы. Але яго цягнула навука. Калі ў Вільні аднавіў работу універсітэт імя Стэфана Баторыя, Руткоўскі паступіў на факультэт паланістыкі, адначасова зарабляючы на жыццё працай настаўніка спеваў у рамеснай школе айцоў Салезінаў. Тут ён праявіў кіпучую дзейнасць: наведваў драматычны і літаратурны гурткі, супрацоўнічаў з акадэмічным тэатрам, дзеля якога здзяйсняў музычнае афармленне спектакляў. Тут ён клапаціўся аб сябрах-рэпатрыянтах з Пецярбурга. Пра гэты перыяд яго жыцця прафесар Ю. Рэут пісаў: “Падкрэслію адну з істотных рыс асобы Бронака... Гэта яго думка пра іншых і дапамога іншым. Гэта ён уладкаваў усіх рэпатрыянтаў пасля першай сусветнай вайны. Ён адшукаў ім працу, пасады, школы і інш. Дзякуючы яму многія скончылі школы, курсы... Уласна, ён арганізаваў грамадскае жыццё, памагаючы кожнаму ... і ўсім разам”.

У 1920 г. яго мабілізавалі ў польскую армію. Прышлося прыняць удзел у польска-савецкай вайне. Верны дадзенай прысязе, ён праявіў мужнасць у час ваенных дзеянняў, за што быў ганараваны Срэбным Крыжам Віртуці Мілітары. Амаль год упарціўся прыняць узнагароду, лічыў, што яго ваенныя заслугі перабольшаныя, а свае ўчынкi лічыў натуральнымі. Калі пазней у прафесара пыталі, за што атрымаў такую высокую ганаровую адзнаку, жартам адказаў: “За тое, што не ўцякаў”.

Варшава-Парыж

У 1921 г. перавёўся ў Варшаўскую Дзяржаўную Музычную кансерваторыю, дзе вучыўся ў М. Сурынскага (арган), Т. Мельцэра (дырыжорства), П. Рыткі (тэорыя), і вучыўся ў Варшаўскім універсітэце. З першых дзён вучобы ў кансерваторыі на Руткоўскага звярнулі ўвагу прафесары і сябры. Яго камунікабельнасць спрыяла таму, што ён стаў прызнаным важным моладзі: яго выбіраюць прэзідэнтам гуртка “Братняк”, дзе гуртоўцы паглыблялі свае веды, ладзілі сустрэчы са знакамітасцямі горада. Адначасова кіраваў музычным тэатрам “Рэдута”, дзе распрацоўваў музычнае афармленне спектакляў: “Пастаралі” Л. Шылера, “Новы Дон Кіхот” С. Манюшкі, а таксама акампануваў для хору і ансамбля. Захапляўся старадаўняй музыкай, выконваў творы кампазітараў Гамулкі, Вацлава з Шамантул і інш. Тут ён пазнаёміўся са знакамітай піяністкай Зофіяй Васькоўскай (1898-1984), з якой 26 ліпеня 1924 года ўзяў шлюб.

У 1924 г. з адзнакай скончыў кансерваторыю і стаў стыпендыятам на права працягваць вучобу ў Францыі. Яго выкладчыкамі сталі такія знакамітасці, як Л. Вернер (арган), а. Перро (эстэтыка); знаёміцца з выканальніцкім майстэрствам М. Дзюпрэ, А. Марэхаля, слухае араторыі, прыгожыя кампазіцыі Рэймса, Хартра, Аменса. Пабываў у Салемесе, дзе судакрануўся з найчысцейшымі традыцыямі грэчаскага спеву. У Парыжы стварыў таварыства маладых музыкантаў.

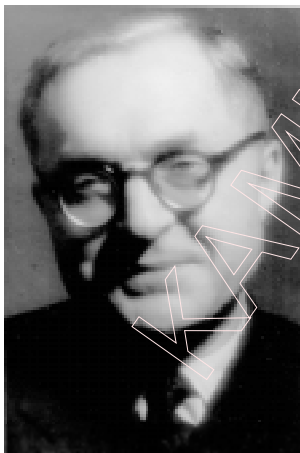
Першыя працоўныя крокі

Пачынаючы з лета 1926 г. працуе ў Варшаўскай кансерваторыі па класе аргана, у 1927 г. быў прызначаны рэктарам кансерваторыі.

Ва ўспамінах студэнтаў паўстае вобраз патрабавальнага, вельмі сумленнага прафесара, які клапаціўся аб рэгулярнасці заняткаў, цікавіўся лёсам навучэнцаў. Ён выхаваў больш за паўтара дзесятка знакамітых музыкантаў, такіх як Ф. Ранчкоўскі, Я. Кухарскі, Ю. Хведчук, Я. Ярунь. Прафесар Ф. Ранчкоўскі падкрэслівае выключныя педагогічныя якасці Б. Руткоўскага, уменне падабраць рэпертуар па ўзроўні і здольнасцях кожнага студэнта і дабівацца выніковай працы. Акрамя выкладчыцкай работы, ён аддаваў шмат часу ўздыму ўзроўню арганнай музыкі ў касцёле, дабіўся ўвядзення традыцый, каб прафесура кансерваторыі выконвала абавязкі катэдральных арганістаў, даносычы арганную музыку да шырокіх народных мас. Некаторы час выконвае абавязкі прэзідэнта таварыства арганістаў і хормайстраў, рэдагуе “Пісьмо арганістаў”, працуе арганістам у катэдры св. Яна.

Папулярызатар музыкі

На старонках часопісаў пад псеўданімам Ян Вольха крытыкаваў афіцыйныя ўлады за бяздарнасць, няўменне кіраваць творчым працэсам, змяшчаў рэцэнзіі на музычныя творы, рабіў упор на музычную асвету грамадства.

*Прафесар Браніслаў
Руткоўскі*

Пачынаючы з 1927 г. радыё стала для яго магутным сродкам музычнай прапаганды. Такая форма перадачы ідэй цалкам адпавядала характару прафесара, які валодаў выдатнымі артыстычнымі, аратарскімі здольнасцямі. Аповеды яго былі вельмі цікавыя, пластычныя, прыхарошаныя гумарам, узятыя з уласных назіранняў у час шматлікіх падарожжаў.

Яго жонка Зоф’я ўспамінае: “Жаданне дзяліцца перажытым з іншымі было яго ўнутранай патрэбай. Дасканалая дыкцыя, каларытны і непасрэдны, афарбаваны гумарам спосаб радыёперадач, вельмі характэрнае гучанне голасу, нарэшце, віленскі акцэнт – усё гэта надавала перадачам вельмі індывідуальны характар”.

Ён лічыў спевы сродкам, які здольны разбудзіць дрэмлючую ў кожным чалавеку музыкальнасць. Таму ў перадачах удзяляў вылікую ўвагу песні.

Вельмі папулярнымі былі ў краіне цыклы перадач: “Спявае ўся Польшча”, “З песняй па краіне”, “Стылі ў музыцы”, “Слухаем музыку”, “Вучымся спяваць”, “Спяваем песенькі”, “Канцэрты для дзяцей”, “Пазнаём таямніцы музыкі”, “Спяваем па нотах”, “Дзеці слухаюць музыку”, “Музычныя гавэнды”, “Яшчэ пра музыку”, “Музычныя актуаліі”, Агляд музыкальнага жыцця” ды інш.

Яго дзейнасць была ганаравана польскім радыё, але найбольшай радасцю для яго было, калі ўдзячныя слухачы пазнавалі яго на вуліцы па голасе. Але перш за ўсё ён быў артыстам, шмат ездзіў з канцэртамі па краіне і за межамі. Быў у Ведні, Шэгедзе, Франкфурце-на-Майне, Брусэлі, Будапешце.

За ўздым музычнай культуры

Прафесара хвалявала пытанне ўздыму музычнай культуры народа. Выйсце ён бычыў у адпаведнай падрыхтоўцы настаўнікаў. Музычную культуру ён разумеў не толькі як інструмент дыдактыкі, а хацеў прышпіліць сваім слухачам шчырае замілаванне да музыкі і зрабіць іх сваімі прыхільнікамі і памочнікамі.

Пачынаючы з 1927 г. і па 1939 г. Руткоўскі чытае лекцыі ў настаўніцкім інстытуце. Па яго ініцыятыве пры Крэменецкім ліцэі былі створаны для настаўнікаў спеваў летнія курсы пад назвай “Музычны Канікулярны Агмень”. Перад настаўнікамі выступалі знакамітыя артысты і музыканты, якія былі і выкладчыкамі. Пра гэты час Т. Залеўскі ўспамінае: “Слухачы судакраналіся тут з музычнымі шэдэўрамі і знакамітымі музыкантамі, а змястоўныя і інтэлігентныя тлумачэнні Бронака ўводзілі іх у асяродак сапраўднага мастацтва, дапамагалі разумець музыку і выхоўвалі патрэбнасць у музыцы”.

Міністр С. Станіслаў Бугайскі ў 1939 г. так ацаніў гэту справу: “Музычны агмень у Крэменьцы вытрымаў выпрабаванне часам. Гэта з’яўляецца доказам таго, што мае трывалыя і сталыя каштоўнасці, а заслуга ў гэтым дваіх чалавек – прафесара Б. Руткоўскага і спадара Ю. Панятоўскага”.

Вайна

У Крэменьцы, дзе Б. Руткоўскі пражыў 12 гадоў, яго застала вайна. Прыроджаны аптыміст, ён не мог паверыць у гэта, аж пакуль не атрымаў мабілізацыйную картачку, якая пацвердзіла грозную рэальнасць.

Шокам для яго была смерць адзінай любай дачушкі Эвуні, якая загінула ў Любліне ў час фашысцкага налёту ў 1939 годзе.

У лістападзе Руткоўскія прыезджаюць у Варшаву. У 1940 годзе Руткоўскага арыштоўвае гестапа і трымае некалькі тыдняў у якасці закладніка. Калі адпусцілі, адразу пачаў падпольную дзейнасць супраць акупантаў. Стаў кіраўніком групы прапаганды і агітацыі Арміі Краёвай пад псеўданімам Карыцкі, скампанаваў шэраг патрыятычных песень і салдацкіх маршаў, падпольна выдаў два спеўнікі, сярод іх “Салдацкі спеўнік”. На яго кватэры праходзілі рэпетыцыі патрыятычных песень.

У 1940-41 гг. выкладае ў школе № 121 спевы і польскую мову, адкрывае клас арганнай музыкі, адначасова праводзіць заняткі на тайных настаўніцкіх курсах. Прымаў удзел у Варшаўскім паўстанні 1944 г., выступаў перад мікрафонам паўстанцкай радыёстанцыі “Бліскавіца”.

Пасля разгрому паўстання трапіў у палон, быў вывезены ў канцэнтрацыйны лагер “Сандбостэнь”, адкуль вызвалены англічанамі. Пазней выехаў у Італію. У Рыме выдаў зборнік песень для салдат.

Ініцыятар Міжнародных фестываляў арганнай музыкі

У верасні 1946 г. прыехаў у Кракаў, дзе ўзначаліў Кракаўскую Дзяржаўную вышэйшую музычную школу (ДВМШ), якой кіраваў да самай смерці. У 1953 г.

Магіла Руткоўскіх

атрымаў тытул прафесара, выдаў спеўнікі “Спяваем песенькі” і “Зялёны гай”, працягваў традыцыйныя музычныя канікулярныя курсы для настаўнікаў, арганізаваў дзве канферэнцыі аматараў музыкі ў Шклярскай Парэньбе.

Ён добра ведаў будову арганаў, умеў рабіць ім настройку, быў кансультантам і праектантам арганаў у Варшаўскай кансерваторыі і аўдыторыі Кракаўскай ДВМШ, кансультаваў рэканструкцыю арганаў у Вроцлаве і Чанстахоўскай базыліцы. У краіне перыядычна праводзіў канцэрты арганнай музыкі. Першы канцэрт у Олеўскай катэдры стаў зародкам фестываляў арганнай музыкі, якія сталі рэгулярна праводзіцца ў Польшчы з 1959 г. і выклікалі сусветны рэзананс. Пачынаючы з 1963 г. па ініцыятыве Б. Руткоўскага яны набылі статус Міжнародных.

Пасляваенны рэпертуар канцэртаў Руткоўскага ахопліваў разнастайныя стылі і эпохі: ад Д. Палестрыні (1525-1594 гг.) да О. Месіяна

(1903 г.), канцэрты ставіліся ў дзесятках гарадоў Польшчы і за мяжою: Югаславіі (1959, 1961гг.), Італіі (1959 г.) СССР (1960, 1963 г.), Беларусі (1963), Румыніі (1961г.), Германіі (1963 г.). Рэцэнзенты яго канцэртаў падкрэслівалі артыстычную цэласнасць рэпертуара, высокую музыкальнасць, чысціню і празрыстасць формы і зместу, надзвычайную пачуццёвасць і арыгінальны каларыт.

У 1963 г. пад час канцэрта у Маскве ў яго здарыўся першы прыступ інфаркту.

Браніслаў Руткоўскі праводзіў тытанічную грамадскую працу. Вось няпоўны пералік яе: член Праграмнай камісіі пры Міністэрстве культуры, сябра рэдакцыйнай калегіі музычнага выдавецтва Галоўнай Управы і акруговага таварыства музыкантаў, сябра Вышэйнай школы арганістаў, Управы Кракаўскага опернага таварыства, мастацкі кіраўнік Кракаўскай філармоніі. Ён уваходзіў у склад журы конкурсу Польскага музычнага выдавецтва, Міжнароднага конкурсу арганнай музыкі ў Празе (1958 г.), маладых музыкантаў у Зарэмбе (1958 г.), Міжнароднага Бахаўскага конкурсу ў Ліпску (1964 г.).

1 чэрвеня 1964 г. у час праслухоўвання ігры на аргане студэнта-ўдзельніка Міжнароднага Бахаўскага конкурсу Руткоўскі раптоўна памёр ад інфаркту. Гэта адбылося ў г. Ліпску ў касцёле святога Тумаша. Сумная вестка абляцела ўсю Польшчу. На старонках газет з’явіліся некралогі. Пахаванне адбылося 6 чэрвеня на Ракаўскім могілніку г. Кракава на Алеі Заслужаных.

Прызнанне заслуг

Браніслаў Руткоўскі быў ганараваны Срэбным Крыжам *Virtuti Military*, Срэбным Крыжам Заслуг з Мячамі (за ўдзел у Варшаўскім паўстанні), Камандорскім Крыжам ордэна Адраджэння Польшчы, Залатой Адзнак г. Кракава, Крыжам Кавалерскім ордэна Адраджэння Польшчы. Меў узнагароды польскага радыё, з'яўляўся лаўрэатам артыстычнай узнагароды г. Кракава.

Яго імя названа Дзяржаўная музычная школа № 3 у г. Родгужы, аўдыторыя ў Кракаўскай Дзяржаўнай вышэйшай музычнай школе.

Па ініцыятыве В. Фальк (Кракаў) у 1996 г. спадаром Пачкоўскім быў арганізаваны збор сродкаў у кракаўскіх касцёлах для ўвекавечання памяці Б. Руткоўскага на радзіме – у Камаях, а менавіта адкрыццё мемарыяльнай дошкі ў Камайскім касцёле, дзе пачыналася яго дарога ў вялікую музыку, а таксама назваць адну з вуліц яго імям.

Гэту ідэю падтрымалі парафіяне, але не знайшлі адэкватнага разумення ў мясцовых улад, насцярожана паставіўся да гэтай ідэі і святар касцёла. Мяркую, што публікацыя ў “Куфэрку Віленшчыны” скране з мёртвай кропкі справу ўшанавання імя знакамітага земляка.

Радкі з лістоў Б. Руткоўскага да сястры

“Быў бы пакрыўджаны лёсам, чуўся б нават псіхічна бяднейшым, каб перажыў паўстанне па-за Варшавай”.

***

“З маім прыездам у Камаі павінен пачакаць да новага выдэлегавання ў СССР. Мне хочацца ўбачыць вас усіх, наведальце родную старонку”.

***

“Летнія каникулы праводзім пад морам... Там меў некалькі канцэртаў, іграў на спеўных старых арганах у катэдры ў Оліве”.

***

“У бліжэйшыя дні атрымаеш з Кіева 500 руб. ад майго сябра Барыса Латашынскага. Гэта звыш тых 200 руб., што рэгулярна дасылаю праз Уніўскамісію”.

Заклучэнне

Мелі “Валошкаўцы” ў Камаях сустрэчу з Аркадзем Іосіфавічам Нафрановічам, настаўнікам Камайскай СШ, паэтам, які прачытаў радкі са свайго верша:

Я думаю аб знакамітых продках,
Якіх шмат хто не ведае ў нас.
Было жыццё іх бурным, як паводка,
Яны намнога абганялі час.
Падзвіжнікі, сапраўдныя героі,
За ісціну і праўду змагары.
Іх узвышала вернасць ідэалам,
На новай ніве рупіўся свяец,
І будучыні зерне прарастала,
Каб золатам калосся завінець.

Выкарыстаныя крыніцы

1. Gołos I. Polskie organy i muzyka organowa. Warszawa, 1972 г.
2. Драўніцкі І. Сцяжынка ў вялікую музыку. “Нарачанская зара”, 1999 г.
3. Zalewski. Pół wieku wśród muzyków. Kraków, 1977 г.
4. Руткоўскі Б. Письмы для сястры Яніны Сівіцкай (Руткоўскай)
5. Руткоўская (Сівіцкая) Я. Успаміны і каментары да фотаздымкаў. Камаі, 2001 г.
6. Mała encyklopedia muzyki. Warszawa, 1970 г.
7. Фальк В. Ліст Ірэне Грыбоўскай. Камаі, 1996 г.
8. Falk W. Bronisław Rutkowski – człowiek i artysta. Gdańsk, 1986 г.
9. Rutkowska Z. Ze wspomnienia o Bronku. Kraków, 1966 г.
10. Якубоўскі Я. Браніслаў Руткоўскі. Паставы, “Сумежа”, № 6, 1991 г.
11. Урбанайць Люцыя, вусныя ўспаміны. Гвоздавічы, 1940 г.
12. Фотаздымкі з уласнага архіву Я.Сівіцкай. Камаі.
13. Rzepecki I. Organizacja i działanie Biura Informacji i Propagandy (BiPi) Komendy Głównej AK. Cz. I „Wojskowy Przegląd Historyczny”, Kraków, 1971 г.

***

***Не наракаю на цябе, мой лёс,
За тое, што не раз пад родным небам
Гарэлі ногі ад сцюдзёных рос,
Што ў хаце часам не хапала хлеба.***

***Як запаветнае ў душы нясу
І шчасце свету, і ўсю бездань болю,
І матчыну гарачую слязу,
І ціхі шэпт параненай таполі.***

***Ніколі мне ад тых трывог і бед
Не уцячы, нідзе мне не падзеца.
На сто часцін расколваецца свет,
А трэшчыны усе ідуць праз сэрца***

РЫГОР СЕМАШКЕВІЧ

Адам Станкевіч

КАЛЯНДАРНЫЯ НАТАТКІ

Прадмова

Такі ўжо няўмольны наш час, такая наша гісторыя, што не можам мы захаваць нашы сьвятыні, нашы здабыткі і нацыянальныя каштоўнасьці. Таму кожная рэч, “уваскрэслая” з небыцьця, такога кшталту, становіцца сенсацыяй. І тут трэба ў першую чаргу аддзячыць тых, хто, не зважаючы на віхурысты час, захаваў дзеля будучыні, дзеля нас, нашчадкаў, жывое слова нашай гісторыі; дзёньнікавыя запісы Ойчы Адама Станкевіча “Каляндарныя нататкі”.

Кожная рэч мая сваю гісторыю. Тое ж можна сказаць і пра нататкі. Пасьля арышту Адама ўся яго маёмасьць была перададзена Марылі Шутовіч, яго пакаёўцы. Дзесьці ў 1972 годзе рукапіс у некалькіх экзэмплярах перадрукаваў Янка Шутовіч. Адзін з іх патрапіў да старога віленчука-беларуса, сапраўднага, шчырага захавальніка сьведчаньняў нашай гісторыі Сяргея Сьцяпанавіча Карабача, які і перадаў яго галоўнаму рэдактару “Куфэрка Віленшчыны” Міхасю Казлоўскаму. Дзякуючы Карабачу і маюць “Каляндарныя нататкі” другое жыцьцё.

Сам па сабе рукапіс – гэта не зусім дзёньнікавыя запісы, гэта хутчэй занатаўкі для будучых успамінаў. Кожны год, месяц, радок перапоўнены распаччу і болем. Можна толькі здагадацца, што рабілася ў ягонай душы. Бо даводзілася жыць і бачыць, як штодня павялічваецца ўціск беларушчыны, зьнікаюць беларускія сьвятары, нацыянальныя і культурныя дзеячы, былыя сябры і аднадумцы, калі ў БССР нічога па сутнасьці беларускага няма, а беларускія пісьменьнікі, нібы ўзрошчаныя ў цяпліцы, пішуць свае творы адзін для аднаго...

Якая вялікая трагедыя для асобы, што ідэйна вырасла і ўзгадавалася, а пазьней і сама гадала ў беларускім духу народ, бачыць яго (народа – “КВ”) поўны духоўны і нацыянальны заняпад.

Асоба ойчы сапраўды вартая пашаны. Як з нацыянальных пазіцыяў, так з духоўных. Прыкмецілі гэта і ў міністэрстве (МГБ, або скарачана М-фсто, як, параўноўваючы з д’ябальскім персанажам Мефістофелем Гётэ называў іх А. Станкевіч – “КВ”): “Ксёндз Станкевич больше католик чем белорус”. Наўрад ці ў той час можна было знайсці сярод духоўных асоб настолькі талерантнага чалавека, вернага Праўдзе Хрыстовай. Чалавека сапраўды з чыстай душой, што, нягледзячы на ўсе зьдэкі з боку шавіністычнага польскага касьцёла, на злобу і недавер адказаў хрысьціянскай верацярпімасцю і любоўю. Для яго не было за паразу правесці разьвітальнае багаслужэньне для ад’язджаючых ксяндзоў-палякаў. Заўсёды з найлепшымі пачуцьцямі ставіўся і да літоўскіх сьвятароў.

Аглядаючыся на гісторыю Беларусі ХХ стагоддзя поўную войнаў і крыві, імкнучыся пабачыць што-небудзь сьвятое, ў нашых вачах заўсёды паўстае сьветлы вобраз айца Адама Станкевіча.

1937

Валожынскі павет. Стараста склікаў усіх з павету праваслаўных сьвяшчэньнікаў і выдаў ім загад, каб яны ўводзілі ў царкву польскую мову, а так жа каб і дома гаварылі па-польску. Інакш будзе іх лічыць антыдзяржаўнымі. Тое ж самае зрабіў стараста Шчучынскі і Стаўпэцкі. Было гэта на пачатку 1937 г.

– Віленскі ваявода Бацянскі¹ адведаў беларускі інтэрнат пры Віл. Гімназіі /філія дзяржаўнай гімн. ім. Славацкага/: крычаў за беларускія надпісы, зрываў іх і дзёр.

– Справа Бел. Кат. Акцыі і справа асобнага касьцёла для Беларусаў у Вільні: гл. за апошнія месяцы 1936 г. №№ “Хр. думкі”², а так жа №№ тэй жа “Думкі” за першыя месяцы 1937 г. і адпаведныя дакумэнты.

– **2.V.** На Праваслаўны Вялікдзень, канфідэнт Ваяводзтва Сарока³ /родам беларус/ гасьціў у сябе начальніка нацыянальных спраў, а так жа некаторых беларусаў з мэтай адцягнуць іх ад беларускай работы і ўплутаць у паліцыйныя цяньты. Сетка была настаўлена прадусім на паэта Танка⁴, але гэтага не было тады ў Вільні.

– Падзел царскай і польскай палітыкай Беларусаў на “рускай” і “польскай” веры адчуваецца яшчэ і сьняня. Дзіўна, што многія нашы і не нашы ўсходнікі яшчэ і сьняня склонны Беларусаў-каталікоў залічваць да палякаў.

– Даведваюся, што па беларускіх праваслаўных сёлах ідзе з боку польскага агітацыя за польскай мовай /літургія і набажэнствы дадатк./ у царкве. Акцыя гэта аднак з боку народу напатыкае рашучы адпор. Духавенства агулам так жа проціў, а калі хто і згадзіўся б, дык баіцца народу.

– У паліцыі сьледчай быў сьняня. Клікалі ў зьвязку з рэвізіяй і з забранымі матэрыяламі 28.X.36⁵. Пракуратура затрымала ўсё і патрабавала праз паліцыю выясьненьня. Дзеля таго, што дужа многа пазыцыяў, выясьненьне якіх забрала б пару дзён часу, я сьцвердзіў агульна, што ўсё ў мяне забранае – гэта архівальны матэрыял для маіх працаў з галіны гісторыі беларускага адраджэнскага руху і што падрабязна аб гэтым усім выясьніў судзьдзі сьледчаму. На гэтым і скончылася мая візыта ў паліцыю.

– **22.V. /па стар. ст. 9.V./** У Беластоку ў саборы праваслаўным з прычыны фэсту сьв. Мікалая была Божая Служба. Адпраўляў архірэй з Горадні Савва /Советов, з ваенных/. Падчас службы вышаў з казаньнем. Заявіў, што да дзяцей прамовіць па-польску, а для старых па-беларуску і па-расейску. Як пачаў па-польску, пачалі людзі крычаць, што ня хочучь, што ня трэба. Гаварыў архірэй і не паддаваўся толькі 6 мінут. Далей гаварыць па-польску ня мог, спыніўся і пачаў па-беларуску. Людзі слухалі дужа ўважна і былі пасья дужа рады. Урэшце Савва прамаўляў па-расейску. Людзі слухалі спакойна. Калі ж Савва йшоў з царквы ў плябанію, людзі на яго крычалі: прадажнік, Хрыстапрадаўца і г. пад. Словам, справа рытуалу навыварат...

– Польскія паліцыйныя /і палітычныя/ кругі ў Вільні дужа непакояцца, што ўсе актыўныя Беларусы, не выключачы і студэнцкай моладзі, аб’ядналіся на грунце агульнабеларускай пазытыўнай культурнай працы. Яны любяць, як Беларусы між сабой грызуцца.

– **26.V.** У ваяводы⁶ быў “баль” для беларускіх матурыстаў. Запрасілі кіраўнікі інтэрнату, не пытаючыся вучыццалёў і бязь іх. Усіх матурыстаў 26, пашло талькі

17, 9 не пашлі. На “бали” ваявода абяцаў ім сваю апеку, як яны будуць студэнтамі. З “балю” ваявода незадаволены, бо ніхто не падзякаваў і 9 не прышло зусім. На палітыцы “дівідэ эт імперэ” пазналіся, як бачым, і матурысты.

– **5.VI.** Сяньня даведаўся з пэўных крыніц: нядаўна польскія вучыцялі са школ з-пад Крэва папрыводзілі ў Крэва вучняў. У Крэве прывялі іх і ў царкву. Сьвяшчэньнік /Леванчук⁷, здаецца так/ пачаў дзяцей абводзіць па царкве і тлумачыць ім па-беларуску. Тады вучыцялі зьвярнулі яму ўвагу, каб ён гаварыў па-польску, бо дзеці – пераважна каталіцкія – па-беларуску ня разумеюць. Тым часам трэба ведаць, што ў тэй старане – ўсе беларусы, як каталікі, так і праваслаўныя, і гавораць яны дома выключна па-беларуску.

– **10.VI.** Сяньня атрымаў паведамленьне з пракуратуры аб тым, што ўсе матэрыялы, забраныя ў мяне паліцый пад час рэвізіі 28.XI.36, сканфіскаваны. Цікавая канфіската. Ёсьць там кніжкі, легальна купленыя ў легальных кнігарнях у Польшчы, прыватныя пісьмы, зборнік вершаў /рукапіс М. Машары/ і шмат іншых падобна “праступных”. Нават ня думаю на гэта рэагаваць, бо ж безнадзейна.

– Сяньня ж даведаўся: Кракаўскі “КЦ” пісаў розныя гадасьці на галаву літоўскага грамадзянства К. Сташыса⁸. Гэты падаў рэдактара ў суд. Нядаўна Суд паведаміў, што справа зьнята з воканды і што К. Сташыс зьяўляцца не патрабуе. К. Сташыс зьвярнуўся да адваката, каб той паглядзеў у акты. І што ж аказалася? Справы зьнялі з воканды на жаданьне Міністэрства Спраў Унутраных. Вось табе і “незавіслосьць Сондув”...

– Сканфіскаваны беларускі лемантар для хатняга навучаньня “Засеўкі”⁹ /лацінкай/ перасланы з ваяводзтва ў пракуратуру. Што там будзе – ня ведама. Лемантар гэты між іншым сканфіскаваны за Багушэвічаў лозунг: “Не пакідайце мовы роднай беларускай, каб ня ўмёрлі”. І гэта дзеецца ў XX стагоддзі хрысьціянскай эры. Поўны поход на беларускі народ. Ці выдэрым, ці выжывем? Думаю, што так. Ідэя сільней ад паліцэйскага рэжыму.

– **12.VI.** Толькі цяпер даведаўся: Падчас выбараў у Сойм у 1935 г. украінцы беларусу давалі адно мейсца. На гэта мейсца паляваў Ф. Ярэміч¹⁰. Вось чаму ён проціў усіх так рваўся на выбары. Калі б ад Бел. Нац. К-ту Ярэміч гэтага ня ўкрыў, дык, магчыма, што Беларусы далі б свайго чалавека, каб яго правялі ўкраінцы, але, ведама, не Ярэміча, які аказаўся здольным толькі да асабістых спраў.

– Пракурор забраныя ў мяне дакумэнты і кніжкі пры рэвізіі 28.XI.36 сканфіскаваў усе. Калі адвакат Аляхновіч хацеў пісаць скаргу ў Суд і патрэбаваў гэтую справу, яму ў ёй не паказалі ні пачатку, ні канца.

– **6.VII.** Ах, што дзеецца. Аўтэнтычнае. З расказу беспасрэднага сьведка. На Кальварыі /беларускай, месяц таму/ былі людзі з Гервяцкай парафіі. Кальварыя ім дужа падабалася. Беларускае жывое слова парушыла іх да глыбіні душы. Аб гэтым усім яны расказваюць шырока. На другі год зьбіраюцца прыйсьці ў большай кампаніі. Вось жа паліцыі гэта не падабалася і яна пачала допыты: хто быў, чаго хадзіў, адкуль даведаліся аб беларускай Кальварыі і г. д. Урэшце паліцыя просіць учасьнікаў Кальварыі, каб аб гэтым нікому больш не расказвалі. Словам, нішто сабе, задзела за жывое.

– **Ад 1-га да 3.VI.** адбываўся ў Вільні з Віленскай Архідыяцэзіі Марыянскі Кангрэс з нагоды 10-лецьця каранацыі цудоўнага абраза Маці Божай

Вострабрамскай. На кангрэс ксяндзы папрывозілі шмат тысяч беларускіх сялян, пераважна жанчын. Кангрэс меў выбітны характар дэманстрацыйны, польска-нацыяналістычны. На кангрэсе прыняты былі рэзалюцыі, якія проста гавораць, што палякі ў Польскай Рэспубліцы адзіныя праўныя гаспадары. З гэтага выходзіць, што ўсе іншыя нацыянальнасьці – гэта горш, чым нешта другараднае. Агулам рэзалюцыі зрэдагаваныя ў духу польскага эксклюзівізму. Выглядае з іх, што ў нас каталікі – гэта толькі палякі, а іншыя /беларусы, літоўцы/ і зусім няма. Палітычны характар гэтага кангрэсу праявіўся і ў тым, што ўвесь ён быў скіраваны проці камунізму, а зусім прамоўчываў гітлерызм, а тым часам адносна хрысьціянства і касьцёла “амбо мэльёрэс”, але праз увагу на палітычную дружбу Польшчы з Нямецчынай аб гітлерызме гаварыць не выпадала. Вышла так, што на кангрэсе ад камунізму ўцяклі ў гітлерызм, у фашызм агулам. Ах, сколькі ілжы і фальшу ў гэтым паступаньні нашых каталікоў. Бедны ў нас касьцёл – едучы на ім, як на коніку.

– Сёлета летам скаўцкая віленская школьная моладзь нейкі час працавала на Пасьпешцы /пад Вільняй/. Сярод іх былі беларусы, вучні Бел. Гімназіі /філіі Славацкага/, як 10-ая Беларуская Дружына. Старшым /начальнікам, паляком/ падабаўся беларускі сьпеў бел. скаўтаў. Адзін зь іх казаў, што трэба будзе іх завязьці ў радыё. Пасля гэты старшы сказаў беларускім скаўтам, што гэта немагчыма, бо такі сьнянча ў Палякоў да Беларусаў курс. Той жа старшы тады абяцаў, што як будучы скаўты розных нацыяў /палякі, літоўцы і інш./ выступаць з песьнямі ў абозе, на Пасьпешцы, дык беларусы будучы выступаць першыя. Тым часам выступалі яны пад канец і выклікалі іх не як 10-тая Беларуская Дружына, а “10-ая Віленская Дружына”. Словам, і ўпамінаць Беларусаў ня можна. А гэта ўжо крыху горш ад Мураў’ёўскага “по-польски говоритъ воспрещается”...

– З ваяводзтва прыходзілі да арцыбіскупа Ялбжыкоўскага¹¹ і дамагаліся пазабіраць з Друі ксяндзоў-беларусаў, марыянаў. Арцыбіскуп аб’ясьніў, што законьнікі беспасрэдна належаць не да яго, а да Рыму. На гэта тыя з ваяводзтва /мусіць, сам Бацянскі/ казалі, што яны пашукаюць іншай дарогі, бо ў Друі прыгранічная паласа і там “ворагі” Польшчы аставацца ня могуць. Ну, паглядзім, чым гэта скончыцца і што на гэта скажа Рым?..

– **Ліпень.** Нядаўна выдана распараджэньне, што ня можна набываць “нерухомасьці” без дазволу ваяводы. А гэта на тое, як мне тлумачылі компэтэнтныя асобы, каб нярухомасьці маглі купляць толькі “поляцы католіцы”. Як будзе купляць хто іншы, напр., Беларус, Літовец і т. д., дык ваявода яму ня дасць дазволу купляць нагляджаны аб’ект. Проста і ясна. Словам, польская Мураў’ёўшчына...

– **25.VII.** Расказаў адвакат. Ю. /напісана лацінкай літара “Ёт” – заўвага машынiсты/. Ехаў ён на правінцыю зь Вільні на суд. Зь ім разам ехалі ў вадным вагоне школьны куратар Шэленгоўскі і віцэ-галава м. Вільні Загурскі, якія разважалі, як спольшчыць беларусаў, а іх гутарку падслухаў адв. Ю. і перадаў мне. Куратар казаў гэтак: праваслаўных беларусаў трэба лагодна прывучаць да польскай дзяржавы, праводзіць усімі спосабамі ў іх душы польскую ідэю, і гэтак паволі яны спольшчацца. А з беларусамі каталікамі дык няма ніякай бяды: польскі касьцёл іх з сваіх абоймаў жывымі ня пусьціць, касьцёл – гэта магутнае аружжа польскасьці. – Ад сябе можам дадаць, што і мы гэта добра ведаем і думаем з Божай помачы з гэтай вялікай ілжой, што ідзе да народу праз касьцёл, неяк справіцца...

– **9.VIII.** Даведаўся: у 1928 ці 1927 – гады гэты пад пытаньнем – Р. Астроўскі¹² атрымаў ад камуністаў 10 /дзесьцяў/ тысячаў даляраў на беларускую школьную акцыю... З гэтых грошаў Астроўскі толькі сто даляраў выдаў на школу, а рэшта – 9900 даляраў! – добрая рэшта! – палажыў у собскую – як сказаў бы спадар – кішэнь! Цікавасьць, чаму аб гэтым замаўчалі?..

– **11.VIII.** Было гэта пара месяцаў таму: кс. Н. заявіў мне, што арцыбіскуп Ялбжыкоўскі даў бы мне добрую парахвію, бо ён проціў мяне, як ксяндза, ня мае нічога. Толькі трэба да яго ў гэтай справе зьвярнуцца. Можна нават прад тым аб гэтым пагаварыць з кс. Н. Ясная рэч, што гэтая парахвія будзе ня ў Вільні, а напр., у Беластоку. Думаецца, што тут крыецца палітычны падход. Ідзець аб тое, каб мяне падмануць добрай парахвіяй і адарваць ад беларускай працы, бо ці ж не знашлося б штось для мяне і ў Вільні, калі б з боку арцыб. была да мяне добрая воля?!

– **28.VIII.** Сяньня даведаўся ад чалавека з Горадзеншчыны: у 162 праваслаўных прыходах з прычыны накіданьня польскай мовы ў царкву былі забурэнні і наступілі зьмены ў наяцяцелях сьвяшчэньнікаў. Каля гэтай справы вялікі пад'ём і рух. Народ стойка бароніць царкоўна-славяншчыну і беларускасьць, а рашуча борыцца з польшчынай. Угодлівых сьвяшчэньнікаў змушае народ уцякаць ад яго і шукаць сабе іншага месца. Словам, сяньня справа завядзеньня польшчыны ў царкву ёсьць справай безнадзейнай. Дай жа Божа, каб тут ды як найбольш скарыстала наша беларушчына...

– **18.IX.** На польскую дзяржаўную, ці нават і самаўрадавую службу беларусаў, якія сваёй беларускасьці не выракаюцца, а прынамсі, ня крыюць, не прымаюць. Як ілюстрацыя служба гэтка прыклад: беларус студэнт К. Ч., які вучыцца з прычын матэрыяльных ня можа, шукае працы. Яму ў адным з самаўрадаў адказываюць: да беларусаў ня маем даверу і не прымаем, хватае нам палякаў – гэтка ў нас палітыка. – А на ўвагу інтэрэсанта, што ён ня мае з чаго жыць, адказалі, што гэта іх не абходзіць. Гэты выпадак толькі як ілюстрацыя прынцыпу.

– Кс. Н. /Літовец/ працуе на беларускай парахвіі ў Горадзеншчыне. У гэтай парахвіі завялася “Бел. Крыніца”¹³ /як яшчэ не была закрыта/. Паліцыя стала на ногі. Стараста з Горадні гэты факт як віну прыпісвае гэнаму ксяндзу. Кліча яго да сябе і лае, гразіць і прыказвае, каб беларускай прэсы не пашыраў. – Вось табе і свабода. А пагавары ты з палякам, дык ён так сябе расхваліць, што аж міла на сэрцы. Тым часам фактычна ўся культурная беларуска-нацыянальная праца тут напатыкае на гэткае труднасьці.

1938

– **Студзень.** Сканфіскаваны № 1 “Шляху Моладзі”¹⁴ за артыкул, у якім успамінаецца, што беларуская моладзь і далей будзе помніць /даслоўна/ аб 25.III.18. Вось жа за гэта сканфіскаваны гэны артыкул. Рэдактару Я. Найдзюку¹⁵ сказалі ў ваяводстве, што аб гэтым пісаць ня можна: даўней можна было, а цяпер – не, бо зьмяніліся часы, бо акт 25.III успамінае як аб бел. этнаграф. землях, аб Горадзеншчыне і аб Віленшчыне... Бедны акт 25.III.1918! За яго польскія адмін. улады канфіскуюць бел. газэты і за яго спыняюць дзейнасьць беларускіх арганізацыяў, як гэта сталася 14.I.38 з Белар. Нацыянальным Камітэтам¹⁶...

– 2.II. Сяньня даведаўся: робяцца захады, каб збурыць памятнік бел. паэтцы Цётцы, пастаўлены ў Старым Двары /фальварак/ у Лідзкім павеце, на зямлі сястры яе, дзе яна і пахавана. Захады гэтыя ідуць ад кс. Цыраскага /пробашч у Васілішках/, ад паліцыі, старасты і, Кажуць, ад ваяводы Бацянскага. Чаму нялюбны гэны памятнік? Бо ён па беларускай паэтцы і мае беларускі надпіс. – Бедная Цётка! Ганялі цябе за Тваю любоў да Бел. Народу царскія жандары, калі Ты жыла, зьневажаюць Тваю памяць... і нарушаюць супакой Твой пасьмертны польскія так жа і сяньня.

– 27.V. Трэба адцемиць наступны “куруезум”. У Вільні існуе казённы інтэрнат для вучняў Бел. Гімназіі /філіі гімн. ім. Славацкага/. Заснаваў яго ваяв. Бацянскі, каб бел. грамадзянства ня мела на сваю моладзь уплыву і каб яна гадалася па-казённаму. З нагоды Вялікадня задумаў Бацянскі справіць інтэрнацкай моладзі “баль” і азнаёміў, што сам прыбудзе. На гэным “балі” было толькі некалькі вучняў, а рэшта ж – 15 асоб – уцяклі. Прыбыў ваявода, разгневаўся, стукнуў кулаком у стол, і гэных, што ня прышлі на “годы”, прагнаў з інтэрнату. Але нічога. Хлопцы пацярпелі, але вытрымалі і нават матуру атрымалі. Што думаюць і ўсё жыццё што будуць аб гэтым думаць, кожнаму ясна. Клясычны ўзор палі-цыйнага выхаваньня. Але малайцы хлопцы, што маюць столькі дастойнасці.

– Кіраўнік інтэрнату намагаўся, каб вучні беларусы па-беларуску не гаварылі. Аб гэтым вестка дасталася ў беларускую прэсу. Начальнік “бэспэчэньства” ў ваяводзтве, Ясінскі¹⁷, заклікаў 12 вучняў /падазронных/ і дамагаўся, каб яны выдалі, хто “зрадзіў” гэную “тайніцу”. Браў кожнага паасобку, гразіў ім, але нічога не памагло. Хлопцы нікога не выдалі. Здарэньне апісанае вышэй і гэта сьведчаць вымоўна аб характары беларускай моладзі. Народ, які мае моладзь з гэтакімі характарамі, будзе жыць.

– У гэтых днях /канец траўня 1938/ кс. А. Цікота¹⁸, генэрал марыянаў, адведаў ваяводу Бацянскага. Гэты загадаў яму вывесці з Друйскага манастыра ўсіх ксяндзоў-законнікаў Беларусаў /4 асобы/ і зь Вільні кс. Я. Гэрмановіча¹⁹. За што? За тое, што яны Беларусы. Іх асобы – казаў Бацянскі – вытвараюць “ня добры настрой” і гэта шкодзіць Польскай Рэчыпаспалітай. Словам, Бог памыліўся, што пусьціў на сьвет Беларусаў. Чым гэта асабліва справа скончыцца – няведама. Пакою што адтэрмінавалі да ліпеня сёлета.

– Пачатак чэрвеня. Антон Луцкевіч²⁰, пачынаючы беларускую “санацыю”, казаў: “Вось убачыце, за некалькі гадоў мы ў Польшчы здабудзем усе культурныя правы”. Прайшло гэных некалькі гадоў і таму-ж А. Л-чу ваяводзтва запрапанавала здаць Бел. Музэй у нейкі Музэй Рэгіянальны, а калі не, дык не дастане 400 зл., якія дагэтуль даставаў. А.Л. адмовіўся.

– Друйскім марыянам /чатыром Беларусам/ быў загад да 10.VI пакінуць Друю. Яны так і зрабілі. Цяпер тыя-ж адміністр. улады дазволілі ім вярнуцца да новага “захондзэння”. Вядзецца следзтва. Што будзе, няведама. За што-ж гэта? Толькі за тое, што гэныя марыяны Беларусы. Значна: службы пану верна, а ён табе ...

– Абстаўлены сышчыкамі інж. Ад. Клімовіч²¹ і кс. Я. Гэрмановіч /Вінцук Адважны/. Пільнуюць кожны іх крок... Словам, глядзяць за беларускай “Крамалай”.

– В четверг 21.VII.38 в полудне голова Автокефальной Православной Церкви в Польши Митрополит Діонізіў²² прыняв на довшій авдзіэнці посла на сойм д-ра

Степана Барана²³. Темою размовы было сучаснае паложэння Православной Церквы на Холмшчыне і Падляшшы, де в часі двух астатніх місцаў цьго року збурено з прыказу місцевых повітових старостів 112 православных церков і йде дальше акція бурення. Крім цьго спалено там у цьому часі в злочинній спосіб без выкриття падпалачів три православні церкви. В цій справі пос. д-р Ст. Баран вніс велику інтэрпеляцію на пленарному засіданні сойму.

– **Верасень.** На мейсца беларусаў-марыянаў /законьнікаў/ у Друю і у Вільню панасылалі палякаў, і “фабрыка” пайшла працаваць. З польскіх афіцьяльных каталікоў ніхто і ня гаўкнуў у абароне беларусаў. Польскае каталіцтва ў нас заўсёды было такім.

– **Верасень.** Сарока і Маркевіч²⁴, абсалвэнты Бел. Гімназіі ў Вільні, гадунцы студэнцкай санацыйнай Карпарыцыі Скарынія /залажыў якую ў сваім часе Ант. Луцкевіч і Р. Астроўскі/, паліцыйныя ўрадаўцы Віл. Ваяводзтва ў верасьні 1938 г. аб’яджалі бацькоў вучняў Віл. Бел. Гімназіі /філія гімн. Ад. Міцкевіча/ і выдабывалі ад іх подпісы пад нейкай дэкларацыяй, зьмест якой і мэта: бел. гімназію перавесцьці на польскую. Некаторыя, ня ведаючы, у чым справа, – падпісалі. Подпісы браліся ашуканствам: каб больш гадзін было польскай мове. Зусім “нявінна”. Вынік няведамы. Справа яшчэ ня скончаная. Сарока і Маркевіч сябе называюць “беларусамі”. Барані нас, Божа, ад гэтых “беларусаў”.

– А.М.Маскалік²⁵, уніят, Беларус. Прасіў загранічны пашпарт на выезд у Нямецчыну, каб скончыць там студыі /тэалёгію/. Не далі, бо Беларус... Ясінскі, начальнік Бесьпячэнства ў ваяводзтве, так і сказаў, – даслоўна.

– Інж. Ад. Клімовіча²⁶ пазбавілі зямлі. Яго родная матка жадала перапісаць зямлю /6 дзесяцін, бацькаўшчына/ на сына. Польскія ўлады не дазволілі, бо Беларус.

– Бацька Я. Пазьняка²⁷, б. рэдактара “Бел. Крыніцы”, купіў 10 дзес. зямлі. Зрабіць купчую польскія ўлады не дазволілі, бо Беларус: бацька і сын. Гэтых і ім падобных фактаў адносінаў Палякоў да Беларусаў многа.

– Віленскі ваявода “слаўны” Бацянскі прыказаў рэктару Віл. Дух. Кат. Сэмінарыі, каб ён у сэмінарыю не прыймаў клерыкаў марыянаў /беларусаў/, а той, ведама, рад старацца.

– **28.IX.** Генэрал Жэлігоўскі²⁸ зажадаў разгаварыцца. Спаткаліся. Разьвіваў супрацоўніцтва славянскіх народаў, палітычным ідэалам якіх павінна быць фэдэрацыя. Ці гэта была звычайная фантазія старога чалавека, ці ён жадаў пацягнуць мяне за язык аб маіх паглядах на польска-беларускія адносіны, – згадаць трудна. Магчыма, гэта апошняе.

– **26.XI.** Штораз горш. Беларускі сьпявак мастак М. Забэйда-Суміцкі²⁹ жадаў наладзіць у Вільні канцэрт. Песьні мелі быць польскія, італьянскія, беларускія, літоўскія. Віленскае стараства не дало дазволу. Сказалі, “можна пяць толькі па-польску і па-італьянску”. Словам, і кратка і ясна, і свабодна і культурна. Гэтым яўным гвалтам Беларускія могуць проціўставіцца прадусім вялікім маральным узбраьнем. Думаецца так ж, што гэтка палітыка польскіх уладаў навуча Беларусаў жыць на сьвеце. Гэта для іх школа.

– Упачатку сьнежня прыбыў у Вільню епіскап праваслаўны Сямашка³⁰ /Паляк/ . Прамовіў у царкве сьв. Духа па-польску, і яго высьвісталі і не далі гаварыць.

– **15.XII.** Кс. Адам Ст.нкевіч/, кс Ул. Талочка³¹ і інж. Ад. Клімовіч загадам

ваяводы Бацянскага выселены зь Вільні і агулам з “пагранічнага паса”. Прычыны не паданы. Дагадацца лёгка: наша беларуская культурная праца.

– **20.XI.** У жыцці гэтых асоб адкрываецца новая карта. Памажы ім, Божа, у іхнай далейшай працы.

– **Канец 1938 г.** Прышлося пачаць “новую” эру. У 1918 высяліла мяне зь Вільні аж у Драгічын н/Б. улада духоўная, а з 27.XII.38 адміністрацыйная ўлада свецкая, “слаўны” ваявода Бацянскі. А усё ж прыемна пацярпець за родную вялікую беларускую ідэю.

– **28.XI.** Быў тут а. А. Дуброўскі³² /С. Е./ з Альбертына. Казаў, што праваслаўных палякоў сапраўды крыху ёсьць, гэта Палякі, якія дзеля жаніцкіх і разводных спраў пакінулі каталіцтва і перайшлі ў праваслаўе.

– У Слоніме /у парафіі/ за год больш-менш сто праваслаўных пераходзіць у каталіцтва. Староньнікі спалянізаваньня беларусаў бядуюць, што доўга трэба чакаць.

– У Слоніцкім гарнізоне ў год сярэднім дваццаць жаўнераў праваслаўных прымае каталіцтва і польшчыцца. Так жа доўга чакаць.

– Палякі ўважаюць, што Гітлер толькі для прыманкі стаіць за сама-азначэньне народаў, а сапраўды імкнецца іх знішчыць да званьня.

– Паводле чутак у восень 1938 г. камуністы Слоніцк. пав. хацелі збройна заняць Слонім.

– Камуністы былі прыцішы, цяпер, як кажуць, узноў ажывіліся. Гэта ў Слоніцк. пав.

– Падчас выбараў у Слоніцкім пав. былі мейсцы, дзе галасавала 5%, рэшта ўцялка ў лясы і хавалася. – Так, толькі беларуская народная праца можа тут наравіць адносіны.

– У Пінскую Дух. Р-К Сэмінарыю ў 1938 г. не было ані аднаго кандыдата. Прычына? Розныя ёсьць, але і тое ёсьць прычынай, што ў сучасных варунках ксёндз мусіць ісьці проціў свайго, беларускага народу, мусіць яго паляннізаваць.

1939

– **7.I.** – Кс. Рэшэць³³ хацеў уступіць у Езуіты і прыняць усходні абрад. Усе езуіты былі за прыняццём, проціў быў толькі адзін а. А. Дуброўскі /Беларус/. Ён уважаў, што характар Рэшэця, як дужа самастойны, у езуіты не падыходзіць. Здаецца, што і погляды Рэшэця на праблему бел. нацыянальную так жа адыгралі тут сваю ролю.

– **25.I.** Першы мой выезд на сяло. Быў у Радзівіловічах: раней вёска, цяпер калёні, гм. Чамяры. Усе каталікі і шляхта: тут і ў іншых мясцох Горадзеншчыны, бадай, выключна на захадзе, здараюцца цэлыя вёскі шляхоцкія. Натуральна, лічаць сябе Палякамі, беларускасьці ня чураюцца, дома гавораць выключна па-беларуску. Што яны паходзяць з Польшчы, – гэта ня цвёрдзяць і нават гэтаму пярэчаць, кажуць – яны нас парабілі шляхтай, а мы тутэйшыя спрадвкоў. Дужа рэлігійныя. Бязбожніцтва, якое шырыцца сярод праваслаўных Беларусаў, іх прымае жахам і яшчэ больш уцвярджае ў веры. Да беларускасьці не варожыя. Настроены дэмакратычна.

– **8.II.** Цікавы дыялёг: на дарозе за Слонімам спатыкаю трох сялян, Беларусаў,

на адным возе. Поддаль бачу нейкі вялікі будынак – ні то палац, ні то цэрква. – Што гэта? – пытаю. – Палац панскі. – Ці тут яшчэ ёсьць паны? – А як жа, каб у Польшчы, ды без паноў. У іх уся сіла. – Што ў вас, як жывецца? – Добра для тых, хто бярэ грошы, мяса таннае, збожжа таннае. – Ці чытаеце вы якія беларускія газеты? – На што нам беларускія, нам гэткія не патрэбныя. – Але тут ужо пачалі “біць адбой”, спужаліся сваёй сьмелай гутаркі прада мной, якога, пэўне ж уважалі за Паляка. Дзеля гэтага пачалі скрываць сваю беларускасьць і пачалі круціць язык на польскі лад, – што ў іх зусім не выходзіла. З гэтага спатканьня я бачу ў іх: 1) Бальшавіцкі настрой іх душы агулам, 2) Поўную адсутнасьць якіх-небудзь сэнтымэнтаў да Польшчы, 3) Вялікі сацыяльны /бальшавіцкі/ радыкалізм, 4) Павярхоўнасьць беларускай нацыянальнай сьведамасьці.

Гэты мой дыялёг з трыма – гэта верная, больш-менш, ілюстрацыя псыхалёгіі праваслаўных беларусаў усяго Слонімскага пав. Паважная культурная бел. нац. праца /школа, прэса і т. д./ маглі б тут памагчы, але ж гэтага няма. Квіс гаўдэбіт?

– **12.II.** Быў сяньня ў мяне чалавек з сяла /Слонімшчына/, сьведамы Беларус Н. Казаў: а) Усе праваслаўныя Беларусы арыентуюцца на Маскву. б) Народ тут даволі сьведамы сацыяльна і палітычна, але нацыянальна нямнога с) Праваслаўе, дзякуючы няробству духавенства, угодлівасьці і вялікай грошаахвотлівасьці, уплыву так і ня мае...

– Слонінская паліцыя “радзіць” кнігаром жыдом, каб не прадавалі “Работніка”, бо беларускія сяляне дужа шмат яго купляюць, а гэта не пажадана.

– Неласкава так жа вока і на продаж беларускіх кніжак і газет, бо праз гэта беларускія сяляне ўсьведамляюцца, а да гэтага дапускаць ня можна.

– Польскія кругі цьвердзяць, што сярод бел. сялянства дух камунізму ўпаў, бо яго саветы цяпер не падтрымліваюць, але тыя ж кругі бядуць, што бел. вёска кінута сама сабе і палякі там ня робяць, бадай, нічога.

– Агулам народ тут дужа бедны. Многія, многія ходзяць проста ў лапцях, нават жанчыны, часам дзяўчаты. Ніхто аб іх ня дбае – іх толькі палянізуюць. Але і гэта ідзе туга. Народ трымаецца інстынктыўна сваёй беларускай нацыянальнай стыхіі. А ўсё ж народ наш цьвёрды і адпорны на чужыя павевы.

– Прыпомнілася: Праф. М. Баброўскі³⁴ сто гадоў таму, як быў зь Віленскага унівэрсытэту сасланы царом у Жыровіцы, мусіў ня раз быць і праяжджаць праз Слонім. У Вільні: жыў я ў Дамініканскіх мурах, дзе быў вязьнем і чакаў на расстрэл Кастусь Каліноўскі³⁵.

– **1.IV.** Давялося пабываць у Дэрэчыне. Праяжджаў каля Сынкавіч /слаўны касьцёл-крэпасць/ і каля Зэльвы. Усюды чысьцюсенькія Беларусы. У Дэрэчыне была споведзь людзей. Старыя спавядаліся пераважна па-беларуску, або выстагнуць колькі “афіцыяльных” грахоў страшэнна перакручанай беларускай на польскі лад. Маладыя, што вучацца ў школе, што былі ў школе і што былі ў войску, спавядаюцца па-польску: трафарэт, які датыча грахоў, што запісаны ў кніжцы для набажэнства. Спавядаюцца агулам, “афіцыяльна”, каб адбыць павіннасьць. Душа не раскрываецца, бо чужая, мала знаная мова, на гэта ім не дазваляе. Словам, польскі каталіцызм Беларусам робіць крыўду. Ён спыняе іх духоўны рост і калеча душу. Ці спольшчацца Беларусы? Агулам не: яны трымаюцца беларускай стыхіі, або мо лепш – яна іх трымаецца. Польшчацца толькі тыя, якія даступаюцца да ўрадавага карыта, але так жа часта без душы

гэта робяць, няшчыра, мэханічна.

– Беларуская справа агулам сярод польскага каталіцкага духавенства здабыла права грамадзянства, прынамсі, тэарэтычна. Перад вайной пляваліся, кідаліся да вачэй, плялі небыліцы. Цяпер гэтага няма. Шмат аб ёй ведаюць, цікавцяца і часам рухаюцца.

– **5.V.** Казаў мне тут адзін ксёндз, што найлягчэй палянізуюцца палешукі. Яны, казаў, ня маюць ніякіх ідэалаў. Лёгка перапісваюцца на каталікоў-лаціннікаў для інтарэсу. Гэта ўсё гэны ксёндз быццам сьцвердзіў уласным досьведам. Другі, узноў ксёндз, ня ўмеючы па-беларуску, а працуючы на беларускай парахвіі, казаў: “Дужа цяжка працаваць ксяндзу, які не разумее народу і якога не разумее народ”. Сьвятая праўда. Тым часам афіцыйны польскі касьцёл гэтага “не разумее” і аб гэтым і слухаць ня хоча. “Мувце польску, а кажды вас зразуме,” – вось лёзунг афіцыйнага ў нас касьцёла.

– Цікавая спасьцярога. На дэканальнай у Слоніме канфэрэнцыі жыровіцкі пробашч кс. Слёмп, родам з Галіцыі, сказаў, што ў яго /у Жыровіцах/ каталікі-лаціннікі /іншых няма/ – гэта выключна прывезеныя з Польшчы этнаграфічнай асаднікі, што гэты элемент дрэнны пад кожным углядам /рэлігія, маральнасьць/ і што іх куды перавышаюць мясцовыя, Беларусы. Казаў, што гэтыя мясцовыя дужа здольныя людзі, што прыемней пагаварыць з дзецьмі першай клясы, як са старымі асаднікамі. Так, народ наш здольны, толькі Бог долі яму ня даў.

– **19.V.** Спаткаў праваслаўную працэсію – ішла зьнекуль ды ў Слонім. Пяялі. Паслухаў. Ад вуха да вуха рэзалі: “Ты прошёл свой тернистый путь, надриная грудь”... Неяк гэтак. Словам, расейшчына. Здаецца, хоць бы царкоўна-славяншчына, але не, падпсутая маскоўшчына. Адвечная рана робіцца і ные: з аднаго боку “польская вера”, а з другога “расейская” – самыя грубыя падробкі хрысьціянства. У каталікоў хоць нешта новае, беларускае ў жыцьці рэлігійным народу робіцца, а ў праваслаўных нічагусенькі. Якая трагедыя народу!

– У Слоніме вядзецца прапаганда сярод праваслаўных у кірунку стварэньня польскага праваслаўя. Розныя кар’ерысты і афэрысты як сярод сьвецкіх, так і духоўных на гэта ідуць. Для народу гэтая “ідэя” дзікая і чужая. Бліжэйшая мэта гэтай акцыі – завесьці ў царкве польскую мову. Некаторыя з маладых папоў на гэта ідуць. Кар’ера, добры хлеб, выгоднае і спакойнае жыцьцё. – Магчыма, што гэта акцыя Беларусам не зашкодзіць – аслабіць крыху расейшчыну, а з гэтага скарыстае мясцовая беларуская стыхія. Але ці беларуская? Можа, якраз расейская?

– **8.VI.** У Слоніме працэсія Божага Цела. На працэсіі і я. Пасьля працэсіі ў дэкана прыняцьце. Стараства, ваенныя, паліцыя, ксяндзы... Меў доўгую гутарку з старастам Ольшэўскім. Вось яго погляды: Беларусу трэба асыміляваць, зрабіць палякамі, дзеля гэтага ім не даецца магчымасьць тварыць сваю беларускую культуру, бо гэта сэпаратызм. Беларускі народны рух заўсёды выкарыстае супраць Польшчы Масква і затым на яго дазволіць ня можа. Вынадараўленьне Беларусам не прынясе крыўды, бо яны самі хочаць быць палякамі і яны ніякі народ і не маюць ніякай культуры. Асымілюючыся, яны прымаюцца да высокай польскай культуры. Як бачым – ніякіх ідэалаў, ніякай этыкі, ніякай культуры – толькі зоолёгія. Ну і паглядзі – гэтак выходзіла з гэнай гутаркі: як немцы пазбаўлялі палякоў зямлі, дык гэта дрэнна, а як палякі не

дапускаюць сьведамаму беларусу без дазволу ваяводзтва купіць зямлю, дык гэта добра. Як цар праз царкву русыфікаваў, дык гэта дрэнна, а як палякі бяруцца да палянізавання праз царкву, дык гэта добра.

– Агулам, у яго перакананні, няма ніякага бел. народнага руху, а калі што ёсьць, дык гэта работа камуністаў або групкі “зачадзонах” /даслоўна/ зь Вільна інтэлігентаў.

Асыміляцыя, казаў, ідзе ў яго і ў суседніх паветах усёй парай. Ну, паглядзім.

– Па маім прыездзе з Арлянят /сёлета вясной/, дзе я быў з дазволу ваяводы, наслалі поўна шпікоў, якія дапытваліся ў сялян, што я рабіў, што гаварыў, ці збіраў людзей і т. д. . .

– **25.VII.** Тое ж самае было і па маім выездзе другі раз /летам 8-10.7. 39/. Хадзілі сышчыкі і паліцыянты, ці ня думаю я “перавярнуць Польшчы”. Мусіць, слаба яны чуюцца, калі мяне ды гэтак баяцца. Або проста грошы бяруць дармаеды, дык стараюцца “працаваць”.

– **3.VIII.** Першы раз у жыцьці адведаў Жыровіцы. Калі ўпаў у саборы перад цудоўным абразом Маці Божай Жыровіцкай, стала ў мяне ў яве ўся слаўная Жыровіц мінуўшчына. А сяньня тут што? “Безобразие и запустение”. У пабазылянскіх мурах – “школа рольніча”, як-бы не знайшлося чаго больш адпаведнага. Праваслаўнае духавенства запужанае і беднае, але трымаецца маскоўшчыны. Каталіцкі лацінскі ксёндз, польскі патрыёт, уторкнуты з касьцёлкам /б. уніяцкі/ і з клябанай у праваслаўную масу, чуецца маленькім і слабенькім. Расейшчына затаілася, і пальшчызна бязьсільнай выгнаць яе. Беларускай ідэі, адзінай натуральнай падставы хрысьціянскай тут працы, стараняцца як духавенства праваслаўнае, так і каталіцкае. Адныя чакаюць лепшых часоў, а другія на “цудоўнае” праменьваньне польскай культуры і на асыміляцыю Беларускага народу. Затым зь іх працы няма ніякага сэнсу. Народ ня любіць і ня верыць і адным, і другім, бо чужынцы. А беларуская народная стыхія і нават сьведамасьць беларуская існуе. У гэтым і будучыня беларускага народу.

– **12.VIII.** Гэтымі днямі забрыў я на Слоніmsкі каталіцкі паравяільны магільнік. Шумяць высокія хвойкі на прасторы. Сапраўды, могільнік прасторны – шмат, шмат “незаселенага” месца. Але і няма на ім месца для беларусаў праваслаўных. Яшчэ гадоў таму дзесяць хаваліся разам, але дзекан Расалоўскі³⁶ прагнаў праваслаўных за плот. Там яны сяньня і хаваюцца. Пусты там пясок і крыха малажавых хвосяк. А ўсьцяж гаворыцца аб уніі. Як жа горкая іронія. Бо ж у сутнасьці не матывы рэлігійныя прагналі беларусаў за плот, але польскія палітычныя, даканала гэта адсутнасьць праўдзівай рэлігіі. Праваслаўныя і каталікі – гэта ж па рэлігіі найраднейшыя браты. Гэтаму дзекану ішло аб тое, каб затрымаць і ўцьвардзіць фікцыю “польскай” і “рускай” веры, каб быў магільнік “польскі” і “рускі”, каб нідзе і ніколі сярод Беларусаў не аказалася хрысьціянская і беларуская нацыянальная сынтэза. Але дарма. Жыцьцё і праўда гэтаму не паддадуцца.

– **1.IX.** Пачатак нямецка-польскай вайны. Разьня пачалася. Што нясе яна народам: польскаму, нямецкаму, а так жа і беларускаму? Хто ж гэта згадае! Веру, што праўда і справядлівасьць усё ж уваскроснуць. Дай жа, Божа.

– **2.IX.** Сяньня атрымаў адмову з Мін. Спр. Унутр. На маё “одволане” ад пастановы Віленск. ваяводы “слаўнага” Бацянскага прабываць мне ж у Віленскім

ваяводзтве. Адмову атрымаў у старастве слонімскім у нач. бясьпечнасьці. З яго боку ў гутарцы са мною былі акцэнты згодлівыя, акцэнты польска-беларускага паразуменьня. Казаў, што шкадуе, што міністэрства прыслала адмову.

– **17.IX.** Сяньня савецкі ўрад уручыў ноту польскаму паслу ў Маскве аб тым, што чырвоная армія займае землі Заходняй Беларусі і Зах. Украіны. У гэтым прадусім добра тое, што ўся Беларусь у вадным мейсцы – пад Саветамі. Гэтак Польшча скончыла сваё над Беларусамі панаваньне. Нічога дзіўнага – зрабіла ўсё, каб Беларусаў ад сябе адпихнуць.

– **18.IX.** Сяньня Савецкая армія заняла Слонім. Мясцовае насельніцтва ў вялікай большасьці вітала энтуз’ястычна. – Сяньня, як даведаўся з радыё, так жа занята і Вільня. Цікавасьць, як там усё выглядае.

– Раніцай сяньня надыйшла трывожная вестка аб тым, што кс. дзекана Кафарскага³⁷ нейкія асобы павялі расстрэліваць. Былі гэта нейкія мясцовыя асобы і рабілі гэта самавольна. Усё ж не расстралялі. Павялі ў казармы да чырвонай ваеннай улады. Там звольнілі. Бліжэй гэтай справы пакуль не ведаю.

1942

– **13.XI.** У Лекнара: нейкае тайнае дазнаньне аба мне.

– **4.XII.** Атрымаў гэтакі дакумэнт: /Копія з копіі/. “З окульніка до ХХ Дзеканув...” “Невольна тэж впрывадзаць жадных змян под възглендэм энзыкковым в казанях і набожэнствех додатовым ані самавольне, ані под янкон кольвек прэс’ен”. Вільно, 20.II.42 /-/ Р. Ялбжыковскі, арцыб. За згодносьць Х. Ант. Зенкевіч³⁸. “За згодносьць копіі з копіяй В. Лапыр³⁹”.

– **6.XII.** кс. Л. Пуцята⁴⁰, у заступніцтве канцлера курыі Віл., на пач. сёл. году, даказываў у Гебетскамісарыяце, што няма ніякіх беларусаў. Ёсьць, казаў, розныя гутаркі /дыялекты/ польскай мовы, як у немцаў, напрыклад, гутаркі нямецкай літ. мовы./са слоў Лякнера/.

– **23.XII.** Вечарам у Менску немцы забралі кс. В. Гадлеўскага⁴¹ і быццам вывезьлі нейдзе ў Баварыю. Н.В. застрэлілі. Ліквідацыя каталіцтва ў Беларусі. Немцы апіраюцца толькі на царкве прав.

1943

– **20.I.** Восьці зь Менску: 23.12.42 расстраляны кс. Ант. Неманцэвіч⁴² С.Е., беларус усходн. абраду. Быццам і Гадл. так жа расстраляны. Няўжо гэта ўсё праўда? Калі гэта праўда, дык ужо чатыры ксяндзы беларусы⁴³ на гітлераўскім сумленні.

– **18.III.** Сяньня разгон Дух. Катал. Сэмінарыі.

– **20.III.** Гісторыя кніжкі. Прыслалі мне з суду кніжкі і дакум., забраныя ў мяне польскай паліцыяй падчас рэвізыі 1938 г.

– **23.III.** Пэўныя весткі: кс. Юры Кашыра⁴⁴ /беларус/ у Росіцы застрэлены. Была “пацыфікацыя” замест партызанаў мясцовага безбароннага насельніцтва. Застрэлены так жа там: кс. Лешчэвіч⁴⁵ /беларус/ /марыянін/ і кс. /?/ Ольшэўскі⁴⁶ /стары, паляк/. У Лідзе застрэлены кс. Аўгустыновіч⁴⁷, кс. Дабравольскі, кс. Цыбульскі, кс. Лобан⁴⁸ і яшчэ 3 /прозв’ішчы няведамыя/.

– 31.III. Адведаў др. П. Шайберт⁴⁹. Гутарка: бальшавікі, беларусы, бел. ксяндзы, бел. інтэлігенцыя, СССР – добры грунт для царкоўнай уніі. Бел. павінны пачынаць “ад ово” і паволі ісьці далей /сік./. Рэзюмэ: нямецкія пляны адносна Беларусі роўны нулю.

– 25.VI. Сяньня Я. Э. біскуп М. Райніс⁵⁰ выдаў паперу гэткага зьместу а) Нешпары пяць толькі па лаціне. Пяньне па-польску – гэта абусус, б) дзе хоча народ, гаварыць казаньне і па-беларуску, с) катэхізаваць дзяцей у мове, якой хочучь бацькі.

– 29.VI. Я. Э. бп. Р. гасьціў у сябе гішпанскіх афіцэраў і капэлянаў. Быў і я. Цікавыя гутаркі мае зь імі: аб Басках Каталёніі...

– 22.VIII. Даведаўся: а) Кс. Рыбалтоўскі⁵¹ /Беларус/, напэўна, застрэлены. Застрэлілі немцы. Было гэта ў Камені. Быццам за тое, што на плябані хаваўся нейкі тып, які аказаўся партызанам /Паляк?/, б) Афіцэр кс. Чыжэўскі⁵², б. капэлян арцыб. Ялбжыкоўскага рэвідаваў бюрку біскупа Райніса і біскуп злавіў. Выдаваў /высылаў/ загады ад імя біск. Райніса /не зьбіраць грошы на сэмінарыю. – “Для польскі вшыстка можна”/.

1944

– 28, 29, 30. IV. і пач. V.– глядзі выразкі з газэт.

– Канец IV. Сьвяткаваньне 25-ці лецьця Віл. Бел. Гімназіі. Мае 25 лецьце працы і нагорода.

– 3.VII. Выезд Бойдаўскага.

– 8-13.VII. Бой чырвонай арміі з немцамі за Вільню. Немца прагналі: як я чуўся, дзе хаваліся, радзіха, “спацыр” і г.д.

– 27.VII. Арышт др. Фр. Грышкевіча⁵³.

– 30.VII. Арышт др. Ст. Грынкевіча⁵⁴.

– 5.VIII. Паварот у Вільню арцыб. Р. Ялбжыкоўскага.

– 7.VIII. Духавенства вітае арцыб. Р. Ялбжыкоўскага. Уражаньне: нічога не забыўся і нічога не навучыўся. Сьмярдзіць старым польскім казлом. Каталіцызму ў ім не чуваць.

– 12.VIII. Прыезд у Вільню манаха /капэл. бернардынаў/. Візыта ў мяне. Ён і Ялбжыкоўскі /як відаць з гутаркі/ пакуль што ня маюць намеру ліквідаваць бел. мову ў касьцёле сьв. Міхала.

– 14.VIII. У мінулым і гэтым /1944/ годзе ў Вільні было многа ўцекачоў з БССР. Былі бел. каталікі. Палякі іх вылоўлівалі і вучылі па-польску. Былі ў Віл. Бел. Гімназіі вучні з Магілёва, Віцебска і інш., якія прайшлі гэту “навуку”. З навучанага аб кат. веры і малітваў /па-польску/, бадай, нічога не разумелі і неміласэрна перакручвалі...

– Кс. В. Шутовіч⁵⁵ перад самым адыходам немцаў з Беларусі /VI.1944/ прабраўся ў Менск і сяньня там шчасліва і памысна працуе. Слава!

– 27.VI. Усебел. кангрэс у Менску⁵⁶. Дэлегаты адусюль – 1150. Віленскія былі без права голасу, бо зь Літвы. Кангрэс пацьвердзіў і аднавіў акт 25.III.18.

– Палякі ў Ашмяне. Мая абарона бел. у 1941 /восень/.

– Палякі ў Лідчыне, асабліва ў 1943-4.

– А. Піліп, Сяргей, Вінаградаў і т.д. Немцы.

– 17.VIII. Арышт Алёны Лекант⁵⁷.

– 27.VII У мяне М. Танк. Гутарка. Між іншым, Панамарэнка сказаў, што Ант. Луцкевіч жыве.

– 12.VIII. У мяне Іван Хвораст⁵⁸. Гутарка аб перажытым.

– 19.VIII. Прыйшла думка: маё жыццё – гэта цырк: роўна, спакойна ня йдзеца, а ўсё трэба наравіць, як той у цырку, што на вярхоўцы ідзе, па сцэне на ровары едзе эт. цэт., а ўсё вінаваты гэтыя ідэі, ідэі...

– 20.VIII. В. Чарняўскі⁵⁹, дыякан, Беларус, быў у арцыб. Ялбжыкоўскага, які яму сказаў, што ён, арцыб., чуў, што Чарняўскі прычыніўся да сьмерці кс. Грамза /ведамы польскі шавініст і палітыкан, якога забілі немцы ў Ідолце /Брасл./ і што Чарняўскі ня любіць /сік./ польскай мовы. Тыповы пляткар і фарысэй. Што Чарняўскі мае да забойства Гр.? А што да мовы, дык сам Ялбжыкоўскі і яго гадунцы аж пеняцца з нянавісьці да бел. мовы і поўны пагарды да яе. Але гэта нічога. Фарысэй!

– 20.IX. Нарэшце ўсё ж “каталіцкі” касьцёл, а ня польскі – дыякана Чарняўскага заўтра сьвяціць бп. Райніс на сьвятара.

– Ялбжыкоўскі назначыў у Магілёў, і агулам на Усход ад Менска, кс. Спэрскага⁶⁰ /польскі шавініст і здзяцінелы/. “Словэм, польскосць на Выход”. А што на гэта бел. сав. улады? Пабачым.

– 23.IX. Віл. Бел. Гімназія, якая праіснавала 25 гадоў, уладай ЛССР /Літоўская Сав. Соц. Рэспубліка/ закрыта.

– 23.IX. У пачатку гэтага месяца арыштаваны /?/ архімандрыд Піліп Марозаў⁶¹. Арышт яго ў сувязі /здаецца/ зь дзейснасьцю і сьмерцю мітрап. Сяргея /ішоў з немцамі, забіты ў канцы красавіка сёлета/. Кажуць, што яго вывезьлі ў Маскву.

Другая вэрсія: самалётам павезьлі ў Маскву не ў форме арышту. Гэта зусім падобна да праўды.

– Да 23.IX.: Быццам была дэлегацыя літоўцаў зь Вільні ў Менск і прасіла аб літоўскія школы ў Беларусі /Гервяты эт. цэт./ Меў быць адказ негатывны. Калі так, дык зразумела закрыцьцё Віл. Бел. Гімназіі.

– 20.X. Кс. В. Шутовіч прыбыў да Менска. Ялбжыкоўскі на яго месца назначыў паляка. Інакш і быць не магло. Гэта за тое, што ён не гаварыў і не маліўся там па-польску. Была просьба да Ялбжыкоўскага ад Менскіх “палякоў”. Кажуць, падпісаўся адзін, ці толькі некалькі. За Шутовічам прыяжджала дэлегацыя, каб вярнуўся. Прывезла дэвотка. Пайшла яна да дэвотак парадзіцца, а тыя просьбу падзёрлі. Тая і зноў пісала, бо падпісаў быццам так жа было мала. Шутовіч падаў Ялбжыкоўскаму сваё выясьненьне і ўзноў паехаў у Менск.

– 4.IX. Паклікаў мяне да сябе арцыб. Ялбжыкоўскі. Не бачыўся я з ім больш трох гадоў. І шчасьлівы быў, аж тут зноў нагода. Дагадваўся: пасуліць выезд зь Вільні. Я ж тут яму косьцю ў горле. Так і ёсьць. “Ксёндз /гэта я/ пісал і мувіл, – кажа ён мне, – жэ в свэй працы напатыка натрудносьць навэт із мэі /з яго, Ялбж./ строны, отуж прошэн ехаць на Выход, поле шэроке, кс. зна ензыкі”. У якое месца ехаць і ў якім характары не сказаў. Я адмовіўся. Плян яго ясны: усе галоўныя гарады і месцы Беларусі абсады ўжо палякамі, якіх абдзяліў шырокай уладай. Паехаць – знача папасьці ў польскія цяньты ялбжыкоўшчыны і зьвязаць сябе па руках і нагах. На маю адмову радзіў падумаць, даў пару дзён “разважыць”, “абы потэм кс. не мял жалю”. Ох, гэты жаль – ён быў і астаўся. Як

ня мець жалю, калі замест каталіцкай работы праводзіцца і далей польская хлусьня нават ва Усходняй Беларусі.

На трэці дзень я зноў сустрэў Ялбжыкоўскага і рашуча адмовіўся. Ялбжыкоўскі казаў, што шкода. Ведама, шкода, не ўдалося ўзяць Беларуса на польскую вудачку. Аднак жа безгранічна сумна! Якое банкруцтва каталіцкай ідэі, які вялікі грабар гэтай вялікай ідэі сам Ялбжыкоўскі!

– **10.X.** Даведаўся, Ялбжыкоўскі быў у Віленскай Каталіцкай Духоўнай Сэмінарыі і заахвочваў вучыцца языкоў: польскага, рускага, літоўскага. Аб беларускім ані заікнуўся: у яго да беларускага народку і бел. мовы безгранічная нянавісьць і пагарда. Словам, “католік”! У гэтым духу ён і клер гадуе. Сапраўды, трагедыя: касьцёл каталіцкі – гэта першы вораг беларускага народу. Пацеха толькі ў тым, што тут віна не касьцёла, а Ялбжыкоўскага. Кс. Ушыла, рэктар сэмінарыі, быццам казаў клерыкам, што з ксяндзоў Беларусаў нямажа быць ніякай карысьці.

Беларусаў у сэмінарыю не дапускаюць Рамук, Саруль⁶³ і інш. У справе кс. В. Шутовіча /калі быў пазбаўлены парахвіі ў Варадзенічах, акты курыі Віленскай/ ёсьць дакумант Ялбжыкоўскага, у якім ён, адказваючы ў нунцыятуры ў Варшаве, аб беларускай мове выражаецца зьневажліва і ўважае яе за нягодную дапусьціць у жыцьцё рэлігійнае.

27.XI.1944 – 10.XI.1945

– Арышт мой /2 з паловай месяцы/: а) Сам арышт, спосаб. б) Пачаткі допытаў, с) Агульнае ўражаньне, d) 8 асоб дапытвала, розныя рангі, e) Што закідалася, данос і брашура “Маякоў”, f) На Лўкішках /18-22.XII/ g) рэлігійнасьць /споведзь вязьнеў/, маральнасьць, бязбожнасьць і вытрываласьць, l) Куцьця, уражаньні, сьлёзы, расклад, i) Лекцыі, казаньні /гісторыя Беларусі эт. цэт./, k) Адносіны, n) Сьведкі: жыды, палякі, літоўцы, беларусы. /беларусы і літ. і частка палякаў/. Усе радаваліся па званьненьні.

– **10.II.45** Ноч, званьненьне. Радасьць дома.

– **Канец студня 1945.** Арышт мітрапаліта Ялбжыкоўскага/. m) адносіны сьледавацеляў, перадачы.

– **Канец студня 1945.** Арышт у Менску кс. В. Шутовіча, o) Кс. Кісель у маёй камеры. Ксяндзы Ляховіч, Солтан і сьвяшч. Голад⁶⁴ /як ён вучыў бальшавіка маладога малітваў/, p) Рэакцыя і ўражаньні масаў і клеру на арышт Ялбжыкоўскага /лёгка прайшло/, r) Ніжэйшая служба /калідор/, s) Вядро кашы за малітву /ражанец/, “Бога храни глубоко в сердце, а стен не пачкай /быў намалёваны крыж, прабіваючы сэрца/.

– **20.II.** Сяньня закрыта Духоўная Каталіцкая Сэмінарыя ў Вільні.

– **20.II.** Сваячніца кс. Барысевіча /Менск/ сказала: “Менскія каталікі лічаць сябе беларусамі, пішаць так у пашпартах і дома гавораць па-беларуску, але яны маліцца жадаюць па-польску, бо толькі гэтак умеюць, ксяндзы іх інакш не навучылі”.

– **20.II.** У ночы звольнены з турмы арцыб. Ялбжыкоўскі. Дагадкам гэтага званьненьня канца няма. І сапраўды цікава.

– Уражаньні з турмы: вера і нявера, этыка і аэтычнасьць, дысцыпліна духа і расхлёбанасьць, філасофія крыжа, значэньне цяпненьня, рэлігійнасьць і

добрасьць у “нерэлігіійных” і “благіх”, дабрата і неасуджэньне.

– 3 вязьніцы: літоўцы і палякі, іх адносіны, іх характарыстыка. – Таксама: крадзежа /стары чалавек/, крадзежа /Лукішкі, малады чалавек, суд таварыскі, дараваньне, нагана таму, хто дамагаўся востра пакараць: “пракурор горшы, чым вінаваты”, – казалі.

– **13.III.** Надыйшла вестка аб сьмерці ў Вялейцы /павет/ Альфонса Шутовіча⁶⁵. У востросе запанаваў тыфус і зьёў гэтага беларускага ПАТРЫЁТА. Вечная яму памяць!

– **13.III.** Сяньня адведалі мяне бел. літаратары: М. Танк, драматург Вольскі⁶⁶, крытык Алесь Кучар⁶⁷. Казалі: хутка будзе выходзіць літар. журнал “Полымя”.

– **7.V.** Перакананьне ў беларусаў-каталікоў, што каталік – паляк, ужо сяньня бадай шчазае, гіне і дзеля свайго каталіцтва яны ўжо польскасьці мала трымаюцца /пішуцца палякамі, хацелі б на’т у Польшчу выехаць, бо панічна баяцца савецкай улады/.

– **4.VI.** Спэрскі сказаў мне: магілёўскія палякі /гэтак ён называў тамтэйшых каталікоў/ па-польску гаварыць ня ўмеюць. Але і беларускасьць іх зрусыфікавана.

– 3 успамінаў з турмы: справа бел. біскупства ў БССР: гутаркі з генэралам у сьнежні месяцы 1944 і ў студзені 1945. Мой праект і ініцыятыва аб гэтым. Адносіны іх да гэтага. Аб гэтым я там напісаў.

– **11.VI.** Даведаўся: а) Кс. Ф. Абрантовіч⁶⁸ жыве, у 1944 г. вясной быў у Маскве, у турме, б) Апост. Сталіца зацьвердзіла праект бел. біскупства ў БССР. Кіраўніком гэтага біскупства – а. А. Цікота⁶⁹. Ініцыятыва – ад біск. Фр. Бучыса⁷⁰.

– Да майго арышту: Калі я буду арыштаваны, пасьля некалькіх дзён /пачатак XII.44 г./ была ў мяне рэвізія. Забралі многа рознага матэрыялу па гісторыі Беларусі. Абяцалі аддаць, але пакуль што не аддалі.

– **30.VI.** А ўсё ж паўтараюцца чуткі аб сьмерці др. Ф. Грышкевіча: быццам нейкім чынам скончыў самагубствам у востросе НКГБ у Менску. Калі гэта праўда, дык якая ж вялікая шкода, якая страта!

– **30.VI.** Беларускі музэй у Вільні ім. Ів. Луцкевіча, які існаваў 25 гадоў, літоўцы прысабечылі, а беларусы /савецкія/ і пальцам у боце не кранулі, каб не дапусьціць да гэтага.

– **14.VII.** Сяньня выехаў у Польшчу вільнскі арцыб. Р. Ялбжыкоўскі. Выехаць яму загадалі савецкай улады. Польскі каталіцызм у нашым краі, што было да прадбачаньня, пацярпеў поўны крах. Палякі спраглі яго з польшчынай, а як лопнула польшчызна, – пачаў лопаць і каталіцызм. Гэта асабліва ў БССР. Ялбжыкоўскі – гэта пэрсаніфікацыя банкруцтва ў Беларусі польскага каталіцтва. Што ж далей? Агулам сумна, нецікава, перспэктывы слабыя, але... Бог Бацька. Дэус провідзібіті. Відаць, так трэба; усё да лепшага.

– **12.VIII.** У Вільні гастролі Бел. Дзярж. Тэтру ім. Якуба Коласа. Адведалі мяне: дырэктар Малчанаў⁷¹ з жонкай – мілыя, інтэлігентныя людзі.

– **12.VIII.** Абводзіў па Вільні трупу Бел. Дзярж. Тэатру. Сымпатычныя людзі. Адчуваецца, між іншым, вялікая зацікаўленасьць рэлігійным жыцьцём.

– **1.IX.** Ялбжыкоўскі, выяжджаючы зь Вільні, уладу часцяй Вільнскай Дыяцэзіі ў БССР пакінуў за сабой і кіруе праз дзеканаў: Зенкевіча /Глыбокае/, Баярунца /Ліда/ і Курыловіча /Горадня/. Словам, пахаваў каталіцтва ў Менску, пахавае і ва ўсей БССР.

– 4.X. Даведаўся: ў Лідчыне немцы ўспамогалі польскую партызанку зброяй і агулам яе паддзержывалі, а гэная партызанка рэзала беларусаў.

– Сяньня даведаўся такжа: сав. улада жадала б стварыць у БССР беларускі «аўтокефальны» касьцёл... без Ватыкану, без Папы... Але каму гэта патрэбна?

– 16.X. Уцёкі польскіх ксяндзоў з БССР у Польшчу прыймаюць масавы характар. Сядзелася ім тут, як ім «памагала» польская паліцыя, а цяпер пакінуты самі сабе ня вытрымоўваюць. Як бы інакш было б, калі б было роднае беларускае духавенства!..

– 27.X. Адведаў мяне паэт М.Л.⁷³ Ня бачыліся мы зь ім 5 год.

– 28.X. Адзін із савецкіх людзей казаў мне: аб матарыяльным быце няма і мовы, але – што яшчэ горш: бадай, няма сям’і і маралі – сям’я разьбіта, моладзь здэмаралізавана.

– 28.X. Сяньня ў ночы арыштаваны Ст. Станкевіч⁷⁴ /кнігар/. Калі б з гэтым чалавекам нешта сталася, калі б яго каралі, – большага бязглуздзя трудна і прыдумаць.

– 29.X. Кс. В. Шутовіч, прасядзеўшы 10 мес. у вастрозе, высланы з Менску ў Горкій /Нижний Новгород/.

– 31.X. Геройства і заслугі беларускіх жанчын, жонкаў арыштаваных ці агулам загінуўшых мужоў. І агулам беларуская жанчына /ці дзяўчына/ у няшчасці ці горы заўсёды на вышыні.

– 2.XI. У прошлым месяцы касьцёл /Чырвоны/ у Менску Панамарэнка⁷⁵ аддаў пад кіно. «Чысцей» ад цароў!

– 15.XI. Гутарка з нейкім палкоўнікам. Галоўнае ў гутарцы – праблема стварэньня бел. катал. біскупства ў БССР. Іншыя справы менш цікавыя, альбо зусім не цікавыя: націск на... прафэсіяналізм... Никогда!..

– 25.XI. Бел. дзярж. ансамбль песьні і скокаў: Шырма⁷⁶ і Хвораст. Малайцы. Адведзіны: бел. моладзь – «Цэнтр» нейкі ў Менску і Бел. Цэнтр у Літве: сьмех – Русыфікацыя ў БССР ідзе поўным ходам. – Саюз бел. пісьменьнікаў – краска ненатуральная, яна ў «цяплярні» гадуецца. «Папа, почему ты с нами говоришь по-русски, а когда спишь – по-белоруски?»

– 6.XII. Віленскі праваслаўны епіскап Карнілій: мала што за Сталіна публічна ў літургіі моліцца, але ён у пропаведзях гавора пераважна аб сав. палітыцы, а як не стае пораху, дык чытае якія артыкулы з савецкіх газэт. Пры нагодзе за нішто лаіць каталікоў, лютаран. Праваслаўныя людзі плююцца. Словам, «оскудение», цэрквы няма.

– 12.XII. Праз Менскія вастрогі ў 1944/45 г. прайшло /перавезена ў ссылку і ў іншыя вастрогі/ 600 чалавек бел. моладзі. Сэмінарысты: Віленскія, Лідскія курсанты, Маладэчанскія, Пастаўскія, Баранавіцкія эт. эцт. Словам, поўнае зьніштажэньне бел. інтэлігенцыі. За што такая жорсткасьць? За тое, што Беларусь – дарагая? /як пяюць салдаты, ня толькі беларусам, але і іншым дарагая.../

1946

– 2.II. Быццам у БССР каталіцкі касьцёл аддалі сав. улады пад кіравенства нейкаму праваслаўнаму бацюшку. Ня верыцца, але чуў. Пажывём, убачым.

– 5.II. Візыта мая ў Меф-іст⁷⁷. Глыбокая гутарка аб бел. касьцёле /аб. Кс. В.

Шутовічу/ у БССР. Хацелі б аўтокеф. касьцёла, але можа дойдзе і да нармальнага. Дай гэта, Божа.

– **6.II.** Ёсць у Вільні Карпов⁷⁸ /Палянскі?/, камісар дзеля справаў рэлігіі пры Саўнаркаме СССР у Маскве. Адбылася нарада з каталіцкімі біскупамі Літвы. Апрача таго біскуп Рэйнис адзін з Карпавым гаварыў дзье гадзіны. Аб чым ішла гутарка, ня кажуць, але, здаецца, йшло як бы аб адпружаньне, аб нармалізацыі адносінаў...

– **18.II.** а) 3 3 на 4.1.46 у Менску згарэла прыблізна 400 чалавек на ёлцы, якую ладзілі НКВД і НКГБ. Падпалілі. Хто, няведама, кажуць – нейкія партызаны, б) Янка Купала аднаму свайму прыяцелю сказаў, паказываючы на гарэлку і закуць: вось гэта маем і хопіць...

– Так сказаў нехта рускі: “А мы думалі с Манчжурыі или даже с всего Китая сделать “Белокитай”, как напр. “Белорусь”, і всё это вышло б общерусское”. Так польскія шовіністы: “Бялопольска” замест Беларусь.

– **21.II.** Сталін заклікаў патр. Аляксея⁷⁹ і мітр. Мікалая⁸⁰ і заявіў, што трэба адкрываць дух. прав. сэмінарыі старога /царскага/ тыпу. На гэта Мікалай: але ж гэныя сэмінарыі выпускалі атэістаў, а знача трэба іншага тыпу дух. школаў шукаць. Сталін сьмяяўся, што і ён выйшаў атэістам з дух. сэмін. царскага тыпу.

– **15.III.** Паводле чутак: у БССР змушаюць палякоў ксяндзоў выяжджаць у Польшчу. Яны запісаліся на выезд самі і агітавалі беларусаў на гэта. Вось вынікі палітыкі Ялбжыкоўскага і агулам польскага касьцёла. А каб бало ў катал. касьцёле ў БССР бел. карэньне, як усіх бы ён аб’яднаў.

– **17.III.** Пачатак набажэнства для ўсіх рускіх з рускай мовай у дадатковых набажэнствах у касьцёле сьв. Тройцы ў Вільні ў 12 гадз. Вядзе гэта кс. М. Сапоцька⁸⁰, апякуюцца і спрыяюць: Спэрскі, Эллерт, Пякарскі – шулы польскага нацыяналізму ў касьцёле. Для беларусаў гэтак яны ніколі не стараліся.

Хто ж гэныя рускія? Здаецца, беларусы, і на т літоўцы зрусыфікаваныя.

– **18.III.** Прабегла вестка: нейкі “Савет уніяцкай царквы” ў Львове аб’явіў зрыў з Апостальскай Сталіцай. Ці ж гэта новая сямашкіяда, ці яшчэ прасьцей, авантура – няведама. Ведама толькі, што ў сучасных умовах у СССР робіцца ўсё, што шкодзе катал. касьцёлу і яго галаве сьв. Айцу.

– **20.III.** “Правда” 17.III.46. у Львове адбыўся “Сабор Уніяцкай Царквы”⁸² з Зах. Украіны. Прысутных 216 асоб з трох эпархіяў і з усіх дзеканатаў. Адмянілі Унію 1596 г., далучыліся да праваслаўя, паслалі паведамленьне Сталіну. Старшынёй “Сабору” – Гаўрыла Кастэльнік⁸³ /эх уніяцкі святар/. Ён падпісаў да Сталіна і два сябры прэзыдыўма: Мікола Мельнік і Ант. Пельвецкі⁸⁴. Як Масква Масквой, дык Унія слабая рэч, асабліва ў Беларусі. Ці ня лепш пры нагодзе прыняць праваслаўных у абрад лацінскі, даючы магчымасьць як найшырэйшага карыстаньня роднай мовай народу і яго літаратурай?

– **27.IV.** Літоўцы з Акад. Навук забралі да сябе кніжкі /старадрукі з касьцёла сьв. Міхала/. Гэта астача культурнага дабра беларуск. Музэю, які яны распашорылі і ўзялі на сваё сумленьне перад бел. народам.

– Тыдні два таму чуткі аб магчымасьці выдаваць царк журнал, афіцыйз кат. курьі ў Вільні.

– **6.V.** Быў у меф. Адзін з іх між іншым сказаў: “Мы противны окотолечению вост. Белоруссии” /затым закрыты кат. касьцёлы, затым у лягэры без ніякага суду кс. Шутовіч/, “да там их, думаем, ничтожное количество, другое дело в Зап.

Белоруссии, и здесь об упорядочении катол. церкви нужно было бы думать”.

У той жа самай гутарцы, на маё пытаньне, ці думают сав. улады што аб маім праекце стварэння бел. кат. епархіі ў БССР, адказаў: “Да не знаю, какой будет ответ, положительный или отрицательный, но думают».

— У Глыбокім кс. З. трымае польскіх законніц і яны бел. кат. дзяцей вучаць па-польску рэлігіі і польскай мовы.

— Пішучы мо калі ўспаміны, не забыцца і аб гісторыі бел. друкарні ім. Фр. Скарыны.

— **20.IV.** Жанчына з Менску сказала мне: а) У касцёле катэдральным зрабілі нешта як бы бровар, а ў чырвоным, як ведама, — кіно, б) Мінчане напіліся нейкай водкі з цыстэрны на станцыі, дык памярло чалавек 300.

— **27.V.** Адведалі бел. паэты і пісьменьнікі з Менска: Пястрак⁸⁵, Панчанка, Таўлай⁸⁶, Танк⁸⁷, Кучар⁸⁸ і віленец Урбановіч⁸⁹. З Пестраком і Панчанкам сустрэўся першы раз. Мілыя людзі. Беларуска стыхія чуваць у іх сільна. Пестрак казаў, што Панамарэнка прыватна загаварывае аб патрэбе пераводу бел. дзяржаўнага апарату з расейскай на беларускую мову.

— **1.VI.** Візыт у м-сто: а) “У Менску каталікоў няма, там новыя людзі, касцёлы там адкрытыя ня будуць. У Зах. Беларусі іншая справа і там прынцыпова прызнаецца патрэба нешта рабіць у кірунку стварэння бел. каталіцкай дыяцэзіі”. Уся толькі бяда ў тым, як з прызнаньнем Апост. Сталіцы. Гэтага не жадалі б, але...

— Забойства Пяткевіча⁹⁰ /у канцы лютага ці ў пач. сакавіка/ сапраўды жудаснае, макабрычнае. — “Сотрудники” падчас “беседы” палажылі яго.

— **6.VI.** Др. Фр. Грышкевіч⁹¹ ня жыве. Як гэта сталася — няведама, але факт, што сярод жывых на гэтай зямлі яго няма. Шчыра яго жалею. Сяньня памаліўся за яго. Вечны яму супакой, бо ў дачаснасьці супакою ён ня меў.

— **6.VI.** Учора ў курці прачытаў некалькі актаў біскупскай візытацыі касцёлаў у Віленшчыне /БССР/, як Лоск, Гаўя, Беніца. Дзіўна, што падчорківаецца ў акце рэлігійны індыфэрэнтызм. Адна з прычын, па моему, чужая ў касцёле мова, чужое духам і працай духавенства...

— **12.VI.** Цікавы меў сяньня візыт. Адведаў мяне мой калега сэмінары Вільгельм Гут’юргіс⁹². Выступіў /ці выдалілі — ня помню/, здаецца, з першага ці другога курсу. Літовец. Ня бачыў яго ад якога 1912-13 гг., гадоў больш трыццаці па сэмінарыі скончыў ваенную школу ў Вільні. Быў афіцэрам. Быў на вайне, быў кантужаны, быў у палоне ў немцаў. Пасьля папаў у Маскву і стаўся партыйным камуністам. Прыбыў у Вільню. Выкладае марксызм на камуністычным /партыйным/ унівэрсытэце. З гутаркі выйшла: 1) Камуністы Цэркві зрабілі ўступку часова. 2) Камуністы неталерантныя, вобак сябе іншых поглядаў ня церпяць. 3) Гатоў мне дапамагчы запазнацца з марксызмам. 4) Будзем некалі ваяваць між сабой ідэёва, наладзім публічна дыспут. 5) Вайны ня будзе. Апінія сьвету на старане саветаў. Саветы найвялікшая на сьвеце сіла. Масы народныя ня пойдучь ваяваць проці саветаў. 6) Бязбожная арганізацыя ціха працуе.

— **15.VI.** Былі людзі з Барысава /Усх. Беларусь/. Расказвалі: мясцовыя камуністы апошнім часам былі прыступіўшы на пераробкі каталіцкага касцёла на нейкі клуб. Веруючыя каталікі напісалі скаргу Сталіну. Прышоў прыказ не чапаць, пераробка спынілася. Ксяндза, ведама, няма. Людзі моляцца самі, прыватна. Прыбыўшыя з Барысава людзі спавядаліся ў мяне. Пробавалі па-

польску, як некалі навучаны, але нічога не выходзіла, дык перайшлі на мову беларускую і пайшло спраўна. Хлусіў Ялбжыкоўскі і ўсе яго Спэрскія, што “там поляцы”, і дзівіцца трэба, што Ялбжыкоўскі і туды /у Усх. БССР/ пасылаў каталікоў, якія ўжо там пачыналі працаваць па-польску. Яшчэ раз паўтараю: па-польску працаваць сярод Беларусаў, асабліва ўсходніх, на ніве каталіцкай немагчыма, бо беларусы польскай мовы не разумеюць або разумеюць надта мала.

– **17.VI.** П. С.⁹³ вярнуўся з Менску. Расказаў: сумна, быў дзень Сёмухі, сьв. Духа, няма дзе і памаліцца. Тысячы каталікоў, ня маючы касьцёла і сьвятара, ехалі ў Зах. Беларусь у касьцёлы. Такой варожасьці да каталіцтва, якая ў БССР /у кіруючых кругох/ праяўляецца, не раздзяляюць і некаторыя камуністы. Нутро касьцёлаў аграбілі, рэчы літургічныя парасьцягвалі, абразы сьвятыя, часта высокамастацкія, валяюцца як непатрэбшчына.

– **18.VI.** Аб усёй афэры Кастэльніка ў Галіччыне і кампаніі гл. “Журнал Московской Патриархии». Апрель 1946. № 4. Кастэльнік-Семашка – вялікі гвалт зрабілі для Уніяцкай царквы ў Галіччыне: усіх уніяцкіх біскупаў /Сліпый – мітрапаліт, Чарнэцкі, Хомышын, Бутка, Лятышэўскі/ арыштавалі, прачысьцілі дарогу Кастэльніку. Маса арыштаваных і нашых сьвятароў. Кастэльнік сказаў: 997 сьвяшчэньнікаў проціў уніі, 273 за яе. Дэлегатаў на “Сабор” было 216 /духоўных/ і 19 /сьвецкіх/. Асабліва верным каталіцтву аказалася духавенства законнае. Жаль, што так сталася – не на карысьць гэта праўдзе Хрыстовай і ўкраінскаму народу. Але, відаць, Бог ведае, што робіць.

– **21.VI.** Людзі з Бабруйска /каталікі/ літаральна плачуць, што ня маюць каталіцкага сьвятара і касьцёл замкнёны. Пішуць да Сталіна, але нічога не дапамагае. Гэта ведама чаму: “не хотим окатоличивать белоруссов в Восточн. БССР”. Не акаталічваць, але даць права рэлігійнаму каталіцтву.

– **29.VI.** Старшая Францішканак расказала: падчас вайны намяцка-савецкай, калі дзеіла польская партызанка, ксяндзы-палякі ў Лідчыне належылі да партызанкі, бралі ўдзел у прысудах сьмерці, падпісвалі прыгаворы і благаслаўлялі забойства непажаданых асоб і іх сем’яў. Тэарэтычна-маральныя падстава іх такога дзеяньня: “хто ня з Хрыстусам, той проціў яго”, і такога можна забіваць, а яны мелі быць з Хрыстом. “Гэтак польскаму духавенству, асабліва малодшаму /гадоўля Ялбжыкоўскага – Ад. Ст./ перакруцілася ў галовах” – казала гэта дастойная законьніца. Тысячы беларусаў гінулі ў Лідчыне з рук гэтых “благаслаўленых” польскіх бандытаў. Тое ж дзеілася і ў другіх краёх Беларусі. Тая ж законьніца казала: гэтыя ксяндзы-партызаны зьбіралі сваіх малайцоў штомесяц на споведзь і прычашчалі іх. Словам, у імя Хрыста дапускалася вялікая колькасьць злачынстваў. Які кашмар!

– **22.VII.** Адна мая добрая знаёмая, праваслаўная беларуска, сказала: “Была я ў сьв. Дух. манастыры на набажэнстве, архірэй Карнілій⁹⁴ прамаўляў. Але ж і прамова, але ж і казаньне было! Расказваў нейкую паскудную байку, што нейкая сьвятая мела віджаньне, што між многімі іншымі “нечэстывымі” ў пекле знаходзяцца ўсе каталікі. Проста немагчыма, – так казала мая разгаворніца, – трэба ў праваслаўі рабіць нейкую рэформу”. Наўрад ці паможа тут і рэформа.

– **4.III.** Апошняя паганья навіны з даволі пэўнай крыніцы: др. Ст. Грышкевіч расстраляны, а з ім яшчэ 12 асоб, як сяброў “Бел. Цэнтр. Рады.” /у Менску пры немцах/. З др. Фр. Грышкевічам такая гісторыя: яго вялі, ён кінуўся ўцякаць і

скончыў самагубствам. Найхутчэй /мне здаецца/ загадалі ўцякчы і ў сьпіну застрэлілі. Так ці гэтак, але двух выдатных сыноў Беларусі ня стала. Глыбока і балюча адчуў я гэту нашу страту.

– **5.VIII.** Агент сав. бясъпечнасьці ўбачыў у ваднаго беларуса кніжкі “Гісторыя Беларусі” Я. Найдзюка, зборнік вершаў Арсеньевой і інш. і загадаў іх зараз жа спаліць, што, ведама, і было бязспрэчна споўнена. Знача, ня толькі ў сярэднявеччы палілі кніжкі, але гэта робяць і ў XX ст. Прагрэс!

– **11.VIII.** У Вільні праводзілася запісь дзяцей школьнікаў; бралася пад увагу і нацыянальнасьць. Вынікі ў Савецкім раёне /Навасьвеччына/: найбольш палякоў, тады рускіх, за імі беларусы: 70 школьнікаў беларусаў, на астатку літоўцы: 42 дзіцяці. Як у іншых раёнах, няма дакладных і пэўных дадзеных; ведама толькі, што беларусы ёсьць усюды на усёй Вільні.

– **12.VIII.** Адведала мяне ў касьцёле сьв. Міхала Купаліха⁶⁵ /цётка Уладзя, як яе ўсе завуць/. Паехала ў Рыгу, на бераг мора, на адпачынак. З гутарак яе відаць, што яна як мага клапоціцца аб памяці Янкі Купалы, працуючы прадусім над належнай арганізацыяй музэю ім. Янкі Купалы ў Менску.

– **20.VIII.** Быў м-сто. Сказаў: “Война СССР с союзнікамі капіталістамі неізбежна і неабходима. Два зверя в одном логове жить не могут – Ленин сказал ещё в 1918 г. Мы должны драться и будем. Противоположный взгляд – это паникёрство и троцкизм. Война будет, это наверно, только неизвестно когда”, – закончил мой собеседник. Відаць, ён ведае, што гавора. Пажывём – пабачым.

– **23.VIII.** У Вільні многа беларусаў: із Зах. Беларусі, мясцовых і прыяжджоных, з Усходн. Беларусі. Абавязкова для іх трэба было мець школы беларускія пачатковыя і хоць адну сярэдняю. Але куды там! Каб аб гэтым загаварыць, дык літоўцы казалі б, што няма тут беларусаў, а рускія, што такіх школ тут ня трэба – для бел. добра школы рускія. Якое калецтва вучыць /у школе, царкве-касьцёле/ у чужой мове. Пішу гэта пад уражаньнем маіх заняткаў з Валяй. Аказываецца, яна больш палавіны, мо якой 2/3 звычайнай расейскай мовы не разумее. Так увесь наш народ, а тым часам бел. мовы ў БССР недацэнніваюць у школе і зусім не дапускаюць у жыцьцё адміністрацыі і грамадзкасьці.

– **2.IX.** Кс. Пупін /проб. у Хажове пад Маладэчнам/ казаў: а) Каталікі за дух. патрэбамі прыходзяць здалёка з Усх. Беларусі ў Зах. Беларусь. Была нядзеля, калі ён ахрысьціў 80 асоб за раз, у вадзін дзень. б) Кс. Малыніч⁶⁶ ездзе па Усх. БССР і па хатах адпраўляе набажэнства і палянізуе, ведама, інакш і быць ня можа, с) У Галіччыне толькі здрадныя вярхі адарваліся ад катал. касьцёла і перашлі ў праваслаўе, а агулам духавенства і народ засталіся вернымі касьцёлу d) У Ленінградзе /быццам паводле меф. рамантуюць касьцёл сьвятой Кацярыны і ці ёсьць ужо, ці мае быць ксёндз каталіцкі. e) У Менску і агулам у Усх. БССР. “Католичества не надо; пусть идут в церковь, а в Зап. БССР другое дело /меф./”.

– **4.IX.** а) Год таму адведаў мяне др. Н. М.⁶⁷ – учарашні староньнік і работнік камунізму, які заявіў, што ён памыляўся і што сяньня ў камунізм /у рас. выд./ зусім расчараваны. б) Учора адведаў другі падобны беларускі інтэлігент Н. С.⁶⁸, унівэрсаіт, учарашні камуніст, у сваім часе выступаў проціў мяне... Заявіў, што яму адчыніліся вочы і ён абсалютна расчараваны ў камунізме, а мяне перапрашае за свае проціў мяне выступленьні. Прыемна было чуць такую споведзь, а візыт яго лічу проста гістарычным...

– **10.IX.** Адведаў а. Нікадзіма⁹⁹. Архірээй Карнілій пытаў яго, чаго я да Нікадзіма хаджу, як і калі пазнаёміліся і што трэба быць з ксяндзом асцярожна, бо Папа нейкі выдаў загад ім шкодны для царквы расейскай. З гэтага відаць, што Карнілій спаўняе недвухзначна функцыю паліт. савецкага агента. Аказваецца, што ўва ўсе дзяржаўныя сув'яты царква павінна адпраўляць службу, набажэнствы. На такіх набажэнствах пяюць “многалетіе” “вождю, хрыстолюбівому воинству и властям”. Тое ж самае, толькі без мнагалетія, робіцца і за літургіяй. Выходзіць, што царква прав. моліцца за памыснасьць тых, якія імкнуцца вымазаць імя Хрыста, ці моліцца за сваю пагібель. Які кашмар. Гэта знак, што царквы прав., як Хрыстовай, няма, ёсць палітычнае савецкае ведамства...

– **12.IX.** Была ў мяне дачка Влада¹⁰⁰ /В. Ластоўскага/. Стала прабывае ў Менску. Пры нагодзе ў яе трэба распытаць падрабязна пра бацьку. Казала, што бацька памёр у Саратаве /ці Самары/ у 1943 ці 1944 годзе.

– **20.IX.** Візыт у м-сто. Прыязны, бітая штука. Ужо прапазык недарэчных няма. Наадварот, трэба выступіць да кананічнага /з прызнаньнем Папы/ упарадкаванага каталіцкага касьцёла ў БССР. Кіруючы справамі гэтымі будзе поўны гаспадар у касьцёле. Калі б гэтым кіраўніком быў я, – дык “к прошлому нет возврата!”, гэта знача: да бел. працы ў духу “нацыяналістычным”, як яны кажуць, трэба цалком стаць на грунце савецкім. Яны таго пракананьня, што дзела гэта вялікае і цяжкае і яго трэба пачаць лепш з чаго малага і на месцы пры помачы арцыб. Рэйніса, бо пакуль што ў Ватыкане можна нічога ня ўскраць: мір не падпісаны, палякі завуююць і г.д. Калі гэта гаворыцца шчыра, дык гэта ўжо нешта новае і яго недацэнвіваць ня можна. Дай, Божа, сьвятла і сілы.

Таго ж дня, прышоўшы ад м-ста, знайшоў дома матэрыял /добры бостон/ на сутану. Купілі мне яго ў складчыну: Янка Багдановіч¹⁰¹, Ганна Станкевічыха і Э. Антановічыха¹⁰² /праваслаўная/. Сардэчна расчуліла гэта мяне. І гэта тады, калі маленькая надзея паяўляецца на большую, шырэйшую маю працу на беларускай каталіцкай ніве. Шчыра ім удзячны і шчыра за іх малюся...

– **21.IX.** У расейскай гімназіі ў Вільні праводзяць бязбожную агітацыю. Дзеці, прынамсі некаторыя, даволі крытычна да гэтай хлусьні адносяцца, даволі сьмела аб гэтым гавораць. Цікавае палажэньне і патрыярха і ўсёй расейскай царквы...

– **24.IX.** Візыт у м-сто. Прыязны і сталы. а) Гутарка аб стварэньні Бел. Кат. Біскупства, ці, прынамсі, кіраўніцтва. “Начал за здравіе, а кончил за упокой”: я ім нічога не дапамог, і яны ня маюць да мяне даверу. Кіраўнік бел. касьцёлам мусіць быць агентам НКГБ. Так недвухзначна і выходзіла зь яго гутаркі. Мой адказ: біскупства і паліцыйная агентура выключыцца і няма што аб гэтым гаварыць. б) На маю прозьбу звольніць кс. В. Ш.¹⁰³, ён заявіў, што кс. В. Ш. выдаў немцам 12 чалавек камуністаў. Прышлося з гэтага толькі пасьмяяцца. Аднак сказаў, што справу яго перагледзяць.

– **25.IX.** Шэраг вестак: а) Беларускі паэт Крывец¹⁰⁴, з-пад Горадні, самавучка, але дужа таленавіты, арыгінальны, незалежны духам, паэт-мысьліцель. Зборнік яго вершаў да друку рыхтуе Р. Шырма. Быў змабілізаваны і згінуў пад Гданьскам. Вялікая страта! б) Нейдзе там у зоне Амэрыканска-ангельскай біццам ёсць беларуская дывізія¹⁰⁵ с) Так гавораць самі праваслаўныя: царква правасл. асядлана бальшавікамі. Папы, архірэй – гэта звычайныя агенты НКГБ. Відаць гэта зь іх выступленьняў у царквах, з іх “пропаведзяў”, а такса зь іх шалёных

нападак на каталіцтва. d) Бальшавікі перапужаліся Эўропы і яе культуры, каб самім не перастроіцца на яе лад, бо масы дужа ў гэты бок хіляцца. Дзеля гэтага ідзе йзноў “чыстка” ў пісьменьнікаў, работнікаў, калхознікаў і г.д.

– **1.X.** Быццам нейкі Карпов, будучы не сьвяшчэньнікам, удае праваслаўнага сьвяшчэньніка і паехаў у Рым, каб, пад прэтэкстам гутаркі з Ватыканскімі кругамі аб уніі правасл. ц. з каталіцкай, правесьці звычайную разьведку.

– **2.X.** М-сто: у Ленінградзе касьцёл /здаецца, Кацярыны/ адноўлены. Калі б падышоў кандыдат, дык упусьцілі б ксяндза. Па кватэры таксама бядавацца не прышлося б. Прапанаваў мне, толькі – казаў – ці варта, мне было б больш адпаведным працаваць у БССР. А прыйдзе той час і то хутка. Улады ня сьберпяць, каб кіравалі кат. цэрквай у БССР палякі, там павінны кіраваць беларусы. Ад Папы могуць мець сабе благаслаўства.

– **7.X.** Жанчына з Менску і сын яе былі ў мяне ў споведзі. Гавораць і спавядаюцца па-польску вельмі добрай мовай. Трэба гэта мець на воку. Тая ж жанчына /і многія іншыя/ казалы, што праваслаўныя із сваіх папоў незадаволеныя, бо надта ж яны савецкія, гэта знача ўрадавыя, казённыя. У Менск быў завітаўшы кс. Малыніч. Там, дзе навучаў, там спавядаў і сьв. імшу адпраўляў. Людзі з гэтага не рады, бо пасылаюць агенты бясспечнасьці тых людзей, што з ксяндзом так ці інакш спатыкаюцца, маюць на воку. Малыніч хацеў асталявацца ў Менску настала, але з уладамі не дагаварыўся. Ведама, Малыніч пашыраў бы не каталіцтва, а пальшчызу. Сав. улады ў Менску запрапанавалі забіраць касьцёлы і маліцыю, але ксяндзоў мець ім не дазволілі. Людзі ад такой прапановы адмовіліся. “Калі без ксяндза, дык мы і дома памолімся, і падатку плаціць ня трэба,” – казалі яны.

– Ёсць ужо чуткі, што кватэра пры Чырвоным касьцёле, дзе жыў кс. В. Шутовіч, вычышчана ад кватарантаў, стаіць пустая. Мо яна чакае на ксяндза. Хто ведае?

– У БССР касьцёлам кіруе Ялбжыкоўскі, як “за добрых польскіх часув”. Гэтага ксяндзы-палякі нават і не ўкрываюць, напр. кс. Сапоцька. Не ўкрывае гэтага і арцыб. Рэйніс і дзеля гэтага ад БССР атрасае рукі пры гэтых абставінах.

– У Ленінградзе сапраўды касьцёл адкрыты. Каталікі шукаюць ксяндза. Меў з імі кантакт кс. Сапоцька і даў ім сваю згоду, калі ўлады савецкія дазваляць.

– **15.X.** У м-сто: “А што, если б архиеп. Рейнис был управляющим церк.-кат. делами всей БССР?” Я: “Вашими устами да мёд пить. Лучшего покуда трудно придумать. Он нам только поможет”. Дай Бог, каб гэта здарылася.

– **16.X.** Іронія лёсу. 18.X.46 выяжджае ў Польшчу апошні транспарт, галоўным чынам розныя ўрадоўцы бюраў Паўнамоцніка Польшчы для спраў эвакуацыі. Прасілі на іх інтэнцыю адправіць імшу і сказаць слова. Усё гэта я зрабіў у касьцёле сьв. Міхала 16.10.46. Восем гадоў таму віленскі ваявода Бацяньскі выгнаў мяне зь Вільні, а сяньня я благаславіў хрысьціянскім сэрцам усіх палякоў, выяжджаючых з Вільні ў Польшчу.

– **10.XII.** Быў м-сто. Казаў, што ў Менску не патрэбны ані катал. касьцёл, ані ксёндз. З гэтага відаць, што там у Усх. БССР. Камуністы ўважаюць каталіцтва за зьліквідаванае. Ня думааю, каб яны лепшыя пляны ў гэтай справе мелі і ў Зах. БССР. Дай, Божа, вытрымаць.

– **21.XII.** У БССР у ксяндзоў і па касьцёлах робяць рэвізыі і забіраюць літаратуру, нават тэалёгічную, як “агітацыйную”. Пагром кат. касьцёла ў Літве:

біскуп Барысевич няведама дзе, мо нават ужо не жыве, біскуп Матулёніс і Раманаўскас арыштаваны.

1947

– **4.I.** У м-ста. Прыезджы быў з Масквы. Паважна і рачова гаварылі аб стварэнні бел. кат. эпархii ў БССР. Была гутарка і аб кс В. Шутовічу. Заручаў, што арышты літ. кат. духавенства – гэта не паход на касцёл, а неабходнасць спынення літ. партызаншчыны, у якой – цвёрдзіў – літ. ксяндзы і нават біскупы прымаюць учасць. Ці гэта праўда, некалі даведаемся.

– **30.I.** М-ста: 1) Эл. аб Бяляўскім расказвае цікавыя рэчы. 2) Міронаса¹⁰⁶ хочучь упрэгчы ў супрацоўніцтва касцёла ў Літве з уладамі бальшавіцкімі /гэта маё ўражаньне/. 3) Значная часць 1/3 ці 2/3 – ня помню/ кардыналаў за “лёяльнасць” да СССР. У чым сутнасць гэтай лёяльнасці – не гаварыў. 4) Большасць каталіц. дахавенства ў Польшчы за дэмакратыю, за ўрад, проціў Мікалайчыка. 5) Ці разгадае нашы пляны Ватыкан, ці не – няведама. Як гэта разумець – ня ведаю, бо нашы пляны ў справе касцёла толькі ў згодзе з Ватыканам. 6) Нязначны лік каталіцкіх клерыкаў беларусаў для БССР можна было б пакуль што вучыць у Коўне, а пазней прышлося б катал. дух. сямінарыю заснаваць у БССР. 7) Ксяндзы палякі ў БССР. Неляяльныя будуць высяленыя ў Польшчу. 8) Арцыб. Рэйнс і Полтаракас /Панявеж/ зачынаюць паразуменьне з СССР. Гэта маё ўражаньне. 9) Рэйнс будзе пісаць у Ватыкан. 10) Кашэдарская дыяцэзія будзе кіраваць Рэйнс праз свайго ўпаўнаважанага. 11) Рэйнс зоймецца і справай кат. касцёла ў БССР. 12) Ялбжыкоўскі ўжо ведае, што яго ўмешваньне ў Беларусь шкодзяць яму, касцёлу і польскаму гаспадарству /відаць, Масква накіравала Варшаве. Гэта маё ўражаньне/. 13) У Польшчы за год-два будзе касцёл народны. 14) Адносіны сав. улады да Апост. Сталіцы двузначныя, часамі пазытыўныя, часамі адмоўныя. Такое маё ўражаньне. Гэта трэба мець на думцы. 15) Агульнае ўражаньне: бальшавікі нешта думаюць рабіць для катал. касцёла ў БССР, нешта падобнае да бел. катал. гепархii. Дэус ін ад’юторыум мэум інтэндэ.

– **3.II.** Цікава! Кс. С.¹⁰⁷ казаў мне, што на яго “сабак вешаюць”: Ялбж., Ціхонскі, Ляховіч за расейскія казаньні ў сьв. Тройцы ў Вільні. Эльлэрт так жа проціў гэтага, а. Каміль Вэліканскі /францішканін/, дык забараняе нават хадзіць на сьв. імшу, адпраўляную там для каталікоў рускага языка. Яны гэтакія “каталікі”!

– **11.II.** Некаторыя ксяндзы палякі ўважаюць, што яшчэ абавязывае ў Літве і БССР канкордат /Польшча і Апост. Сталіца, 1925 г., арт 23/ і затым усюды мае быць па-польску.

– **12.II.** У Польшчы там, дзе ёсць немцы, ідзе жорсткі перасьлед гэтага народу. І так бывае: каталіцкі ксёндз належа да банды і ходзіць па начах рабаваць і мардаваць немцаў. Аб гэтым, як аб факце, расказаў ксёндз /літовец/, адтуль прыехаўшы. Біскуп аб гэтым ведае і нічога таму “герою” ня робіць: ён – кажа – паправіцца.

– **17.II.** а) Нейкі праф. Д. /Віленскі унівэрсітэт/ дужа гарача займаецца атэістычнай прапагандай. Дайшло да таго, што студэнты, на знак пратэсту, дэманстрацыйна выйшлі з яго “лекцыі” б) Студэнтаў заганяюць у камсамол.

Дэманстрацыйна адмаўляюцца. с) Да сьвяшч. Д. /Вільня/ уночы прыехала машына з нейкім чалавекам, які прасіў паехаць зь ім дзеля спраў душы. Паехаў. Аказалася, што трэба ахрысьціць хворае дзіця сав. генэрала. А што ўночы – зразумела.

– **19.III.** Мой знаёмы П. раскажаў: “На канфэрэнцыі Злучаных народаў падышоў да дэлегацыі беларускай дэлегат Аўстраліі др. Эват і пытаў: “Як вы ўмеце гаварыць па-чужому?” Вышла, што ніхто з гэных “беларусаў” ня ведаў ніякіх заграначных моваў. Тады Эват пытаў: “Што ж вы тут робіце, мусіць толькі ў далоні пляскаеце?” Так жа адзін з бел. дэлегатаў гаварыў: “Цяжка нам было на канфэрэнцыі; дэлегацыі сядзелі паводле альфабэту, мы, беларусы, на “Б”, дык адна з першых, а дэлегаты іншыя савецкія далёка, дык мы ня ведалі, як нам галасаваць, але ўсё ж траплялі, бо Молатаў хваліў і казаў: “Малайцы, добра вы пападалі”.

– **25.III.** Ляндварова. Успаміны 25.3.1918. Фрэквэнцыя народу ў касьцёл, да споведзі... Незвычайна! Бадай, усе парафіяне.

– **5.IV.** Рэзурэкцыя ў сьв. Міхала. Народу многа, больш чым летась.

– **13.IV.** а) Чаму бальшавікі пайшлі на ўступкі рэлігіі і цэрквы? Бо немцы /гітлераўцы/ зрабілі гэта на занятых сабой рускіх землях раней; не выпадала бальшавікам быць горшымі ад гітлераўцаў. Да таго ж, блізкі кантакт і супрацоўніцтва падчас вайны з Англіяй і Амэрыкай, для якіх бальшавіцкія ваяўнічыя і неталеранцыйныя адносіны да рэлігіі не надаваліся б да страўленьня. б) Н. раскажаў як аб ведамым яму факце: савецкі генэрал разам з сынам ваявалі з немцамі і пабывалі за граніцай. Калі вярнуліся, сын шчыра радзіў бацьку спаліць камуністычную прапагандную літаратуру, як нічога нявартую. Заграніца яму адкрыла вочы. Аказываецца, падобныя настроі – зьявішча масавае.

– **15.IV.** Антоні Дубоўскі¹⁰⁸ С. Е. памёр і пахаваны ў Коўне. А. А. Д. /Беларус/ з Дзьвінска; быў час, калі называў сябе беларусам і па-беларуску гаварыў казаньні, працуючы ў усходнім абрадзе ў Альбертыне.

– **21.IV.** Сёлета 600-лецьце Віленскіх мучнікаў. Быў намер у праваслаўнага духавенства адсьвяткаваць гэта ўрачыста. Патрыярх, аднак, парадзіў скромна ўсё абдыць. Сігнум тэмпоріс.

– **22.IV.** На Праваслаўны Вялікдзень цэрквы былі поўны савецкіх людзей.

– **23.IV.** На праваслаўную праводную ў віленскіх цэрквах чыталі пісьмо патрыярха, у якім ён жаліцца, што многія праваслаўныя людзі на сьвеце не прызнаюць яго маскоўскага патрыярха за яго “быццам” як казаў, залежнасьць ад “некага”. Празрыстае тлумачэньне. Сапіенті саті.

– **25.IV.** Ш-ка прыбыў з Масквы: а) Няпэўнасьць палажэньня на сьвеце, б) Грабежныя пастаўкі ў БССР, с) Большасьць масквічоў, нават і камуністы, хрысьцілі і хрысьцяць дзяцей сваіх, складаючы “бяду” ці “віну” на жанок.

– **28.IV.** Візыт Гютюргіса¹⁰⁹ і паненкі з Масквы: а) Калі хто не здае экзаменаў у якую школу, дык яму радзяць у духоўную сэмінарыю ці акадэмію. б) Вянцы і хросьты ў Маскве і па правінцыі масавыя. Многія жадаюць, каб вянчаў архірэй, нягледзячы на тое, што яму трэба плаціць /5000 рублёў/. Цэрквы поўныя малельнікаў, сярод якіх многа моладзі. Выглядае, што Назарэнус віціты.

– **30.IV.** У гэтых днях прав. царква сьвяткавала 600 лецьце сьв. сьв. віленскіх мучнікаў. Пропаведзь сказаў Дзічкоўскі¹¹⁰. Гаварыў у духу расейска-фашысцкім

і чарнасоценным. Было там: “Россия единая и неделимая”, а так жа і тое, што “Літ. Статут” быў пісаны па-расейску. А як жа – так трэба, гэтага вымагае рэжым сучасны палітычны, дык яму царква і пяе. Так было заўсёды: царква прав. заўсёды была /асабліва ад царскіх часоў/ маскоўскай нацыянальнай.

– А вось другая краска: кс. Садоўскі¹¹¹ казаў: ужываючы ў касьцёле ксяндзы-палякі ў літаніі звароту: “Крулёва польскі” нічога благага ня робяць, гэта “поляцы модлён сен за своён ойчызнэн”. Гэтым ўсё сказана. Усё як было: Масква і Варшава... А дзе ж мы, беларусы, дзе літоўцы?

– **3.V.** Польскае народна-дзяржаўнае /Польшчы Вэрсальскай/ сьвята. Палякі-ксяндзы ў Вільні аб гэтым не забыліся: усё адпраўлялі імшу “дэ БМВ Рэгіна Полёніз”, нягледзячы на тое, што няма ўжо сёньня тут сэнсу гэта рабіць. І што календар каталіцкі на гэты дзень вызначае што іншае, і што календар дыяцэзьяльны гавора што іншае. Там, дзе ідзець аб Польшчы, дык набок усякія касьцёльныя правы, касьцёльныя загады.

– **9.V.** Арцыб. М. Рэйніс атрымаў ад сав. уладаў загад тварыць касцельныя камітэты і рэгістраваць касцёлы. Гэты загад пярэчыць самай аснове касьцёла, ён касьцёл каталіцкі вымае з-пад юрысдыкцыі біскупа Ардынарыюша і аддае камітэту. Арцыб. Р. выканаць гэты загад адмовіўся. Адмову сваю падаў уладам на пісьме, глыбока і грунтоўна яе абаснаваючы нешта ў 15 пунктах. Адмову гэнэ я чытаў. Гэта сапраўды дастойны акт князя каталіцкай царквы. Адказ напісаны па-літоўску і адрасаваны літоўскаму ўпаўнаважанаму ў справах культуры.

– **25.V.** Сёмуха. Дзень сьв. Духа. Пілігрымка літоўцаў у Кальварыю. Тысячы, тысячы, найменш 10 тысяч, больш чым у мінулым годзе. Былі і іншыя пілігрымкі. Бальшавікі-атэісты шчыра зайздравалі... Назарэнус вінціт.

– **30.V.** Быў Рыг. Ш. Раскаўзаў: а) Сучасная “лібэральная” царкоўная савецкая палітыка – гэта рэч часовая, гэта толькі “перадышка”, гэта тактыка, а прынцып стары: разлажыць царкву і зьнішчыць, абы толькі гэта было магчыма. Аб гэтым ён /Ш./ ведае з пэўных і афіцыйных крыніц. б) Той жа Ш. Казаў, што, як ён ведае з кругоў камуністычных, у ЗША існуе нейкі “Беларускі Цэнтр” і што гэта бальшавікоў беспакое і дражне.

– **5.VI.** Была сястра, расказвала аб іх жыцці на вёсцы падчас вайны і ваенных пераходаў. а) Усе дзёрлі і мардавалі народ: немцы, бальшавікі і палякі-партызаны, але гэтыя апошнія “превзошли” ўсіх, гэта былі агулам, з малымі выняткамі, фармальныя бандыты і грабежнікі і звярыныя шавіністы. Майго брата Валентага ў Арлянях да сьмерці закатавалі за тое, што ён называў сябе і пісаў беларусам. За гэта ж білі да паўсьмерці швагра Ант. Астроўскага ў Вішнеўцы і многіх-многіх беларусаў, асабліва праваслаўных. З бандамі былі ксяндзы, іх “капэляны”; уночы забіваюць людзей, а ўдзень спавядаюцца, прычашчаюцца. Ксёндз адпраўляе імшу; так, напр., было пад гумном у Астроўскага ў Вішнеўцы. Сапраўды “польская вера”. Якое страшнае, блюзьнерскае злоўжываньне каталіцтва. Ксяндзы падраджаюцца быць капэлянамі бандытаў. Не хватае толькі, каб і польскія бардакі мелі сваіх капэлянаў. б) Народная бел. трагедыя: палякі катавалі беларусаў агулам, асабліва праваслаўных, называючы іх маскалямі, а рускія бальшавікі і з імі многія праваслаўныя беларусы часта такжа паступалі з беларусамі-каталікамі, называючы іх палякамі с) Беларусі і беларускасьці народ у БССР /Зах. Бел./ цярапець ня можа, ён у сваёй цемнаце і нясьведамасьці

ідэнтыфікуе Беларусь з бальшавізмам, каторага ненавідзіць усёй душой і ад каторага аж стогне...

– **21.VI.** а) Русская церковь /в СССР/ не отделена от государства, но государству подчинена. б) 12.VI ін Октава Корпоріс арыштаваны арцыб. М. Рэйніс. Занадта выдатная пад кожным углядам асоба, каб камуністы ды пакінулі яго на волі. Усе верныя вілен. дыэцзіі, бяз розніцы народнасьці, душой зь ім. Слава яму: мартары эт конфэссорі с) “Ялбжыковскі – незносьны народовец,” – кс В. Садоўскі. d) Мальков – віцэ-рэктар Віленск. унів. уважае, што бел. язык – “смесь русск. і польскаго”, што “православие – русская вера”, а “католичество – польская”, што “белоруссы те же руские”, і што “белорусы своих министров не имели” і т. п. Гэта паглад “прафэсара”! Які прымітыў! Ды большасьць савецкай інтэлігенцыі гэтак думае. е) М-сто¹¹² дзівіўся, што ня могуць знайсці ксяндза, які б сказаў пра арцыб. Рэйніса: “падлец” і “мерзавец”. Гэтым ён сказаў усё.

– **30.VI.** а) Чалавек селянін-беларус /з БССР, Ашмяншчына/ казаў, што многія бел. праваслаўныя ахватней ідуць у касьцёл, як у царкву, бо царква – кажуць – бальшавіцкая, казённая... б) Кс. Язэп Барадзюля¹¹³, беларус з Віцебшчыны, у савецкай няволі /лагеры, турмы, ссылкі/ прабыў 20 гадоў /1926-1946/. Астаўся поўны веры і добрых надзей. Мучанік, сапраўды Бог з гэтым чалавекам. Цяпер у Дзьвінску вікарыем. с) Стаю я ў Куры пасля арышту арцыб. Рэйніса; бядуем, гаруем. Прыходзе юнак, літовец, просіць дакумэнтаў, каб мог уступіць у катал. дух. сэмінарыю, якая яшчэ ліпіць. Міма ўсяго, ён рашыў служыць Хрысту, Яго Праўдзе, Яго Касьцёлу.

– **2.VII.** Сяньня законныя ўрачыстасьці сёстраў бэрнардынкаў у г. Вільні: візытацыя і выбары новай аббаццкі, старшай кляштару. Пекны абрад, прыгожыя і глыбокія малітвы; да таго сам факт, што 9 бэрнардынак неяк яшчэ трымаюць і кляштар і касьцёл сьв. Міхала – варты ўвагі і пашаны.

– **4.VII.** а) Адведала Глебчыха¹¹⁴ з Менску, талковая жанчына. Беларуска. Цьвяроза глядзіць на рэчы. б) Матку Купалы хаваў кс. Гадлеўскі. Было гэта нешта ў 1942-3 годзе¹¹⁵. с) Міністар асьветы БССР, нейкая маскоўка Уварава, малаграмазная асоба, – чытаць, пісаць ды й усё. Цяпер прыйшоў на яе месца нейкі мужчына, гэтак сама невялікі “акадэмік” d) З каталіцкай катэдры з Менску зрабілі гараж, але каталікі пратэставалі, дык быццам ужо стаіць замкнёная і пустая.

– **23.VII.** Адведаў мяне Б¹¹⁶. з Рыгі. Ён там прафэсарам на катэдры славістыкі, выкладае на аддзеле беларускім, галоўным чынам: бел. мова, беларускае старое пісьменства. Казаў, што ў Менску бел. радоты ня робіцца, бадай зусім, казаў, што там беларускасьці не толькі разгром, але проста пагром.

Б. добра знаў Сапунова¹¹⁷, працаваў зь ім разам у Вітэбску ў архіве. Калісьці Б. меў сказаць С-ву: “Я дужа вас люблю і паважаю, але за адно ня люблю: за вашу нянавісьць да жыдоў.” На гэта С-ў: “Як дажывеш да маіх гадоў /а меў ён тады іх нешта каля 80/, дык і ты будзеш іх не любіць.” Б. дадаў: “Яго прадказ споўніўся, ісяньня я сапраўды да жыдоў ня маю сымпатыі.”

– **30.VII.** Адведаў Р. Ш.¹¹⁸ з Гродна. а) Беларускі пісьменьнік з Менску быў у Горадні, дзе ў пэдаггіцыце нейкі “прафэсар” даказываў, што няма беларусаў. За гэта Астрэйка заехаў яму па вуху. Агулам часта з боку расейцаў адносна беларусаў праяўляецца шавінізм. б) Усе сябры быўшай КПЗБ і іншыя гэтай партыі

староньнікі і сымпатыкі сяньня абсалютна расчараваныя і ад камунізму адварнуліся. Гэта агульнае зьявішча.

– **13.VII.** Шмат кнігаў – беларускіх і аб Беларусі – раздаў я сялянам на вёскі, розным беларусам з Менску, Р. Шырме з Гродна, а прадусім: а) менскім бел. пісьменьнікам, б) у музэй ў Гродне, с) унівэрсытэту ў Рызе праз праф. Брэжгу.

– Часта можна спаткаць веруючых у Бога /хоць па-свойму/ партыйных камуністаў і пачуць ад іх і ад іншых бальшавікоў пракананьне аб патрэбе павароту да рэлігіі, бо ў СССР поўны ўпадак маралі, што да добра не давядзе.

– **5.VIII.** а) Вялікія арышты беларускай студэнцкай моладзі: Менск, Баранавічы, Наваградак, Гродна. Быццам патрапілі на сьлед Бел. Народнай арганізацыі. б) У Баранавічах на вучыцельскім сабраньні нейкі агітатар маскаль выхваляў “дабрадзеіства” бальшавіцкага рэжыму на Беларусі. Адзін з вучыцляў ці студэнтаў выступіў і аб усім прамовіў аб’ектыўна, што няма нічога беларускага ў БССР, ніякай свабоды і т. д. Гэтага адважнага нейдзе прыбралі. с) Да Лаздун /ці да Дудаў/ належа некалькі парафіян каталіцкіх. Зьбіраецца многа народу ў касьцёл. Бальшавікі рашылі перашкодзіць рэзурэкцыі. Загадзя рыхтаваліся: аб’явілі, што будзе музыка, будуць падаркі. На Вялікдзень рана прышло народу такое мноства, як ніколі, і ўсе ў касьцёл, а да бальшавікоў – дзьве бабы.

– **21.VIII.** а) Былі чуткі, што быццам у Адэсу з Латвіі выехаў каталіцкі ксёндз, быццам дазволена яму там працаваць у касьцёле. б) Весткі з Ватыкану аб новых “бэатыфікацыях” і “кананізацыях”. Знача, жыцьцё Божае ў кат. касьцёле не спыняецца. с) У Вільні і Віленшчыне, а так жа ў Латвіі існуюць польскія школы, а беларускіх, хоць тут і там так многа беларускага насельніцтва, няма і сьледу. d) Рыскі каталіцкі арцыбіскуп Спрынговіч пасьвяціў двух біскупаў-суфраганаў. Гэта факт. Прыемна ведаць.

– **12.IX.** 1) У БССР і Літ. ССР траўля касьцёла, біскупаў, кат. духавенства. 2) Загадываюць у школах праводзіць атэізм, вычыцялям і дзецям забараняецца хадзіць у касьцёл. 3) У БССР публічная катэхізацыя дзяцей забаронена. 4) У БССР у ксяндзоў рэвідавалі прыватныя бібліятэкі; бывалі здарэньні, што забіралі багаслоўскія кніжкі, а нават і ўсякія іншыя. 5) У БССР вымагаюць, каб былі фармальныя касьцельныя камітэты. 6) У Ашмян, Гроўжышкі і інш. /БССР/ з Польшчы наехала шмат беларусаў /праваслаўных/. 7) У БССР дзекан можа якога ксяндза назначыць часова, як госьця, а настала назначэньне належыць да сав. улады /чыны па справах культуры/. 8) “Правда о религии в России” – изд. Моск. Патриархии, 1942. – Гэта апалёгія сав. рэл. палітыкі /ці лепш атэістычнай/ – апалёгію гэту праводзіць само прав. духавенства ці хутчэй мін. нар. бяспечнасьці праз папоў – высокіх, вышэйшых і ніжэйшых. 9) Сказаў М-сто¹¹⁹: “Человек создал религию и её никто не может упразднить, уничтожить”. У гэтым шмат праўды, бо чалавек, калі не “создал” рэлігію, дык розумам і воляй дайшоў да рэліг. пракананьняў, да Бога. 10) Кабета з Граўжышак: “Да нас наехалі беларусы, яле яны “рускія”, знача, праваслаўныя. 11) “У Папы в Риме центр христианства, а почему этот центр не у нас, в Москве” – казаў адзін сучасны бальшавіцкі “праваслаўны”. “Ведь Папу и его власть придумали езуиты”, – чьвердзіў ён. 12) Засуспэндаваны за п’яньства кс. Жэйбіс /з Віл. дыяц./ “падвізвэецца” каля архірэя ў Менску. 13) Беларусы з Менска кажуць, што многа ёсьць ў БССР скарасьпелых папоў, якія сталіся папамі за 3 месяцы і што гэта партыйныя,

камуністы. Усё можа быць. 14) З Пінскай дыяцэзіі яшчэ выехала 15-16 ксяндзоў у Польшчу. Усіх засталася чалавек... 15. Гэткая ў іх вера, гэтка яны каталікі.

– **1.X.** 1) Вялікія пэрапэтыі зь Янкам Б.¹²⁰ Як звычайна м-сто. 2) “Нават калі пад мікраскопам разглядаць кс. Ад. Ст–ча, дык нічога благога не ўбачыш, але ён Беларус, вот тут дзіва не разгадана,” – гаварыла аба мне адна віленская пані. 3) 14.IX. Апошні дзень Кальварыі. Народу, як ніколі. Пабожнасьць не слабее, а ўзрастае. 4) У Маскве дзейны французскі касьцялок. Абслужвае француз, крыху можа па-руску. Ягоны закрыстыян праз сваю сястру, што ў Вільні, прасіў прыслаць яму міністрантуру. Паслаў беларускі малітоўнік: “Вучыся і маліся”¹²¹. 5) Адведаў мяне Бэндэ¹²², прафэсар з Ленінграда. Шмат знаходзіць новага да вытокаў беларускага адраджэньня, працуючы па архівах. Казаў: У Вільні у акад. навук, дзе зложена беларускае дабро з Бел. Нав. Т-ва, літоўцы падсмейвалі з беларусаў. Казаў, што ў Менску навукова працаваць няма каму. А якія ёсьць, дык хутка пападаюцца, бо хочучь быць больш марксістамі, чым сам Маркс. Не пападаюць у тон, і гэта іх губіць. 6) У касьцёле сьв. Міхала законьніцы паказалі мне вот да маці Божай сьвята-Міхальскай, якое ёсьць хараство і вартасьць. 7) Перадаюць, што ў БССР /усюды/ у кругох кіруючых і адказных і экспанаваных пануе вялікае незадавальненне з палажэньня... 8) Да гісторыі Ал. Сака¹²³: з пачатку бальшавізма быў пробашчам у Чырвоным касьцёле ў Менску. Гаварыў беларускія казаньні. Дружыў з беларускімі пісьменьнікамі. Пасля расьпіўся, ажаніўся, бальшавікі выслалі, на ссыльцы памёр, жонка вышла замуж. 9) 27.IX. Вяселье Т. з Сіняўскай. Таварыства катал.–правасл. беларускае ў большасьці. Беларускасьці сваёй я не хаваў, па-беларуску гаварыў і па-беларуску казаў прамову. Усе былі рады, усе мелі за свайго блізкага, роднага. Лішні раз праканаўся ў значэньні беларускай мовы ў дзеяньнях бел. народу, у яго жыцьці, рэлігіі, культуры і т. д.

– **29.IX.** Дзень сьв. Міхала. У касьцёле сказаў па-беларуску казаньне. Слухалі агулам паважна і з цікавасьцяй. Але знайшліся дзьве “пабожныя” душы, жанчыны, якія, вышаўшы, гаварылі: “Гаварыў па-калхознаму, каму гэта патрэбна, гэта ж кс. Ян /няведама які/ езьдзіў і намаўляў, каб гэтай гаворкі ня ўжывалі. Скажыце: гэны ксёндз калхознік добра выглядае, нехта-ж яго корміць?”

– **17.XI.** 1) “Ці ёсьць ён праўдзівы ксёндз? – пытаў мой сваяк у майго знаёмага аба мне, – чаму ён па-беларуску гавора?” 2) У Томску /1917-18/ у каталіцкім касьцёле першыя пачалі авантуру палякі – Караняры, уцекачы ад вайны. Яны перашкаджалі літовецом пяць па-літоўску. /Кс. Вялічка П./ 3) “Біскуп Рэйніс ты глупства зрабіў: а) Інгрэс, б) Заказ з літаніі “Крулёва Польскі”, с) Суспэнса кс. Жебровскага. – была такая /а конфэссіонэ эт конціонэ/ за гадкую і бязупынную агітацыю проціў арцыб. Рэйніса. А што “зрабіў ты глупства”, дык так гаварылі некаторыя польскія ксяндзы-нацыяналісты. Кс. Басіс, прагледзіў дакумэнты В. Шутовіча ў архіве курьяльным, і даў мне: кс. Шутовіч – гэта чысты ксёндз і заслужаны народнік і патрыёт беларускі. 5) 19.1930 арцыб. Ялбжыкоўскі быў мяне назначыўшы на пробашча ў Острын. Ужо была пастанова і згода наваградзкага ваяводы, але чамусьці пастановы гэтай не правёў: і са мной аб гэтым не гаварыў. 6) На кс. Гадлеўскага ў курыю даносілі ксяндзы: Дроніч /кс. Годл. зда мі сен ест платным агентэм большэвіцкім./, Чарняк, Урбановіч, Бжазоўскі /гэты найбольш прызваіты і аб’ектыўны/, Гуткоўскі¹²⁴. Гэта 1929-1930 г.г. 7) Паводле чутак а. Марозаў Філіп не жыве, яго быццам бальшавікі

расстралялі. Малюся за яго я, /здаецца, многа разумею/ трагедыю яго душы. 8) Для беларусаў у Літ. ССР школы польскія. Палянізуюць нас далей. Масква інакш ня ўмее падыйсьці да гэтай справы, а Літва ўмее, але ня хоча. Яна панічна баіцца беларусаў. 9) У Табарышках падчас імшы пяюць польскую патрыётычна-шавіністычную песьню, гдзе нат аб далучэнні нашых зямель да Польшчы гаворыцца. Так мяне інфармавалі тамтэйшыя сяляне-беларусы. 10) “Наш арцыпастэж Р. Ялбжыкоўскі,” – гавора большасць ксяндзоў-палякоў, выказваючы гэтым свае негатыўныя адносіны да арцыб. Рэйніса.

– **9.XII.** а) Аб менскай царкве прав. і аб прав. духавенстве там расказваюць, што гэта надта казённае, савецкае, залежнае цалкам ад савецкай улады. б) У Амэрыцы прав. царква незалежная ад Масквы.

1948

– **10.I.** 1) Даўнейшыя епіскапы праваслаўныя, якія астаюцца незалежнымі ад МГБ., жабруюць, ім не даюць царкоўных становішчаў. 2) Папы, прысланыя ў БССР, нічога ня варты: невукі, бяз’ідэйныя, здольныя “только угождать властям”, але таксама дрэнна. 3) У Менску зазначаецца масавы рух хрышчэньня няхрышччаных. Ахрысьцілася і дачка Наталевіча¹²⁵ /прэзідэнт БССР, старшыня Вярхоўнага Савета/. За гэта бацька дастаў нахлабучкі, ці нават дастаў “па шапцы”. Убачым... 4) Аказваецца, ёсць цэлыя кадры беларускай патрыётычнай інтэлігенцыі; яна сама гадуецца і даходзіць да нац. сьведамасьці. Былі нават чуткі аб нейкіх бел. нац. арганізацыях у Паставах, Баранавічах, Менску, Горадні. Гаварылася аб бел. лістоўках, бел. партызанах і т. д., але гэта толькі чуткі і пэўнага нічога няма. 5) Кс. Элперт у палове мінулага месяца /сьнежань 1947/ выйшаў з турмы МГБ у Вільні. Было “рукоположение”. 6) Часта можна спатыкацца з думкай, што папы праваслаўныя пераважна агенты МГБ. 7) Па чутках: а. кс. Ул. Аношка¹²⁶ /Дэлятычы/ вывезены. 8) Сярод беларускай інтэлігенцыі спатыкаюцца прыхільнікі царкоўнай уніі з Папай на чале, бо інакш пагібель і для белар. народу і бел. хрысьціянства. 9) 7-9.1. у Вільні гасьціў бел. Ансамбль песьні і танцаў. Мілая гэта была для нас праява. Шырма, Хвораст і цэлы рад другіх беларусаў /ужо маладых/ сумленна працавалі каля роднай песьні, родных танцаў...

– **24.I.** а) У БССР, дзе ксяндзы палякі павыяжджалі, пакінуўшы парафіі, сав. улады зачыняюць касьцёлы; суседнім ксяндзам абслужваць іх не дазваляюць. А ведама, бальшавікі бальшавікамі, але ж дужа ня смашна тут адрыгаецца “польская вера”... б) На прошлым тыдні памёр Пралат Валодзька. На паховінах /у катэдры на набаж./ была прамова і па-літоўску. Адзін з паважнейшых польскіх ксяндзоў прада мной з гэтага дзівіўся: “на што па-літоўску, калі Валодзька лічыў сябе паляком?” Унітас фідэі тут прамовіла, а ён праз акулёры нацыяналізму гэтага ня бача. Пасьля аказалася, што Валодзька прад сьмерцый прасіў, каб літоўцы аб ім не забыліся, бо ж ён ня быў іх ворагам. с) Кс. Элперт выйшаў з турмы. Была ўжыта і “фізыка”... д) Па чутках у СССР, працуючых у характары белых нявольнікаў /розныя ссыльныя, суджаныя і нясуджаныя, “інакомыслящие”/ налічваецца прыблізна ад 20 да 30 мільёнаў. е) Беларuskія імпрэзы /хор, тэатр.../ існуюць і цяпер... Параўнаць. ф) Будучыня бел. пісьменства ў БССР

роўна нулю. Письменьнікі пішуць і самі чытаюць. г) “Блэк беспартыйных і камуністаў”. Удумацца. Паралелі: камунізм /у практыцы / і каталіцтва /вонкавая копія каталіцтва/, а так жа гітлераўскі нацызм і сталіноўскі камунізм...

– 12.II. а) Нігіль нові... Каталікі гэта палякі ў БССР, а правасл. – гэта рускія. Такі бальшавікоў пагляд. Як даўней, так і цяпер... б) Сэнсацыя: амэр. міністэр. зам. спраў апублікавала тайныя дакумэнты аб сав.-гітлер. адносінах у 1939-1941 гг. Цікава. А можа быць і зусім не. с) З закрываньнем касьцёлаў у БССР, здаецца, інакш /лепш/, чым аб гэтым вышэй адцемлена. d) Бердзяев /заграніцай/ выдаў кніжку, нешта аб рускай мэнтальнасьці: рускія ня любяць свабоды /цар, Сталін/, ня любяць улады /адказнасьці/, яны анархісты, ня любяць традыцыі /Хрыстос у будучыні, а не ў супольнасьці і мінулым/, атэізм іх рэлігійны і фанатызм. Яны накідаюць яго сілай другім, Маркс адзін раз сказаў: “Рэлігія – опіюм для народу” – і на гэтым канец, а Ленін ярасна і часта да гэтага варочаўся е) Мэф.-сто: прыватна /не афіцыйна/ – мо і дазволілі б сав. улады атрымаць юрысдыкцыю ад Апост. Сталіцы на працу кат. у БССР. Кандыдат – паляк на такую работу выключаецца. f) М-сто: ён знае двух кс. кс. беларусаў /за межамі Літ. ССР/, якія надаваліся б на кіраўнікоў кат. касьцёла ў БССР. Прозьвішчаў не назваў.

– 4.III. 1) Пытаў у м-сто: хто гэныя кс. кс. бел.? Адказ няясны; здаецца, што яны ў турме і што гэта магчыма: Абрантовіч, Цікотка, Гэрмановіч. 2) М-сто з мяне нездаволены, бо я “больш каталік, чым Беларусь”. Каталіцкая касьц. адміністр. адзінка ў БССР будзе, і на чале нехта будзе іншы, а мяне – у глуш на вікарага... Хаос, які цяпер пануе ў катал. жыцьці ў БССР, будзе зьліквідаваны... 3) Камунізм моладзі із рук сваіх ня выпусьціць. 4) Царква ў СССР павінна падлягаць савецкім законам, нягледзячы на тое, ці яны супярэчны з канонамі, ці не.

– 1.IV. 1)Тарашкевіч¹²⁷, будучы ў Маскве, прасіў П. М-ку¹²⁸, каб не прыходзіла, бо ён мусіў аб усім даносіць сав. уладам паліцыйным...

...4) Рэлігійнасць: а) Рэколекцыі і сёлета прайшлі ўсюды з вялікім уздымам, можна сказаць, што з кожным годам гэта справа ідзе крэсцэндо. Прычына: савецкі рэжым. б) У касьцёле сьв. Яна кіраўнік рэколекцыяў для студэнткай і вучнёўскай моладзі, малады езуіт, распачынаючы рэколекцыі, бачачы поўны касьцёл літ. моладзі, сказаў, што яна прышла сюды нікім не агітаваная і нікім не заганяная, і хто ня хоча – няхай выйдзе. У адказ на гэта ніхто ня выйшаў, а ўсе палі на калені ў знак сваёй адданасьці кат. касьцёлу с) Пальмовую нядзелю ў касьц. сьв. Яна на супольнай камуніі /пераважна літ. моладзі/ выдана 4 тысячы камунікантаў, гэтулькі прыступіла да сьв. Камуніі... 5) МГБ каго толькі не змушае да “помочы” сабе. 6) Усе усх. савецкія людзі кажуць “белорусский – это русский, это одно и то же самое”. Як за цара. 7) Настолькі польскае каталіцкае духавенства ў Беларусі чужое нашаму народу. Адзін паважаны стары кс. паляк ня ведаў, што ёсьць бел. гісторыя, старая бел. літаратура, што выходзілі за часоў царскіх “Наша Ніва” і г. д. Словам, нічога, нішто беларускае іх не цікавіла, як і лёс гэтага народу. 8) Камуністам і сав. чынам бываць у ксяндзоў сурова забаронена. 9) Двух парафіяў у БССР ксяндзу абслужываць забаронена. Гэта факт. 10) Адзін студэнт-мэдык, з апошняга курсу, найвыбітнейшы студэнт, з’явіўся да мяне, каб прыгатавацца да прыняцьця каталіцтва. Усьведамляю яго...

– **21.IV.** 1) Корнілій /Віленск. правасл. епіскап./ у пропаведзі сказаў: “Я сьніў, што мяне ваўкі цягалі за рызы. Адзін з іх быў найгоршы, а гэта быў Трумэн, прэзыдэнт ЗША, які імкнецца зьнішчыць і нашу Расею, і нашу прав. царкву”. Сапіенті саті. 2) З Усх. БССР каталікі прыбываюць ў справах душы сваёй і ў Вільню. Родная мова іх у большасці усё ж беларуская, чыстая, не скалечаная. Ад іх даведаўся, што ў Барысаве ў касцёле кіно. 3) Кажуць, што ксяндзы ў Зах. БССР могуць займаць больш як адну парафію, што на гэта быццам Масква дазволіла. 4) М-сто сказаў мне: “Вам следавала бы быць адвакатом”. Словам, ня мае ён з мяне карысьці

– **14.V.** М-сто а) Костельн. к-ты в Лит. ССР должны быть; если кс. кс. не согласятся, – закроем костёлы и патрули поставим. б) На маё пытаньне аб кс. Шут. – нашто яго цягалі ў Маскву, быў адказ: “Белоруссов ксэндзов мало, нужно было попросить, да при том ученик может быть лучше учителя”. Гэта знача: мяне /учитель/ выкарыстаць ня могуць, дык прабуюць Шутовіча... с) Непрызнаньне Амэрыкай, Канадай, Аўстраліяй і г.д. анэксыі Літвы бальшавікоў непакоіць. б) Сярод беларусаў каталікоў у Літве польскія школы. На гэта адказ М-сто: “Если белорусы будут знать польский язык, так лучше поймут сталинскую конституцию и т. д.” Мудрэй ня выдумаеш. е) Лит. дух. семинария в Ковне должна обучать и поляков. Бадай, гэтак, але аб беларусах і ў галаву мне не прыйдзе.

– **23.V.** Вывазы, вывазы... Дантэйскае пекла. З самай Вільні вывезьлі 200 літ. сем’яў, 300 літ. студэнтаў. Зь вёсак “кулакоў” і некулакоў.

– **8.VI.** М-сто сказаў выразна: “Нет с вас никакой пользы”. Як жа гэта мяне радуе. Мой адказ быў: “Не забывайте, что у меня есть совесть”. Чым гэта ўсё скончыцца, – адзін Бог ведае. Сакратісімум кор Езу, мізэрэ мэі.

– **20.VI.** а) М-сто: Кто кого обманывает: Вы нас, или вас абманывают. Мой адказ: Никто никого – все мы честные люди и этим об’ясняется, что нет обличающих сведений. б) Праблема касьцельных к-таў і рэгістрацыі касьцёлаў: Басіс стылёва прыгожа і па-геройску бараніў і бароне правы касьцёла. І агулам літоўскія каталікі стойка змагаюцца, а палякі аказаліся слабейшыя, яны ж і фронт зламалі, першыя пайшлі сав. уладам на ўступкі. Першыя падпісалі дужа неспрызнную для касьцёла ўмову з уладамі. – А. а. кармэліты ў Вострай Бrame. Падатлівы аказаўся і Бэжеш¹²⁹, пробашч сьв. Рафала. Між іншым ён заявіў сав. уладам, што на Вільню і ваколіцы 10-ці касьцёлаў хопіць. На гэтым улады апіраюцца. Ёсьць дакумант, уложаны ўладамі на аснове Б-ша думкі. Ці ён сапраўды гэта зрабіў, ці яго ашукалі і выкарысталі яго неасьцярожныя словы, – няведама, але факт, што нешта ў гэтай справе з яго асобай вяжыцца непрыемнае і падазронае с) М-сто Ч.: “Я внимательно прочёл все ваши письма и буквально ничего поразительного там не нашёл”. З майго боку маўчаньне і радасьць. d) Я, як курьяльны дэлегат, перадаў касьц. Сьв. Ганны літоўцам. Гэта я, катораму гэтай сьвятыні ня далі палякі. е) А. Цікота ў Харбіне. Гэта вестка з кругоў МГБ! З XII мес. 1947 г. Дай Бога, каб так было. f) 22.VII. У наступных днях закрыты касьцёлы: сьв. сьв. Кацярыны, Яна, Якуба, Крага. Агульная жалоба. Законьніц Бэнэдэктаынак вывезьлі ў Чорны Бор. g) 13.VII.48 Хрост Рубэна Пташэк /жыд/. Першы раз гэта здарылася рабіць. Пасля шлюб з Раманоўскай М. Усё дужа паважна.

ЗАЎВАГІ

¹ Бацянскі (?) – польскі дзяржаўны дзеяч, ваявода Віленскі, шавініст і беларусафоб.

² “Хрысціянская думка” – беларускі рэлігійны часопіс, які выдаваўся ў Вільні з 1928 па 1939 г. Рэдактарам-выдаўцом быў кс. Адам Станкевіч, адказнымі сакратарамі (з 1938 г.) В. Ярмаковіч, Я. Пазыняк.

³ Сяргей Сарока (1902-1941) – беларускі грамадскі дзеяч, выпускнік Віленскай беларускай гімназіі (ВБГ), адзін з кіраўнікоў студэнцкай карпарацыі “Скарынія”, Беларускай нацыяналістычнай сябрыны, член рэдкалегіі газеты “Беларусь працы” і выдавец часопіса “Сьветач Беларусі”, у той час займаў пазіцыю антысавецкага і паланафільскага напрамку.

⁴ Максім Танк (1912-1995) – адзін з найпапулярнейшых паэтаў Заходняй Беларусі.

⁵ Размова ідзе пра забраны ў час вобвыску 28 лістапада 1936 г. дакументы з асабістага архіва кс. А. Станкевіча.

⁶ Віленскі ваявода.

⁷ Міхась Леванчук (?-1944) – беларускі праваслаўны святар і грамадскі дзеяч, настояцель храма ў м. Крэва, забіты акаўцамі 15 сакавіка 1944 г.

⁸ Казімерас Шашыс (?) – адзін з кіраўнікоў літоўскага нацыянальна-вызваленчага руху ў міжваеннай Вільні, потым бургамістр горада.

⁹ “Засеўкі” (1937) – беларускі лемантар для хатняга навучання, які напісаў былы дырэктар ВБГ, кандыдэт багаслоўя Сяргей Паўловіч.

¹⁰ Фабіян Ярэмч (1891-1958) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, дэпутат у польскі сейм (1922-1930), адзін са стваральнікаў і кіраўнікоў Беларускага сялянскага саюза, выдавец газеты “Сялянская ніва”, супрацоўнік Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры.

¹¹ Рамуальд Ялбжыкоўскі (1876-1955) – рымска-каталіцкі царкоўны дзеяч Польшчы, Заходняй Беларусі і Літвы, арцыбіскуп Віленскі, доктар тэалогіі, люты ненавіснік усяго беларускага.

¹² Радаслаў Астроўскі (1887-1976) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, выкладчык і дырэктар ВБГ, аўтар падручнікаў па мовазнаўстве, матэматыцы і астраноміі, прэзідэнт Беларускай цэнтральнай рады ў часе другой сусветнай вайны. Размова ідзе пра грошы, якія прысвоіў Р. Астроўскі падчас знаходжання на пасадзе дырэктара Беларускага кааператыўнага банка ў Вільні.

¹³ “Беларуская крыніца” (1917-1940) – незалежніцкая газета, перыядычнае выданне Беларускай хрысціянскай дэмакратыі.

¹⁴ “Шлях моладзі” (1929-1939) – маладзёжны часопіс у Заходняй Беларусі. Прытрымліваўся незалежніцкага, агульнабеларускага курсу ў сваіх публікацыях.

¹⁵ Язэп Найдзюк (1909-1984) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч незалежніцкага напрамку, адзін з кіраўнікоў Беларускай друкарні імя Ф. Скарыны (1926-1940), рэдактар часопіса “Шлях моладзі”, аўтар кнігі “Беларусь учора і сяньня”.

¹⁶ Беларускі нацыянальны камітэт (1921-1938) – каардынуючы орган беларускіх незалежніцкіх партый і арганізацый у Заходняй Беларусі.

¹⁷ Ясінскі (?) – начальнік польскай службы бяспекі ў Віленскім ваяводстве.

¹⁸ Андрэй Цікота (1891-1952) – беларускі рэлігійны і культурна-грамадскі дзеяч, педагог, двойчы абіраўся генералам ордэна айцоў Марыянаў у Рыме (1933-1939), адміністратар Усходняй місіі ў Харбіне. У 1948 г. беспадстаўна абвінавачаны ў шпіянажы на карысць Ватыкана і Японіі і асуджаны савецкімі карнымі органамі на 25 гадоў канцлагераў. Памёр у лагерах пад Тайшэтам.

¹⁹ Язэп Германовч (1890-1978) – беларускі рэлігійны і грамадскі дзеяч, пісьменнік. Выступаў у беларускай літаратуры пад псеўданімам Вінцук Адважны. У 1924 г. уступіў у ордэн айцоў Марыянаў. У 1936 г. узначальваў Беларускі прытулак для клерыкаў-марыянаў у Вільні. Праз 2 гады пастановай польскага ваяводы Бацянскага быў выселены з навучэнцамі з займаемага памяшкання. Выехаў у Харбін, дзе быў арыштаваны кітайскімі ўладамі і перададзены ў СССР, а ў 1948 г. асуджаны на 25 гадоў. Вызвалены ў 1955 г., пасля чаго выехаў у Польшчу, затым у Англію, дзе рэдагаваў беларускі ўніяцкі часопіс “Божым шляхам”.

²⁰ Антон Луцкевіч (1884-1946(?)) – грамадскі і палітычны дзеяч, публіцыст, педагог, выдавец. Адзін з кіраўнікоў беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, стваральнік Цэнтральнага саюза культурных і гаспадарчых арганізацый (Цэнтрсаюза), які адмаўляў радыкальныя метады барацьбы з

рэжымам Ю.Пілсудскага і выступаў за парламенцкія метады змагання. У той час Луцкевіч быў прыхільнікам паступовага эвалюцыйнага шляху адраджэння беларускага народа, за што неаднойчы крытыкаваўся сваімі апанентамі, у тым ліку, і кс. А.Станкевічам.²¹ Адольф Клімовіч (1900-1970) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, адзін з кіраўнікоў БХД-БНА, рэдактар часопіса “Самапомач”, бліжэйшы палпечнік кс. А.Станкевіча.²² Гутарка ідзе пра мітрапаліта аўтакефальнай праваслаўнай царквы ў Польшчы Дзіянзія (Канстанцін Валедзінскі) (1886-1960), які ў 1948 г. вярнуўся ў лона Маскоўскага патрыярхату РПЦ.²³ Сцяпан Баран (?) – украінскі грамадскі і палітычны дзеяч.²⁴ – беларускі дзеячы паланафільскага напрамку.²⁵ Міхась Маскалік (1903-1965) – беларускі рэлігійны і грамадскі дзеяч, доктар тэалогіі. Вучыўся ў Віленскім універсітэце імя Стэфана Баторыя, а ў 1932 г., атрымаўшы стыпендыю ад мітрапаліта А.Шаптыцкага, выехаў на вучобу ў Нямеччыну. Скончыў калегіум св. Андрэя ў Мюнхене ў 1938 г. Аўтар кнігі пра Янку Купалу.²⁶ Адольф Клімовіч.²⁷ Янка Пазыняк (1895-пасля 1939) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, адзін з лідэраў БХД-БНА, рэдактар і публіцыст. У заходнебеларускім перыядычным друку выступаў пад псеўданімамі Янка Дудар, Той Самы, Сяленец.²⁸ Люцыян Жэлігоўскі (1885-1947) – польскі палітычны дзеяч, вайсковец, ураджэнец Віленшчыны. У 1921-22 гг. – Начальнік Сярэдняй Літвы, а пасля яе далучэння да Польшчы – на дзяржаўных і вайсковых пасадах у ІІ Рэчыспалітай.²⁹ Міхась Забэйда-Суміцкі (1900-1981) – беларускі оперны і эстрадны спявак, выпускнік Маладэчанскай настаўніцкай семінарыі і Харбінскага універсітэта.³⁰ Магчыма, размова ідзе пра Мацея (Матэвуша) Сямашку, праваслаўнага святара, епіскапа Варшаўскага, які пасля вайны жыў у Лондане і ўзначальваў Польшкую праваслаўную царкву.³¹ Уладыслаў Талочка (1887-1942) – рэлігійны і культурна-асветны дзеяч, адзін з ідэолагаў і пачынальнікаў беларускага хрысціянскага руху. Як публіцыст выступаў пад псеўданімамі Адам Саладх, Дрывіч.³² Антон Дуброўскі (1896-1947) – беларускі каталіцкі святар усходняга абраду, тэолаг, прафесар філасофіі, педагог і публіцыст. Арганізатар Усходняй місіі, адзін з ініцыятараў неауніяцкага руху ў Заходняй Беларусі.³³ Язэп Рэшац – беларускі каталіцкі святар, доктар філасофіі і тэалогіі, педагог, пісьменнік і публіцыст. У беларускім друку выступаў пад псеўданімамі Я.Рушчанец.³⁴ Міхал Баброўскі (1784 ці 1785-1848) – беларускі славіст і арыенталіст, доктар тэалогіі. Разам з І.Даніловічам быў адным з першых творцаў беларускага нацыянальнага адраджэння.³⁵ Кастусь Каліноўскі (1838-1864) – беларускі рэвалюцыянер, кіраўнік паўстання на Беларусі ў 1863-64 гг.³⁶ Звестак пра дзекана Расалоўскага публікатары не маюць.³⁷ Звестак пра ксяндза Кафарскага публікатары не маюць.³⁸ Магчыма, гутарка вядзецца пра Антона Зенкевіча (?) – каталіцкага святара, дзекана Глыбоцкага, у 20-ыя гады актыўнага ўдзельніка беларускага хрысціянскага руху.³⁹ Звестак пра В.Лапыра публікатары не маюць.⁴⁰ Звестак пра кс. Л.Пуцянту публікатары не маюць.⁴¹ Вінцэнт Гадлеўскі (1898-1942) – беларускі рэлігійны і палітычны дзеяч, адзін з лідэраў БХД-БНА, выдавец газеты “Беларускі Фронт”. Цярпеў ганенні з боку польскіх уладаў. У ноч на 24 снежня 1942 г. быў арыштаваны гітлераўцамі і неўзабаве расстраляны.⁴² Антон Неманцэвіч (1893-1943) – першы экзарх Беларускай уніяцкай царквы, доктар тэалогіі і права, рэдактар часопіса “Да злучэння!”. У жніўні 1942 г. па дарозе з Львова ў Альберцін арыштаваны гестапаўцамі і закатаваны.⁴³ Маюцца на ўвазе ксяндзы Станіслаў Глякоўскі, Вінцэнт Гадлеўскі, Антон Неманцэвіч і Дзяніс Малец.⁴⁴ Юры Кашыра (1904-1943) – беларускі каталіцкі святар, манах-марыянін. Спалены разам з вернікамі 18 лютага 1943 г. у Росіцы пад час нямецкай карнай акцыі.⁴⁵ Антон Ляшчэвіч (1890-1943) – беларускі каталіцкі святар. Спалены разам з вернікамі пад час нямецкай карнай экспедыцыі ў Росіцы.⁴⁶ Звестак пра кс. Альшэўскага публікатары не маюць.⁴⁷ Напэўна, размова вядзецца пра Аляксандра Аўгусціновіча (1890-1943) – беларускага каталіцкага святара, які памёр у 1943 г.⁴⁸ Звестак пра вышэйназваных святароў публікатары не маюць.⁴⁹ Звестак пра нямецкага чыноўніка, доктара

П. Шайбэрта публікатары не маюць.⁵⁰ Міколас Райніс (?) – літоўскі каталіцкі святар-біскуп, кіраўнік каталіцкай адміністрацыі на Віленшчыне.⁵¹ Казімір Рыбалтоўскі (1909-1943) – беларускі каталіцкі святар, які служыў пробашчам у в. Камень, што на Валожыншчыне, дзе і быў знішчаны нямецкімі карнікамі.⁵² Звестак пра кс. Чыжэўскага публікатары не маюць.⁵³ Францішак Грышкевіч (1905(?)– 1945(?)) – беларускі грамадскі дзеяч, паэт, доктар філасофіі. Скончыў Пражскі ўніверсітэт. Быў арыштаваны органамі МГБ, знаходзіўся ў турме г. Мінска, дзе і загінуў у канцы 1944 ці ў пачатку 1945 г.⁵⁴ Станіслаў Грынкевіч (1902-1945) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, літаратар, доктар медыцыны. Скончыў медыцынскі факультэт Познанскага ўніверсітэта. Арыштаваны органамі МГБ і прыгавораны да вышэйшай меры пакарання 18 мая 1945 г.⁵⁵ Віктар Шутовіч (1890-1960) – беларускі каталіцкі святар. Скончыў Віленскую каталіцкую духоўную семінарыю. Служыў пробашчам на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Перад самым адступленнем нямецкіх войск перабраўся ў Мінск, дзе выконваў святарскія абавязкі ў кафедральным касцёле. Арыштаваны органамі МГБ у снежні 1945 г.⁵⁶ Усебеларускі кангрэс у Мінску адбыўся 27 чэрвеня 1944 г. пад пратэктаратам нямецкіх акупацыйных уладаў. Ставіў за мэту стварэнне Беларускай незалежнай дзяржавы, скасаванне папярэдніх кабальных палітычных дамоваў, аднаўленне акту 25 сакавіка 1918 г.⁵⁷ Алена Сакалова-Лекант (1891-1960) – беларускі педагог, грамадская дзеячка. Працавала выкладчыцай беларускай мовы і літаратуры ў Віленскай беларускай гімназіі.⁵⁸ Янка Хвораст (1902-1983) – беларускі балетмайстар, збіральнік нацыянальнага харэа-графічнага фальклору. Скончыў Віленскую беларускую гімназію і ўніверсітэт.⁵⁹ Уладзіслаў Чарняўскі (1916-2001) – беларускі каталіцкі святар. Высвечаны біскупам Райнісам у верасні 1944 г. З 1954 г. працаваў пробашчам у касцёле Вішнева, што на Валожыншчыне.⁶⁰ Звестак пра кс. Сперскага публікатары не маюць.⁶¹ Звестак пра архімандрыта Піліпа Марозава публікатары не маюць.⁶² Кс. Ушыла (?) – рэктар Віленскай духоўнай каталіцкай семінарыі.⁶³ Гутарка вядзецца пра беларускіх каталіцкіх клерыкаў-марыянаў Казіміра і Баніфацыя Сарулёў і В. Рамука.⁶⁴ Магчыма, размова ідзе пра пратаіерэя Луку Голада, беларускага праваслаўнага святара, рэдактара царкоўна-грамадскага часопіса “Праваслаўная Беларусь”, які выходзіў з 1927 г. у Вільні.⁶⁵ Альфонс Шутовіч (1909-1945(?)) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, працаўнік друкарні імя Ф. Скарыны, член рэдакцыі заходнебеларускага маладзёжнага часопіса “Шлях моладзі”, выдавец газет “Беларуская крыніца” і “Беларускі голас”, адзін з кіраўнікоў БХД-БНА.⁶⁶ Віталь Вольскі (1901-1988) – беларускі савецкі пісьменнік.⁶⁷ Алесь Кучар (1910-1996(?)) – беларускі савецкі пісьменнік.⁶⁸ Фабіян Абрантовіч (1884-1946) – беларускі рэлігійны дзеяч, прэлат Мінскай і Пінскай капітул, доктар філасофіі, адзін з ідэолагаў і заснавальнікаў беларускага хрысціянскага руху. Напрыканцы верасня 1939 г. быў арыштаваны органамі МГБ, больш за 5 гадоў правёў у савецкіх вязніцах. Памёр ад катаванняў 2 студзеня 1946 г. у Бутырскай турме г. Масквы.⁶⁹ Зацвярджэнне А. Цікоты біскупам не адбылося па віне савецкай улады.⁷⁰ Ф. Бучыс (?) – літоўскі каталіцкі святар-біскуп.⁷¹ Павел Малчанаў (1902-1977) – беларускі тэатральны дзеяч, народны артыст БССР і СССР.⁷² Савецкія ўлады ставілі за мэту стварэнне Беларускай аўтакефальнай каталіцкай царквы без вяршыства ўлады Папы Рымскага. Безумоўна, А. Станкевіч на такую прапанову згадзіцца не мог, бо: а) гэта б разбурала саму структуру каталіцкай царквы; б) стварала б прэцэдэнт і давала магчымасць савецкім свецкім уладам умешвацца ў каталіцкае царкоўнае жыццё і дыктаваць сваю волю; в) адбылася б парушэнне каталіцкага кананічнага права.⁷³ Напэўна, размова ідзе пра паэта Максіма Лужаніна (1909-2001), беларускага савецкага паэта, з якім а. Адам сустракаўся ў Вільні ў 1940 г.⁷⁴ Станіслаў Станкевіч (1886-1964) – грамадскі дзеяч, паэт, уладальнік беларускай кнігарні ў міжваеннай Вільні.⁷⁵ Панцеляймон Панамарэнка (1902-1984) – савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч, сакратар ЦК КПБ, адзін з арганізатараў савецкага падполля і партызанскага руху ў

Беларусі.⁷⁶ Рыгор Шырма (1892-1978) – харавы дырыжор, фалькларыст, грамадскі і музычны дзеяч, публіцыст.⁷⁷ Прадстаўнік МГБ⁷⁸ Маецца на ўвазе старшыня Савета па справах РПЦ пры СНК СССР, начальнік III аддзела МГБ, палкоўнік дзяржбяспекі Георгій Карпаў (1898-1967).⁷⁹ Аляксій І (Сіманскі Сяргей Уладзіміравіч) (1877-1970) – патрыярх Маскоўскі і ўсяе Русі з 1945 г.⁸⁰ Маецца на ўвазе мітрапаліт Кіеўскі і Галіцкі Мікалай (Б.Д.Ярушэвіч) (1892-1961), які ў той час узначальваў аддзел замежных зносін РПЦ.⁸¹ Звестак пра ксяндзоў Сапоцьку, Элэрта, Пякарскага публікатары не маюць.⁸² Размова ідзе пра грэка-каталіцкі Сабор, які адбыўся ў сакавіку 1946 г. у Львове пад кантролем і аховой органаў дзяржбяспекі, і дзе была прынята пастанова аб ліквідацыі Уніі і далучэння да праваслаўнай царквы.⁸³ Гаўрыла Кастэльнік (?) – настояцель Праабражэнскай царквы ў Львове, арганізатар і член ініцыятыўнай групы па далучэнні уніяцкай царквы да праваслаўнай.⁸⁴ Генеральны вікарый Герамышлянскай епархіі Мікалай Мельнік і дэкан Станіслаўскай епархіі Антон Пяльвецкі.⁸⁵ Піліп Пестрак (1903-1978) – беларускі пісьменнік, член КПЗБ.⁸⁶ Валянцін Таўлай (1914-1947) – беларускі паэт, удзельнік нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі.⁸⁷ Максім Танк (1912-1995) – паэт, грамадскі дзеяч.⁸⁸ Аляксей Кучар (1910-1996 (?)) – паэт, драматург.⁸⁹ Мікалай Урбанавіч (?) – беларускі грамадскі дзеяч, выпускнік Віленскай беларускай гімназіі.⁹⁰ Выдавочна, размова ідзе пра Міхася Пяткевіча (?), аднаго з кіраўнікоў Таварыства беларускай школы ў Заходняй Беларусі.⁹¹ Гаворка вядзецца пра Ф.Грышкевіча, паэта, доктара філасофіі, які загінуў у савецкай турме.⁹² Звестак пра Вільгельма Гут'юргіса публікатары не маюць.⁹³ Пётр Сергіевіч (1900-1984) – заходнебеларускі мастак і грамадскі дзеяч.⁹⁴ Звестак пра архіерэя Карнілія публікатары не маюць.⁹⁵ Уладзіслава Луцэвіч (1891-1960) – беларускі літаратуразнавец і культурны дзеяч, жонка Янкі Купалы.⁹⁶ Дакладны звестак пра кс.кс. Пуліна і Малыніна публікатары не маюць.⁹⁷ Расшыфраваць прозвішча не ўдалося.⁹⁸ Расшыфраваць прозвішча не ўдалося.⁹⁹ Звестак пра айца Нікадзіма публікатары не маюць.¹⁰⁰ Станіслава Ластоўская (?) – малодшая дачка В.Ластоўскага, якая жыла ў Мінску.¹⁰¹ Янка Багдановіч (1906-1990) – беларускі грамадскі дзеяч, выдавец часопіса “Шлях моладзі”, супрацоўнік Беларускай друкарні імя Ф.Скарыны ў Вільні, аўтар успамінаў “На жыццёвым шляху”.¹⁰² Гаворка ідзе пра жонку Станіслава Станкевіча (кнігара) і навукоўца Антона Антановіча.¹⁰³ Размова ідзе пра каталіцкага святара Віктара Шутовіча.¹⁰⁴ Сяргей Крывец (1909-1945) – беларускі паэт. Друкаваўся ў заходнебеларускіх перыядычных выданнях. Зборнік вершаў, пра які ідзе размова ў тэксце, быў надрукаваны пад рэдакцыяй Р.Шырмы толькі ў 1972 г.¹⁰⁵ Гутарка ідзе пра дывізію СС “Беларусь”, якая здалася англа-амерыканскім войскам у 1945 г. і яе салдаты і афіцэры размяшчаліся ў іх акупацыйнай зоне.¹⁰⁶ Звестак аб Бяляўскім публікатары не маюць.¹⁰⁷ Маецца на ўвазе кс. Сапоцька.¹⁰⁸ Беларускі уніяцкі святар.¹⁰⁹ Аднакурснік кс. А.Станкевіча па Віленскай духоўнай семінарыі, у той час савецкі чыноўнік.¹¹⁰ Праваслаўны святар.¹¹¹ Звестак пра кс. Садоўскага публікатары не маюць.¹¹² Прадстаўнік МГБ.¹¹³ Язэп Барадзюля (1893-1983) – беларускі каталіцкі святар, пробашч Камена-Губінскага касцёла, неаднаразова арыштоўваўся савецкімі карнымі органамі.¹¹⁴ Ніна Глебка (?) – жонка беларускага савецкага паэта Пятра Глебкі.¹¹⁵ Матка Я.Купалы Бянігна Іванаўна Луцэвіч (1857) – памерла ў 1942 г. і пахавана на Вайсковых могілках г.Мінска.¹¹⁶ Маецца на ўвазе Баляслаў Брэжга (1887-1957) – беларускі і латышскі археолаг, гісторык, археограф, доктар гістарычных навук. Даследаваў гістарычныя сувязі беларусаў і латышоў, гісторыю паўстання 1863-64 гг. на тэрыторыі Віцебшчыны, вывучаў Полацкія летапісы.¹¹⁷ Аляксей Сапуноў (1851-1924) – беларускі гісторык, археограф, краязнавец, Даследаваў гісторыю, літаратуру, этнаграфію, архітэктуру і фальклор Беларусі, пераважна Падзвіння.¹¹⁸ Размова ідзе пра Рыгора Шырму.¹¹⁹ Прадстаўнік МГБ.¹²⁰ Размова вядзецца пра Янку Багдановіча, які неаднаразова выклікаўся на допыты ў МГБ, а потым быў арыштаваны.¹²¹ Малітоўнік “Вучыся і маліся”, які падрыхтаваў

а. Адам Станкевіч, выйшаў у Вільні ў 1944 г.¹²² Лукаш Бэндэ (1903-1961) – беларускі літаратуразнавец, адзін з адыёзных, вульгарна-артадаксальных крытыкаў. У той час працаваў выкладчыкам у педагагічным і настаўніцкім інстытутах Ленінграда.¹²³ Аляксандр Сак (1890-пасля 1937) – беларускі каталіцкі святар, грамадскі дзеяч, выдавец і журналіст. У 1929 г. публічна выракся святарскага сану і працаваў у Беларускам дзяржаўным выдавецтве. Арыштаваны 24 чэрвеня 1930 г. па справе “Саюза вызвалення Беларусі”. Памёр на Беламорска-Балтыйскім канале.¹²⁴ Звестак пра святароў Чарняка, Урбановіча, Бжазоўскага і Гуткоўскага публікатары не маюць.¹²⁵ Нічыпар Наталевіч (1900-1964) – дзяржаўны дзеяч БССР. У 1938-47 гг. – старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР і намеснік старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР.¹²⁶ Вацлаў Аношка (1899-1966) – беларускі уніяцкі святар. Служыў пробашчам у Дзяляцічах. Пасля вайны выехаў у Польшчу.¹²⁷ Браніслаў Тарашкевіч (1892-1938) – беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, акадэмік Акадэміі навук БССР, лідэр Беларускай сялянска-рабочніцкай грамады. Увосень 1933 г. па дамоўленасці паміж савецкім і польскім урадамі ў парадку абмену палітзняволенымі выехаў у СССР. Жыў у Маскве, дзе і сустрэкаўся з Паўлінай Мядзёлкай.¹²⁸ Паўліна Мядзёлка (1893-1974) – беларуская грамадская дзяячка, адна з першых выканаўцаў ролі Паўлінкі ў аднайменнай п’есе Я.Купалы.¹²⁹ Звестак пра кс. Бэкеша публікатары не маюць.

Публікацыя і каментары Міхася Казлоўскага і Сяргея Лескеця

Аліна Зяньковіч

ЯК ЛІКВІДАВАЦЬ НАЦЫЮ, НЕ ЗНІШЧАЮЧЫ ЯЕ ФІЗІЧНА?

Эсэ

У 13 гадоў я адпачывала ў Англіі. Адночы пры знаёмстве мяне спыталі, адкуль я прыехала. Адказала, што з Беларусі. Ubачыўшы разгубленасць на тварах англічан, падумала, што не пачулі. Паўтарыла: “З Беларусі”. Я амаль не ведала англійскай мовы, таму зразумела толькі адну фразу: “Частка Расіі”. Зрабілася балюча і крыўдна за Радзіму, але я не стала тлумачыць, што Беларусь – самастойная дзяржава. І дзякуючы менавіта гэтаму выпадку, я задумалася, чаму ў свеце не ведаюць пра беларускую нацыю і ці можна наогул ужываць паняцце “беларуская нацыя”.

У выніку разваг у мяне склалася ўласнае меркаванне наконт гэтага. Я ўявіла нацыю як адзіную жывую істоту, падобную да чалавека. І для таго, каб адказаць на пытанне, як яе знішчыць, дазвольце пазнаёміць вас з чалавекам, імя якому – Народ.

Як і кожны чалавек, наш Народ мае праблемы, перажывае духоўныя крызісы і часам хварэе. Але да знішчэння (фізічнага або духоўнага) могуць прывесці толькі некаторыя фактары. Разгледзім некалькі з іх.

Інтэлектуальны крызіс. Хаця мозг займае ўсяго каля 2% аб’ёму цела, дрэннае яго функцыянаванне можа прывесці да маральнага знішчэння. У нашым выпадку ролю мозга Народу выконвае ўрад. Гэта значыць, што лёс нацыі, па сутнасці, залежыць ад невялікай групы людзей. Калі на чале дзяржавы апынуцца людзі нявартыя, гэта давядзе да эканамічнага крызісу, да неканкурэнтназдольнасці тавараў на сусветным рынку. Людзі, якія валодаюць розумам і ўменнем разважаць, выведуць за мяжу, у выніку чаго развіццё краіны амаль цалкам спыніцца. У свеце перастануць лічыцца з гэтай дзяржавай і яе народам. З-за знешняга ціску, ды і няўпэўненасці ў сабе, нацыя пачне слабець і паступова звяззецца на нішто.

Маральнае разлажэнне. Калі чалавек увесь час жыве ў страху, не мае жыццёвых прынцыпаў, губляе мяжу паміж добром і злом, то гэта прыводзіць да яго маральнага разлажэння. Так і з нацыяй. Дапусцім, у краіне няма свабоды слова. Народ ведае, які развал пануе ў дзяржаве, але ва ўсіх СМІ ўсхваляецца дзеючы рэжым. Усе ведаюць праўду, але баяцца яе сказаць. Ствараецца мір ілюзій, у якога зусім няма падмурка. Людзі разумеюць нікчэмнасць усяго, што робіцца навокал, і перастаюць успрымаць сябе ўсур’ёз. Нацыя, якая не ўспрымае сябе сур’ёзна, існаваць не можа.

Духоўная смерць. Што галоўнае ў чалавеку? Яго душа. А душа Народу –

гэта яго культура, традыцыі, мова. Гэта тое самае каштоўнае, што менш за ўсё цэняць. Калі народ перастае размаўляць на роднай мове, губляюцца яго традыцыі, памірае яго культура. Хачу яшчэ раз вярнуцца да прыкладу Беларусі. У гэтай краіне амаль не размаўляюць на беларускай мове. Ды і спрадвечна беларускіх традыцый практычна не засталася. Вось чаму няма з'яднання народа, няма духоўнага адзінства. А ці ёсць яшчэ беларуская нацыя?...

Захаванне нашай нацыі залежыць ад нас саміх, ад кожнага асобнага чалавека. Вялікія справы вяршаць не маўклівыя, пакорныя масы, а тыя, хто ідзе супраць гэтых мас. Што б не здарылася, трэба заставацца верным сваім ідэалам і ніколі не баяцца праўды. Дзе б я ні была, з гордасцю гавару, што я – беларуска. Нават калі ні адзін чалавек у свеце не будзе размаўляць на беларускай мове, я яе не забудуся. Нават калі ўсе навокал расчаруюцца ў маім народзе, я буду ў яго верыць. Нават калі мая нацыя загіне, я буду апошнім яе дыханнем, апошнім ударам яе сэрца.

м.Івянец

Аксана Зяньковіч

ТЫ – СЫН ЗЯМЛІ ТВАЁЙ

Зіма. Спакойны снежаньскі вечар. Людзі рыхтуюцца да Новага года. Трэба паспець разлічыцца з даўгамі, дарабіць даўно пачатыя справы, каб у новым годзе распачаць жыццё нанова. У душы кожны чакае чагосьці новага, светлага, спадзяецца на лепшае.

Час позні. Стомлены і злосны, Ён вяртаецца да хаты. Яго даўно не задавальняе жыццё. Жыццё тут, у гэтай краіне, аб якой ніхто не ведае, такой маленькай і нязначнай у свеце. Жыццё без справядлівасці, без надзеі на лепшае. У Яго ўжо даўно паявілася мара – жыць за мяжой, зарабляць многа грошай і атрымліваць асалоду ад жыцця дзе-небудзь на беразе мора. Магчыма, таму менавіта зараз – у час чакання перамен – Ён такі раздражнёны. Надышла пара ажыццявіць заповітную мару.

Ён ледзь паспявае на свой тралейбус. Ехаць далёка. На шчасце, знайшлося свабоднае месца. Было холадна, але ён гэтага не заўважае. Думкі пачынаюць блытацца, ён заплюшчвае вочы і адчувае, як паступова агортваюць яго цеплыня і спакой...

– Ну што, пара развітвацца? Няўжо нічога не трымае цябе тут? Ты ж сын гэтай зямлі, нашчадак беларусаў. Зноў гэта іранічная ўсмешка, што з'яўляецца на тваім твары, калі чуеш узнёсла-патрыятычныя словы. Вядома, “ложный патриотизм” табе не ўласцівы. І ўвогуле ніякі не ўласцівы. Упэўнены? Няўжо для цябе заморскія пальмы мілейшыя за нашы белыя бярозкі? Тут жа ўсё такое

блізкае і знаёмае. Кожная дробязь, кожная дэталка прабуджае табе аднаму вядомыя адчуванні, выклікае пэўныя ўспаміны. Не, гэта не проста прывычка. Гэта – праява твайго несвядомага патрыятызму. А ці не радуюць цябе перамогі беларусаў у спорце ці нават у гульнях КВН? І гэта праяўляецца твой неразвіты патрыятызм. Ты нарадзіўся і жывеш тут, ходзіш па гэтай зямлі, дышаеш гэтым паветрам. Нават звяры “ведаюць ямы свае”. Лічыцца, што і людзі, “дзе нарадзіліся і ўскормлены, да таго месца вялікаю ласку маюць”. Гэта краіна – твая, а ты – яе. Ты – беларус. Называеш беларусаў забітай, запрацаванай, маўклівай і пагарджанай нацыяй? Толькі памятай, што і ты – часцінка гэтай нацыі, што кожная твая рыса – рыса нацыі. Але ж ты адчуваеш сябе смелым, упэўненым, ні ад кога не залежным. Тады чаго маўчыш? Чаму нічога не робіш, каб іменна гэтыя рысы сталі рысамі тваёй нацыі? А чаго не прыгадаў і іншыя асаблівасці беларусаў: іх гасціннасць, пачуццё гумару, дабрыню і чуласць да чужой бяды. Ты не такі? А колькі беларусаў сярод знакамітых пісьменнікаў, вучоных, мастакоў, спевакоў, спартсменаў не толькі ў мінулым, але і зараз! Ты атрымаў ад продкаў багатую спадчыну, каштоўны скарб, пазнаваць які можна ўсё жыццё. Вось толькі што зробіш ты, каб павялічыць гэты скарб? Ці хаця б захаваць яго такім жа поўным, каб нашчадкі, больш свядомыя за цябе, маглі атрымаць асалоду ад набыткаў мінуўшчыны? Трэба шукаць сапраўды сваё месца ў гэтым жыцці, у гэтай краіне. І гэта намнога прасцей і прыемней, чым быць заўсёды непатрэбным, непрызнаным на чужыне. Намнога прыемней...

Ён ледзь на праспаў свой прыпынак. Ішоў лёгкі сняжок. Ён упершыню заўважыў, як прыгожа навокал. Чамусьці ў думкі прыйшлі словы не вядомага яму паэта, якія здаліся такімі роднымі і даўно знакомымі:

Такое маўчанне ў снезе,
такая далеч,
такая бель –
што замірае душа...

Замірае душа ад прадчування нечага новага. А можа, вяртання да старога і правільнага?

м.Івянец

Алег Аблажэй

БРОЎНАЎСКІЯ ДУМКІ

(2001-2003)

Цяжка мастаку дастукацца да сэрца гледача.
Але куды цяжэй – да ягонага кашалька.

Спробы быць добрымі для УСІХ канчаюцца тым, што ворагамі робяцца УСЕ.

Нельга верыць п'яніцам.
Але ні ў якім разе нельга верыць таму, хто не п'е зусім.

Не заўсёды той, хто здольны схаліць зорку з неба,
умее пакласці яе ў свой кашалёк...

“Новае – забытае старое!” – не зусім дакладны
выраз. Новае – гэта вечнае, якое вярнулася з
адпачынку.

Для людзей не мае значэння, ёсць Бог ці не.
Значэнне маюць тыя інстытуцыі, якія
абслугоўваюць гэту ідэю.

Божа, дай сілы вытрымаць дачыненні з Тваімі
служкамі!

Рэлігія – святло і цемра ў адным флаконе.

Горш рэлігіі толькі атэізм.

Ці можна назваць некаторыя ўчынкi Бога
нялюдскімі?

Жанчыны – лепшыя за мужчын. Апроч тых, каторыя
прытрымліваюцца такой думкі.

Усё цяжэй сустрэць на вуліцы асобу ў спадніцы.
І найчасцей гэта будзе шатландзец...

Калі ты стомлены, паранены, прыніжаны – яшчэ
можаш змагацца.
І толькі ўсраўшыся не паважеш...

Найчасцей слова даюць тады, калі больш за ўсё
хочацца маўчаць...

Алег Аблажэй (1954)

Нарадзіўся ў в. Лезня-
вічы Дзятлаўскага раёна
Гродзенскай вобласці.
Скончыў мастацка-
графічны факультэт
Віцебскага педінстытута
і Віленскі мастацкі
інстытут. Вядомы як
графік і жывапісец.
Аўтар дзвюх кніг
дзіцячай прозы. 6 траўня
яму спаўняецца 50 гадоў
і мы шчыра віншуем
нашага шануюнага
аўтара

Хачу жыць доўга. Але ў сваёй хаце, а не ва ўспамінах.

Не робіць памылак той, хто не робіць нічога. Так і чыняць “святыя старцы”.

Ёсць рэчы, якія нельга растлумачыць, але можна зразумець.

Ёсць людзі якія пазбаўлены органаў зроку ці слыху. А ёсць – пазбаўленыя органаў дружбы.

Паэт – супраць Бога. Але за пасаду плацяць не яму – ён сам плаціць жыццём.

Я стварыў свой свет, свае вобразы, сваю тэхніку.
Засталося зрабіць свайго гледача.

Не бывае крызісаў эканамічных. Бываюць толькі маральныя.

Бяда не ў тым, што час праходзіць. Бяда, што ён няспынна топча нас...

Нельга перашкаджаць людзям памыляцца.
Праз гэтыя памылкі здзяйсняецца іх Лёс.

Урэшце мы маем сапраўды монатэістычнае грамадства. Бог – адзіны. Імя яму – грошы.

Проза жыцця змушае нас быць паэтамі.

Цікава, што пусты чалавек, спусташаючы суразмоўніка, аніколькі не напаўняецца сам!

Мастак мае справу з людзьмі – палітык з натоўпам. Вось у чым розніца.

У жыцці настойлівы дурань можа дабіцца куды больш, чым сарамлівы мудрэц.

Там, дзе таўкатня і цісканіна вакол любога куміра – мяне няма і ніколі ня будзе.

Мяне цікавіць і я веру толькі ў таго Бога, які праяўляе сябе праз Прыгажосць. І я буду служыць толькі і выключна такому Богу і нікім іншым!

Я навучыўся размаўляць на многіх мовах, але ўсё часцей не маю з кім...

Крытыкі вельмі любяць мастакоў, якія парушаюць правілы паводле іхніх правілаў...

Вечна сыты страўнік шкодна ўплывае на вочы – яны робяцца пустымі.

Натоўп – гэта скаПЛенне вызваленых дэманаў.

Цікавая рэч – у мастацтве свабода і несвабода прыводзяць да аднолькавых вынікаў – да дыктатуры пасрэднасці.

У маім мастацтве няма нічога новага – апроч таго, што я сам новы.

Ці не пара ў карны кодэкс унесці артыкул “Распальванне міжполавай варожасці”!

Не разумею, чаму жанчыне мець 18 гадоў не сорамна, а 48 – сорамна? Сорамна выглядаць абы-як, а не жыць доўга!

Нашыя “адраджэнцы” раптоўна палюбілі літару “Г” – кажуць “ГІТ, ГІРОНІЯ, ГАКЕР”, нават ГАРАБЫ. Слухаеш, абураешся, а потым думаеш – ну і ГУЙ з вамі!

Не трэба мне “нацыянальНАВА адраджэння”!

Сучасныя мастакі звялі мастацтва да ўзроўню смецця.

І самі сталі смеццем – сацыяльным.

Т. зв. “постмадэрністы” – сейбіты неразумнага, нядобрага і знявечанага.

Калі нешта знаходзіш – заўсёды нешта губляеш.

Сапраўдная Прыгожосць – самадастатковая. І не патрабуе ані ідэалагічнага, ані маральнага, ані яшчэ якога абгрунтавання.

У сапраўднага мастака рукі разумнейшыя за галаву.

Неяк зусім забыта, што мастацтва існуе не для таго, каб крытыкі рабілі свае экзэрсізы, а для чагосьь большага!

Тыя, хто ня здольныя любіць, замяняюць гэта пачуццё такім жа моцным – нянавісцю...

Занеслі ў кнігу рэкордаў Гінэса. Уперад нагамі...

Змагары за свабоду вельмі крыўдзяцца, калі высвятляецца, што ты хочаш быць свабодным і ад іх.

Калі глядзіш TV – адна надзея, што ўсіх нас выратуе рвотны рэфлекс...

Палітык, якому не прыемны інтрыгі, нагадвае баксёра, які не любіць біць чалавека па твары...

Ці былі б напісаны санеты ў гонар Лаўры, калі б яна была “бізнесвуман”.

Як гэта феміністкі мірацца з тым, што тэрмін “фемінізм” – мужчынскага роду?

Жанчыны так баяцца лішняй вагі, што нават тэксты жаночых часопісаў пазбаўлены калорый!

Калі вар’яцтва вырастае да каласальных памераў, яго можна выдаваць за

высокародную ідэю.

У XX стагоддзі адбылася – і яшчэ не скончылася – III сусветная вайна. Вайна з Прыгажосцю.

Ёсць шчаслівыя людзі, якія крочаць у нагу з натоўпам, але перакананы, што шлях яны выбралі самі ў выніку цяжкіх духоўных пошукаў...

Кожны ўпадак любіць выдаваць сябе за росквіт.

Калі не ведаеш, што рабіць – не рабі прынамсі таго, што пазбаўлена сэнсу.

Як надакучыла зіма, беднасць і тоўстыя бабы ў портках.

Часам адзіны сэнс якогась дзеяння – тое, што гэта стварае ілюзію сэнсу жыцця.

Чаго хоча кабета, таго хоча Бог. Але адзін Бог ведае, чаго хоча кабета!

Настаў час для подзвігу, якія мужчыны павінны здзейсніць у імя жанчын – выратаваць жаночую прыгажосць ад саміх жанчын...

Каб пазнаць праўду – трэба да яе наблізіцца, каб пазнаць глупства – трэба ад яго аддаліцца.

Наш час не б'е па галаве дубінаю. Капае кроплямі. Метадычна і балюча...

Барацьба за свабоду не заўсёды канчаецца паразам тырана. Але ў любым выпадку – паразам саміх барацьбітоў.

У Дэкларацыю правоў чалавека трэба ўнесці пункт: "Кожны мае права быць нармальным".

О, Беларусь, мая АЙЧЫМА...

"Блочнае" будаўніцтва – архітэктурныя джынсы.

У мастацтве самае жывучае тое, што ўжо даўно мёртвае.

Вільня яшчэ не стала поўнасцю еўрапейскім горадам – у ёй няма ні неграў, ні азіятаў...

Бог сурова выпрабуе некаторых мнішак – ён надзяляе іх гэткімі пышнымі бюстамі...

Жаданні часам спаўняюцца і супраць тваёй волі...

Таленавітага чалавека можа ўратаваць ад самагубства ўсведамленне

банальнасці такога ўчынку.

Калі выглядаеш лепш чым жывеш – гэта маленькая перамога над Лёсам.

Калі не ведаеш, як жыць – жыві так, быццам аб гэтым няведанні не ведаеш...

Мяне больш хвалююць пытанні, на якія заведама няма адказу.

Калі ты носіш у сабе крыўду, то яна грызе цябе, а не таго, хто цябе пакрыўдзіў.

Гора Фідыю, які нарадзіўся ў эпоху вандалаў...

Палітра бяды куды больш разнастайная, чым палітра шчасця.

Там добра, дзе нас няма. Можа, пагэтаму й добра?

Калі феміністка кажа пра мужчыну “баба” – ці з’яўляецца гэта камплімантам?

На візітных картках Цемры заўсёды напісана “Святло”.

Празмерную сціпласць амаль немагчыма адрозніць ад чапярыстасці.

Трэба вярнуць мастацтву Годнасць, вось у чым пытанне.

Пачуў, што ёсць асобы, якія калекцыянуюць цюбікі ад зубной пасты. То можа знойдуцца й дзівакі, што будуць збіраць мае творы?..

Параліч волі – адна з самых страшных хваробаў, якая можа напаткаць мастака...

Ілюзіі – гэта вітаміны, якія дапамагаюць знесці рэчаіснасць...

Не бывае сяброў каля карыта.

Ранейшая фраза “Я, как коммунист” замянілася на “Я, как глубоко верующий...”

Чым больш на цябе падае святла, тым лягчэй у цябе пацэліць.

Старэнне – гэта калі ўсё больш хочацца гаварыць самому, а не слухаць іншых.

Як не навучышся глядзець знізу ўверх на тых, хто глядзіць на цябе зверху ўніз – так унізе й застанешся. Але будзеш вышэй іх.

Дыяген з ліхтаром шукаў не проста чалавека, а такога, з якім можна было памаўчаць.

Па сутнасці людзям патрэбны не адказы на пытанні – а як найбольш

праўдападобныя ілюзіі такіх адказаў.

“Добрых часоў” не бывае – бываюць толькі добрыя лёсы.

“Выдатны” таму і выдатны, што аб яго ўсе спатыкаюцца.

З усіх мастацтваў найважнейшым з’яўляецца мастацтва жыць.

* * *

Я не люблю цябе, Радзіма,
Дзе дом пакінуты сумуе.
Я не люблю цябе, адзінай.
Там бруд, і цемра там пануе.

І недзе там каменны ганак
Травою дзікай зарастае.
І праз вакенца кожны ранак
Прамень дарма мяне шукае.

Ні гутаркі чутно, ні смеху.
Сялянаў сон схіліў найніжай.
Над іх галовамі не стрэхі,
А камяні цяжкія з крыжам

І ад старой і хвораі хаты,
Дзе кросны матчыны стаялі,
Я ўцякаў на ўсход і захад,
А сны назад мяне вярталі.

І цяжкі выбар, цяжкі роздум
Мяне даводзіць да вар’яцтва:
Мне страшна з’ехаць назаўсёды,
Але яшчэ страшней застацца

І так мінаюць вёсны й зімы,
Ды час нічога ўжо не значыць.
Я не люблю цябе, Радзіма
Я не люблю цябе – і плачу...

Куфэрак Віленшчыны

гісторыка-краязнаўчы і літаратурна-мастацкі часопіс Віленскага краю

Набор **Сяргей ЛЕСКЕЦЬ**

Карэктурка: **Тамара КАЗЛОЎСКАЯ, Яўгенія КОСТАЧКА**

Вёрстка **Сяргей ЛЕСКЕЦЬ**

Адрас для ліставання: 222310 Маладэчна-4, а/с 35

Рэдакцыя e-mail: kuferak@chi.org.by,

<http://kuferak.iatp.by/>

Наклад 299 асобнікаў

Выданне падрыхтавана пры дапамозе
грамадзянскай ініцыятывы “Кросны”
г.Маладэчна

На вокладцы здымак хаты, дзе нарадзіўся Р. Семашкевіч